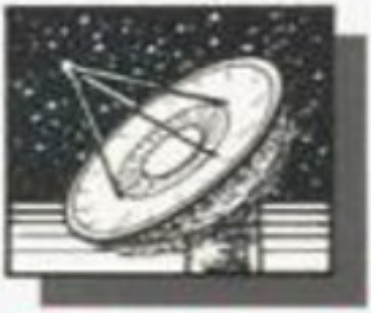
EMPIRE & COMMUNICATIONS

From the very earliest Egyptian hieroglyphics to the invention of movable type; from the first radio signals to the electronic systems of today—a study of the roles communications media play in the rise & fall of civilizations.

HAROLD A. INNIS

*** Project Gutenberg Kanada E-kitabı ***

Bu e-kitap ücretsiz ve çok az kısıtlamayla sunulmaktadır. Bu kısıtlamalar yalnızca (1) e-kitapta değişiklik yapmanız (farklı görüntüleme cihazları için yapılan değişiklikler hariç) veya (2) e-kitabı ticari amaçla kullanmanız durumunda geçerlidir. Bu koşullardan herhangi biri geçerliyse, lütfen devam etmeden önce gutenberg.ca/links/licence.html adresini kontrol edin.

Bu eser Kanada'da kamu malı statüsündedir, ancak bazı ülkelerde telif hakkı koruması altında olabilir. Kanada dışında yaşıyorsanız, ülkenizin telif hakkı yasalarını kontrol edin. **Kitap ülkenizde telif hakkı koruması altındaysa, bu dosyayı indirmeyin veya yeniden dağıtmayın.**

Başlık: İmparatorluk ve İletişim
Yazar: Innis, Harold Adams (1894-1952)
İlk yayın tarihi: 1950
Bu e-kitabın temelini oluşturan baskı: Oxford: Clarendon Press, 1950 (ilk baskı)
İlk yayınlanma tarihi: 2 Temmuz 2009
Son güncelleme tarihi: 2 Temmuz 2009
Project Gutenberg Kanada e-kitabı #342

Bu e-kitap şu kişiler tarafından hazırlanmıştır: Iona Vaughan, Marcia Brooks, Mark Akrigg ve http://www.pgdpcanada.net adresindeki Çevrimiçi Dağıtılmış Düzeltme Ekibi.

İMPARATORLUK VE İLETİŞİM

İLE

HA INNIS

TORONTO ÜNİVERSİTESİ'NDE SİYASİ EKONOMİ PROFESÖRÜ

OXFORD
CLARENDON PRESS'TE
1950
Oxford University Press, Amen House, Londra EC 4
GLASGOW NEW YORK TORONTO MELBOURNE WELLINGTON
BOMBAY KALKÜTA MADRAS CAPE TOWN
Geoffrey Cumberlege, Üniversite Yayınevi Sorumlusu
BÜYÜK BRİTANYA'DA BASILMIŞTIR

ÖNSÖZ

Bu önsözde, İmparatorluk ekonomik tarihi üzerine Beit konferanslarını vermem için beni davet eden Sir Reginald Coupland'a nezaketinden dolayı teşekkürlerimi sunmalıyım. Sürekli teşvikleri için kendisine minnettarım. Adına, sayısız iyilikleri için Profesör WK Hancock, Sir Henry Clay ve All Souls Koleji Müdürü Humphrey Sumner'ın adlarını da eklemeliyim. Ayrıca Profesör ve Bayan John U. Nef ve Sosyal Düşünce Komitesi ile Chicago Üniversitesi'nden Profesör FH Knight tarafından da büyük ölçüde teşvik edildim. Genel probleme olan ilgi, merhum Profesör CN Cochrane ve merhum Profesör ET Owen tarafından teşvik edildi. Profesör Grant Robertson, Profesör WT Easterbrook, Bay RH Fleming ve Bay DQ Innis, el yazmasını tamamen veya kısmen okudular. Toronto Üniversitesi kütüphanesindeki Bay WS Wallace ve ekibine ve siyasi ekonomi bölümündeki meslektaşlarıma derin minnettarım.

Kroeber, Mead, Marx, Mosca, Pareto, Sorokin, Spengler, Toynbee, Veblen ve diğerlerinin iletişimin modern uygarlık için önemini öne süren çalışmalarını kimse göz ardı edemez. Ben de bu çalışmaların sonuçlarını daha spesifik bir şekilde ortaya koymaya ve eserlerinin arka planını sunmaya çalıştım. Yirminci yüzyıl, kendi başına bir uygarlık türünü yansıtan, uygarlık üzerine uzun yayınlarıyla dikkat çekmiştir. Bu eser de dahil olmak üzere tüm yazılı eserlerin, özellikle bir halkın kültüre olan ilgisini ve Aristoteles'i takip ederek kültürün arındırıcı etkilerini engellemesi durumunda, sözlü geleneğin canlılığı ve bir uygarlığın sağlığı için tehlikeli sonuçlar doğurduğu öne sürülmektedir. "Yazılmıştır ama size söylüyorum" Batı uygarlığı için güçlü bir direktiftir.

HAI

I

A. GİRİŞ

Yirminci yüzyıl, uygarlıklar üzerine yapılan çalışmalarla dikkat çekmiştir. Spengler, Toynbee, Kroeber, Sorokin ve diğerleri, uygarlıkların yükseliş ve düşüş nedenlerine ışık tutmayı amaçlayan ve kendi uygarlığımızın olası geleceğine yoğun bir ilgiyi yansıtan eserler üretmişlerdir. İmparatorluk ekonomik tarihi üzerine verilen bu derslerin başlığında da açıkça görüldüğü gibi, uygarlığımızda sadece uygarlıklarla değil, imparatorluklarla da ilgileniyoruz ve imparatorlukların başarısında veya başarısızlığında ekonomik değerlendirmelerin rolüyle meşgulüz. Ekonomik değerlendirmelerin öneminin farkına varılması belki de Britanya İmparatorluğu'nun karakteristik özelliğidir ve Britanya İmparatorluğu'nun başarısında veya başarısızlığında ve dolayısıyla Batı uygarlığının başarısında veya başarısızlığında bunların önemini değerlendirmek bizim görevimizin bir parçası olacaktır. Mark Pattison ile aynı fikirde olabiliriz ki

> ' ... İlerlemenin bir alanında İngiliz gelişimi gerçekten de eksiksiz, düzenli ve içten olmuştur. Ticaret ve imalat alanında İngiltere'nin, kendi risk ve tehlikeleriyle de olsa, dünya adına bugüne kadar yapılmış en büyük ticari deneyi gerçekleştirdiği söylenebilir. Uygulamamız o kadar genişlemiş ve çeşitlenmiştir ki, antik çağın veya modern zamanların diğer ticaret uluslarının uygulamalarına çok az atıfta bulunarak, yalnızca bundan ekonomi yasaları çıkarılmış ve sağlam ve tartışılmaz bir temele dayalı yeni bir bilim inşa edilmiştir .... ' [1]

Hemen karşımızda, bir zamanlar bir ekonomik imparatorluğun kalbi olmuş bir merkeze bu kadar yakın konumda bulunan bu üniversitede, ekonomik değerlendirmeleri, kendileri de ekonomik değerlendirmelerin ürünü olan araçlar kullanarak değerlendirmeye çalışmanın çok büyük, belki de aşılmaz bir engeli var. İmparatorlukların ekonomik gelişiminden derinden

etkilenmiş, uzun süredir bu etkinin niteliğine takıntılı bir şekilde ilgi duyan bir İngiliz Milletler Topluluğu vatandaşı, eldeki göreve uygun nesnellik gücüne sahip olduğunu iddia edemez. Bununla birlikte, bu tehlikeleri baştan vurgulamak, en azından bu tür önyargıların sonuçlarına karşı uyanık olmamız açısından bir avantajdır. Ekonomik değerlendirmelere olan takıntı, bilgi tekellerinin tehlikelerini göstermekte ve sınırlamalarının değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Medeniyetler ancak kendi sınırlamalarıyla ve dolayısıyla imparatorluklar da dahil olmak üzere kurumlarının sınırlamalarıyla ilgilenerek hayatta kalabilirler.

John Stuart Mill'in uyarısını dikkate almaya çalışacağız.

> 'Bilimin araştırma yönteminin evrensel olarak uygulanabilir olduğuna inanılsa da, "gerektiği gibi önlem alınmadığında, insan zihninin kendi hipotezlerinin kölesi olma eğilimi neredeyse karşı konulamazdır; ve bir kez belirli keyfi koşullar altında akıl yürütmeye, hissetmeye ve kavramaya alıştığında, sonunda bu kanaatleri doğa kanunlarıyla karıştırma eğilimi vardır."' [2]

Ve biz de onun, reformun düşmanı olma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını düşündüğü İngiliz siyasi iktisatçılarına yönelik sert eleştirilerinden kaçınmaya çalışacağız.

> 'Toprak sahipleri, kapitalistler ve işçilerden oluşan ebedi çemberlerinde dönüp dururlar, ta ki toplumu bu üç sınıfa ayırmayı, sanki insanın değil de Tanrı'nın buyruklarından biriymiş ve gece ile gündüzün ayrılması kadar insan kontrolünden uzakmış gibi düşünene kadar. Onlardan neredeyse hiçbiri, toplumun ilerlemesiyle bu sınıfların birbirleriyle olan ilişkilerinde ne gibi değişiklikler olabileceğini; ayrımın kendisinin ne ölçüde faydalı bir şekilde değiştirilebileceğini ve hatta bir anlamda yavaş yavaş ortadan kalkma eğiliminde olup olmadığını araştırma konusu olarak ele almamış gibi görünüyor.' [3]

Belki de bu uyarılar konusunda bu üniversitede anlayış bulurum, gerçi Kuzey Amerika üniversitelerinde eğitim görmüş birinin bunlara karşı daha dikkatli olması daha kolay olabilir, ama şimdi övünmenin zamanı değil.

Bu uyarılara kulak vererek, İngiliz İmparatorluğu tarihinin küçük dönemlerine veya bölgelerine dair mikroskobik incelemelere odaklanmayı amaçlamıyorum; bunlar, imparatorluğun anlaşılması için ne kadar önemli olsa da. İlgi alanımı, İngiliz İmparatorluğu'nu tek bir olgu olarak ele almakla da sınırlamayacağım, çünkü bu imparatorluk büyük ölçüde Quebec'teki Fransızlar ve Güney Afrika'daki Hollandalılar tarafından temsil edilen diğer imparatorlukların parçalarının bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Bunun yerine, karşılaştırma amacıyla önemli görünen faktörleri belirlemek için, Doğu imparatorluklarına atıfta bulunarak, Batı tarihinin diğer imparatorluklarına odaklanmaya çalışacağım. Konunun genişliği hemen göze çarpıyor ve soruna ilişkin önemli görünen faktörleri seçmemiz gerektiği hemen anlaşılıyor.

Bana öyle geldi ki, iletişim konusu, hükümetin ve dolayısıyla imparatorlukların ve Batı medeniyetinin örgütlenmesi ve yönetimi açısından çok önemli bir konumda yer aldığı için olanaklar sunuyor. Ancak bu noktada, bu konuya özel bir dikkat göstermeme yol açan bir önyargıyı itiraf etmeliyim. Kanada ekonomik tarihi veya Fransız, İngiliz ve Amerikan imparatorluklarının ekonomik tarihi üzerine yaptığım çalışmalarda, Kanada'da çarpıcı bir şekilde belirgin olan ve bu nedenle belki de aşırı vurguladığım bir olgudan etkilendim. Kısaca, Kuzey Amerika, Atlantik'ten gelen üç büyük koyla (Mississippi, St. Lawrence ve Hudson Körfezi) ve havzasının nehirleriyle derinden iç içe geçmiştir. Kıtanın kuzey kesiminde veya Kanada'da, geniş su yolları ve baskın Prekambriyen oluşumu, yerlilerin kültürü ve göl, nehir ve okyanus yoluyla Avrupa'ya ulaşımın etkinliğiyle belirlenen, büyük hacimli ürünlere yoğunlaşmayı kolaylaştırmıştır. Kuzey Atlantik kıyısı boyunca morina balıkçılığı geniş bir kıyı şeridinde işletilmiştir; merkezsizleşme kaçınılmazdı; Avrupa'nın siyasi çıkarları geniş ölçüde temsil ediliyordu. Son derece değerli küçük hacimli kürkler, St. Lawrence boyunca Fransızlar ve Hudson Körfezi'nde İngilizler tarafından işletiliyordu. Kıtasal gelişme merkezileşmeyi gerektiriyordu. İki koy arasındaki rekabet, kürk ticaretinde Hudson Körfezi'ne avantaj sağladı ve 1821'den sonra St. Lawrence bölgesi, kereste ticaretine bağımlı hale geldi. Hudson's Bay Company'nin kürk ticaretindeki tekelciliği, St. Lawrence'tan kuzeybatıya doğru genişlemeyi engelledi. Konfederasyon

kurulana ve siyasi örgütlenme, 1885'te tamamlanan kıtalararası bir demiryolu olan Kanada Pasifik Demiryolu'nun inşasını destekleyecek kadar güçlenene kadar Lawrence'da durum böyleydi. Pasifik kıyısında, alüvyon altın yataklarının keşfini, yerleşimin hızla artması, madenlerin tükenmesi ve kereste gibi Pasifik Okyanusu navigasyonunun taleplerine uyarlanmış yeni temel ürünlerin geliştirilmesi izledi. Demiryolu ve buharlı gemi, özellikle Batı Kanada'da buğday olmak üzere tarım ürünlerine ve daha sonra değerli ve baz metaller, kağıt hamuru ve kağıt gibi Prekambriyen oluşumuna ait ürünlere yoğunlaşmayı kolaylaştırdı. Avrupa'daki ve daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ndeki daha sanayileşmiş bölgelere ihracat için temel ürünlerin üretimine yoğunlaşma, Kanada'nın ekonomik, siyasi ve sosyal yapısı üzerinde geniş kapsamlı etkiler yarattı. Her temel ürün kendi izini bıraktı ve yeni temel ürünlere geçiş, eski yapıda acı verici ayarlamaların yapıldığı ve yeni bir temel ürüne göre yeni bir modelin oluşturulduğu kriz dönemlerine yol açtı. Seyir maliyetleri düştükçe, daha az değerli mallar temel gıda maddeleri olarak ortaya çıktı: kıymetli metaller, kıymetli metalleri güvence altına almak için İspanya'ya ihraç edilen kurutulmuş balık, Adam Smith'in sözleriyle "belki de zenginlikten daha önemli" olan savunmayı desteklemek için kereste ve nihayet sanayileşmiş İngiltere'nin taleplerini karşılamak için buğday. Erken dönemdeki gelişmeleri başka yerlerde izleme girişiminde bulunuldu, ancak kağıt hamuru ve kağıt endüstrisinin gelişiminin etkilerini açıkça göstermek için çok az şey yapıldı. Bu endüstriyi incelemenin zorluğu kısmen geç gelişmesinden ve kısmen de nihai ürüne olan talebi analiz etme probleminin karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. Coğrafi arka plana bağlı olarak temel ürünlere yoğunlaşma, yalnızca arz alanında değil, talep alanında da sorunlara yol açmıştır; örneğin, Orta Amerika'dan gelen türlerin Avrupa fiyatları üzerindeki etkileri, kürk ticaretinin Fransa üzerindeki etkileri, buğday üretiminin İngiliz tarımı üzerindeki etkileri ve kağıt hamuru ve kağıt üretiminin Anglo-Sakson ülkelerindeki kamuoyu üzerindeki etkileri. Temel hammaddelerin büyük ölçekli örgütlenmesi ve üretiminin etkileri, Fransa'nın kürk üretimindeki artışı kontrol altına alma girişimlerinde, İngiliz alıcıların yüksek kereste fiyatlarına karşı direnişinde ve bunun sonucunda Denizcilik Yasalarının kaldırılmasında, Avrupa tarımının düşük maliyetli buğdaya karşı muhalefetinde ve ucuz gazete kağıdını takip eden yeni gazeteciliğin sansasyonelliğini dizginleme girişiminde kendini göstermiştir.

Saldırı sorununa ilişkin bu referansta, Kanada ve Britanya İmparatorluğu'nun ekonomik tarihinin yorumlanmasında etkili olduğu kanıtlanmış bazı araçların kullanımıyla ilgilendiğimiz açıkça görülecektir. Bu araçları kamuoyu araştırmasında kullanmak ve Britanya İmparatorluğu'nun bu yüzyıldaki değişen karakterinin kısmen kağıt hamuru ve kağıt endüstrisinin ve kamuoyu üzerindeki etkisinin bir sonucu olduğunu öne sürmek saygısızlık gibi görünebilir, ancak aşina olduğum ve yararlı olduğu kanıtlanmış araçlarla ilerlemenin akıllıca olduğunu düşündüm. Bu bakış açısı, Constable'ın Murray'e yaptığı şu yorumda önerilmiştir: 'Büyük bir yazar olmak istiyorsanız, kağıt ucuzladığında şansınız yakında gelecektir.' [4] Her durumda, dikkatli olmanız için önyargımı sunmaya çalıştım.

İletişimin genel anlamda rolünü anlamak ve Britanya İmparatorluğu için önemini kavramak amacıyla, birkaç imparatorluktaki iletişim önemini ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağım. Bryce şunu belirtmiştir:

> 'Menes zamanından Attila zamanına kadar genel eğilim birleşme yönündedir: ve eski ulusların tarihi bize, Roma İmparatorluğu'nda yutulan çok sayıda küçük monarşi ve cumhuriyetin yanı sıra, bu imparatorluğun kendisinin de daha önceki herhangi bir imparatorluktan çok daha merkezileşmiş olduğunu göstermektedir. Roma egemenliği parçalanmaya başladığında süreç tersine döndü ve yedi yüz yıl veya daha fazla bir süre boyunca merkezkaç güçler kendi istedikleri gibi hareket etti ... On üçüncü yüzyıldan itibaren akıntı diğer yöne doğru dönmeye başladı ... Ne Demokrasi ne de Milliyetler ilkesi, genel olarak, son altı yüzyılı belirleyen birleşme yönündeki genel hareketi durdurmada etkili olmamıştır.' [5]

Bu çeşitli eğilimlerin temelini anlamaya çalışırken, imparatorluk sorunuyla ve özellikle 'merkezkaç ve merkezcil kuvvetlerin' başarılı işleyişinden sorumlu faktörlerle ilgilenmeye başlarız. Geniş alanların örgütlenmesinde iletişim hayati bir yer tutar ve Bryce'ın dönemlerinin kabaca önce kil ve papirüsün, sonra parşömenin ve üçüncü olarak da kağıdın hakim olduğu

döneme karşılık gelmesi önemlidir. Geniş alanların etkili yönetimi, büyük ölçüde iletişimin verimliliğine bağlıdır.

Zaman ve mekan kavramları, medyanın uygarlık için önemini yansıtır. Zamanı vurgulayan medya, parşömen, kil ve taş gibi dayanıklı nitelikte olanlardır. Ağır malzemeler, mimari ve heykel sanatının gelişimine uygundur. Mekanı vurgulayan medya ise papirüs ve kağıt gibi daha az dayanıklı ve hafif nitelikte olma eğilimindedir. İkincisi, yönetim ve ticarette geniş alanlara uygundur. Roma'nın Mısır'ı fethi, büyük bir idari imparatorluğun temeli haline gelen papirüs kaynaklarına erişim sağladı. Zamanı vurgulayan malzemeler, merkeziyetsizleşmeyi ve hiyerarşik kurum türlerini desteklerken, mekanı vurgulayanlar merkezileşmeyi ve daha az hiyerarşik nitelikteki yönetim sistemlerini destekler. İmparatorluklar gibi büyük ölçekli siyasi örgütlenmeler, mekan ve zaman olmak üzere iki boyut açısından ele alınmalı ve bu boyutlardan birini aşırı vurgulayan medyanın önyargısını aşarak varlıklarını sürdürmelidirler. Uygarlığın birden fazla medyanın etkisini yansıttığı ve bir medyanın merkeziyetsizleşmeye yönelik önyargısının, başka bir medyanın merkezileşmeye yönelik önyargısıyla dengelendiği koşullar altında gelişme eğiliminde olmuşlardır.

Batı tarihini yazı ve matbaa dönemleri olarak rahatlıkla ikiye ayırabiliriz. Yazı döneminde, Mezopotamya'nın kil tableti, Mısır ve Greko-Romen dünyasındaki papirüs rulosu, geç Greko-Romen dünyası ve erken Orta Çağ'daki parşömen kodeks ve Çin'den batı dünyasına getirilen kağıt gibi çeşitli araçların önemini gözlemleyebiliriz. Matbaa döneminde ise kağıdı bir araç olarak ele alabiliriz, ancak 19. yüzyılın başlarında kağıt üretiminde ve matbaada makinelerin kullanılmaya başlanmasını ve bu yüzyılın ikinci yarısında hammadde olarak ahşabın kullanılmaya başlanmasını da kaydedebiliriz.

Yazılı veya basılı kelimenin medeniyetlerin seyrini belirlediğini öne sürmek küstahça olurdu ve Mark Pattison'ın 'mesleklerini yüceltme eğiliminde olan yazarların, basılı kelimelerin etkisini her zaman abartma eğiliminde oldukları' uyarısını iyi dikkate almalıyız. Sözlü kelimenin önemini gözden kaçırmaya ve somut olarak çok az kalıntı bıraktığını unutmaya meyilliyiz. Önemini [7] çağdaş medeniyette bile hissedebiliyoruz ve etkisini Cermen halklarının ve Yunanistan'ın kahramanlık çağının büyük edebiyatında [8] ve on sekizinci yüzyılın sonlarında Avrupa destanlarında

keşfedilmesinin kuzey edebiyatı üzerindeki etkilerinde [9] görebiliyoruz. Yazının ortaya çıkmasından önce müzik, ritmi ve ölçüyü vurgulayarak hafıza görevini kolaylaştırmada rol oynadı. Şiir, sözlü geleneğe bir övgü olarak önemlidir. Sapir, 'birçok ilkel dilin biçimsel bir zenginliğe; modern medeniyet dillerinde bilinen her şeyi gölgede bırakan gizli bir ifade zenginliğine sahip olduğunu' belirtmiştir. Yazılı geleneğin onlar üzerindeki etkisi sınırlı olmuştur.

Yazılı ve basılı geleneğe bağlı nesillerin sözlü geleneği takdir etmesi neredeyse imkansızdır. Dilbilim öğrencileri, konuşulan kelimenin kökenlerinde şarkı söyleme ve konuşma arasında bir ara durak, anlaşılabilir bir ifade yerine yoğun duyguların bir dışa vurumu olduğunu öne sürmüşlerdir. [10] Birey tarafından kullanıldığında, aynı değerlere sahip tüm bireylerin zihninde depolanan kelime resimlerinin toplamı olarak tanımlanan dille tezat oluşturuyordu. Cassirer'in [11] sözleriyle, dil belirsizi kesin bir fikre dönüştürdü ve onu sonlu belirlemeler alanında tuttu. Konuşulan kelime, zihnin yarattığı ve bilinç alanının tamamından ayıkladığı şeye damgasını vurdu ve kesin bir biçim verdi. Ancak bireyin konuşması, dille sürekli bir mücadele içinde kaldı ve sürekli bir uyum sağladı. 'Dilin tarihi, tamamen gramer açısından bakıldığında, bozulmaların tarihinden başka bir şey değildir' (Lounsbury). [12] Herbert Spencer, 'dilin düşünceye bir engel olarak görülmesi gerektiğini, ancak işaretlerle iletilen basit fikirlerin nispeten güçlü etkisini hatırladığımızda, onun gerekli bir aracı olduğunu açıkça anlayacağımızı' yazmıştır. [13] Belki de basılı kelimelerin ezici gücüne bir övgü olarak Maeterlinck şunları yazabilmiştir: 'Kelimeler aracılığıyla bir insandan diğerine gerçek bir iletişimin geçebileceğini düşünmek boşuna ... birbirimize söyleyecek bir şeyimiz olduğu andan itibaren sessiz kalmak zorundayız.' [14] 'Düşünceye sadece adaletsizliklerini onaylamak için hizmet ederler ve sözleri sadece düşüncelerini gizlemek için kullanırlar' (Voltaire).

Bir uygarlık için temel bir iletişim aracının önemini değerlendirmek zordur, çünkü değerlendirme yöntemleri iletişim aracından etkilenir ve aslında değerlendirme olgusu belirli iletişim aracı türlerine özgü görünmektedir. İletişim aracı türündeki bir değişiklik, değerlendirme türünde de bir değişikliğe yol açar ve bu nedenle bir uygarlığın diğerini anlamasını zorlaştırır. Bu zorluk, özellikle göreceli kalıcılığı olmak üzere, malzemenin niteliğiyle daha da artar. Pirenne, tarihin ironisine değinmiştir;

malzemenin niteliği nedeniyle az şey yazıldığında çok şey korunurken, çok şey yazıldığında az şey korunur. Papirüs neredeyse tamamen ortadan kalkmışken, kil ve taş büyük ölçüde bozulmadan kalmıştır; ancak kil ve taş kalıcı malzeme olarak sınırlı amaçlar için kullanılır ve bunların baskın olduğu dönemlere ilişkin çalışmalar bu gerçekten etkilenir. Değerlendirme zorlukları, özellikle zamanın değerlendirilmesinde belirgin olacaktır. Aritmetiğin ve ondalık sistemin (görünüşe göre parmak veya ayak parmaklarının sayısına bağlı) egemenliğiyle, modern öğrenciler zamanın doğrusal ölçüsünü kabul etmişlerdir. Bu Prokrustesvari yöntemin, var olmadığı medeniyetlerin değerlendirilmesinde uygulanmasının tehlikeleri, sayısız sorundan birini göstermektedir. Zamanın materyalin düzenlenmesinde kritik bir faktör haline geldiği ve bir dersin, ebedi sorulardan ziyade dogmatik cevaplara vurgu yapan standartlaştırılmış ve nispeten verimsiz bir iletişim yöntemi olduğu bu altı derste zorluklar kısmen gösterilecektir.

Bu sorunları, iletişim verimliliğinin bir göstergesi olarak imparatorluk kavramını kullanarak çözmeye çalıştım. Bu, belirli iletişim araçlarının verimliliğini ve yaratıcı düşünceye elverişli koşullar yaratma olanaklarını önemli ölçüde yansıtacaktır. Bir anlamda bu dersler, Graham Wallas ve EJ Urwick'in çalışmalarının bir uzantısı haline geliyor.

Yazının ortaya çıkışına ve uygarlık tarihine olan önemine dair birçok şey yazılmıştır, ancak çalışmalar genellikle dar alanlarla veya geniş genellemelerle sınırlı kalmıştır. Becker [16] , yazı sanatının insana aşkın bir hafıza sağladığını belirtmiştir. İnsanlara, gözle görülemeyen veya hatırlanamayan nesnelerin ve olayların yapay olarak genişletilmiş ve doğrulanabilir bir hafızası verilmiştir. Bireyler zihinlerini nesneler yerine sembollere yöneltmiş ve somut deneyim dünyasının ötesine, genişletilmiş bir zaman ve uzay evreninde yaratılan kavramsal ilişkiler dünyasına geçmiştir. Zaman dünyası, hatırlanan şeylerin ötesine, uzay dünyası ise bilinen yerlerin ötesine genişletilmiştir. Yazı, sözlü gelenekte dilin gelişmesinde belirgin olan soyut düşünme kapasitesini muazzam ölçüde artırmıştır. İsimler kendi başlarına soyutlamalardı. İnsanın faaliyetleri ve güçleri, yazılı kayıtların artan kullanımı ve mükemmelleşmesiyle orantılı olarak kabaca genişlemiştir. Eski sihir, yazılı kelimenin yeni ve daha güçlü bir kaydına dönüştürülmüştür. Rahipler ve katipler, yavaş yavaş değişen bir geleneği yorumlamış ve yerleşik otorite için bir gerekçe sağlamıştır. Genişleyen bir toplumsal yapı, emirleri alıp yerine getiren ajanlara emir

veren askeri güce sahip bireysel liderin konumunu güçlendirdi. Kılıç ve kalem birlikte çalıştı. Güç, birkaç elde yoğunlaşarak arttı, işlevlerin uzmanlaşması sağlandı ve kayıtları tutmak ve incelemek için boş zamanı olan katipler, bilgi ve düşüncenin ilerlemesine katkıda bulundu. İmzalanan, mühürlenen ve hızla iletilen yazılı kayıt, askeri güç ve hükümetin genişlemesi için hayati önem taşıyordu. Küçük topluluklar büyük devletlere dönüştürüldü ve devletler imparatorluklar halinde birleşti. Mısır ve Pers monarşileri, Roma İmparatorluğu ve şehir devletleri esasen yazının ürünleriydi. [17] Daha yoğun nüfuslu bölgelerde faaliyetlerin genişlemesi, yazılı kayıtlara duyulan ihtiyacı doğurdu ve bu da faaliyetlerin daha da genişlemesini destekledi. Siyasi yapıların istikrarsızlığı ve çatışma, gücün yoğunlaşması ve genişlemesini takip etti. Kişisel deneyimin ötesinde konuşulan kelimelerin ortak bir ideal imgesi, dağılmış topluluklara dayatıldı ve onlar tarafından kabul edildi. Genişleyen bir sosyal yapının yalnızca artan sayıda yazılı kayıtla bir arada tutulmakla kalmayıp, aynı zamanda yaşam biçimlerini değiştirme kapasitesinin de arttığı iddia edilmiştir. Yazının icadından sonra, sözlü geleneğin ve kolektif bir toplumun karakteristik özelliği olan özel, yüceltilmiş dil biçimi, özel yazıya yerini bıraktı. Kayıtlar ve mesajlar, kolektif hafızanın yerini aldı. Şiir yazıldı ve kolektif festivalden ayrıldı. [18] Yazı, mitolojik ve tarihi geçmişi, tanıdık ve yabancı yaratımı değerlendirmeye açık hale getirdi. Şeylerin fikri, şeylerden farklılaştı ve ikilik, düşünce ve uzlaşmayı gerektirdi. Yaşam, ebedi evrenle karşılaştırıldı ve bireyi evrensel ruhla uzlaştırma girişimlerinde bulunuldu. Az önce belirttiğimiz genellemeler, belirli imparatorluklara göre değiştirilmelidir. Graham Wallas, yazmanın konuşmaya kıyasla ikinci dereceden bir izlenim, okumanın ise üçüncü dereceden bir izlenim içerdiğini hatırlatmıştır. İkinci sınıf bir kişinin sesi, üstün yeteneğe sahip birinin yayınlanmış görüşünden daha etkileyicidir.

Yazının önemi hakkındaki bu tür genellemeler, daha hassas çalışmaları engelleme ve medeniyetler arasındaki farklılıkları, çeşitli iletişim araçlarına bağımlılıkları bakımından gizleme eğilimindedir. Biz de bu çalışmada, medeniyetler bağlamında farklı iletişim araçlarının rollerini öne sürmeye ve medeniyetleri karşılaştırmaya çalışacağız.

B. MISIR

Nil Nehri , düzensiz taşkınlıklarıyla, çabaların koordine edilmesini gerektiriyordu. Nehir, ancak evrensel olarak kabul görmüş bir disiplin ve sakinlerin ortak iyi niyetiyle sömürülebilecek kara toprakları yarattı. Nil, bir düzen ve merkezileşme ilkesi olarak hareket etti, kolektif çalışmayı zorunlu kıldı, dayanışma yarattı, insanlara örgütlenmeler dayattı ve onları bir toplumda birleştirdi. Buna karşılık Nil, evrenin en yüce yaratıcısı olan Güneş'in eseriydi. Ra—Güneş—demiurg, tüm insan ve ilahi düzenin kurucusu, tanrıların kendilerinin yaratıcısıydı. Gücü, her şeyin kendisine tabi olduğu mutlak bir hükümdarda yansıyordu. Bu tür bir gücün, Nil'in taşkınlarının tahmin edilebileceği astronomik bilginin gelişmesini takip ettiği öne sürülmüştür; özellikle Sirius'un yükselişinin taşkın dönemiyle çakıştığı yıldız yılının keşfi buna örnektir. Moret, MÖ 4241 gibi erken bir tarihte, ay takvimini güneş yılıyla uzlaştıran bir takvimin benimsendiğini ve bu benimsemenin, Osiris ve Ra'nın, Nil'in ve Güneş'in otoritesinin Yukarı Mısır'a dayatılması anlamına geldiğini savunmuştur. Bereketli deltanın büyük tanrıları, otoritelerini Mısır'ın geri kalanına dayattılar ve ibadetleri siyasi etkinin yayılmasıyla aynı zamana denk geldi. Evrensel tanrılar belirli merkezlerde ortaya çıktı, etkileri teologlar tarafından genişletildi ve ibadetin yayılması krallıkların büyümesini destekledi. Takvim, kraliyet otoritesinin bir kaynağı haline geldi. Takvimin gökyüzünün somut olaylarından ayrılması ve modern yılın temelini oluşturan sayıların uygulanması, Nilsson tarafından zaman hesaplama tarihindeki en büyük entelektüel olgu olarak tanımlanmıştır.

Maddi zaferler ve kralın şahsında merkezlenen cenaze gelenekleri ve uygulamalarıyla birleşik bir monarşinin kurulması, yazının icadının sonucu olan bir toplumsal durum yarattı. Ölümsüzlük fikrinin gelişmesiyle hükümdarın konumu güçlendi. Piramitler ve ayrıntılı mumyalama sistemi, cenaze ritüelinin temel bir unsuru olarak resimsel temsil sanatını da beraberinde getirdi.

İlahi söz, evrenin başlangıcında yaratıcıydı ve Yaratılış ve Yuhanna İncili'ni anımsatan bir şekilde tanrılar, insanlar ve şeyler üzerinde etkili oldu. 'Gök ve yer henüz yokken, ağzımdan çıkanlarla bütün şekilleri yarattım.' [19] Eski Krallık'ta sihirli ritüeller ve formüller geleneğini kurarken, Tanrı Thoth, [20] Ra'nın dostu, hizmetkarı, kâtibi ve ilahi yönetim kitabının koruyucusu olarak ritüel ve büyünün Efendisi oldu. Sözle yaratmayı ve düşünce ve sözle üretmeyi temsil etti. Sözlü kelime yaratıcı bir etkiye

sahipti ve mezardaki yazılı kelime bunu sürdürdü. [21] Piramitlerin sihirli formülleri, belirli sözlü kelimelerin üretken ve yaratıcı gücünü üstlendi.

Tapınak kütüphanelerinin büyük bir bölümünü oluşturan tapınak yapısı ve kutsal mabetlerin süslemelerine dair el kitaplarında, Thoth, kilise mimarisi kurallarının belirleyicisi olarak yer alıyordu. Resimsel süslemeler ile hiyeroglif yazı arasında esaslı bir fark yoktu. Thoth zekayı temsil ediyordu ve 'İlahi Sözün Efendisi' idi. Bilinmeyen ve gizemliydi, katiplerin ve tüm bilginin efendisiydi; çünkü kelimelerin yazıya dökülmesi, 'var olmayan şeyi var eden' katibin gizemli ve güçlü bir bilgiye sahip olduğunu gösteriyordu. Kutsal ritüel formülleri, özellikle etkili formüllerin koleksiyonları ve ilahi sözler kitapları, dilin ve yazının mucidi olarak Thoth'a atfedildi. Resim ve edebiyatla başlayan, tapınakların ve mezarların süslemelerinde figürlerin canlı varlıkların ve nesnelerin tanımları olarak kullanılmasıyla ortaya çıkan resimsel ilke, MÖ 3500 yılına gelindiğinde hiyeroglif sistemine dönüştürülerek resimsel olmayan unsurların ifade edilmesi ihtiyacına uyarlanmıştır. Hiyeroglif, kutsal oyma yazının Yunanca adıdır. Yaklaşık MÖ 4000 yılından itibaren kralların isimleri, savaşlar, siyasi olaylar ve dini doktrinler yazılmıştır. En eski belgeler, mühürler ve vazolar üzerindeki isimler ve unvanlar, hesap notları veya envanterler ve olayların kısa kayıtlarıydı. İlkel yazıyla yazılmış mühürler ve tahta tabletler, Abydos hükümdarlığının önemli olaylarını kaydetmiştir. Yazı yavaş yavaş fonetizme doğru gelişmiş ve Menes dönemine (yaklaşık MÖ 3315) gelindiğinde birçok resimsel işaret tamamen fonetik bir değere sahip olmuş ve kelimeler düzenli olarak hecelenmiştir.

Thinis'teki ilk hanedanın kurucusu Menes, kralların mutlak gücü teorisini geliştirdi. Kuzey ve güneydeki iki toprak parçasının ortasında, Memphis'te yeni bir başkent kuruldu. Horus ve Osiris'in halefi ve onların yaşayan sureti olarak kral, sonsuz yaşamı sağlamak için her türlü şekilde onlarla özdeşleştirildi. Yaklaşık MÖ 2895'ten MÖ 2540'a kadar otokratik monarşi, ilahi hakla geliştirildi. Yaklaşık MÖ 2850'deki piramitler, halkın ölülerden de yaşayan kraldan beklediği mucizelerin aynısını beklediğini gösteriyordu. Tüm ekilebilir topraklar kralın alanı haline geldi. MÖ 2540'tan sonra kraliyet otoritesi azalmaya ve rahiplerin ve soyluların gücü artmaya başladı. Her yıl bir gün kazanılan yıldızsal yılın zorlukları, mutlak monarşinin sorunlarına katkıda bulunmuş ve rahipler tarafından keşfedilmiş

olabilecek güneş yılı arayışını hızlandırmış olabilir. Güneş Ra kültü baş tanrı mertebesine yükseltildi ve kral, Büyük Tanrı'dan Ra'nın Oğlu'na ve İyi Tanrı'ya indirildi. Güneş tanrısı olarak kral, elleriyle çalışmayan, sadece var olan ve güneş gibi çevreyi uzaktan etkileyen bir insandı. Güneş kanundu ve her şeye onu dayatıyordu, ancak kanun Güneş'ten farklıydı çünkü onu bile yönetiyordu. Bu gerçeğin tanınması, yönetimin keşfi anlamına geldiği şeklinde tanımlanmıştır. [23] Rahip gücünün merkezi olan Heliopolis'te, Tanrı'nın dünyayı düşünen ve kendini sözle ifade eden bir zekâ, yönetim organı, sürekli yaratılışın aracı ve kanun ve adaletin habercisi olarak tasavvur edildiği doktrin geliştirildi. Kralın emri, demiurgun yaratma eylemiyle aynı türden bir yaratma eylemine eşdeğerdi. Üst düzey yöneticinin emrine itaat edenler, sözlü ifadenin bir yansıması olarak yazının gizemiyle pekiştirildi. Tanrıların merkezileştirilmesi, siyasi fikirlerin gelişmesini destekledi.

MÖ 2360 ile MÖ 2160 yılları arasındaki siyasi karışıklık döneminden sonra, mutlak monarşinin yerini kraliyet ailesinin aldığı yeni bir siyasi düzen ortaya çıktı. Heliopolis din adamları yeni bir takvim oluşturdu ve bunu Mısır'a dayattı. Rahip sınıfına ayrıcalıkların genişletilmesi oligarşiye geçişi sağladı. Kraliyet toprakları, feodal bir din adamı ve kraliyet memurları lehine parçalandı. Teb kralları (MÖ 2160-1660) düzeni ve refahı yeniden sağladı. MÖ 2000'den sonra dini eşitlik zafer kazandı. Kitleler dini haklar ve buna bağlı siyasi haklar elde etti. Firavunlar tekelciliklerinden vazgeçti ve hakların tüm nüfusa genişletilmesini kabul etti. Kitlelerin dini haklara ve öbür dünyada ebedi hayata kabulü, bu dünyadaki sivil yaşamla birlikte tanındı. Güç esasen diniydi ve ibadete doğrudan katılımın genişlemesi, hisse senedi yönetimine ve toprak mülkiyetine katılımın artmasına yol açtı. Kraliyet topraklarının yönetimi çiftçilere devredildi, evlerin ve mezarların kısmi mülkiyetine izin verildi ve ticaret ve idari görevlerin serbestçe yerine getirilmesine olanak tanındı. Köylüler, zanaatkarlar ve katipler idari görevlere ve meclislere yükseldiler.

Mısır medeniyetinde mutlak monarşiden daha demokratik bir örgütlenmeye geçişle birlikte yaşanan derin sarsıntılar, piramitlerde görüldüğü gibi, iletişim aracı veya prestij kaynağı olarak taşa verilen önemin azalması ve papirüse verilen önemin artmasıyla aynı zamana denk gelmektedir. Birinci hanedana ait papirüs levhaları ve beşinci hanedana ait

yazıtlı levhalar (MÖ 2680-2540 veya MÖ 2750-2625) bulunmaktadır. Taşın aksine, papirüs yazı aracı olarak son derece hafifti. Nil deltası ile sınırlı bir yaşam alanına sahip olan bir bitkiden (*Cyperus papyrus*) yapılıyordu ve bulunduğu bataklıkların yakınında yazı malzemesi haline getiriliyordu. Bitkinin taze yeşil sapları uygun uzunluklarda kesiliyor ve yeşil kabuğu soyuluyordu. Daha sonra kalın şeritler halinde kesiliyor ve emici bir kumaş üzerine birbirine paralel ve hafifçe üst üste gelecek şekilde yerleştiriliyordu. Bunların üzerine ve çaprazına benzer bir katman yerleştiriliyor ve tamamı başka bir kumaşla örtülüyordu. Bu, yaklaşık iki saat boyunca bir tokmakla dövüldü ve tabakalar tek bir kütle halinde kaynaklandı, son olarak preslendi ve kurutuldu. Tabakalar, bazı durumlarda çok uzun rulolar oluşturmak için birbirine tutturuldu. Hafif bir malzeme olduğu için geniş alanlarda taşınabiliyordu. [24] Bir tür sazdan (*Juncus maritimus*) yapılmış fırçalar yazı yazmak için kullanılıyordu. 6 ila 16 inç uzunluğunda ve $^{1}/_{16}$ ila $^{1}/_{10}$ inç çapında olanlar, bir ucundan eğik olarak kesiliyor ve lifleri ayırmak için eziliyordu. [25] Katibin paletinde siyah ve kırmızı mürekkep için iki kap ve bir su kabı vardı. Sağdan sola hiyeratik karakterlerle yazıyor, metni eşit büyüklükte dikey sütunlar veya yatay satırlar halinde düzenleyerek sayfalar oluşturuyordu. Papirüsün geri kalanı sol elinde rulo halinde tutuluyordu. [26]

Taş üzerine yazı, çizgilerin düzlüğü veya daireselliği, dikdörtgen biçim ve dik duruş ile karakterize edilirken, papirüs üzerine yazı, hızlı yazmaya uygun el yazısı biçimlerine izin veriyordu. 'Hiyeroglifler taş anıtlara oyulduğunda çok dikkatli bir şekilde şekillendirilmiş ve dekoratif bir karaktere sahipti. Ahşap veya papirüs üzerine yazıldığında daha basit ve daha yuvarlak bir biçime büründüler ... El yazısı veya hiyeratik stil daha da aceleyle yazıldı, birbirine karıştı, kısaltıldı ve birleşti ... resimlere benzemeyi bıraktılar ve yazı haline geldiler.' [27] 'Taşın ağır ortamından kurtularak' düşünce hafiflik kazandı. 'Tüm koşullar ilgi, gözlem ve düşünce uyandırıyor.' [28] El yazısının belirgin artışı, yazının, düşüncenin ve faaliyetin sekülerleşmesiyle birlikte gerçekleşti. Eski ve Yeni Krallık arasındaki sosyal devrim, belagat akışı ve dini edebiyatın seküler edebiyatla yer değiştirmesiyle işaretlendi.

Yazı, eskiden hükümet, mali, büyülü ve dini amaçlarla sınırlıydı. Papirüs kullanımının artması, hiyeroglif yazının daha hızlı el yazısının taleplerine yanıt olarak hiyeratik karakterlere basitleştirilmesi ve yazı ve okumanın gelişmesiyle yönetim daha verimli hale geldi. Köylülerden alınan rezervlerin, kiraların ve vergilerin toplanması ve yönetimiyle görevli katipler ve memurlar, örgütlü bir kamu hizmetinin üyeleri haline geldiler ve meslektaşlarına ve en yüce efendileri olan dünyevi bir tanrıya anlaşılır hesaplar hazırladılar. MÖ 2000'den sonra merkezi yönetim bir katip ordusu istihdam etti ve okuryazarlık, refah ve sosyal statüye giden bir basamak olarak değer gördü. Katipler sınırlı bir sınıf, yazı ise ayrıcalıklı bir meslek haline geldi. 'Katip meclis üyeleri arasında oturmaya gelir ... hiçbir katip kralın evinin yiyeceklerinden mahrum kalmaz.' 'Yazıyı kalbinize yerleştirin ki kendinizi her türlü ağır işten koruyabilesiniz ve yüksek itibarlı bir yönetici olabilesiniz.' Kâtip, elle yapılan işlerden kurtulmuştur.' [30] 'Fakat kâtip, bütün insanların işlerini yönetir. Onun için vergi yoktur, çünkü haraçını yazılı olarak öder ve onun için hiçbir ücret yoktur.' [31]

Demokratik devrimden sonra yazının yayılması, Horus ve Osiris'in ölümsüzlük kültünde yeni dinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte gerçekleşti. Ra'ya tapınma çok saf bir şekilde politik hale gelmişti ve bireyler, siyasi hakemin iniş çıkışlarının ötesinde nihai bir anlam ve yaşamın bir tatminini buldular. [32] Nil tanrısı Osiris, insanların kurtuluşu için kurban edilen İyi Varlık, atalar kralı ve oğlu Horus için bir model oldu. Bir tarım tanrısı olarak ölümle yüzleşmiş ve onu yenmişti. Büyücü karısı İsis, Osiris dünyayı fethederken kanunlar koydu ve hüküm sürdü. Güneş tanrısı Ra'yı adını açıklamaya ikna etti ve bir kişinin adını bilmek [33] ona sahip olana o kişi üzerinde sihirli bir güç verdiğinden, Ra ve diğer tanrılar üzerinde güç kazandı. On ikinci hanedanda Osiris, Ra'nın ruhu, içinde ikamet eden büyük gizli isim oldu. Ra ile birlikte din alanında üstünlüğü paylaşıyor ve Nil ile Güneş'in ikili etkisini yansıtıyordu. Gece ve gündüz birbirini tamamlayıcı olarak bir araya gelmişti: Osiris, dün ve ölüm; Ra, yarın ve yaşam. İsis tarafından icat edilen cenaze törenleri ilk olarak Osiris'e uygulandı. Ölümsüzlük bahşeden bu törenler, Moret tarafından 'herhangi bir Mısır tanrısının dünyaya yaptığı en değerli vahiy' olarak tanımlanmıştır.

Osiris, Thoth tarafından vezir, kutsal kâtip ve yönetici olarak hizmet ediliyordu. Konuşma ve yazının mucidi, 'yaratıcı sesin efendisi, kelimelerin ve kitapların ustası' olarak, sihirli yazıların da mucidi oldu. Osiris, insanlara

ilahi hak ve görevleri öğretmek için popüler ve rahipsel bir edebiyatın merkezi haline geldi. Kelimeler güçle doluydu. Tanrıların isimleri varoluşun özünün bir parçasıydı ve kâtibin etkisi tanrılara yansıyordu. Din ve sihir aynı şekilde kutsal olduğundan, bağımsız hale geldiler. Rahip, tanrılara dualar ve adaklar sunarken, sihirbaz onları güç veya hile yoluyla atlatıyordu. Aile ibadeti Osiris kültünde hayatta kaldı ve pratik bir ilgi nedeniyle sihir insanlar tarafından kullanıldı. Bir varlığın adını bilmek, ona hükmetmenin araçlarına sahip olmak anlamına geldiğinden, adı telaffuz etmek sesle ruhsal bir imge oluşturmak, özellikle hiyerogliflerle yazmak ise maddi bir imge çizmek anlamına geliyordu. Yaratıcı sözün çok yönlü etkinliğinde sihir, metafiziğe nüfuz etti. Çok tanrıcılık devam etti ve isimler, tanrıların ruhani tezahürleri arasındaydı. Büyülü edebiyat ve halk hikayeleri, evrenin büyük tanrılarının geleneklerini korudu.

Kral, Mısır'ı yöneten tanrıların, Şahin'in, Horus-Seth'in, Ra'nın, Ra-Harakhti'nin, Osiris'in, İsis'in oğlu Horus'un ve Amon-Ra'nın vücut bulmuş hali olarak devrimden kazanç sağladı. Kralın bağlılığı halk arasında büyük bir inanç dalgası yarattı. Ritüel, peygamber olarak hareket edecek bir vekil atamasına olanak sağladı. Güç, önce kendilerini kralda vücut bulan ve her gün her tapınakta törenleri gerçekleştiren profesyonel rahiplere devredildi. Ra ve göksel tanrıların ibadeti rahipler ve tapınaklarla sınırlıydı. Atum rahipleri, vahyi ilahi ibadet ritüellerinde yoğunlaştırdı ve bir kült, tapınaktaki heykellerde canlı imgelerin ihtiyaçlarını karşıladı.

Taşa bağımlılıktan papirüse bağımlılığa geçiş ve siyasi ve dini kurumlardaki değişiklikler, Mısır uygarlığı üzerinde muazzam bir baskı oluşturdu. Mısır, yeni saldırı araçlarıyla donanmış halkların istilasına hızla boyun eğdi. Kılıç, yay ve uzun menzilli silahlarla donanmış istilacılar, savaş baltası ve hançere dayalı Mısır savunmasını aştılar. Bronz ve muhtemelen demir silahlar, atlar ve savaş arabaları kullanan Hyksos veya Çoban krallarının yönetimindeki Suriyeli Semitik halklar, Mısır'ı MÖ 1660'tan 1580'e kadar ele geçirdiler ve ellerinde tuttular. Mısır kültürel unsurları, yabancı istilalara direndi ve yeniden örgütlenmeyi ve karşı saldırı başlatmayı kolaylaştırdı. Fatihler hiyeroglif yazısını ve Mısır geleneklerini benimsediler, ancak karmaşıklık Mısırlıların direnmelerini ve istilacıları kovmalarını sağladı. Muhtemelen batıdaki Libyalılardan atlar ve hafif dört tekerlekli savaş arabaları edindiler ve MÖ 1580'den sonra Nil vadisi özgürleştirildi. MÖ 1478'de Megiddo'da kazanılan büyük bir zaferle III.

Thutmosis, Hyksos gücüne son darbeyi vurdu. On sekizinci hanedanlık hükümdarları (MÖ 1580-1345) döneminde Yeni Teb Krallığı kuruldu.

Yeni Krallık döneminde, medeniyetin doğusunun başkenti ve metropolü olan Teb'deki firavunlar egemenlik haklarını yeniden kazanmış, tapınakların mallarına el koymuş ve din adamlarının vasallığını sona erdirmişlerdir. Monarşik merkezileşme, dini merkezileşmeyle birlikte gerçekleşmiştir. Tanrılar 'güneşle ilişkilendirilmiş' ve Teb ailesinin tanrısı Amon, MÖ 1600'den sonra Amon-Ra olarak Mısır'ın tüm tanrılarına hükmetmiştir. İmparatorluk genişlemesinde savaşın başarısı sonucunda, rahipler toprak mülkiyetinde sağlam bir şekilde yerleşmiş ve giderek artan bir etkiye sahip olmuşlardır. Kraliyet ailesindeki hanedan hakları sorunları onlara ek güç kazandırmıştır.

Hyksosların kovulmasından sonra papirüs kullanımı hızla arttı. Thoth kültü, Hyksosların kovulmasında ve Yeni Krallık'ta önemli bir rol oynamıştı. Thoth, sihir tanrısı oldu. Onun sıfatları büyük bir güç ve kuvvete sahipti ve bazı formüllerin kötü ruhlara karşı direnç göstermede veya onları kovmada etkili olduğu düşünülüyordu. Yaklaşık MÖ 2200'e kadar tıp ve cerrahi, mumyalama sayesinde halkın zihnini insan vücudunun diseksiyonuyla tanıştırdığı ve neredeyse evrensel bir önyargıyı aştığı için ilerleme kaydetmişti, ancak Hyksos istilasından sonra tıp, ritüeller ve formüllerden ibaret bir mesele haline geldi.

İstilacıların püskürtülmesi için gerekli olan askeri örgütlenme, Mısır imparatorluğunun genişlemesinin ve büyümesinin temeli haline geldi. Asker kullanımında ve idari maliyetlerde tasarruf sağlamak amacıyla sınırların ötesinde himaye bölgeleri kuruldu. Suriye ve Filistin imparatorluğun bir parçası oldu. Takviyeler deniz yoluyla getirildi ve kontrol, MÖ 1469'da Fırat üzerindeki Karkemiş'e kadar genişletildi. Yaklaşık MÖ 1460 ile 1360 yılları arasındaki Mısır hegemonyası döneminde, Firavunlar fethedilen ülkelerde bulunan yönetim otoritelerini kullandılar ve Mısırlaştırma süreciyle onları etkili hale getirdiler. II. Amenofis ve IV. Thotmes (MÖ 1447-1415) döneminde kontrol, Mitannia prensleriyle yapılan evlilik ittifakları ve Kassitlere altın gönderilmesiyle ima edilen entrika ve rüşvet yoluyla genişletildi. Evlilik birliği, kan bağıyla

sağlanan akrabalığın yerini aldı. Grupları bir ulus haline getirmenin bir yolu olarak tanrıları birleştirme sistemi, evlilik yoluyla birleşmeyle tamamlandı.

III. Amenophis döneminde Mısır İmparatorluğu zenginlik ve gücün zirvesine ulaştı. Başkent ile imparatorluk şehirleri arasında bir posta servisi kuruldu, ancak hiyerogliflere göre daha basit bir iletişim aracı olarak çivi yazısı benimsendi. III. Amenophis'in oğlu Akhenaten (MÖ 1380-1362), muhtemelen tek ve biricik Tanrı fikrine inanan, daha yüksek inançlara sahip bilgili Mısırlı rahiplerin desteğiyle, imparatorluk gelişimine dini bir temel sağlayacak bir ibadet sistemi kurmaya çalıştı. Güneş diski Aten'e tapınma, birleşik bir Doğu yaratmanın bir aracıydı. Güneş diskinin dini tekelleştirilmesi, siyasi ve ticari çıkarların ve Mısırlılar ile yabancılar arasındaki ayrımların üzerinde ortak bir ideal sağlamayı amaçlıyordu.

Bu uluslararasıcı eğilimlere, Amon rahipleri ve halkın desteğiyle güçlenen din adamları sınıfı karşı koydu. Din adamları sınıfı, imparatorluğa karşı görevin en önemli unsur olduğu tek bir kültü dayatma girişimini engelledi. Aristokrat karşıtı krallar döneminde orta sınıf bürokrasisinin yükselişinin, Osiris kültünün artan demokratikleşmesiyle birlikte gerçekleştiği öne sürülmüştür. [36] Sapık kralların Theban rahiplerinin artan egemenliğinden kurtulma yönündeki umutsuz girişimleri başarısız oldu ve Akhenaten'in damadı Tutankhaten, Amon'a tapınmaya geri döndü, tanrıları tüm ayrıcalıklarına kavuşturdu ve adını Tutankhaten olarak değiştirdi. Akhenaten halktan duygusal destek alamadı ve halk, Osiris'e özel tapınmaya ve Osiris ayrıcalıklarından yararlanmaya geri döndü.

Başarılı savaşlar, toprak sahibi olan, belirli ayrıcalıklardan yararlanan ve Amon'un yeniden kurulmasını destekleyen kalıtsal bir ayrıcalıklı sınıf haline gelen askeri bir soyluluk da yaratmıştı. Yaklaşık MÖ 1345'te general Horemheb iktidara yükseldi, Amon'dan Teb tacını aldı ve rahipler ve askerler lehine eski düzeni yeniden kurdu. On dokuzuncu hanedandan (MÖ 1345-1200) itibaren tanrılar özel işlere giderek daha fazla müdahale etti. Kraliyet otoritesi ve laik adalet, rahiplerin etkisi ve tanrıların popülaritesiyle zayıfladı. II. Ramses'ten (MÖ 1300-1234) sonra Amon'un ilk peygamberi kraliyet yönetiminde en yüksek makama geldi. Yirminci hanedanda deniz halklarının istilası Suriye eyaletlerinin kaybıyla sonuçlandı. On ikinci yüzyılda o hanedanın sonuna doğru, kraliçede bulunan kraliyet miras hakkı,

ilk peygamberin ailesinin ayrıcalıkları arasına dahil edildi. XII. Ramses'in ölümünden sonra krallık, kraliyet rahipleri tarafından devralındı ve kraliyet kararnameleri Amon'un kararnameleri oldu. İnsan krallığının yerini rahip teokrasisi almıştı. Teokratik bir toplumun zayıflığı Asurluların, Perslerin ve Yunanlıların istilalarında görülürken, gücü ise yabancı egemenliğine karşı periyodik isyanlarda ve Asurluların ve Perslerin Mısır'da imparatorluk kurma girişimlerindeki zorluklarda açıkça ortaya çıktı. Nektanebo (MÖ 359-342), tanrı Amon'dan geldiğini iddia eden son Mısır kralıydı.

Taşın iletişim aracı olarak egemenliği, yazının karakterine damgasını vurdu ve muhtemelen papirüs ve fırçanın ortaya çıkmasından sonraki evrimini engelledi. 'En eski yazı biçimi, aynı sabit resim kümesinin yalnızca fikirleri ve nesneleri değil, aynı zamanda kelimeleri ve sesleri de temsil etmek için tekrar tekrar kullanıldığı resim yazısı gibi görünüyor.' [38] Yazının din için önemi ve bol miktarda papirüs bulunması nedeniyle, Mısır, ünsüz sesleri temsil etmenin veya bir alfabe oluşturmanın zahmetli yöntemlerinden vazgeçme gibi mantıklı bir adımı asla atmadı. Tamamen resimsel ve sanatsal karakterlerle, göz resimleri kulak resimleriyle birlikte kullanıldı ve yazı hiçbir zaman belirli sesler için sabit işaretlerin kullanımına geçmedi. Ünsüz değerleri, esas olarak yabancı isimler ve kelimeler için tek işaretlerle temsil edildi, ancak eski resimsel yazı, özellikle katipler çok sayıda işaret öğrendikten sonra, daha kısa ve daha kullanışlı bir kısaltma biçimi olarak korundu. Mısırlılar, Sümerlilerin aksine, ünsüzlerde başarılı oldular ancak ünlülerde başarısız oldular ve kelimenin fonetik gösterimi için gereken işaret sayısını muazzam derecede azalttılar. [39] Ancak dilleri, bir kök kavramını veya düşüncesini ifade eden ünsüzler ile köklerin biçimini ve anlamlarındaki değişiklikleri işaretleyen ünlüler arasında bir ayrım sergiledi ve Akkadlıların hece kullanımı yoluyla reddettiği, kelimelerin ve hecelerin bileşen unsurlarına ayrılmasının yolunu açtı. [40] Tek bir ünsüzün değerine sahip yirmi dört işaret ortaya çıktı.

Yazıdaki kısıtlı gelişmenin etkileri edebiyatta belirgindi. Yenilik, yazı sanatı ile gerçek konuşma arasındaki uyum derecesine bağlıydı. [41] Papirüsün kullanımıyla didaktik veya yansıtıcı biçim görünüşe göre MÖ 2000'den önce icat edilmişti, ancak edebi biçimler bu tarihten sonra zirveye ulaştı. Flinders Petrie, uygarlıkların evrim modelini açıklarken, Mısır heykelinin MÖ 1550 civarında arkaizmden çıktığını, resmin MÖ 1470 civarında özgür ve doğal hale geldiğini, edebiyatın MÖ 1350 civarında

üslup özgürlüğüne tanık olduğunu, mekaniğin MÖ 1280 civarında önem kazandığını ve zenginliğin MÖ 1140 civarında egemen olduğunu öne sürüyor. [42] Akhenaten'in rahipliğin gücünü kırma ve halkın dinini yeniden şekillendirme girişimi, yazılı ve sözlü dili uyumlu hale getirme ve konuşma ve yazıyı geliştirme girişimleriyle birlikte gerçekleşti. MÖ 1370 civarında yazılan Diske Övgü İlahisi, 'dünyanın ürettiği en eski gerçek anlamda tek tanrılı ilahi' idi. [43] On üçüncü yüzyıldan onuncu yüzyıla kadar rahipliğin egemenliği, konuşma ve edebi dilin ayrılmasına ve yapay kompozisyona yol açtı. Mısır, edebiyatı kendi başına bir amaç olarak geliştiren ilk bilinçli edebi uygarlık olarak tanımlanmıştır, ancak üslup ilk tazeliğini yitirdi ve içeriğe pek önem verilmeden yapaylığa ve abartıya yerini bıraktı.

Kâtiplerin özel konumu, İbrani anlamında peygamberlerin ortaya çıkamamasına neden oldu. Mısırlılar ahlak dersi vermeyi severdi ve en yüksek edebi başarı bilgelik edebiyatında elde edildi. [44] Resim çizimlerinden oluşan bir diziden yazının geliştirilmesi kelime oyununa dayandığı için, Mısırlılar 'inatçı bir kelime oyunu ustasıydı'. Mısırlıların büyük bir ulusal destan külliyatı yoktu, ancak Babilliler tarafından 'tamamen ihmal edilen' bir sanat olan dünyevi lirik şiirde başarılıydılar. [45] Mısır dünyaya 'bildiğimiz kadarıyla en eski aşk şiirlerini' verdi. [46] Hikaye anlatmanın zevki için öykülerin anlatıldığı kısa öykünün anavatanıydı.

Mısırlıların, Tesniye'ye benzer yasalara dair hiçbir kaydı yoktu. Eski Krallık'ta, mutlak bir hükümdar tek yasa koyucuydu. Papirüsün kullanımıyla birlikte yönetim sistemi, çok sayıda memurdan oluşan bir yapıya dönüştü. Yönetim ve yazıya bağımlılığı, dini onayları ima ediyordu ki bu da hukuka müdahale anlamına geliyordu. Dava süreçleri Mısır edebiyatında büyük bir yer tutuyordu ve hukuki kararlara büyük ilgi gösteriliyordu; on dokuzuncu ve sonraki hanedanlıklarda ise, görev bilincinin her şeyi bilmesi temelinde bir usul hukuku oluşturmak için sürekli bir çaba sarf edildi. Ebedi mülkiyetin tüzel kişilik olarak ele alınması, Roma hukuku ve şirketler hukuku üzerinde etkili olmuş olabilir.

Yazı, uzun bir çıraklık dönemi gerektiren zor ve uzmanlaşmış bir sanattı ve okuma da uzun bir eğitim sürecini gerektiriyordu. Yazı tanrısı, önde gelen tanrılarla yakından ilişkiliydi ve kâtibin din üzerindeki gücünü yansıtıyordu. Kâtip, özel bir mesleğin tüm niteliklerine sahipti ve köylüler, balıkçılar, zanaatkârlar ve işçilerin aksine, krallar, rahipler, soylular ve generallerden oluşan üst sınıflara dahildi. Karmaşıklık, rahiplerin tekelinde

artan kontrolü ve bilginin özel sınıflarla sınırlandırılmasını destekliyordu. Karmaşıklığa bağlı bilgi tekeli, halk arasında büyülü yazıların yayılmasıyla aynı zamana denk geldi. Büyü ve dinin kısayolları, yönetici sınıfta saygın bir eğitimli meslek olarak yazıya yerleşti. Kralların kaçma girişimleri, tekelin gücüyle boşa çıkarıldı. İletişimin tekelci kontrolü, imparatorluk kurma girişimlerini engelledi. Mısır imparatorluğunun sınırlamaları, kısmen karmaşık bir yazı sistemi üzerindeki tekel tarafından desteklenen dini kurumların esnek olmamasından kaynaklanıyordu.

Nil Nehri'nin talepleri, nehrin taşma zamanını tahmin etme yeteneği ve birleşik bir kontrol gerektiriyordu. Muhtemelen monarşi bu taleplerle bağlantılı olarak kuruldu ve monarşinin uzay ve zaman üzerindeki gücünü yansıtan piramitlerin inşasıyla konumunu güçlendirdi. Ancak taşla ilgili bilgi tekeli, toplum üzerinde muazzam yükler oluşturdu ve muhtemelen yıldız yılına bağlı olarak sellerin tarihini tahmin edememe durumuyla birlikte geldi. Yeni bir rekabetçi araç olan papirüs rulosu, dinin konumunu destekledi ve muhtemelen avantajları, güneşe bağlı olarak zamanı tahmin etmenin daha verimli bir yönteminin keşfiyle örtüştü. Papirüsün tanıtılmasıyla birlikte gelen karışıklık döneminde Mısır istilaya maruz kaldı. Monarşi ve rahiplik arasındaki kaynaşma, başarılı bir karşı saldırının ve bir Mısır imparatorluğunun ortaya çıkmasının temeli oldu. Birleşik yapıyı sürdürme ve esnek bir dini ve siyasi örgütlenme geliştirme yetersizliği, kısmen papirüs rulosu ve karmaşık bir yazı sistemiyle ilgili olarak oluşturulmuş bir bilgi tekelinin sonucuydu. Başarılı bir imparatorluk, kısmen askeri ve siyasi olan mekân sorunlarına ve kısmen hanedanlık, biyolojik ve kısmen dini olan zaman sorunlarına yeterli bir şekilde önem vermeyi gerektiriyordu. Taşın bir araç olarak kullanılması, mutlak monarşinin zeminini oluşturdu, ancak tekel konumu papirüsten rekabeti ve dinin egemen olduğu ve karmaşık hiyerogliflerde yazının kontrolünün sağlandığı yeni bir tekelin gelişmesini davet etti. Bu yeni tekel, Mısır imparatorluğu ve Mısır üzerinde kontrol kurmaya çalışan diğer imparatorluklar için sorunlar yarattı. Yazı üzerindeki tekel, din ve zaman kavramına verilen önemi destekleyerek, mekân sorununu çözme çabalarını boşa çıkardı.

II

BABİLONYA

Mısır'da zamanı ölçme ve Nil nehrinin taşkın tarihlerini tahmin etme yeteneği, gücün temeli haline geldi. Güney Mezopotamya'daki Dicle ve Fırat vadilerinde nehirler sulamaya ve organize kontrole uygun hale getirildi ve zamanı tahmin etme yeteneği konusunda daha az zorlayıcı talepler getirildi. Sümer, tapınağın baş rahibinin tanrının doğrudan temsilcisi olduğu küçük şehir devletlerinden oluşan bir ülkeydi. Şehrin tanrısı kraldı ve insan yönetici, sivil vali konumuna ve yetkilerine sahip bir kiracı çiftçiydi.

Sümer'de yazının, sayım yapmak ve liste oluşturmak için icat edildiği ve dolayısıyla matematiğin bir uzantısı olduğu öne sürülmüştür. En eski kil tabletler, çok sayıda yasal sözleşme, satış senedi ve arazi devri içerir ve seküler ve faydacı bir ilgiyi yansıtır. Listeler, envanterler, kayıtlar ve tapınakların ve küçük şehir devletlerinin hesapları, tanrının kapitalist, toprak sahibi ve banka olarak kaygılarını göstermektedir. Artan gelirler, meslektaşlar ve halefler için anlaşılabilir karmaşık muhasebe ve yazı sistemlerini gerektirmiştir. Tapınak ofisleri sürekli ve kalıcı şirketler haline gelmiştir. Tapınak örgütlerinin büyümesi ve toprak mülkiyetindeki artış, kaynakların birikmesi ve işlevlerin farklılaşmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Uzmanlaşma ve artan zenginlik, rekabet ve çatışmayı beraberinde getirmiştir.

Babil ve Asur'da bulunan alüvyal kil, tuğla yapımında ve yazı için bir malzeme olarak kullanılıyordu. Çok sayıda kaydın modern keşifleri, Sümer ve daha sonraki uygarlıkların önemli özelliklerinin tanımlanmasını kolaylaştırıyor, ancak bunlar iletişim için kullanılan malzemenin karakterinden kaynaklanan bir önyargıyı yansıtıyor olabilir. Öte yandan, böyle bir önyargı uygarlığın belirgin özelliklerine işaret etmektedir. Yazı için hazırlık aşamasında, ince kil iyice yoğrulup bisküvi veya tablet haline getiriliyordu. Nemli kil gerekli olduğundan ve tablet hızla kuruduğundan, hızlı ve doğru yazmak önemliydi. Neredeyse bıçak gibi keskin bir kamışla yapılan ince çizgilerden oluşan piktografların ardından, muhtemelen taş

kayıtlara kolayca kazınabilecek doğrusal yazı geliyordu. Ancak düz çizgilerin yapılması kili kaldırma eğilimindeydi ve silindirik bir kamış kalem, tablete dik veya eğik olarak damgalanıyordu. Muhtemelen üçüncü milenyumun ikinci yarısında, dört düz kenarı ve bir ucu eğimli, küçük bir kalem büyüklüğünde üçgen bir kalem kullanılmaya başlandı. Kalemin ucu sivri bir kenara yerleştirilir ve ucu derinlemesine bastırıldığında tablet üzerinde gerçek bir kama veya çivi yazısı belirirdi. Kalem hafifçe bastırıldığında ise tek bir işaret oluşturmak için çok sayıda kısa vuruş gerekirdi. Çaba tasarrufu, vuruş sayısının azaltılmasını gerektirdi ve resimsel yazının kalıntıları ortadan kayboldu. Kil, bir malzeme olarak, piktogramdan biçimsel desenlere geçişi gerektirdi, 'Resim ve kelime arasındaki boşluk kapatıldı.' Çivi yazısı, üçgenler ve paralel çizgilerin yoğunlaşmasıyla karakterize edilirdi. Farklı boyut ve kalınlıktaki bir grup kama şeklindeki parçanın karmaşıklığı ve tabletlerin boyutunun artması, yazarın elinde tutulma açısını değiştirerek gelenekselleşme eğilimini hızlandırdı. Açının yönündeki bir değişiklik, vuruşların veya kama şeklindeki parçaların yönünde de bir değişikliğe yol açtı ve piktograflardan işaretlere geçişi hızlandırdı. [48] Piktografların gelenekselleşmesi, en sık kullanılan işaretlerle başladı ve vuruşların kama şeklindeki parçalarla değiştirilmesiyle hızla ilerledi. Piktografik ifade, bağlantılı dini veya tarihi metinlerin yazılması için yetersiz kaldı ve birçok işaret heceleri temsil etmek üzere kabul edildi. MÖ 2900 yılına gelindiğinde, yazı biçimi ve işaretlerin kullanımı tamamen gelişmişti ve MÖ 2825 yılına gelindiğinde, yazının yönü ve kelimelerin cümledeki mantıksal konumlarına göre düzenlenmesi belirlenmişti. İşaretler, büyük tabletler üzerinde bölmelere yerleştirildi. Yazı soldan sağa doğru akıyordu ve çizgiler yatay olarak takip ediyordu. Sürekli bir izlenim vermek için ıslak kil üzerinde silindirler yuvarlanabiliyordu ve sert taştan silindir mühürler kullanılmaya başlandı. Üzerlerinde çeşitli desenler kazınmış olan bu mühürler, kişisel semboller olarak hizmet veriyor ve okuma yazma bilmeyenlerin yoğun olduğu bir toplulukta mülkiyetin belirlenmesinde kullanılıyordu. Mühürler boyuna takılıyor ve mülkiyet ve sahiplikle ilgili sözleşmelere imza damgası vurmak için kullanılıyordu.

Somut piktograflar, çok sayıda öğe içeren ayrıntılı bir kelime dağarcığına sahipti. Orijinal anlamdaki değişiklikleri göstermek için resimlere işaretler eklendi ve 2000'e kadar işaret kullanıldı. MÖ 2900'e

gelindiğinde, büyük ölçüde tek heceli olan bir kelime dağarcığına hece işaretlerinin eklenmesi, işaret sayısını yaklaşık 600'e düşürmüştü. Bu işaretlerden yaklaşık 100'ü sesli harfleri temsil ediyordu, ancak tek ünsüz sesleri temsil etmek veya bir alfabe oluşturmak için bir sistem geliştirilmemişti. Çivi yazısı kısmen heceli ve kısmen ideografik veya tek kelimeleri temsil ediyordu. İşaretlerin çoğu çok sesliydi veya birden fazla anlama sahipti. Sümercede cinsiyet ayrımı yoktu ve genellikle sayı, şahıs ve zaman ayrımı da yoktu. Bir fikir, bir kelime veya hecenin sembolüne tam olarak dönüşmemişti. Piktograflar ve ideogramlar soyut fonetik değerler kazandı ve yazı çalışmaları dil çalışmalarıyla bağlantılı hale geldi.

Güneşte kurutulmuş tabletler kolayca değiştirilebiliyordu ve bu tehlike, ateşte pişirilerek gideriliyordu. Yok edilemezlik, ticari ve kişisel yazışmalar için dokunulmazlık sağlıyordu. Uzun süre kullanım için dayanıklılığıyla mükemmel bir şekilde uyarlanmış olsa da, ağır bir malzeme olan kil, geniş alanlarda iletişim aracı olarak daha az uygundu. Genel karakteri, geniş bir alana yayılmış topluluklarda kalıcı kayıtların toplanmasını destekliyordu. Uzun mesafeler üzerinden iletişime uyarlanabilirlik, yazıda tekdüzeliği ve yerleşik ve yetkili bir işaret kanonunun geliştirilmesini vurguluyordu. Geniş ticari faaliyet, çok sayıda profesyonel katip veya okuma yazma bilen kişiyi gerektiriyordu. Buna karşılık, karmaşık bir dil yazmanın zorlukları, uzun bir eğitim dönemi ve okulların geliştirilmesini gerektiriyordu. Tapınak hesapları ve işaretleri icat eden rahiplerin isimlerinin yer aldığı işaret listeleri okul metinleri haline getirildi. Katipleri ve yöneticileri eğitmek için, tapınaklarla bağlantılı olarak okullar ve öğrenim merkezleri kuruldu ve dilbilgisi ve matematiğe özel önem verildi. Eğitimin temeli olan yazı sanatı rahiplerin kontrolünde olduğundan, katipler, öğretmenler ve hakimler genel bilgi ve hukuki kararlarda dini bakış açısını benimsemişlerdir. Katipler tapınakların kapsamlı kayıtlarını tutmuş ve rahiplik mahkemelerindeki düzenlemelerin ayrıntılarını kaydetmişlerdir. Sivil hayattaki hemen her eylem, tarafların ve tanıkların mühürleriyle kaydedilen ve onaylanan bir hukuk meselesiydi. Her şehirde mahkeme kararları sivil hukukun temeli haline geldi. Tapınakların büyümesi ve kültün gücünün artması, rahiplerin gücünü ve otoritesini artırdı. Kil malzemesinin özellikleri, yazının gelenekselleşmesini, şehirlerin merkezsizleşmesini, tapınaklarda sürekli örgütlenmenin gelişmesini ve dini kontrolü kolaylaştırdı. Soyutlama, özellikle topluluklar arası ticarette hesap tutma zorunluluğu ve matematiğin kullanımıyla daha da ilerledi.

Matematik ve yazının gelişmesiyle birlikte rahiplerin ve tapınak örgütlerinin elinde biriken zenginlik ve güç, muhtemelen şehir devletleri arasında acımasız savaşlara ve askeri uzmanlaşmanın ve paralı askerlik hizmetinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dinî otoritenin yazı ve eğitim üzerindeki kontrolünün, teknolojik değişimin ve askeri gücün ihmal edilmesine yol açtığı öne sürülmüştür. Tapınak yönetimi veya rahip komiteleri, örgütlü savaşları yönetememiş ve rahiplerin yanında dünyevi yöneticiler ortaya çıkmıştır. Bu yöneticiler, bir ayrıcalığa sahip olmuş ve prensi tanrının huzuruna götürmüştür. Rahipler hiyerarşik olarak örgütlenmişti, ancak savaş, birleşik bir komuta ihtiyacı nedeniyle kralların gücünü artırmıştır. 'Ordular esasen monarşisttir.' Savaşta lider olarak kral, örgütlü uzmanlardan oluşan bir çekirdeğe komuta ediyordu. Ordu, yeteneğe bir kariyer imkanı açmış, ancak yeteneğin geliştirilmesiyle ilgilenen bir ordunun başı, sürekli olarak rakiplerden gelen tehlikelere maruz kalmıştır. Başarı, yetkinin ordu liderlerine verildiği ve rekabet tehlikesinin azaldığı bölgesel kontrole vurgu yapılmasını gerektirmiştir. Bölge genişlemesi ve yetki devri, adaletin yönetimine olan ilgiyi zorunlu kıldı. Kral, dini kontrolü karakterize eden kapsamlı hukuk katılığına ve adaletsizliğe karşı önlem aldı. [49] Yaklaşık MÖ 2590'da Urukagina, nüfusun bazı kesimlerini rahiplerden kurtardı, cenaze törenlerinin aşırı gösterişini kısıtladı ve serfleri özgür insanlar haline getirdi. Küçük şehir devletinin yasalarına, anayasasına, yöneticisine ve tanrısına daha az önem verilerek medeni hukuk yavaş yavaş geliştirildi.

Monarşinin en büyük erdemi anlaşılabilirliğiydi. 'İnsanlar hayal güçlerinin zayıflığı tarafından yönetilir' (Bagehot). Etkili reis, insan tanrısı haline geldi. Büyü çağı din çağına geçmişti, ancak büyücü ilahi bir kral olmuştu. Mutlak monarşi hanedanları, yalnızca ordudaki rakiplerden gelen tehditler nedeniyle değil, aynı zamanda veraset sorunları ve halk desteğini sağlama zorlukları nedeniyle de istikrarsız hale gelme eğilimindeydi. Fethedilen yöneticilerin prestijini yok etmenin bir yolu olarak eski başkentlerin yıkılması ve yeni başkentlerin kurulması, fethedilen halkların tanrılarını panteona kabul ederek tanrı sistemini yeniden düzenleme girişimleriyle birlikte gerçekleşti. Dini esnek hale getirme ve kuvvete dayalı siyasi birimlerin ihtiyaçlarına uygun hale getirme girişimleri yapıldı. Bu zorluklar, Ur'un ilk hanedanının çöküşüne ve daha sonra Semitik istilacılara karşı başarılı direnişe katkıda bulundu.

Sümerler okçuları etkili bir şekilde kullanmış ve dört eşeğin çektiği savaş arabalarını tanıtmışlardı, ancak Akkadlar onları fethetmeyi başardılar. Agadeli Sargon (yaklaşık MÖ 2568-2513) döneminde muhtemelen Küçük Asya ve Akdeniz'e kadar uzanan bir imparatorluk kurdular. Hanedanlık muhtemelen fethedilenlerin direnişi ve Gutium'dan gelen yeni bir istila nedeniyle sona erdi. Sümerlerin direnişi sonunda başarılı oldu ve üçüncü hanedanlık MÖ 2474 civarında M-Engur tarafından kuruldu. Şehir yöneticilerinin gücü, bürokrasinin genişlemesi ve yetkinin merkezi bir hükümette yoğunlaşmasıyla zayıfladı. Bu hanedanın ikinci kralı döneminde, iş ve yazım geleneklerinin tekdüzeliğini sağlamak için bir hukuk sistemi geliştirildi. Semitik istilacıların kendilerini tanrılaştırma uygulaması, Sümerlerin baş tanrıyı şehir devletinin gerçek yöneticisi ve kralı sadece bir vekil olarak kabul etme uygulamasını göz ardı eden ve son adımı atarak hüküm süren hükümdarı tanrılaştıran Dungi tarafından da benimsendi. Hükümdar kültü, siyasi birliğin temeli olarak dini birliği sağlamayı amaçlıyordu. Sümerler döneminde toprak tanrıya aitti ve kira ödeniyordu, ancak Semitler toprakların vergilendirilen tam mülkiyet şeklinde tutulması uygulamasını başlattılar.

Merkezi olmayan tapınakların aksine kralların ve birleşik bir ekonomik sistemin ortaya çıkışı, belgelerin savaşlar ve antlaşmalarla ilgili kaygılarına yansıyan bitmek bilmeyen hanedan savaşlarını izledi. Sümer uygarlığının ve Sümer-Akad İmparatorluğu'nun ahlaki ve kültürel üstünlüğü, MÖ 2187 civarında Elamlıların vahşetiyle yok edildi. Amoriler Sümer-Abum, MÖ 2125 civarında kendisini Babil kralı ilan etti ve MÖ 2007'ye kadar hanedan Akkad'ın büyük bir bölümünü kontrol altına aldı. Elamlılar, MÖ 1955 civarında Hammurabi tarafından yenilgiye uğratıldı ve imparatorluk büyük ölçüde genişletildi.

Sümer uygarlığının Semitik halklar tarafından boyunduruk altına alınması, yazının gelenekselleşmesinde önemli bir etkiye sahipti. Sümerce görünüşe göre, fatihlerin kendilerini adapte edemeyeceği, eklemeli bir dildi. Farklı yapılara sahip dilleri birleştirmenin zorluğu, eski dilin yerini almayı gerektiriyordu. Sümerlerin heceleri temsil eden işaretlere sınırlı bir ihtiyacı vardı, ancak Babilliler her bir heceyi tek tek hecelemek zorunda kaldılar. Sümer sisteminin temeli kelime değerleri, Akkad sisteminin temeli ise hece

değerleriydi. Akkadlar, ünsüz ve ünlülerin kaynaşmasının alfabe olasılığını ortadan kaldırdığı 275 işaretli bir hece yazısı geliştirdiler. Fatihler, proto-Elam yazısını terk ettiler, fethedilenlerin işaretlerini ve karakterlerini benimsediler ve çivi yazısıyla yazıtlar yazdılar. Sümerce, büyük ölçüde rahipler tarafından dini yazılarda korunan ölü bir dil haline geldi, ancak piktograflarla ilişkisi olmayan tek heceli işaretler fatihler tarafından devralındı; nesneleri veya fikirleri temsil etmek için kullanılanlar da aynı şekilde devralındı ve Semitik çevirilerle ideogram olarak okundu. Daha önemli ideogramların Sümerce telaffuzu takip edildi. Sümerce yazılı metinlerle temas, sembolik cebirin temeli haline gelen soyut sembollere dair bir anlayış getirdi. [51] Hammurabi, Sümerceden Akkadcaya geçişi tamamladı ve Semitik dili resmi dil haline getirdi. Amoriler Akkadları güçlendirdi ve dilleri halk dili ve resmi iletişim aracı oldu. Babilliler kelimeleri Semitik olmayan biçimde yazdılar, ancak çoğunlukla Semitik olarak telaffuz ettiler.Sümer yazısından etkilenenler hiçbir zaman alfabe geliştirmediler ve en fazla bir sesli ve bir sessiz harfi bir işaretle ifade ettiler.

Sümerce artık konuşulmaz ve rahiplerin fosilleşmiş kutsal dili haline gelmiş olsa da, gerilemesi fatihlere karşı direniş ve yoğun edebi ve tarihi faaliyetlerle işaretlenmiştir. Kültürel üstünlük, eski metinlerin yeni kopyalarını çıkaran, bunları tanrının kütüphanesinde düzenleyip saklayan ve tapınak ayinleri için ilahiler, kitaplar ve dualar hazırlayan dini katipler tarafından vurgulanmıştır. Sümer geleneğinde eğitim görmüş ve skolastik bir yaklaşıma sahip rahipler, bilginin sistematik organizasyonunu vurgulamışlardır. Semitik okuyucu için Sümer edebiyatının çevirisi için gramerler ve büyük sözlükler veya 'hece yazıları' hazırlanmıştır. Sözlü gelenekler yazıya dökülmüş ve edebiyat dinin kölesi olmuştur. Destan, 'din hizmetinde kullanılmak üzere yarı tanrıların ve kahramanların öyküsünü işlemek' için bir araç olarak icat edilmiştir. Lirik şiir tamamen din hizmetine adanmış ve mezmurların 'en iyi eserlerine çok yakın' bir kompozisyon standardına ulaşmıştır. [53] Bilgelik edebiyatına az katkıda bulunmasına ve sırf yazmak için yazma konusunda pek bir kanıt göstermemesine rağmen, [54] Babil, 'tanrılara yönelik ilahilerde, lirik biçimdeki dualarda ve tövbe ilahilerinde estetik mükemmelliğin zirvesine' ulaştı. [55]

Gücün pekişmesinin ardından dinin önemi azalsa da, fethedilenlerin zihninde bir sisteme indirgendi ve papalık otoritesi kazandı. Sümer tanrıları

Semitik isimlerle varlığını sürdürdü. Tanrı sayısı azaltıldı ve tek tanrıcılığa ivme kazandırıldı. Güneş tanrısı Anu'nun Uruk'ta, su tanrısı Er'in ise Eridu'da bir ibadet merkezi vardı. Nippur'un baş tanrısı ve Sümerler döneminde panteonun başı olan Enlil, güneş ve tarım tanrılarının özelliklerini özümseyen bir fırtına tanrısıydı. Eşi Ninlil ise ana tanrıça oldu. Babil tanrısı olan ve imparatorluktaki diğer tanrıların güçlerini ve özelliklerini üstlenen Marduk'a tabi kılındı ve güneş tanrısı olarak gök ve yer tanrısı oldu. Gök, yer ve su olmak üzere üçlü bir bölümleme geliştirildi ve her bölüme bir tanrı verildi. Marduk'un oğlu Nabu, anlayış ve bilgelik veren ve kâtibin kalemi sembolü olan yazı tanrısıydı.

Sümer etkisi, yazı, dini ritüeller ve inançlar ile fatihlerin askeri örgütlenmesinde açıkça görülüyordu ve hukukta da kendini gösteriyordu. Birleşik Babil'de ticaretin genişlemesi, yüksek ve alt mahkemeleri gerektiren ve rahiplerin otoritesinde bir azalmayı garantileyen karmaşık bir yönetim sistemi ve sosyal yaşamın karmaşıklaşmasıyla sonuçlandı. Tapınaklar geniş organizasyonlar ve adalet merkezleri olarak varlığını sürdürürken, büyük işletmeler olan saraylar özel işletmelerin büyümesini destekledi. Hammurabi, yasaları adalet tanrısından aldığını iddia etti ve dini mahkemeleri sivil mahkemelere tabi kıldı. Kral, hukukun kaynağı değil, hizmetkarıydı. Hukuk, hükümdarı yönlendirdi ve tebaayı korudu. Hukuk, ilahi bir kararname, bir tanrının kehanet kararı olarak kabul edildi ve bir kanunlar sistemi yerine bir yasama sistemi içinde eski yasalara uyarlandı. Merkezi iktidar altında adalet yönetimi yeniden düzenlendi. Daha önceki hukuk kodlarında rahipler tarafından kurulan haklar ve ayrıcalıklar, patrisyen düzeninde düzenlendi. Fethedilen şehirlerin sivil yasaları ve gelenekleri bir sistem içinde düzenlendi ve dini formüllerden tamamen arındırıldı. Sümerler arasında evlat edinme yaygındı; bunun nedeni muhtemelen babaların bilinmediği tapınak fahişeliği uygulamasıydı. Ancak dini fahişeliğe paralel olarak Sümer yasaları, aile hayatını dikkatle düzenliyor ve bireylerin haklarını korumaya çalışıyordu. Hammurabi görünüşe göre dini etkiyi ortadan kaldırmaya çalıştı ve aile bağının kutsallığına yönelik ihlallere karşı çok daha ağır cezalar getirdi. Evlilik esasen yazılı bir belgeye dayanıyordu. Aile, miras ve mal paylaşımını düzenleyen kurallarla sıkı bir şekilde birbirine bağlı bir birimdi. Ailevi dayanışma, aile mülkü üzerinde tam ve devredilemez bir hak olarak kabul edildi. Haklar, bireyler yeni aile birimleri oluşturdukça onlara devredildi, ancak kesin bir miras hakkı niteliğindeki haklar korundu.

Hammurabi, yolsuzluk ve tembellik gibi kötülükleri kontrol altına alırken, yönetim sistemini merkezileştirip mükemmelleştirdi, işlerin yönünü organize etti ve en ince ayrıntıları bile denetledi. Babil, ortak bir başkente, ortak bir yazılı kanuna, ortak bir takvime ve kalıcı bir yönetim sistemine sahip birleşik bir ulus, siyasi bir gerçeklik haline geldi. Şehir devleti, bölgesel devlete dahil edildi. Ayların işaretlenmesi ve ayırt edilmesi için Sümer takviminden ideogramlar ödünç alındı ve ay yılında 354 gün seçilerek sabit bir ay serisi düzenlendi. Tapınaklara ait geniş toprak mülklerinin yönetimiyle ilgilenen rahipler, dini törenleri, festival mevsimlerini ve zaman hesaplamasını pratik işlere uyarladılar. Tarım toplumunda din, mevsimsel faaliyet döngüsünü belirlemek için önemli tarihleri tahmin etme sorunuyla karşı karşıya kaldı. Semitler, görünüşe göre, sıcak iklime uygun ve sürekli zaman hesaplamasında sabit bir zaman ölçüsü sağlayan bir tanrı olarak ayın ibadetini başlattılar. Astronomi, mevsimleri ve bayram tarihlerini belirlemek için incelenmiş ve gözlemlerin sonuçları yazılı olarak kaydedilmiştir. İnsan zamanı durdurabilmiştir. Semitler döneminde takvim merkezi bir otorite tarafından belirlenmiş ve tüm imparatorluk için tek bir hesaplama, kralın mevcut yıla ne zaman bir ay eklemenin gerekli olduğuna karar vermesini sağlamıştır. On ikilik zodyak sistemi geliştirilmiş ve gündüz saatleri on ikiye, gece saatleri de on ikiye bölünmüştür.

Matematik ve zaman hesaplaması, meteorolojinin gelişimini ve 'icatları ebedi şanlarına' olan altmışlık sistemin kurulmasını kolaylaştırdı; bu sistem Mezopotamya'nın çok ötesine yayıldı ve günümüze kadar Büyük Britanya'nın para birimine hakim oldu. Ondalık sisteme göre üstünlüğü, kesirlerin kullanımındaki kolaylığından kaynaklanıyordu. Kraliyet veya kral ağırlığı, imparatorluk genelinde kraliyet bildirisiyle benimsendi. Geniş alanlarda tahıl ve metal için sabit ağırlık ve ölçü standartları ticareti kolaylaştırdı. Matematiğin gelişimi, birleşik bir imparatorluğun büyük bir merkezinde genişleyen ticaretin taleplerini takip etti. Matematik, hesaplar, tarla planları ve takvimlerle ilişkili olarak incelendi. Matematik metinleri, sözlü öğretime ek olarak kullanıldı ve somut örnekler şeklindeydi. Çıraklar, özellikle faiz hesaplaması olmak üzere, mimari, mühendislik ve işletme sorunlarının çözümünde ustalarını takip ettiler. Çarpım tabloları görünüşe göre MÖ 2000'den önce kullanılıyordu, ancak hesaplama esas olarak toplama ve çıkarma yoluyla yapılıyordu. Kesirli sayılar öğrenildi ve

rakamlara sayı içindeki konumlarına göre kesin bir değer verildi, ancak sıfır işareti tutarlı bir şekilde kullanılmadı. Ölçme soyut düşünmeyi gerektiriyordu ve sonunda Öklid uzayı problemlerine yol açtı, ancak matematiksel sembolizm çok gelişmiş değildi ve geometri esas olarak dekoratif sanatta önemliydi.

Yazının, matematiğin, ağırlık ve ölçülerin standartlaştırılmasının ve takvimin düzenlenmesinin gelişimi, kentsel bir devrimin parçasıydı. Yazı kuralları ve notasyon sistemleri, ticari işlemlerde ve gelirlerin yönetiminde yer alıyordu. Yazı, 'kişisel hakların tanınmasına dayanan bir toplumsal düzenin öngörülemeyen bir sonucu' olarak kabul edilmiştir [57] ve bilimsel ilerleme, 'devletin yetkilerinin kısıtlandığı ve bireyin haklarının buna karşılık gelen bir vurgu aldığı bir toplum anlayışına' bağlıdır (EA Speiser). [58]

Kent devriminin ardından bir imparatorluğun biriktirdiği zenginlik, daha etkili savaş araçlarına sahip istilacıların dikkatini çekti. At biniciliği sanatındaki başarı, atların bakımı ve yetiştirilmesi ve dağlık bölgelerde savaş arabalarını kullanma yeteneği, Aryan gruplarının imparatorluğa hakim olmasını sağladı. Hititler, muhtemelen MÖ 1950 ile 1926 yılları arasında Babil'e saldırdılar ve püskürtülseler de muhtemelen ilk hanedanlığın sonunu getirdiler. Onları Kassitler izledi. Gandash muhtemelen MÖ 1746 civarında kendini Babil kralı ilan etti ve on üçüncü yüzyılın sonuna kadar süren bir hanedanlık kurdu. Semitlerin kuzeye doğru genişlemelerinin durdurulduğu ve Hyksos veya Çoban kralları yönetimindeki Mısır'a yönelmek zorunda kaldıkları muhtemeldir. Bunun üzerine Hititler, [59] muhtemelen Mitanniler, Vanniler [60] ve Kassitler de dahil olmak üzere, MÖ 2000 civarında tüccarların çivi yazısını getirdiği Kapadokya'nın kuzeyindeki bölgeleri işgal ettiler. İkincisi, görünüşe göre Hitit hiyeroglif sistemi tarafından bastırıldı, ancak başkent Boghaz-keui'de ve başka yerlerde hükümet amaçları için kullanıldığından, Hitit piktografik yazısının gelişimini kısıtladı.

Tutarlı ve etkili bir yazı sisteminin ve dinin istikrarlı, muhafazakar etkisinin yokluğunda, Hitit İmparatorluğu içten ve dıştan zorluklarla karşı karşıya kaldı. Rahip kral güneşi, rahibe ise ana tanrıçayı temsil ediyordu. Bölgesel bir tanrıça kraliçeydi, ancak din, öğrenme gelenekleri ve kil gibi

bol miktarda yazı malzemesiyle desteklenmiyordu. Mitanniler, II. Amenhotep (MÖ 1470-1420) yönetimindeki Mısırlılar tarafından saldırıya uğradı ve II. Thotmes'in kralın kızıyla evliliğiyle güçlenen ve MÖ 1440'tan 1380'e kadar süren bir ittifak yoluyla onların etkisi altına girdi. Yaklaşık MÖ 1380'de Hitit kralı Subbiluluima, Mitannileri kontrol altına almayı başardı ve yetkililerinin bağlılık yemini ettiği ve devlet ve imparatorluk işlerindeki artan karmaşıklığın taleplerini karşıladığı son derece organize bir imparatorluk ve merkezi yönetim kurdu. Güçlü bir imparatorluk başkenti, yayılan iletişim sistemi ve demir kullanımı, Hititlere iktidarı pekiştirmede önemli avantajlar sağladı. Suriye'deki Mısır eyaletleri Hitit entrikalarına maruz kaldı, ancak MÖ 1280 civarında Hitit kralı Hattusil, II. Ramses ile bir antlaşma imzalayarak Suriye'yi ve Fırat'tan denize kadar tüm Batı Asya'yı ona verdi. Bu tarihten kısa bir süre sonra Asurluların kralı I. Şalmaneser, Mitannileri yendi ve Hititlerin Kapadokya İmparatorluğu MÖ 1200 civarında çöktü. MÖ 1150 civarında Hititler Babil'e saldırdı, ancak Kassitlerden sonra gelen hanedanın kralı I. Nebukadnezar tarafından MÖ 1180 civarında yenilgiye uğratıldılar.14. yüzyılda denizcilerin (Akhaların) genişlemesini, Doğu Akdeniz ülkelerinin deniz yoluyla istilası izledi ve yaklaşık 1184 yılında Yunanlılar muhtemelen Truva'da Hititlerin müttefiklerini mağlup etti.Hitit gücünün güney ve doğudan gelen saldırılara karşı gösterdiği direnç, İyon devletlerinin büyümesini teşvik etmiş ve bu direncin azalması yeni bir genişleme fırsatı yaratmıştır.

Tiglat-Pileser'in (MÖ 1090-1060) Hitit federasyonunu parçalamada ve etkili bir imparatorluk örgütlenmesinin temellerini atmada gösterdiği başarıya rağmen, on dördüncü ila on ikinci yüzyıllar arasında Fırat'ın sol kıyısına doğru itilen Aramilerin Asur topraklarına tecavüzleri sonucu Asur gücünün daralması, Hititlerin MÖ 1050 civarında Karkamış'ı Fırat üzerinde bir köprübaşı olarak kurmalarını sağladı. Asur genişlemesinin ilk aşamasından sonra Aramiler muhtemelen Hitit kültürünü özümsediler ve geleneklerinin ve dillerinin üstünlüğünü kurdular. Kuzey Suriye'ye sürülen Aramiler, muhtemelen Semitik yazıyı kabartma olarak işleme pratiği de dahil olmak üzere Mitanni-Hitit sanatını Zenjuli'ye getirdiler. Onuncu yüzyılda ticaretin taleplerini karşılamak için Karkamış'ta geliştirilen basitleştirilmiş bir yazı, dokuzuncu yüzyılda Küçük Asya'ya yayıldı. Bu ithalatlar, muhtemelen on ikinci ve on birinci yüzyıllarda kuzey Suriye'deki nispeten barış ve ticaretin genişlemesi döneminde Hititlerin kabartmalı

resim yazılarının tamamen doğrusal bir sisteme indirgenmesi eğilimlerini güçlendirdi. Resim yazısının gelişimi çivi yazısı tarafından engellenen Kapadokya'nın aksine, Hitit yazıları bağımsız bir gelişim çizgisi izledi. Hem kabartmalı hem de oyma Hitit yazıları aynı anda gravürde kullanıldı ve daha ayrıntılı yazı pahalı anıtlar için korundu. Orta Suriye'de Mısır etkisi daha önemliydi ve yaklaşık MÖ 900'de Hitit yazısı, kısmen alfabetik biçimde olması bakımından Fenike yazısından çok farklı değildi. Vannik halkının yazısıyla birlikte Hititlerin yazısı Fenike alfabesiyle rekabete girerek ortadan kayboldu. Kuzey bölgelerinde uygun kilin azlığı ve papirüs veya parşömen üzerine kavisli çizgilerle doğrusal bir yazının gelişmesi sonucunda, onuncu yüzyıl civarında kuzey Suriye'de yirmi iki doğrusal işaretten oluşan bir alfabe ortaya çıktı.

Asurlular, imparatorluk örgütlenmesini kurmak için en ısrarcı girişimlerde bulunanlardı. Yönetim, emperyalizmin temeli olarak vurgulandı. MÖ 1500'den itibaren eyaletler mevcuttu, ancak III. Şalmaneser döneminde eyalet yönetimi geliştirildi ve vergi toplamak için valiler atandı. Teba kralların yerini Asurlu yetkililer aldı ve daha önceki imparatorlukların, kralın her devlette ayrı bir unvanla hüküm sürmesine izin verilerek kişisel birliğin sağlandığı politikası terk edildi. Asurlular ticaretle ilgilenmiyorlardı ve ticari şehirleri asla rakip olarak değil, ganimet, vergi ve stratejik nedenlerle ele geçirdiler. İkinci genişleme dalgasında askeri başarı, Hititler tarafından geliştirilen demirin daha yaygın kullanımına, daha verimli at ırklarının kullanılmasına ve verimli bir askeri örgütlenmenin evrimine bağlıydı. MÖ 2000 civarında Babil'de ortaya çıkan Yukarı Asya ve Avrupa'nın kaba, iri yapılı atları, onuncu yüzyılda Mısırlılar tarafından batı Asya'ya ihraç edilen hafif Libya atlarıyla melezlendi. MÖ 1000 yılına gelindiğinde Kral Süleyman ve Hitit ile Asur kralları Afrika atlarıyla tanışmışlardı. Hızlı Libya atlarının, güçlü Asya atlarıyla melezlenmesi, at arabası kullanan halkların at binen halklar haline gelmesini sağlayan bir hayvan türü ortaya çıkardı. Savaş arabası sürücüleri Asurlular arasında *seçkin* bir birlik olarak kaldı, ancak II. Aşur-nasir-pal (MÖ 885-860), savaş arabalarını desteklemek için çoğunlukla müttefiklerden elde edilen çok sayıda süvari ve güçlü bir yerli Asur piyade birliği kullandı. Koçbaşları ve tanklar, büyük ölçüde tuğladan yapılmış güney şehirlerine karşı etkili saldırı araçları haline geldi.

MÖ 877'de Karkemiş'in ele geçirilmesiyle başarı açıkça görüldü. MÖ 740'ta önemi azaldı ve MÖ 717'de Asur eyaletinin bir parçası oldu. MÖ 729'da Tiglat-Pileser III Babil kralı oldu. Hanedanlık sorunları ortaya çıktı ve Şalmaneser V'den (MÖ 728-722) sonra Asurlu bir general olan Sargon tahtı ele geçirdi. Alçak arabayı, iki yerine üç adam taşıyabilen yüksek bir savaş arabasıyla değiştirdi ve süvari birliklerini daha yaygın olarak kullandı. Piyade birliklerinin önemli bir unsuru olarak okçuların da bulunduğu düzenli bir ordu oluşturuldu. Ordu en yüksek verimliliğine ulaştırıldı.

Muhteşem askeri başarılar, özellikle din yoluyla, fethedilen halklar üzerindeki kontrolün zorluklarını muhtemelen daha da artırdı. Babil'de tapınak ve saray ayrıydı, oysa Asurlular bunları birleştirmiş ve krallar kendi baş rahipleri olmuşlardı. Tanrı-kral, gücün merkeziydi. Tapınaklar hiçbir zaman bağımsız bir konuma ulaşamadı ve rahipliğin gücü sınırlıydı. Dini emperyalizm, güneş tanrısı Aşur'un etrafında yoğunlaşmıştı, ancak eşi İştar'ın da kendi kültü ve tapınakları vardı. Babil'in ele geçirilmesinden sonra Aşur, Marduk ve Enlil'in yerini alarak panteonda ilk sırayı aldı. Aşur, tanrıların babası oldu ve Şamaş güneşi temsil ediyor gibi görünüyordu. Babil'in bilgi tanrısı Nabu daha önemli hale geldi ve muhtemelen koruyucu tanrısı olduğu güçlü profesyonel katipler loncasının etkisini yansıtıyordu. 'Çivi yazısı, krallığın başlangıcı' [63] MÖ 709'da Babil'de yüksek mevkilere yükselmenin aracı oldu. Daha sonraki zorluklar, MÖ 689'da Sennacherib tarafından Babil'in yıkılmasına yol açtı, ancak yine de rahiplerin etkisi, oğlu Esarhaddon tarafından yeniden inşa edilmesini sağladı.

Babil dini törenleri, kralın despotizmini azaltmada önemli bir rol oynadı. Asurluların tek tanrılı ve kozmopolit dini, yavaş yavaş Babil tanrılarının seline yerini bıraktı. Babil'in etkisini dengeleme girişimleri, paradoksal olarak gücünü artırdı. Sargon, Dur-Sharukin'de bir saray inşa etti ve oğlu tarafından devam ettirilen bir kütüphane kurdu; oğlu, Sümer dilinin eski lehçelerinden ciltler ekledi ve Ninova'da yeni bir saray inşa etti. Belgeleri aramak ve koleksiyon için kopyalar yapmak üzere talimatlar verildi. Asur katipleri tarafından Babil edebiyatının kopyalanması, Ninova'nın dini ve siyasi merkez olarak konumunu güçlendirdi, ancak Babil etkisini de artırdı. Sümer klasikleri tercüme edildi ve incelendi. Kurban

edilen koyunların karaciğerini inceleyerek geleceği tahmin etme veya hepatoloji alanındaki Babil uygulamaları devam ettirildi. Tapınak kulesi güneyden getirildi ve kilise çan kulesi olarak batıya taşındı. Mısır'ın fethi ve Babil bilgeliğinin, Aşur-bani-pal (MÖ 668-626) döneminde kraliyet kütüphanesi ve arşivlerine kopyalar, derlemeler ve orijinal metinlerden yapılan revizyonlar yoluyla aktarılmasının ardından sanat ve edebiyatta bir Rönesans yaşandı. Asurluların dili, Akkadların dilinden ayrıntılar bakımından farklılık gösteriyordu ve Hammurabi'nin çivi yazısı işaretleri kullanılıyordu; ancak yazıda muhafazakarlık, Babil tüccarları tarafından değiştirilen yazıya göre daha fazla karmaşıklık getirmişti. Babil etkisinin bir sonucu olarak Asur, güçlü bir edebi gelenek geliştiremedi. Yerli dini edebiyat tamamen Aşur'u merkez alıyordu. Kraliyet yıllıklarının kendisi tamamen Asur tarzındaydı ve silindir veya altıgen şeklin icadını takiben, sıkışık yazı satırlarının daha uzun anlatılara olanak sağladığı bir biçimde yazılmıştı. Bu tarz, Tiglath-Pileser I'in yazıtında tam olarak gelişmişti.

Mısır, MÖ 674'teki işgal, MÖ 671'deki Memfis'in ele geçirilmesi ve MÖ 668'deki Teb'in yağmalanmasının ardından Asur eyaleti haline geldi. Genişlemenin getirdiği ek baskılar felakete yol açtı. Askeri seferlerin yükü, Esarhaddon döneminde yönetimin zayıflamasında açıkça görülmüştü. Sadece güçlü hükümdarlar zaman zaman Fırat'ın kuzeyini ve güneyini birleştirmeyi başarabilmişti ve Babil'in kültürel ve dini gücü çok güçlüydü. Buna, Mısır'ın kültürel ve dini merkezini de kapsama görevi eklendi. Babil'de imparatorluk serbest şehirlerinin yükselişiyle imparatorluk yapısına esneklik getirildi. Şehirlere belirli bir ölçüde özgürlük verildi ve Aşur'da şehir sakinlerine açıkça tanımlanmış özel ayrıcalıklar içeren imtiyazlar verildi. Ancak dini örgütlerin karakteristik özelliği olan organize sürekliliğin gücü olmadan, veraset sorunu hiçbir zaman tatmin edici bir şekilde çözülmedi. Kraliyet aileleri yozlaşma dönemlerine girdi ve hanedanlar devrildi. En enerjik yöneticiler eski başkentlerde saray inşa etmeyi reddettiler ve eski sarayın düşmanlarından kaçınmak ve prestijlerini güçlendirmek için yeni başkentler inşa ettiler. Güneyde kil ve tuğla kullanımının aksine, taştan yapılmış yeni ve pahalı başkentlerin inşası, halkın enerjisini ağır bir şekilde tüketti. Sekizinci yüzyılın sonlarında, Hint-Avrupa dillerini konuşan yeni bir atlı dalgası Küçük Asya'ya akın etmeye başladı. Kimmerler MÖ 652'de Lidya'ya saldırdı ve İskitler, Medler ve Babilliler MÖ 612'de Ninova'yı yıkmak için bir araya geldi.

Asur İmparatorluğu'nun genişlemesi, Mısır, Suriye ve Babil ürünlerini karayoluyla doğuya taşıyan Aramiler ve deniz yoluyla ticaretle bağlantılı olarak Sur, Sidon ve Byblos kıyı şehirlerini kuran Fenikeliler tarafından yürütülen ticaretin büyümesini kolaylaştırdı. İmparatorluğun ticaret halkları olan Fenikeliler ve Aramiler alfabeyi kullanıyordu. Genişleyen bir imparatorluk içindeki barış, endüstriyel verimliliğin artmasına yol açtı. Asur kültürü imparatorluk kültürüydü ve farklı dillerden, ırklardan ve kültürlerden halkların boyun eğdirilmesi ve entegrasyonuna dayanıyordu. Milliyetçi ve dar yerel kültürleri yok etmenin bir yolu olarak büyük ölçekli bir sürgün sistemi kullanıldı. Arami devletlerinin siyasi çöküşünün ardından, yedinci yüzyılın sonuna doğru Arami dilinin kültürel ve ekonomik üstünlüğü geldi. Arami şehir devletleri yıkıldı ve halk, Asur imparatorluk yapısı içindeki geniş topraklarda ticarete yöneldi. 12. yüzyılın sonlarına doğru devenin evcilleştirilmesiyle birlikte kervan ticareti gelişti. Babil ağırlık ve ölçü birimleri daha geniş ölçekte kullanılmaya başlandı. Saflığı tanrısının tapınağının resmiyle damgalanmış rafine gümüş, etkili bir madeni paranın başlangıcını işaret ediyordu. 9. yüzyılın ortalarına gelindiğinde alfabe Suriye'de yaygın olarak kullanılıyordu. Aramiler, Kuzey Suriye yazıtlarında Fenike karakterlerini ve dillerini kullandılar. Sennacherib'den sonra ağırlıklar için yalnızca Aramice karakterler kullanıldı. Ticari belgelerde çivi yazısı kullanılırken, Aramice kayıtlar da tutuluyordu. 8. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Asur kayıtları Aramice olarak tutuluyordu. Kil tabletlerin kenarlarına ve çömlek parçalarına mürekkep kullanılıyordu. Çizimlerde iki kâtip gösteriliyordu; baş kâtip bir kalem ve tabletle, yardımcısı ise kalem ve parşömen veya papirüsle çalışıyordu. Deriler ilk olarak Tiglat-Pileser döneminde ortaya çıktı ve Gula ve İştar rahipleri tarafından kullanıldı. Papirüs kolay kırıldığı için kalem ve mürekkep ile alfabeye göre daha yavaş yayıldı. Yazının gelişmesi ve parşömenin kullanımıyla birlikte, imparatorluktaki yetkililer yakından gözetim altında tutulabiliyordu. Ayrıntılı emirler altında hareket ediyorlardı ve derhal göreve çağrılabiliyorlardı. Başkentle günlük iletişim kuruldu.Yeni bir dilin ve yeni bir iletişim aracının 도입 edilmesiyle birlikte daha verimli bir yönetim ortaya çıktı.

Alfabenin keşfini takiben daha verimli bir yazı sisteminin yayılması, imparatorluk örgütlenmesi üzerinde derin etkiler yarattı. Babil ve Mısır medeniyetleri ve bunlardan doğan imparatorluklar, merkezileşme ihtiyacının zorunlu olduğu büyük nehirlerle ilişkilendirildi. Rahip kolejleri,

bilgi tekelini elinde tutarak ardı ardına gelen siyasi iktidar örgütlenmelerine hükmetti. Ancak bu tekellerin başarısı, imparatorlukların yıkımına da katkıda bulundu.

Medeniyetlerin merkezindeki bilgi tekellerinin egemenliği, özellikle yeni dillerin yazıda karmaşıklıktan ziyade sadeliği vurgulamaya zorlanmasıyla birlikte, kenar bölgelerde sınırlamalara yol açtı. Marjinal sınıflar ve marjinal bölgeler sadeliği talep etti ve katiplerin karmaşık sistemlerinin konumunu zayıflattı. Flinders Petrie'nin 1905'te keşfettiği Sina yazıtları üzerine yapılan bir çalışmadan yola çıkarak AG Gardiner, Mısırlıların MÖ 1887 ile 1801 yılları arasında bu bölgeyle ilgilendiği göz önüne alındığında, Semitik işçilerin Mısır sisteminin karmaşıklığından kaçınan kayıt tutma yöntemleri kullandığını ve muhtemelen alfabenin en basit işaretlerini ödünç alıp karmaşık sistemin geri kalanını terk ettiklerini öne sürmüştür. Her halükarda, MÖ 1500'den önce bir dönemde Mısırlılarla temas halinde olan Semitik halklar, Filistin'de geliştirilen ve Fenike kıyılarında mükemmelleştirilen bir alfabe icat etmiş gibi görünmektedir. Kil bulunmasının ve taşınmasının zor olduğu bölgelerde, papirüs ve alfabe kilin yerini aldı. Hyksos istilası, görünüşe göre Arabistan'ın güneyi ile kuzeyi arasında bir engel oluşturdu ve farklı yazı sistemlerinin gelişmesine yol açtı.

Yaklaşık onuncu yüzyılda, kuzeybatı Semitik alfabesi Aramice dilini yazmak için kullanıldı. Aramice yazı, çivi yazısının karmaşıklığından arınmış, hızlı yazılabilen, özlü ve geleneksel bir alfabeye sahip bir tüccar yazısı olarak gelişti. Hindistan'dan getirilen rakamları da içeriyordu. Muhtemelen yeni bir ortam olarak parşömenle ilişkili olarak geliştirildi. Aramilerin kuzeye giden kara yollarındaki Semitik ticaret üzerindeki etkisi sonucunda Aramice Suriye'ye ve çok daha uzaklara yayıldı. Sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Küçük Asya'da ve Frigler arasında yaygınlaştı. MÖ 500'den sonra Yakın Doğu'nun en önemli yazısı, Pers İmparatorluğu'nun diplomatik yazısı ve Pers'in batı eyaletlerinin resmi yazısı oldu. Yaklaşık MÖ 400'de İbranice'nin yerini konuşma dili olarak aldı.

Kıbrıs'tan getirilen bakırın bronza dönüştürüldüğü bir merkez olan Ras Shamra-Ugarit'te çivi yazısı metinlerinin keşfi, alfabenin en azından MÖ

1500'den itibaren kullanıldığını göstermiştir. Muhtemelen o tarihlerde yaşamış bir Mitanni prensi olan Nigmed'in, çoğunlukla dinle ilgili kil tabletlerden oluşan bir kütüphane kuran bilgili rahipler ve katiplerden oluşan bir okulu vardı. Kenanlıların şiirsel eserlerinin dahil edilmesi, en azından on dördüncü yüzyılda bir edebi geleneğin varlığını düşündürmektedir. Mitler, doğanın gizemleriyle ilgiliydi; kışın yaklaşmasıyla ölüm ve baharın yaklaşmasıyla yeniden diriliş. Edebiyatın hiçbiri bireylerin deneyimleriyle ilgili değildi. Hayvan tasvirleri nadir ve ikincildi ve panteon esasen antropomorfikti. El'in üstünlüğü, tek tanrıcılığa doğru bir eğilime işaret ediyordu. Başlıca tüccarlar yazışmalarda ve kitap yapımında Babil yazısını kullanırken, katipler Mısır'ın yirmi dört ünsüzüne ve İbraniler ile Kenanlıların yirmi iki işaretine karşılık yirmi dokuz işaretli bir çivi yazısı alfabesi kullanıyorlardı.

Dor istilasından sonra Miken uygarlığının gerilemesi, Fenikelilerin Ege bölgesinde genişlemesinin yolunu açtı. Mısır'dan Fenike'ye kontrolün ardından, görünüşe göre Byblos üzerinden (bu nedenle İncil adı) büyük miktarlarda papirüs sevkiyatı yapıldı ve bu papirüs, on birinci yüzyılın sonlarında Fenikeliler ve muhtemelen sekizinci yüzyılda Asurlular tarafından kullanıldı. Kenan Fenike alfabesi, kısa düz çizgilere vurgu yapması bakımından çivi yazısından, kıvrımlı çizgilere vurgu yapması bakımından ise papirüs ve fırçadan etkilenmiş olabilir. Fırça biçimleri, Fenike harflerinin kuyruklarında olduğu gibi uzun, belirsiz vuruşlara kadar uzanıyordu. Vuruşların kuruluğu, kaleme özgü mürekkep bulaşma tehlikesini ortadan kaldırdı ve vuruşların çaprazlanmasını kolaylaştırdı. Parşömenle ilgili olarak kalem kullanımının papirüse uyarlanabileceği şüphelidir. Papirüs, fırça ve çivi yazısı arasındaki temas, yirmi iki ünsüzden oluşan bir alfabenin analiz sürecine muhtemelen katkıda bulundu. [68] Ayırt edicilik, biçim sadeliğiyle birleştirildi. İnsan konuşmasının sesleri, her biri ayrı bir görsel sembolle temsil edilen birincil unsurlara ayrıştırıldı.

Fenikelilerin, din ve edebiyatın yazının gelişimini engelleyebileceği bir bilgi tekelciliği yoktu. Genişleyen deniz ticaretinin gereklilikleri, işlemlerin kaydedilmesi için hızlı ve özlü bir yöntem ve tek bir kısaltılmış yazı türünün kullanılmasını gerektiriyordu. Hız ve kısalık adına gereksiz işaretler ve hantal belirleyiciler atıldı. Ticaret ve alfabe, özellikle alfabe harfleri rakam olarak kullanıldığında, ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmişti.

Fenike şehirleri, imparatorlukların başkentleri olmaktan ziyade, ticaretle ilgili bir kaygıyı yansıtıyordu. Üstlerine boyun eğme, ticaret yapmalarına izin verildiği sürece hoş görülüyordu. Sidon, on ikinci yüzyılda Filistiler tarafından kaybedildi, ancak Tyre MÖ 1028'den sonra önem kazandı. Sidon sekizinci yüzyılda geri alındı, ancak Asur ilerlemesi ve azalan deniz gücü, MÖ 814'te kurulan Kartaca gibi bağımsız kolonileri destekledi.

Çivi yazısı ve hiyeroglif veya hiyeratik yazıya kıyasla esnek bir alfabe, dillerin kristalleşmesini kolaylaştırdı ve imparatorluklardan ziyade şehirlerin ve küçük ulusların konumunu destekledi. Bu dillerdeki sözlü gelenek, özellikle Mısır ve Babil imparatorluklarının sınırlarına ulaşmış olan mitler, yazıya dökülebilirdi. İbranice ve Fenikece, ortak bir dilin lehçeleriydi ve İbranice muhtemelen MÖ 1200'den sonra Filistin'de konuşuluyordu. İbraniler üzerindeki Mısır etkisi, yazının kutsal karakterine ve söylendiğinde yaratılışın kendisini gerçekleştiren kelimenin gücüne yapılan vurguda kendini gösteriyordu. Kelime, bilgelik kelimesidir. Kelime, bilgelik ve Tanrı neredeyse özdeş teolojik kavramlardı.

Babil ve Mısır imparatorluklarında sınırlı bir yazılı geleneğe sahip olan bu imparatorluklarda, tapınaklar, saraylar ve piramitlerde mimari ve heykel sanatına önem verilmiştir. Güney Sümer ovasında yaşayanlar, sütun, kemer, tonoz ve kubbe kullanmış ve tapınaklarında sağlam tuğladan zigguratlar inşa etmişlerdir. Sümer-Akadların doğayı temsil eden heykelleri, Kassitler döneminde insan formunu vurgulayan bir sanatla değiştirilmiştir. Kuzeyde taş kullanımı merkezi gücü desteklemiş ve heykel sanatında, özellikle yasaların yazılışında ve mimaride daha büyük ölçüde kullanılmıştır. Heykel sanatı dini ve siyasi kurumların desteklenmesinde önemli bir yer tuttuğu için, İbraniler tarafından resimlerde yasaklanmıştır. "Kendin için hiçbir oyma put, gökte, *yerde* veya yerin altındaki *suda bulunan hiçbir şeyin* benzerini yapmayacaksın" (Çıkış 20:4). Yazılı metin, tapınma nesnesi olarak oyma putun yerini almıştır. 'Tek bir harfin eksik veya fazla olması, bütün dünyanın yıkımı anlamına gelebilir' (Talmud). Görsel imgelerin kınanması ve yazıda soyut olana odaklanılması, kan bağına dayalı ilişkilerden evrensel etik standartlara geçişin yolunu açtı ve peygamberlerin mutlak monarşik güce karşı muhalefetindeki konumlarını güçlendirdi. Oyma putlara tapınmanın nefret edilmesi, yazıda kutsal bir gücün, kanuna uyulmasının ve tek gerçek Tanrı'ya ibadetin önemini ima ediyordu.

Alfabe, fatihlerin diline uyum yoluyla gelenekselleşme ile geliştiği gibi, din de muhtemelen alfabenin kullanımı ve fethedilenlerden özümsenme yoluyla daha kolay gelenekselleşmiştir. İbraniler Kenan dinini devralıp kendi amaçlarına göre arındırıp temizlemişlerdir. Yaratılış ve Babil Tufanı öyküleri İbrani peygamberleri tarafından benimsenmiş ve mistik unsur en aza indirgenmiştir. [71] Yaratılışta tanrıların kanı kil ile karıştırılmış ve insan yaratılmıştır. İnsan tanrılarla ilişkilendirilmiştir. Yaratılışın natüralist anlayışı, ilahi yönetimin monoteistik bir yorumuyla değiştirilmiştir. Musa kanunlarının daha ilkel yasaları muhtemelen İsrail kökenli olup eski göçebe geleneklerinden türemiştir ve daha gelişmiş yasalar Kenan kaynaklarından kademeli olarak özümsenmiştir. Musa'nın yasaları muhtemelen Hammurabi tarafından derlenen Sümer yasalarına dayanmaktadır. Ahit Kitabı, Hammurabi yasalarına kıyasla nispeten olgunlaşmamıştır. [72]

Mısır'ın gerilemesi, İsrail'de milliyetçiliğin büyümesine olanak sağladı. Davut ve Saul'un MÖ 1090-1085 yılları arasında Filistlilere karşı direnişinin ardından, İsrail ve Yahuda bir İbrani monarşisi altında birleşti ve Süleyman döneminde kısa bir zafer dönemi yaşandı. Mısır politikası, güvensizliği ve bölünmeyi, İsrail ve Yahuda arasında dini ve ırksal düşmanlığı körükleme amacını taşıyordu. Siyasi zayıflık, Filistlilere karşı direniş döneminde güçlenen rahiplik sınıfının gücüyle dengeleniyordu. İlyas, Baal'ın doğal dinine karşı çıktı ve Yehova'nın ahlaki dinini, kral ve köylüden doğruluk için mutlak ve bağlayıcı talepleriyle savundu.

Edebiyat, dinin çıkarları doğrultusunda seferber edildi. MÖ 850 civarında, nesiller boyunca cilalanmış sözlü veya yazılı öyküler toplandı ve J. tarafından büyük bir eserde edebi bir damga vuruldu. Nesilden nesile sözlü olarak aktarılan en eski edebi üretim biçimi olan şiirler, zengin bir sözlü geleneğin gücünü yansıtıyordu. Filistin'deki yerleşik yaşam ve esnek bir alfabenin ve yazının yaygın kullanımı, yazarların şiiri düzyazı kitaplarında alıntılar şeklinde yakalamalarına ve korumalarına olanak sağladı. J.'nin eseri, yazılmış ilk kapsamlı tarih eseriydi ve tarihi Tanrı'nın amacının gerçekleşmesi olarak düşünen güçlü bir zihnin ilgisini yansıtıyordu; ancak anlatıların dini amacı, çoğu zaman öyküden duyulan zevk ve onu ele alma becerisiyle aşılıyordu. İbranice, Arapçadan önce

sadelik, canlılık ve lirik güçle karakterize edilen önemli bir edebiyat üreten tek Semitik dil olarak tanımlanmıştır. Diğer Semitik dillerle birlikte, somut nesnelerin ve olayların canlı ve güçlü bir şekilde tasvirine mükemmel bir şekilde uyarlanmıştı. Soyut kavramlarda yetersiz olsalar da, eylemler ve şeyler için ince anlam nüanslarına sahip eş anlamlı kelimeler bakımından zengindiler ve filozofun değil, şairin sözcük dağarcığını sağladılar. Canlı ve zekice benzetmeler, monotonluk ve ayrıntıların aşırı işlenmesiyle engellenmiş olsa da, Patrick Carleton [73] , Semitik diller grubunun zaferini, Yunan ve Roma'nınkinden daha büyük etkiye sahip bir zihinsel bakış açısının ve düşünme biçiminin dayatılması olarak tanımlamıştır.

MÖ 750 civarında Elohist, E adlı eserinde teokratik bakış açısını vurguladı ve İsrail tarihini dini fikirlerinin bir aracı haline getirdi. Kral ve halk, Yehova'ya sadık olmaya çağrıldı. Monarşi, doğası gereği kötü olarak kabul edildi. Teokrasinin etkisi, sekizinci yüzyılın sonlarında, sınırlamalarına saldıran edebi peygamberlerin ortaya çıkmasıyla dengelendi. Ahlaki monoteizmin ilk savunucusu olan Amos, evrensel doğruluğu ve adaleti insana, Tanrı'ya yapılan hediyelere değil, vurguladı. MÖ 745 ile 735 yılları arasında Hoşea, yerel tapınaklara saldırdı ve rahiplerin düşmanlığını kazandı. İşaya , MÖ 738'den sonra gelişti. Bir hatip ve devlet adamı olarak başladıktan sonra, muhalefet nedeniyle yazar oldu ve Tanrı'nın kutsallığına olan inancı öğretti. Peygamberler, ilahi gücün, merhametle yumuşatılmış, kendi kendine konulan doğruluk yasalarından hareket ettiğini savundu. Din, her şeyin yaratıcısı ve hükümdarı olan, toplumsal adaletin, merhametin ve nihayetinde sevginin Tanrısı olan tek bir Tanrı'ya tapınmaya dönüştü.

MÖ 732'de Asurlular Şam'ı, MÖ 722'de ise Samarya'yı ele geçirdi. MÖ 734'ten sonra İsrail Asur'a bağlı bir vasal devlet haline geldi ve MÖ 701'de Yahuda harap edildi. Manasseh döneminde (MÖ 692-638) Asur etkisi siyaset ve dine hakim oldu. Kudüs tek kutsal yer olarak kaldı ve ibadetin merkezileştirilmesi ve Tanrı'nın birliği üzerinde etkisini gösterdi. Yahuda ve İsrail'in çalışmaları birleştirildi. Peygamberlik ve rahiplik görüşleri arasında, arındırılmış bir kurban sisteminde bir uzlaşma, gerçek bir sosyal ahlakın ve gönülden ibadetin taleplerini karşıladı. Aşur-bani-pal'ın ölümünden sonra Yahuda'da bağımsızlık hareketi başladı ve MÖ 621'de başarıya ulaştı. Yeni bir kanun, dine yetkili bir kitap kazandırdı ve

bir kitap dini ve yazılı bir gelenek yaratma eğiliminde oldu. Tesniye Kanunu tek bir kutsal alan kurdu ve Tevrat, MÖ 621'de sağlanan materyali içeriyordu. Eskiden rahiplerin kehanet merkezi son çare iken, Tesniye'ye laik bir yargıç eklendi. Ceza hukukunda ayrı hak ve yükümlülükleri olan bireyin değeri kabul edildi. Eser, bilinçli bir didaktik amaç ve arındırma ruhuyla yoğrulmuştu; bu kapsamda Semitik paganların destanları tek tanrıcılığa dönüştürüldü. Yehova'nın yabancı yoldaşları kovuldu.

Asur İmparatorluğu'nun çöküşü yeni örgütlenme çabalarına yol açtı. Babil'de Nebopolassar, MÖ 625 civarında Asur boyunduruğunu attı ve yerine MÖ 605-562 yılları arasında Nebukadnezar geçti. Kudüs MÖ 586'da ele geçirildi, ancak Babil'in genişlemesi Medler ve Perslerin yükselişiyle durduruldu. Medler, on beşinci ve on dördüncü yüzyılların sonundan önce İran platosuna ve Hindistan yarımadasına genel göç hareketiyle göç eden bir Aryan halkıydı. Ailede ataerkil otoriteye ve çok eşliliğe önem veriyorlardı. Medler, MÖ 737'de Asurlular tarafından harap edilmişti ve Deioces (MÖ 708-655), öz savunma amacıyla Medleri birleştirmeye çalıştı. MÖ 632'den sonra Cyaxares, Asur modeline göre bir ordu kurdu ve MÖ 615'e kadar İskitlerin istilasını püskürtmeyi başardı. Ninova'nın düşüşünden sonra Medler önemini yitirdi ve MÖ 558'de Aşan kralı olarak atanan Cyrus tarafından yenilgiye uğratıldı. Cyrus, MÖ 546'da Lidya'nın başkenti Sardis'i ele geçirdi ve Pers kralı ilan edildi. Uzun yay ve uzun mızrak gibi yeni silahların kullanımıyla Persler önemli askeri başarılar elde etti. Babil'e yeni tanrılar getiren Nabonidus'a rahiplerin muhalefeti sonucunda Cyrus, MÖ 536'da kral olarak kutsandı. Babil tanrılarının kültünü rahatsız etmedi ve heykelleri Babil'deki sahiplerine iade etti. MÖ 529'da Kambyses tahta geçti ve MÖ 525'te Mısır'ı Pers İmparatorluğu'na kattı. [74] Firavunların törensel, kraliyet kıyafetini ve çift kartuşunu benimsedi, ancak rahiplere karşı tutumu nedeniyle dini düşmanlık kazandı. Darius I, MÖ 522'de tahta geçti ve Mısır rahiplerinin desteğini kazanmak için Kambyses'in politikasını tersine çevirdi. MÖ 521'de Babil üzerinde daha etkili bir kontrol sağladı. MÖ 494'te Yunanlara saldırdı ve Milet'i ele geçirdi.

Darius, imparatorluk genelinde düzeni yeniden sağladı ve büyük bir doğu yöneticisi oldu. Atın baskın rol oynadığı bir iletişim sistemi kuruldu. Susa'dan Sardis'e 1500 mil uzunluğunda bir yol inşa edildi ve başkente bir posta sistemi kuruldu. İmparatorluk, her biri bir satrap, bir askeri komutan

ve birbirlerinden bağımsız hareket eden ve doğrudan başkentten emir alan bir devlet sekreteri tarafından yönetilen satraplıklara bölündü. Böylece gücün tek bir elde toplanması önlendi. Satrapların ve generallerin katipleri yoktu ve Babil memurları istihdam edildi. Çivi yazısı benimsendi ve her biri tek değere sahip otuz altı karaktere indirgendi. Bu hece yazısı, Aramice bilen katipler tarafından Hint-Fars diline uyarlandı. Farsça, Aramice karakterlerle yazıldı ve Pahlavi veya Part yazısı oluşturuldu. Değişiklikler, papirüs ve fırça veya parşömen ve kalem kullanımını varsayıyordu. Lidya Kralı Kroisos, değerli metalleri değişim aracı olarak kullanmaya başlamıştı ve Darius da onun örneğini izleyerek altın sikkeleri büyük ölçekte kullandı.

Tek bir efendi, Büyük Kral, siyasi ve kültürel hayata hükmediyordu ve tebaanın yönetici hanedana olan bağlılığı imparatorluğun temeli haline gelmişti. Pers Ahameniş monarşisinin Babil ve Mısır imparatorluklarına dayatılması, Aryanların Semitik halklar üzerindeki egemenliğini ima ediyordu ve askeri ve vergi toplama örgütü içinde yabancı uluslara özerklik verilmesi gerekli hale gelmişti. İnsanları büyük sayılarda taşıyan ve fethedilenlerin tanrılarının plastik heykellerini götüren Asurluların aksine, Persler, tebaanın dinlerini korumasına izin veren bir hoşgörü politikasıyla Babil ve Mısır'daki iki ayrı dini merkezin önemini kabul ettiler. Yahudiler MÖ 539'da Babil'deki esaretten kurtuldular ve hoşgörülü bir yönetim altında Pers eyaleti olan Yahuda, bağımsız ve etkili bir dini örgütün merkezi haline geldi.

Pers İmparatorluğu'nda kralın konumu, idari kapasite açısından muazzam talepler anlamına geliyordu. Darius MÖ 485'te öldü ve halefi Xerxes daha az yetenekli olduğunu kanıtladı. Güçlü dini merkezleri kontrol etme görevinin karmaşıklığı daha da belirginleşti. Mısır MÖ 486'da isyan etti, ancak MÖ 484'te bastırıldı. Xerxes, 'Babil Kralı' unvanından vazgeçti ve Bel-Marduk heykelini tapınaktan kaldırdı. Babil'de muhtemelen MÖ 484 ve 479'da isyanlar çıktı, ancak hızla bastırıldı. Persler, MÖ 484'te Marathon'da Yunanlılar tarafından yenilgiye uğratıldı. Daha sonraki krallar, MÖ 404'te bağımsızlığını ilan eden ancak MÖ 342'de yeniden fethedilen Mısır'da sürekli zorluklarla karşılaştılar. Yunan şehir devletleriyle olan çatışmalar, imparatorluğun gerilemesini daha da hızlandırdı. Darius III'ün MÖ 333'te Issus'ta ve MÖ 331'de Arbela'da Büyük İskender tarafından yenilgiye uğratılması, Pers İmparatorluğu'nun sonunu getirdi.

Pers İmparatorluğu, Asur İmparatorluğu gibi, daha esnek bir alfabenin vurguladığı din sorunlarını çözmede başarısız oldu. Pers dini, Babil'in etkilerine direnemedi. Muhtemelen Asur tanrısı Aşur'un halefi olan Ahura-Mazda, gökleri ve yeri yaratan en yüce tanrıydı. MÖ 1100 civarında Zerdüşt, Ahura-Mazda'ya karşı bir devrim gerçekleştirdi; bu devrim ibadeti arındırdı ve kan kurbanlarını kaldırdı. Tüm yaratılış, karanlık krallığı ve ışık krallığı olarak ikiye ayrıldı. Doğanın ikiliği, iyi ve kötü arasındaki ayrımda etiğe yansıtıldı. Ahlaki yasaların uygulanmasında miyazmanın yerine, gelecekteki bir yaşamın ve yargılamanın vahyi geliştirildi. Her kötü düşünce, söz ve eylem insanı karanlık krallığına bağladı. Kurtuluş doktrini sağlamak için Mithraizm ortaya atıldı. Perslerin ve Hinduların ortak ataları Mithra adını kutlamış ve Hindistan'ın daha sonraki Vedik ilahilerinde ve Perslerin Avestasında benzer özelliklere sahip olmuştur; ancak Hintliler ilahi olana mistik bir şekilde dalmaya, Persler ise dünyaya ve insan yaşamına karşı düşmanlıktan uzak pratik bir göreve daha çok önem vermişlerdir. Farklı teolojik sistemlerin zorluklarıyla Ahura-Mazda, Mithra'yı 'bu hareketli dünyanın tamamını korumak ve gözetmek' için kurmuştur. [76] Her zaman zafer kazanan bir savaşçı olarak, Yüce Varlığın tüm iblisleri yok etmesini ve hatta Ahriman'ı bile titretmesini sağlamıştır. Beşinci yüzyılın sonunda kralların özel dinine dahil edilmiştir. Barış, mülkiyet ve uluslar ve kabileler arasında karşılıklı iletişimle birleşik bir yönetim sistemi, sentezleyici bir dini hareketi gerektirmiş ve törensel dinleri desteklemiştir.Ahamenişlerin dini anlayışları, Zerdüştlüğünkine kıyasla daha sade bir biçim aldı.

Mazdean inançları, Babil'in Keldani halkının bilgili teolojisinin etkisi altına girdi. Sekizinci yüzyılda Babilliler kesin bir kronoloji sistemi benimsedi ve MÖ 747'de Nabonassar döneminde zaman ölçümüne başladı. Bilimsel astronomi mümkün hale geldi ve göksel olayların periyodik karakteri keşfedilerek, tekrarların tahmin edilebileceği sayısal bir ifadeye indirgendi. Göksel dönüşlerin değişmez karakterini fark ederek, yaşam yasalarını keşfettiklerini düşündüler. Yıldızların etkisi mutlak katılıkta dogmalarda formüle edildi ve bilime dayalı kozmik bir din oluşturuldu. İnsan faaliyetleri ve astral tanrılarla ilişkiler, organize bir doğanın genel uyumuna getirildi. Altıncı yüzyılda ikinci Babil imparatorluğunun kısa ömürlü restorasyonu sırasında astral din yerleşti ve eski inançların

çözülmesinde güçlü bir güç olarak rol oynadı. Bu kavramların rahipsel niteliği, Anahite veya Venüs gezegeni de dahil olmak üzere diğer tanrıların eklenmesi ve Ahura-Mazda'nın münhasır konumunun yok edilmesiyle Pers dinine etki eden, bilgili bir teolojinin temelini oluşturmuştur.

Pers'te spekülatif tek tanrıcılık muhtemelen vahiy dininin başlangıç noktası oldu, ancak Mısır ve Babil'i ele geçirmeye çalışan bir imparatorluğun örgütlenmesi, dinin çok fazla ulusallaşmasını engelledi. Öte yandan, Pers yönetiminin hoşgörüsü ve esnek bir alfabenin avantajı, vahiy yoluyla veya Yahudi teokratik devletinin rahipleri tarafından bilinçli olarak inşa edilen yoğun bir ulusallaşmış din biçimini destekledi. Evrenin Tanrısı ulusallaştırıldı, ulusal tanrı evrenselleştirilmedi. [78] Babil esareti sırasında, MÖ 586'da Kudüs'ün düşüşünden sonra, Hezekiel siyasi devleti dini topluluğa tabi kıldı ve yoğun milliyetçilikten daha kozmopolit bir kişiselciliğe dönmeye çalıştı. Yeremya dini manevileştirmiş ve onu tüm dış kurumlardan, hatta ulustan bile ayırmıştı. Din'in Babil'de olduğu kadar Yahuda'da da uygulanabileceği keşfedildi. Toplumun güçlü dayanışması atomlara ayrıldı. Hayat sayısız tekil eylemden oluşuyordu. Esaret döneminde Keldani astrolojisi de dahil olmak üzere diğer dinlerle temas, muhtemelen ikilik ve şeytan kavramını ve ölümsüzlük inancını güçlendirdi, ancak İsrail'i dünyadan ayrı tutan ve ahlaki bir standardı ve etik bir tanrıyı koruyan bir kültürün farklılığını vurguladı. Tanrı'nın koşulsuz her şeye gücü yetmesi, kötülük sorununu yarattı.

Sürgünden dönüşten sonra tepki, münhasır bir özgülcülüğü destekledi. Rahiplerin Babil'den evrensel bir tanrı fikriyle döndükleri ve kral veya soyluların olmaması nedeniyle halkla bir anlaşma yaptıkları öne sürülmüştür. [79] Tapınak, topluluk için bir toplanma yeri haline geldi. Mezmurların tapınak korosu tarafından söylenmesiyle müzik, birleşmeye yardımcı oldu. Tanrı tarafından doğrudan yönetim idealine sahip Yahudi anlayışı, doğası gereği asla ilahi olarak tanınmayan, ancak kanuna tabi olan ve onu hiçe saymaları halinde peygamberler tarafından tehdit edilen kralların tanrılaştırılmasına karşıtlığı ima ediyordu. Bir ahit tanrısı, peygamberlere krallara karşı muazzam bir avantaj sağladı. Yahve, kan bağı nedeniyle değil, kesin bir anlaşma nedeniyle Tanrı idi. Kutsal yazılar üzerindeki katı tekel, peygamberin kralın prestijine bir tehdit ve mutlak gücün kötüye kullanılmasına karşı bir engel olarak konumunu güçlendirdi.

Yedinci ve altıncı yüzyılların peygamberleri, çok sayıda tanrıyı tek bir tanrıya indirgeyerek, dine etik bir temel kazandırarak Yahudiliği dönüştürdüler. Az sayıda soyut terim ve akıl yürütme gücünden yoksun olan antik çağ Yahudiliği, filozoflar yetiştirmedi. Din, 'kişisel, doğrudan, canlı bir vizyon' ile etik hale getirildi. Büyük peygamberler, görevi doğru olarak algıladılar ve doğruluğu Tanrı'nın lütfunu kazanmanın en etkili yolu olarak gördüler. İbadetten ziyade ruh ve davranış vurgulandı. Sadece doğruluk insanları kurtarabilirdi. Yüce bir tanrı anlayışı, manevi güç ve evrenin ilahi yönetiminin tek tanrılı görüşünün etik içeriği açısından ifade edildi. Tevrat'ın ilk beş kitabı, etik tek tanrıcılığın ruhunu soludu ve tarih kitaplarıyla birlikte mutlak itaati vurguladı. Beşinci yüzyılda, Ezra ve Nehemya'nın etkisiyle din arındırıldı ve kanun yeniden gözden geçirildi. Peygamberlerin öğretisi, yoğunlaştırılmış bir grup ahlakı biçimiydi. İsrail, kan bağıyla birleşmiş ancak ahit Tanrısı tarafından dayatılan bir etik kodla bağlı kalmış ve manevi bir misyona girişmiş bir grup olarak kaldı.

Ahdin evrensel talepleri, özellikle başarı törenlerine vurgu yapmıştır. Peygamberler ahlaka, rahipler ise ritüel kutsallığa önem vermişlerdir. Tesniye yazarlarının çağı, rahipler çağı ile takip edilmiştir. Başlıca ilgi alanı tapınak olan P belgesi, dinin kurbanlar olmadan nasıl uygulanabileceğini göstermiştir. Rahipler Kanunu muhtemelen MÖ 500 civarında tamamlanmış ve MÖ 444'ten sonra Yahudi yaşamının normu haline gelmiştir. Teokratik bir örgütlenme ritüeli güçlendirmiştir. Din, tüm tarihin ve tarihsel anlatıların tek nedeni ve dini eğitim için bir araç haline gelmiştir. Tarih, dinin gerçeklerini aydınlatmış ve çeşitli yazarların ve kurumların kökenini ve kutsallığını öğretmek için kullanılmıştır. Siyasi ve ekonomik güçler ikinci plana atılmıştır. Kültik bir sistemin ağır ekonomik yükleriyle birlikte Rahipler Kanunu, bir kral için yer bırakmamıştır. Bu eğilimlerle İbranice, MÖ 400 civarında konuşulan bir dil olmaktan çıkmış ve dinin ve okulların dili haline gelmiştir. Rahipler, kutsal bir dilde kutsal metinlerin yorumlanmasıyla ilgilenmişlerdir. Dışlayıcılığın artması, Pers İmparatorluğu ile çatışmaya yol açtı ve din ile imparatorluklar arasındaki sorunu bir kez daha gözler önüne serdi.

III

SÖZLÜ GELENEK VE YUNAN UYGARLIĞI

Esnek bir alfabe, Aramice, Fenikece ve İbranice'nin yayılmasına katkıda bulundu. Hint-Avrupa dillerinde edebiyatta etkili ifade biçiminin gelişmesini kolaylaştırdı. Kısmen Pers İmparatorluğu'nun yükseliş ve düşüşünden sorumluydu. Batı'daki daha sonraki siyasi imparatorlukların sorunları, dillere olan uyum yeteneğinden kaynaklandı.

Yeni dillerin taleplerine uyum sağlamak amacıyla yazı, alfabe haline getirildi. Ticaret, at ırklarının iyileştirilmesi ve bronz ile demirin kullanımındaki teknolojik gelişmelerle desteklenen silahlı kuvvetlerin egemen olduğu geniş alanların taleplerine uygun, gelenekselleşmiş bir alfabeyi izledi. Din, tarıma dayalı animistik dinlerin uyarlanmasının ardından gelenekselleşti ve tek tanrılı hale geldi. Son olarak, imparatorluklar çeşitli merkezlerin dinlerini tanımak zorunda kaldıkça siyasi örgütlenme de gelenekselleşti. Asya ve Afrika'da yazı, din ve siyasi örgütlenmenin gelenekselleşmesi, Akdeniz üzerinden Avrupa'ya aktarımı kolaylaştırdı. Bir su kütlesiyle önceki uygarlıklardan ayrılan Yunanlılar, onların tam kültürel etkisinden kurtuldular ve ihtiyaçlarına uygun kültürel özellikleri benimsediler. Alfabe, kutsal yazının çağrışımlarından kurtuldu. Seslerin verimli bir şekilde temsil edilmesine olanak sağladı ve Yunanlıların zengin bir sözlü geleneği bozulmadan korumasını sağladı. Antik dünya sesler konusunda endişeliydi.

Babil'deki imparatorluk kavramı kısmen kil ve kalem temelli bir uygarlık ile taş ve keski temelli bir uygarlık arasındaki çatışmadan doğmuştur. Kuzeyde, mimaride, heykelde ve yazıda taş kullanımı, monarşinin ve merkezi gücün önemini vurgulamıştır. Zaman ve sürekliliğe vurgu yapan kil kullanımına dayalı dini örgütlenme, taş kullanımına ve demir kullanımı ile geliştirilmiş at ırkları ve mekâna vurgu yapan teknolojik ilerlemeye dayalı askeri örgütlenmeyle çatışmaya girmiştir. Semitik kral ile Sümer rahibi arasındaki çatışma, Hammurabi'nin eserinde görülen hukukun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Din, gücün taleplerine göre şekillenmiş ve uyarlanmıştır. Tanrılar düzene indirgenmiş ve bunun sonucunda kanunlar

tanrılara bağımlı hale gelmiştir. Askeri örgütlenme ve mekâna verilen önem, kanunlarda tekdüzelik gerektirmiştir. Geniş alanlar üzerindeki siyasi örgütlenmenin hakimiyeti ve dini örgütlenmeler üzerindeki kontrol, yazının yayılmasını ve alfabenin daha verimli bir araç olarak kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Aramice'nin yayılması, Asur imparatorluk yapısının himayesi altında ticaret şehirlerinin büyümesini ve ticaret oligarşilerinin gelişimini hızlandırdı. Mısır ve Babil'deki dini kurumların yazı üzerindeki tekel gücü, Asur ve Pers imparatorluklarında görülen iletişim ve siyasi örgütlenmedeki yeni gelişmelerin temelini oluşturan yeni, basitleştirilmiş bir yazı türünün gelişmesiyle ortadan kalktı. İletişim araçlarındaki gelişmelerle bağlantılı olarak siyasi örgütlenmenin gelişmesi, siyasi ve dini örgütlenmeler arasında aracı kurumlar olarak ticaretin ve ticaret şehirlerinin büyümesine ve Kartaca'da ortaya çıkanlar gibi ticaret oligarşilerinin gelişmesine yol açtı. Siyasi örgütlenme sorunu kısmen, yeteneğin idari pozisyonlara çekilme hareketliliğine bağlı verimlilik sorunuydu. Kısmen de bu verimlilik, yazının yazılı ve sözlü kelimeyi birbirine bağlama başarısına bağlıydı. Yazının karmaşıklığına bağlı olarak ortaya çıkan tekelin büyümesiyle birlikte yazılı ve sözlü kelime arasında bir kopukluk oluştu ve bu kopuklukların görülmediği ve teknolojik ilerlemenin kontrolsüz olduğu bölgelerden istilaya yol açtı. İstila, fethedilenlerle uzlaşmayı içeriyordu; bu uzlaşmada fethedilenlerin dili kutsal hale geliyor ve fethedilenler için bir cazibe merkezi oluyor ve dini kurumlar bu dili kullanarak fatihlerin etkisini yumuşatıyordu. Buna karşılık, askeri fatihlerin idari bürokrasisi kilise hiyerarşisine bağlanıyor ve tekelci hale geliyor, yazılı ve sözlü kelime arasındaki kopukluk genişliyor ve yeni halklardan istila davet ediliyor. Alfabenin verimliliği ve dillere uyarlanabilirliği, bir yandan Asurlular ve Perslerin imparatorluklarının genişlemesini ve gelişmesini, Aramiler ve Fenikelilerin ise ticareti geliştirmesini kolaylaştırırken, diğer yandan Filistin'de dinin yoğunlaşmasına geçici bir kaçış yolu sağladı. Karmaşık yazı sistemlerinin tekellerine dayanan dinin gücü, süreklilik ve zamana vurgu anlamına geliyordu; ancak alfabe, mekâna vurgu anlamına gelen siyasi örgütlenmelerin büyümesini kolaylaştırdı. Suriye ve Filistin halklarının ticari dehası, 'Sümero-Akadya veya Mısır sistemlerinde temel olanı ödünç aldı ve kendi acil ihtiyaçlarına uyarladı'. [81] Tek tanrıcılığın kurulmasında, bölgesel alanın etkin kontrolü yoluyla siyasi örgütlenmenin ve zamanın etkin kontrolü yoluyla dini örgütlenmenin temeli bir alfabe haline geldi.

Sözlü geleneğe dayalı bir kültürü anlamak, yazılı geleneğe tamamen hakim öğrenciler için imkansızdır. Bu kültürün ana hatları, şiir ve düzyazının yazılı kayıtlarında ve kazı yapanların somut eserlerinde belirsiz bir şekilde algılanabilir. Bunun önemi, yüzyıllar boyunca bilim insanlarının kayıtların yorumlanmasıyla ilgilenmesinde açıkça görülmüştür. [82] Ancak Yunan alfabesinin modern alfabeye benzerliği ve Yunan uygarlığının Batı uygarlığıyla bütünsel ilişkisi, karmaşık iç gözlem sanatına bağımlılığı ima eder. Farklı çağlarda ve uluslarda bireyler, klasik uygarlığın havuzuna bakmış ve kendilerinin kesin kopyalarını görmüşlerdir. [83] Renan, 'ilerlemenin sonsuza dek Yunanistan'ın tasavvur ettiği şeyi geliştirmekten ibaret olacağını' yazmıştır. Grote, Yunan uygarlığının demokratik eğilimlerini tanımlamış ve EA Freeman, 'Atina demokrasisinin, dünyanın hukukun güç yerine geçmesinin ilk büyük örneği olduğunu' belirtmiştir. Daha yakın zamanlarda Marksist yorumlama [84] beklenen karşılığını almıştır. Batı uygarlığının temel benmerkezciliği, Yunan kültürünün nesnel yorumlanmasına neredeyse aşılmaz bir engel teşkil etmektedir.

Yunan uygarlığı, sözlü iletişimin gücünün bir yansımasıydı. Sokrates, *Phaedrus'ta* , harflerin mucidi Mısır tanrısı Thoth ile tanrı Amon arasında geçen bir konuşmayı aktarır; bu konuşmada Amon şunları söyler:

> 'Bu keşfiniz, öğrenenlerin ruhlarında unutkanlığa yol açacaktır, çünkü hafızalarını kullanmayacaklar; dışsal yazılı karakterlere güvenecekler ve kendi kendilerine hatırlamayacaklardır. Keşfettiğiniz bu özellik, hafızaya değil, anımsamaya yardımcıdır ve öğrencilerinize gerçeği değil, yalnızca gerçeğin görünümünü veriyorsunuz; birçok şey duyacaklar ama hiçbir şey öğrenmeyecekler; her şeyi biliyor gibi görünecekler ama genel olarak hiçbir şey bilmeyecekler; bilgelik görünümüne sahip olup gerçekte bilge olmadıkları için sıkıcı birer arkadaş olacaklardır.'

Sokrates şöyle devam ediyor:

> 'Phaedrus, yazmanın ne yazık ki resme benzediğini düşünmeden edemiyorum; çünkü ressamın eserleri canlı bir duruş sergiler, ama

> onlara bir soru sorduğunuzda, ciddi bir sessizlik içinde kalırlar ve aynı şey konuşmalar için de söylenebilir. Zekâları olduğunu düşünürsünüz, ama bir şey öğrenmek istiyorsanız ve onlardan birine bir soru sorarsanız, konuşmacı her zaman değişmeyen tek bir cevap verir.'

Daha üstün ve çok daha güçlü bir söz veya ifade biçimi için yalvarmaya devam etti: "Öğrencinin ruhuna kazınmış, kendini savunabilen, ne zaman konuşacağını ve ne zaman susacağını bilen zekice bir sözden bahsediyorum."

Sokrates'in karakteri sözlü anlatım yoluyla şekilleniyordu. 'Yazının, ruhun verdiği hayatın çoğunu (hepsini olmasa da) öldürmeye mahkum olduğunu' biliyordu. [85] Sözlü geleneğin son büyük ürünü ve temsilcisiydi. Platon, soru-cevap, düzenleme özgürlüğü ve kapsayıcılığıyla Sokrates'in konuşmasının diyalog yoluyla geliştirilmesi için düzyazının yeni ortamına uyarlamaya çalıştı. İyi planlanmış bir konuşma, gerçeği keşfetmeyi ve okuyucunun ilgisini ve sempatisini uyandırmayı amaçlıyordu. Diyaloglar, sözlü anlatımın gücünü yazılı sayfada korumak için en etkili araç olarak geliştirildi ve Platon'un başarısı, eserinin sonuçsuzluğu ve ölümsüzlüğünde yazılıydı. Aristoteles, onun üslubunu şiir ve düzyazı arasında bir yerde olarak değerlendirdi. Sözlü geleneğin gücü, sıkı bir şekilde düzenlenmiş bir sistemin yokluğunda düzyazısında devam etti. Sürekli felsefi tartışma, gerçeği hedefliyordu. Diyalektiğin yaşamı ve hareketi, tamamlanmış bir dogma sisteminin kurulmasına karşı çıktı. Özgürlüğünü kendi kitaplarına teslim etmeyi reddetti ve yazdıklarıyla bağlı kalmayı kabul etmedi. 'Platon diyaloğu, batmış eski şiirin kendisini ve tüm çocuklarını kurtardığı bir gemi gibiydi' (Nietzsche). Platon, felsefe ve şiir, gerçek ve sahtekarlık arasındaki zıtlığa işaret ederek şiirin ve Homeros'un pedagojik değerine saldırdı ve şairleri devletten uzaklaştırdı. Nesir, yeni bir kültürü savunmak için geliştirildi. Tanrıların ve şairlerin en yüksek otoritesine karşı ve başvurabileceği hiçbir örnek olmadan, diyaloglar, alegoriler ve örnekler kullanarak yeni bir pozisyon geliştirdi. Sonraki çalışmaları, yazılı kelimenin ve düzyazının artan gücünü yansıtmıştır.

Aristoteles'te sözlü ifadenin gücü keskin bir şekilde azaldı ve bir kafa karışıklığı kaynağı haline geldi. Diyalog biçimi kullanıldı, ancak kendisini muhatap konumuna getirdiği önemli bir değişiklikle. Esasen, edebi faaliyet

neredeyse tamamen terk edildi ve *Politika'nın* ders notlarından derlendiği anlaşılıyor. Daha popüler bir üslupla yazılmış ve muhtemelen yayınlanmak üzere tasarlanmış, dikkatlice bütünleştirilmiş çalışmaları, öğretim ve ders verme için temel oluşturan incelemeler izledi. 'Bilimsel ruh artık kendisini büyük kız kardeşi olan edebi ruhun koruması altına almak zorunda hissetmiyor.' [86] Aristoteles'in etkisi altında yazılı geleneğin genişlemesi, kabaca MÖ 335'te okulunun kuruluşuyla örtüşen kitapları toplama ve koruma hareketinde açıkça görülüyordu. Ancak ne Aristoteles ne de Platon, kütüphaneyi ideal bir devletin gereksinimleri arasında görmüş gibi görünmüyor.

Nesir'in şiir üzerindeki üstünlüğü, Yunan uygarlığında temel bir değişime yol açtı. Yazının yayılması, sözlü geleneğe dayalı bir uygarlığı yok etti; ancak Yunan kültüründe yansıyan sözlü geleneğin gücü, özellikle yazılı geleneğin ölü eli Batı insanının ruhunu yok etme tehdidinde bulunduğu dönemlerde, Batı tarihinin tamamında devam etti.

Platon ve Aristoteles, Atina'nın düşüşü ve Sokrates'in idamı gibi sözlü geleneğin büyük trajedisinin yaşandığı bir dönemde yazmışlardır. Bunlar, bir kültürün çöküşünün ve şiirden başka bir aracı vurgulayan yeni bir temelden başlamanın gerekliliğinin belirtileriydi. 'Dil ne kadar eskiyse o kadar zengindir; başyapıtlar ancak dil zaten gerileme dönemindeyken ortaya çıkar' (Burckhardt). Platon ve Aristoteles'in, başka bir kültürün temelini yazılı gelenekte aramaktan başka alternatifi yoktu. Aristoteles'ten sonra 'Yunan dünyası sözlü öğretimden okuma alışkanlığına geçti'.

Küçük Asya'daki Aryanların aksine, Yunanlılar fethettikleri medeniyetlerin etkisine daha az maruz kalmışlardı. Deniz imparatorluğuna sahip Minos uygarlığı, kıtasal uygarlıkların tam etkisinden kurtulmuş ve bu nedenle kuzey anakarasındaki göçmenlere kendi kültürünü empoze etme konusunda daha az yetenekli olmuştu. Minos uygarlığının yazısının karmaşıklığı ve Girit ile olan göreceli sınırlılığı, Yunanlıların kendi geleneklerini geliştirmelerine olanak sağladı. Ardı ardına gelen Yunan göçmen dalgaları, kültürel özelliklerin muhafazakar bir şekilde uyarlanma olasılığını engelledi. Güçlü bir sarayın ve daha sonra bir dizi feodal sarayın varlığı, sözlü geleneğin gelişmesini ve diğer kültürlerin tamamen kabul edilmesine karşı direnci destekledi. Yunanlılar, geleneksel Fenike Semitik ünsüz alfabesini ve Kıbrıs hece alfabesini benimseyerek, muhtemelen

yedinci yüzyılın başlarında zengin bir sözlü geleneğin taleplerine uyarladılar. [87] Yunan arkaik alfabesi, el yazısı şeklinde değil, dokuzuncu yüzyılın ortalarında Fenikeliler tarafından kullanılan türdendi. En eski Yunan yazıtları yaklaşık sekizinci yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir ve yazı, yaklaşık yedinci yüzyıldan itibaren kamuya açık yazıtlar için kullanılmıştır. Semitik halklar için ünsüzleri temsil eden yirmi dört harften oluşan bir alfabe, Yunan taleplerine uyarlanabilir ve ihraç edilebilir nitelikteydi. Farklı bir dil yapısı ve ses sistemleri, Yunanlıları, kendi dilleri için işe yaramayan Semitik ünsüz karakterlerini, kendileri için vazgeçilmez olan ünlüler olarak kullanmaya yöneltti. Ünlüler ünsüzlerle eşit değere sahip olduklarından, her yazılı kelimede temsil edilmeleri gerekiyordu. İnce ayrımların ve anlamın hafif tonlarının ifade edilmesine olanak sağladılar. Yunanca, 'Yunan zekasının her talebine mutlu bir esneklikle karşılık verir ... Yunan zihninin kendiliğinden çalışmasının yarattığı en eski sanat eseridir.' [88] Woolner, bu değişimi insan zekasının en büyük zaferlerinden biri olarak tanımladı.

Sözlü geleneğin gücü, ihtiyaçlarına uygun bir yapının yaratılmasını gerektiriyordu. Ozanlar, katı kurallar içeren ancak yerel konuşmanın taleplerine uyum sağlamayı kolaylaştıran esnekliklere de izin veren heksametreli destanlar geliştirdiler. Destan tekniği, ölçüyle bağlantılı biçimler, kelimeler ve kalıplaşmış ifadeler içeren belirli bir dilin kullanımını içeriyordu. Destan şiiri görünüşe göre Dor istilasından önce başladı ve Akhaların dağılmasından sonra kuzeydeki kolları olan Aeoliler tarafından korundu ve onlar tarafından Küçük Asya'daki İyonlara taşındı. Geleneksel bir destan dili önce Aeoli lehçesinde, daha sonra da İyon lehçesinde oluşturuldu. İyon ozanları Aeoli destanını devraldı ve kendi destan dillerini geliştirdiler. Homeros şiirleri, özellikle vezinlendirmeye uyarlanabilirliği nedeniyle korunan, Aeoli'deki destan stiline uygun arkaik biçimlerin önemli bir karışımıyla İyon dilinde ortaya çıktı. Sabit sıfat, ölçüsel kolaylığı nedeniyle tekrar tekrar kullanıldı. Nesiller boyunca şarkıcılar tarafından belirli bir ölçü değerine sahip bir isim sıfatı, diğer tüm formüllerin dışında, uygun bir ifade olarak kullanıldı. Kalıplaşmış ifadeler ve deyimler yardımcı unsurlar olarak varlığını sürdürdü. İzleyiciler, süslü açıklamaları kahramanca bir üslubun unsuru olarak gördüler.

Nilsson, epik üslubu, on üçüncü ve on ikinci yüzyıllardan dokuzuncu ve sekizinci yüzyıllara uzanan uzun bir evrimin gelenekselleşmiş bir sonucu olarak tanımlar. Büyük epikler muhtemelen sürekli olarak yeniden anlatılan ve genişletilen şarkılardan geliştirilmiştir. Eski baladlar, bir dizi bölümün bir eylem birliği içinde birleştirilmesiyle değiştirilmiştir. Epik, aşırı karmaşıklık ve birlik ile karakterize edilmiştir. İlk aşamalarda epik şarkılar dansa eşlik etmiştir. Şarkı söylemeye lir eşlik etmiş ve melodi, her zaman aynı olan ölçüyü belirlemeye yardımcı olmuştur. Son derece uzmanlaşmış bir beceri, epik şiirin mükemmel hafızaya ve şiirsel ve dilsel yeteneklere sahip kişilerin elinde olduğu anlamına geliyordu. Şarkı söyleme sanatı, üyeleri şiir sanatını öğrenen belirli ailelere bağlıydı. Şarkıcı, epik tekniğinin taleplerini karşılamak için doğaçlama yapmış ve dil arkaik hale gelirken, çağın dilini kullanan şairler tarafından yeniden canlandırılmıştır. *Odysseia'da* saray ozanları *İlyada'dakinden* daha belirgindi ve muhtemelen sabit ilahilere ilgi duyan bir meslek gelişmiştir. Profesyonel hikaye anlatıcıları muhtemelen, anlatım amacıyla özel olarak sahip olunan ve özenle korunan bir işaret sistemi oluşturmuşlardır. Öğrencinin, ustasının kitabını kullanma ve idare etme yeteneğini göstermesi gerekiyordu. Nilsson, büyük bir şairin muhtemelen Yunan destanlarını diğer tüm destanlardan üstün bir noktaya getiren bir okul kurduğunu öne sürüyor.

Homeros şiirleri, dinleyicileri memnun etmek için sürekli olarak Homeros şiirlerini yeni nesillerin ihtiyaçlarına uyacak şekilde yeniden şekillendirmek zorunda kalan ozanların bir mesleği haline geldi. Arkaik dilin vezinlenmeye uyarlanabilirliğine ilişkin kısıtlamalar ve bir mesleğin sınırlı değişikliklerle ilgili kaygısı, şiirleri sıradan konuşmanın taleplerine daha az duyarlı hale getirdi. [91] Şair nesilleri *İlyada'nın hayal gücünü yoğunlaştırdı* [92] *ve Yunanistan ve Avrupa edebiyatı üzerinde derin bir etki yarattı. Bir mesleğin etkisi altında, Odysseia , kraliyet ayrıcalıklarına kısıtlamalar getiren değişmiş, merkeziyetsizleşmiş bir toplumu yansıttı.*

Kahramanlık Çağı'nın Homeros şiirleri, akrabalık bağlarının zayıfladığı ve bağlılık bağının güçlendiği bir toplumda üretilmiştir. Askeri prestije dayanan sorumsuz bir krallık, ulusal temeli olmayan krallıkları bir arada tutuyordu. Kabile kültleri, evrensel olarak tanınan ve antropomorfik bir dizi tanrının ibadetine tabi kılınmıştı. Toplum büyük ölçüde kısıtlamalardan arınmıştı. Kabile hukuku gücünü yitirmişti ve birey

akrabalık ve topluma karşı yükümlülüklerden özgürdü. Uzun bir süre boyunca saraylar, önceki uygarlıkların kültürünü, zenginliğini ve lüksünü sahiplenmiş ve medeni bir halkın etkisi yarı medeni bir halka damgalanmıştı. [93] Aristokratik bir uygarlık, sabit bir ikametgahı, toprak mülkiyetini, 'iyi terbiyeye' saygıyı ve kadınlar için yüksek bir sosyal konumu varsayıyordu. Adalet ve doğru muamele, prens ve köylünün eşit derecede bağlı olduğu en önemli ilkelerdi. [94]

Destan, monarşiyle birlikte büyümüş ve gerilemiştir. Aristokratik bir toplumda destanın yeri, kelimelere hakim olmanın entelektüel egemenlik anlamına geldiğini varsayıyordu. Ancak sözlü geleneğin talepleriyle belirlenen destanların sınırlı boyutu, sürekli uyarlama ve iyileştirmeye izin verirken, göreceli bir esnekliği de beraberinde getirmiş ve belirgin değişim koşullarını tanımlamak için tamamen yeni içeriklerin ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Eski ve yeni unsurların katipler tarafından bir araya getirildiği ve kutsal metinlerin büyük boyutu ve kutsal karakterinin yeni gelişmelerin olasılığını engellediği İbranice kitapların aksine, ozanların kontrolündeki sözlü gelenek yeni gelişmeleri zorunlu kılmıştır. Popüler şiir, Homeros şiirlerinin biçim ve üslubunda ortaya çıkmıştır. Sekizinci yüzyılın sonundan önce Hesiod, içeriği Homeros şiirleriyle keskin bir tezat oluşturan kahramanlık heksametresinde şiirler üretmiştir. Sözlü geleneğin uyarlanabilirliği, kişiliğini gizlemeye çalışmayan ve saray hayatına veya nahoş konulardan kaçınmaya ilgi göstermeyen bir bireyin üretiminde gösterilmiştir. Homeros'un şövalyelik anlayışındaki kadının yerinin aksine, kadın tüm kötülüklerin kaynağı haline gelmişti.

Hesiod'da görülen ozan geleneğinden bireyin kopuşunun ardından, sözlü gelenek daha esnek hale geldi, şiirler kısaldı ve yeni taleplere verilen yanıtlar daha etkili oldu. Sekizinci ve yedinci yüzyıllarda krallıklardan cumhuriyetlere geçiş, elegaik ve iambik şiirde özgün bir üslubun gelişmesine yansıdı. Arkilokos'un (yaklaşık MÖ 740-670) iambik şiiri, daha önemli bir kamuoyunun taleplerine yanıt verdi ve yedinci yüzyılın ikinci yarısında kahramanlık kodunun yıkılmasına güçlü bir şekilde katkıda bulundu. Asya İyonik dilinden biraz farklı bir edebi dil kullandı ve etkisi, yedinci yüzyılda Atina'da kabul görmesinde yansıdı.

Müzik, sözlü geleneğin ayrılmaz bir parçasıydı ve esnekliğini vurguluyordu. Lir, destansı şiire eşlik etmek için kullanılıyordu ve Apollon

kültünün başlıca enstrümanıydı. Şarkı, şiirle birleşmişti. Midilli merkezli Aeolianlar, müziğin gelişimine önemli katkılarda bulundular ve lirik şiirin gelişiminde ona önemli bir yer kazandırdılar. Lirik şiirde, sözlü gelenek kadınların duygularını ifade etmek için genişletildi. Jaeger'in sözleriyle Sappho, kişisel duyguların en derin köşelerini keşfetti.

Yedinci ve altıncı yüzyılların sonlarında çok sayıda kısa kişisel lirik şiirin ortaya çıkmasının, yazının yayılması ve papirüs kullanımının artmasıyla aynı döneme denk geldiği düşünülmektedir. Yazının yaygınlaşması ve kalıcı hale gelmesiyle birlikte, profesyonel ozanların konumu zayıflamıştır. Fenike'nin gerilemesinin ardından Yunanistan'ın genişlemesi yaşanmıştır. Özellikle Lidya'dan gelen madeni paranın kullanılmaya başlanmasından sonra, dış ve iç ticaretteki artış, aristokratik toplumun gerilemesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Sosyal, ekonomik ve siyasi koşullardaki değişiklikler, edebiyatta yeni bir yanıt gerektirmiş ve bu yanıtın verilebileceği malzemeyi sağlamıştır. MÖ 670'te Mısır limanları Yunan ticaretine açılmış ve MÖ 660'tan sonra Yunanlılara, Asur'a karşı savaşta paralı asker olarak yaptıkları hizmetlerin karşılığı olarak Mısır'ın her yerine gitme izni verilmiştir. Yaklaşık MÖ 650'de Naucratis'te bir Yunan yerleşimi kurulmuştur. MÖ 574'te Nebukadnezar'ın Tire'yi ele geçirmesinden sonra Yunan genişlemesi devam etti, ancak MÖ 525'te Perslerin Mısır'a gelişiyle durduruldu. Papirüsün bulunabilirliği yazının yayılmasını kolaylaştırdı, ancak elde edilmesindeki zorluklar sözlü geleneğin yerini almasını geciktirdi.

Yeni edebiyat türleri, sözlü geleneğin toplumsal değişim ihtiyaçlarını ifade etmedeki etkinliğini yansıtıyordu. Bu, eski edebiyat türlerinin yeri konusunda değişen bir bakış açısına olanak sağladı. Homeros şiirlerinde kutsal mitler, önceki uygarlıklardan devralındı, insanlaştırıldı ve kahramanlık mitolojisine dahil edildi. Tanrılar, insan biçimli tanrılar haline geldi. Büyülü ritüeller, tanrıların ibadetine dahil edildi, ancak her şeye nüfuz eden güç veya mana inancıyla birlikte büyülü karakterleri arka plana itildi. Göçmen halklar yerel tanrılarını geride bırakmış veya onları Zeus'un ilk sırada yer aldığı büyük tanrıların hiyerarşik yapısında hizmetkâr ve takipçi konumuna indirgemişti. Eski doğa tanrıları yeni talepleri karşılayamadı. Evrensel öneme sahip tanrılar, yaşamın daha yüksek işlevlerini ifade etmek için inşa edildi ve mitler, insanların davranışlarını etkilemek için dönüştürüldü. İnsan biçimcilik ve büyünün yokluğu ve

tanrıların gücüne getirilen sınırlamalar, rasyonalizmi ve dünyada düzen ve tutarlılık bulma gerekliliğini benimsedi. 'Yunanların insanların tanrılarla ilişkisine bakışı mekanikti.' Doğaüstüne olan inancın azalması, doğanın doğal nedenlerle açıklanmasına yol açtı. Bağımsız hakikat arayışıyla bilim, mitlerden ayrıldı. 'İnsan, dini sayesinde dünyada evinde yer edindi.' Ozanların ardından rapsodistler ve sırayla İyon filozofları geldi. İkincisi, birincisinin yıktığı yerde inşa etti. [95] İbranice [96] "ve Tanrı dedi ki" ifadesinin aksine, Yahve'nin her yeni yaratıcı eyleminde tekrarlanan ve yaratıcı sözün veya *Logos'un* bir dizi yaratıcı eylemin başında yer aldığını ima eden Yunanlılar, Eros'u üreme dizisinin başına yerleştirdiler.

> 'Logos, dünyanın *dışında* bulunan ve dünyayı kendi kişisel emriyle var eden yaratıcı Tanrı'nın entelektüel mülkiyetinin veya gücünün somutlaşmış halidir. Yunan tanrıları dünyanın *içinde* bulunur; evrenin en büyük ve en yüce iki parçası olan Cennet ve Yeryüzünden gelirler; ve aynı şekilde her şeyi yaratan ilkel bir güç olarak dünyanın içinde bulunan Eros'un kudretli gücüyle yaratılmışlardır.' [97]

Deniz ticaretinin genişlemesinde, özellikle Milet olmak üzere İyon şehirleri önemli bir yer işgal etti. Tüccarların ve denizcilerin taleplerini karşılamak için ortak bir dil ortaya çıktı. İyonlar, şehre özgü olmayan bir edebi dil yaratan ilk halktı. Panhellenik ruhun ürünü olan destanlar, bir ulusallık bilinci yarattı ve destan dili, sayısız lehçeyi aşan ve İyon alfabesinin ve Attika lehçesinin kabulüne zemin hazırlayan ortak bir bağ haline geldi. Yazılı bir dil ile lehçeler arasındaki farklılıklar daha da zayıfladı.

Seyircilik, deniz, hava ve karada doğayla yoğun bir şekilde ilgilenmeyi gerektiriyordu. Miletli Thales (MÖ 640-546), bir tüccar olarak ve muhtemelen mimari ve tarımla da ilgilenerek matematiğin olanaklarını kavradı. Denizdeki gemilerin karadan uzaklıklarını ölçerek trigonometriyi keşfettiği söylenir. Mısır'da kara ölçümleriyle tanışmasının ardından geometriye ilgi duymaya başladı. Seyircilik için önemi olan astronomi çalışmaları, Babil katkılarını kavramasını ve MÖ 28 Mayıs 585'teki güneş tutulmasını tahmin etmesini sağladı. Ancak Mısır'da matematik, etik ve tıp gibi ampirik olarak geliştirilmiş ve felsefeye ulaşmamışken, Thales için

alegori ve miti bir kenara bırakıp evrensel genellemeler geliştirmenin bir aracı haline geldi. Şeylerin doğasının su olduğu ve her şeyin canlı ve cinler veya tanrılarla dolu olduğu sonucuna vardı. Haritacı Anaksimander (yaklaşık MÖ 611-547), niteliklerle sınırlı olmayan daha genel bir anlayış arayarak buna karşı çıktı. Geometri, dünya ve evrenin kavranışını geliştirmek için kullanıldı. Kozmos fikri, mevcut dini inançlardan bir kopuşu ve Varlığın ilahi olduğuna dair bir vahyi ima ediyordu. Ebedi Oluşum ancak ebedi Varlıkta köken bulabilirdi. Anaximander, soyutlama yoluyla, duyularüstü ruh maddesi ile duyusal cisimleşmeler arasında bir ayrım çizgisi çizdi. Birincil *fizik*, görünür unsurlardan ayırt edildi. Düşüncelerini düzyazı olarak yazıya döken ve yayınlayan ilk kişi olması, böylece kesin olarak halka hitap etmesi ve düşüncesinin gizliliğinden vazgeçmesi önemlidir. Düzyazının kullanımı, devrimci bir kopuşu, rasyonel otoriteye bir çağrıyı ve yazının mantığının etkisini yansıtıyordu.

Miletli filozoflar, temel bir kavramsal çerçeve keşfetmek için gereksiz karmaşıklığı ortadan kaldırarak işe başladılar. Dini ve popüler temsillerde vurgulanan sorunlara saldırdılar. Toplumsal gelenek, yapı ve kurumlar dinin, din de felsefenin ardındaydı. Olimpos geleneği, insanlar ve tanrılar, insan toplumu ve doğanın geri kalanı arasında kesin bir çizgi çizdi. Her biri belirli bir canlı güçle dolu olan ve net bir kavrayış ve imgeyle ruhlara, tanrılara ve insan ruhlarına dönüşen bir *moria* sistemi fikri, felsefeye damgasını vurdu. *Moria'dan* etkilenen felsefede dünya çoğulcu, rasyonel, kaderci, öteki dünyaya karşıt ve mekânsal bölgelere ayrılmıştı. Doğa, aynı zamanda ruh ve tanrı olan ve cinlerin, tanrıların ve ruhların şekillendiği canlı maddeydi. Filozoflar, şeylerin veya *physis'in* , yani canlı ve ilahi bir maddenin doğası hakkında spekülasyon yaptılar ve benzerlik, akrabalık, maddi sürekliliği vurguladılar; bunun sonucunda nedensellik kavramları statik, eşzamanlı ve mekânsal oldu. *Moria* ve geometrinin gölgesinde, doğa bilimi, şeyin diğer şeylere karşı davranışından ziyade, kendi özü ve içsel özellikleriyle ilgilenmeye başladı. Bilim, idealini uzay ölçümü bilimi olan geometride buldu ve yapının, düzenin ve tertibatın statik yönüyle ilgilendi.

Doğanın keşfi, evrensel yasa fikrinin temeli olduğu için insan zihninin en büyük başarılarından biri olarak tanımlanmıştır. Bu keşif, benliğin dış nesneden kopmasını, zekanın nesneyle başa çıkmada eylemin pratik ihtiyaçlarıyla ilgilenmesini ve nesnenin arkasında veya içinde görünmeyen

doğaüstü güçlere olan inancı varsaymıştır. Teolojiden ayrı olarak, bilim deneyim ve vahiy, doğal ve doğaüstü arasındaki ayrımı reddetmiştir.

Sözlü geleneğin gücü ve alfabenin nispeten basitliği, son derece uzmanlaşmış bir kâtip mesleğinin gelişmesini ve rahipliğin eğitim üzerindeki tekelinin büyümesini engelledi. Askeri bir aristokrasi, rahip sınıfının etkisini kısıtladı ve şairler kamuoyu üzerinde kontrol sağladı. Yunanlıların, olayların düzenine nedenler ve tutarlılık kazandırmaya çalışan, dogmatik iddialarda bulunan ve bilimi daha bebekken boğan kutsal bir edebiyatı olan İncil'i yoktu. Kutsal bir kitap ve güçlü bir rahiplik olmadan, dinin bağları zayıfladı ve rasyonel felsefe, herkes tarafından kabul edilebilir genellemeler talebine cevap vermek için en yetenekli zihinler tarafından geliştirildi. 'İbraniler felsefeyi dinin hizmetkârı yaparken, Yunanlılar dini felsefeye tabi kıldı.' Sözlü gelenek, matematik gibi yeni bir ortamın tanıtılmasını kolaylaştırdı ve teşvik etti. Tanrıların insanlaştırılması ve ilahi bir yaratıcıya olan inancın yokluğu, düşünceyi dogmatik önyargılardan ve dinin korkularından kurtardı. Bu durum, tutarlı yapılarıyla felsefenin bozulmamış bir özgürlük içinde gelişmesine ve sıradan zihne hitap etmesine olanak tanıyan kademeli bir geçişe izin verdi. Buna karşılık, 'Yunanistan'ı kurtaran şey, rahipliğin yokluğu değil, bilimsel okulların varlığıydı' (Burnet). İkinci bir dil öğrenmek için hiçbir enerji kaybı olmadı ve sözlü geleneğin tazeliği ve esnekliği düşünce ve edebiyat üzerinde iz bıraktı.

Ticarete alternatif olarak, kolonizasyon yaklaşık MÖ 750 ile MÖ 550 yılları arasında gelişti ve yeni şehir devletlerinin kurulmasıyla birlikte ilerledi. Koloni faaliyetleri, Yunanlıların en yüksek siyasi başarısı olarak tanımlanmıştır. Delfi kehanet merkezi, kolonistler için bir danışma merkezi haline geldi ve yeni şehir devletleri Apollo'nun koruması altında büyüdü. Bireysel üyeleri ortak mülkten pay almaktan dışlayan bir mülkiyet sistemindeki toprak bölüşümü zorlukları, kolonizasyon sayesinde aşıldı. Kolonilerdeki kişisel toprak mülkiyeti örneği, muhtemelen ana ülkedeki aile sistemini zayıflattı. 'Özgürlük kolonilerde gelişir. Eski gelenekler korunamaz ... ana vatandaki gibi ... Herkesin kendi ellerinin emeğiyle yaşadığı yerde, başlangıçta var olmasa bile eşitlik ortaya çıkar' (Heeren).

Şehir devleti güvenlik amacıyla kurulmuş ve kamu düzeninin şiddetli bir şekilde bozulduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. 'Şiddet çağında, ortak savunma ve ortak bir sığınak kampının sürdürülmesi ortak bağından, Yunan şehir devletinin ve vatandaşlarının nihai isimlerini almaları önemlidir.' [102] Sonuç olarak, Yunanlılar Fenikeliler gibi 'huzursuz kazanç ruhuna' takıntılı değillerdi. [103] Tanrıların festivallerindeki atletik ve müzikal yarışmalar, şehir devletinde bir topluluk duygusu yarattı. Ortak bir edebiyata olan ilgi, MÖ 776'da Olimpiyat oyunlarının başlatılmasıyla güçlendirilen dil bağını güçlendirdi. 'Fenikeliler tarafından göz ardı edilen siyaset bilimi, Yunanlılar için pratik bilimlerin en yükseği, insan bilimi haline geldi; bir tüccar olarak değil, toplumsal organizmanın bir üyesi olarak işlevini yerine getiren ve hayatın doluluğuyla yaşayan bir insan olarak.' [104]

Kahraman krallıktan aristokratik bir yönetim biçimine geçiş, görünüşe göre gönüllülükten zorunluluğa doğru bir değişimle birlikte gerçekleşti. Erken aristokraside, yargıçlar yazılı olmayan geleneksel hukuku uyguluyorlardı. 'Yazılı bir kanun yokluğunda, yasaları ilan eden ve yorumlayanların, yasaları koyan kişiler olduğu söylenebilir' (Thirlwall). Yasalar üzerindeki denetim, yargıçlara karşı yapılan resmi şikayetlerin dinlenmesiyle sağlanıyordu. Yedinci yüzyılın ortalarında Atina'da, yargı sistemini yönetmek, kamuya açık yasaların resmi kopyalarını tutmak ve yasaları yıllık olarak gözden geçirmek için kişiler atandı. Her biri iki kayıtçıdan oluşan üç çift, kamu kayıtlarının muhafazasından ve yasaları gözden geçirmekten sorumlu ilk kolejli yargı sistemini oluşturdu. Doğru bir kopya elde etmek için kayıtçılar çiftler halinde atandı. Solon zamanında, kayıtçılar ve üç baş memur da dahil olmak üzere dokuz arkon, yasama konusunda genel inisiyatife sahipti. Yazının kullanımıyla birlikte, yargı düzeni kesin ve belirlenebilir bir kamu belgesi haline geldi. Kayıtlar başlangıçta yayınlanmıyordu, ancak yayın için yazmaya olan ilgiyle birlikte okuma yazma bilenlerin sayısı hızla arttı. [105] Draco ve Solon'un yasaları ahşap veya taştan *dikili taşlara* yazılıyordu ve yasalar düzenli olarak bir kamu binasının duvarlarına veya halka açık bir yerdeki ayrı *dikili taşlara* kaydediliyordu. Draco'dan sonraki nesilde anında yayınlama muhtemelen iyice yerleşmişti.

Yedinci yüzyılda Güney İtalya, Sicilya ve Yunanistan'ın bazı bölgelerindeki kolonilerde ilk olarak ortaya çıkan kanun kodlarına olan talep, çeşitli şehir devletlerinden gelen kolonistler tarafından getirilen farklı

geleneksel hukuk sistemlerinin karmaşıklığını takip etti. Delphi'nin etkisi ve kanun derlemelerine getirdiği yaptırımlar, tekdüzelik üzerine yazılı metinlerin önemini pekiştirdi. Kolonilerdeki yazılı kanunlar örneğini muhtemelen ana ülkede de yazılı kanun talepleri izledi, ancak burada güçlü bir sözlü gelenekle uzlaşma sağlandı. MÖ 621 tarihli kanunnamesinde, Eupatridli Draco, mevcut kanunları yazılı hale getirerek değiştirdi ve geliştirdi. 'Acımasız din' tarafından dikte edilen bu kanunname, borçlular konusunda çok sertti, ancak bu sertlik, bireye Areopagus'ta görünme ve kendisine haksızlık eden yargıcı dava etme hakkını garanti eden anayasal bir değişiklikle dengelendi.

Atina'daki sözlü geleneğin gücü, kanunların yavaş gelişmesinde, yargısal işlevlerini yerine getirmeye devam eden yöneticilerde, şikayetlere karşı protestolara izin veren anayasal sistemde ve zor dönemlerde bireysel yasa koyuculara verilen yetkilerde açıkça görülüyordu. Yaklaşık MÖ 594 yılında, Eupatrid doğumlu ve ticaret sınıfına mensup Solon'a, sanayi ve ticaretin önem kazandığı bir topluma uygun reformlar getirmek için olağanüstü yetkiler verildi. İyon bilimsel fikirlerinin izinden giderek, adaletin ihlalinin toplumun yaşamının bozulması anlamına geldiği evrensel gerçeğini geliştirdi. ' *Ortak* güvenliği zedeleyen *her türlü* adaletsizlik, herkesin *bireysel* güvenliğini tehdit eder ve aile dayanışması etkili bir koruma sağlayamaz.' [107] Her vatandaşa, toplumu korumak için toplum adına hareket etme izni verildi. Bireysel intikamın yerini toplumsal ceza alıyordu. Otoritenin köküne vuran ve uzlaşma ve düzenin gerekliliğine işaret eden, kişinin kendi hatasından sorumlu olduğu fikri ortaya çıktı.

Aile, çeşitli değişiklikler nedeniyle zayıflamıştı. İyon soylularının cenazelerinde kadınların ağıtlarıyla Asya'ya özgü gösteriş yasaklanmıştı. Vasiyetnamenin getirilmesi, aile reisinin aile dışından bir varis atamasına olanak sağlamıştı. Erkek kardeşler mirastan pay alabiliyor, kadınlar ise erkeklerden daha düşük haklara sahip olsalar da miras hakkından yararlanabiliyorlardı. Aile mülkünün yasal olarak devredilemezliği, satış ve geri alma seçeneğini içeren özel bir rehin türünün icat edilmesine yol açmıştı. Alacaklının kontrolünü ve işgalcinin haklarını belirtmek için özel olarak oyulmuş ve mülk üzerine dikilmiş *horoi* veya koruma taşları kullanılıyordu. Kişisel güvenceye dayalı ilkel bir borç hukukunun zorlukları, serveti ve adalet yönetimini kontrol eden bir aristokrasi tarafından daha da artırılmıştı. Solon, kişisel güvence kurumunu

yürürlükten kaldırdı ve *horoi* veya koruma taşlarını yok etti. Sözlü gelenek, taşa kazınmış kelimenin müdahalelerine etkili bir şekilde direndi. Kişinin borç karşılığında rehin verilmesi uygulamasının yasaklanması, emeğin köleleştirilmesinin yıkıcı bir güç haline gelmesini önledi ve siyasi özgürlüğün kurtuluşu oldu. Toprağın dinden koparılması ve emeğin mülkiyetinin kolaylaştırılmasıyla mülkiyet dini zayıflatıldı. Emekçinin özgürlüğü ile emeğin zorluğu arasında bir uzlaşma sağlanmaya çalışıldı. Ticaret siyasete uyarlandı. Kişisel özgürlük ilkesi, Atina vatandaşının devredilemez doğum hakkı olarak tesis edildi. [108] 'Bunları kendi gücümle yaptım, kanun olan güç ve adaletin karışımını yarattım' (Süleyman).

Sözlü geleneğin gücü, sürekli ayarlamaya izin verecek şekilde tasarlanmış bir mekanizmanın kurulmasında yansıtıldı. 'Yargı mahkemelerinin tüm halktan oluşması, Solon'un keşfettiği demokrasinin sırrıydı. Bu, Avrupa'da halk yönetiminin gelişme tarihindeki şöhretinin kaynağıdır.' [109] Areopagus Konseyi, doğum hakkı iddialarından vazgeçti ve üyeliği toprak mülkiyeti açısından belirlendi. Eupatridler artık egemen değildi ve arkonlar bile rahip sınıfının dışında seçilebiliyordu. İşçi sınıfı Areopagus'tan dışlanırken, halk meclisi hükümette söz sahibi olması için yeniden düzenlendi. Anayasa, herhangi bir tarafın kontrolü ele geçirmesini engelleyerek bir dengeyi korumak için tasarlandı. Halk, haklarını korumak ve hukukun üstünlüğünü sürdürmek için yeterli güce sahipti. Tüm vatandaşlara dava açma özgürlüğü ve yargı kararlarına karşı halk meclisine itiraz hakkı verildi. Herkes, halka başvurarak haksızlığa uğrayanlar adına müdahale edebilirdi. Hem kamu hem de özel davalardaki tüm kararların kaydı tutuldu ve bir içtihat külliyatı oluşturuldu. Girişimci kişiler tarafından düzenli olarak yazılı kayıtlar tutuldu.

Solon'un ekonomik reformları, takas ekonomisinden para ekonomisine geçişi hızlandırarak ve soyluların özel çıkarlarına hizmet eden tahılların "kısa vadeli" üretiminden ziyade şarap ve zeytin gibi "uzun vadeli" ürünlerin üretimini teşvik ederek Yunan tüccarının konumunu güçlendirdi. Sanayiyi geliştirmek için zeytinyağı dışındaki doğal ürünlerin ihracatı yasaklandı ve zanaat eğitimi neredeyse zorunlu hale getirildi. Zeytinyağı ve seramik ihracatı, zengin bir aristokrasiyi destekledi. Aile mülkleri özel arazilere bölündü ve işgücü şehirlere göç etti. Madeni paranın artan kullanımı, Frigya ve Lidya tüccarlarının altın ve gümüş madenlerini işletmelerini sağladı. Kendi işlerini yönetme fırsatının artmasıyla bireyler

daha bağımsız hale geldi. Para, sosyal ilişkilere nüfuz etti ve siyasi ve ekonomik özgürlüğü teşvik etti. Yazının yayılmasıyla birlikte satışlar, vasiyetler, hesap tutma ve sözleşme ve antlaşmaların tescili yaygınlaştı. Ticari bir sınıf, toprak sahiplerine ve soylulara karşı çıktı ve bireyciliği ve tiranların yükselişini destekledi. 'Her Yunanlıda gizli bir tiran vardı' (Burckhardt). Solon'un arkonluğundan sonraki beşinci yılda parti mücadeleleri patlak verdi ve MÖ 561-560 yıllarında, madenci nüfusunu örgütleyerek zenginleşen Peisistratos, Atina yönetimini ele geçirdi. Dini işlevleri olmadığı için tiranlar kral olamazlardı, ancak soylulara ve zenginlere karşı düşmanlığı istismar ettiler. Eski soyluların siyasi ayrıcalıklarını destekleyen dinin konumunu dengelemek için, Pisistratoslar Dionysos'a tapınmayı resmen tanıdılar. MÖ 537'de, Delfi tapınağının etkisine karşı bir kahinler topluluğu oluşturdular. Sanatların popülerliğin temeli olarak önemi kabul edildi, Athena Polias tapınağı tamamlandı ve Panathenaia, İyonyalı ozanların Homeros şiirlerini halka açık olarak seslendirdiği büyük bir ulusal festival ve etkinlik olarak yeniden düzenlendi. 'Onların sarayı, yüzyıllar boyunca Atina sempozyumlarından akan tükenmez şiir ve sanat akımının kaynağıydı.' [110] Sparta'nın müdahalesiyle tiranlar MÖ 510'da devrildi.

İyon felsefesinin siyaset bilimi temeli olarak sınırlılıkları, tiranların başarısında açıkça görülmüştür. Gelenek ve mitin otoritesinin yıkılması ve bireyin özgürleşmesi, İyonluları kalıcı ve tarihsel olarak aktif bir devlet kurmak için gerekli yapıcı siyasi enerjiden yoksun bırakmıştır (Jaeger). Siyasi acizlik, doğa filozoflarının çalışmalarıyla paralellik göstermiştir. *Moria'nın* egemen olduğu Olimpos teolojisi ve mekânsal dışsallık kavramının egemen olduğu bilimsel gelenek, toprak, toprak ölçümü ve geometriye olan ilgiyi yansıtmıştır. Ticaretin genişlemesi, geometriden ziyade aritmetiğe olan ilginin artmasını ima etmiştir. Sonuç olarak, dengeyi sağlamak için gizem dinleri ve mistik felsefe geleneği ortaya çıkmıştır. *Moria'nın* yerini Zaman ve sayı (zaman ölçüsü) ve doğruluk almıştır (*Dike*). Tipik bir gizem tanrısı olarak Dionysus, temelde insan bir cin idi. Gezgin bir tanrı olarak, resmi bir devlet dininin sabit bir parçası değildi, ancak bir kilisesi veya toplumsal ötesi bir örgütü vardı. Olimpos siyasetinin dışında, cin ruhuyla benzersiz bir ilişkiyle tanımlanan kilisesinin tanrısı haline gelmiştir. Onun tapanları yalnızca tek bir tanrıya sahip olacaktı. Karakteristik ayin, kutsal bir nitelik taşıyordu; cinle birleşme ve yeniden bir araya gelme eylemiydi, oysa Olimpos tanrısının tapanlarının ayini bir

hediye veya rüşvet şeklinde ticari bir nitelik taşıyordu. Olimpos teolojisi ve mekânsal dışsallık felsefesi süreksizliği ve ayrıklığı vurgularken, mistik din Tanrı ile birleşme olasılığını sunuyordu. Dünya ve insanın yaşamının, ölen ama sürekli yeniden doğan yaşamın dini olarak Dionysosçu tapınma, ilahi kıskançlıkları ve aşılmaz *ölüm* uçurumunu dengeleyen bir canlılık sırrına sahipti.

Yeni din, eskiyle uzlaşmalar yapmak zorunda kaldı ve bu da sonunda onu klişeleşmiş ve kısır bir hale getirdi. Muhtemelen Mithraizm'den etkilenen ve kırsaldan şehre yayılan Orfik canlanma ile yeniden şekillendirildi ve değiştirildi; bu hareket, topraklardan zorla çıkarılanların taleplerine yanıt olarak ortaya çıktı. Ruhun Tanrı'dan geldiğine ve yok olmadığına dair inanç, ruhun dünyevi varoluşu boyunca saf tutulması gerektiği anlamına geliyordu. Orfikler, bireysel ruhun arındırıcı ritüelleriyle kurtuluşla ilgileniyorlardı. Dini uygulamalar, ruhun ardışık bedenlerde hapsedilme cezasından kurtuluşunu sağlamak için tasarlanmıştı. Ruhların yeniden doğuşuna olan inanç, hayvansal etten uzak durmayı ve kan kurbanının ortadan kalkmasını gerektiriyordu. Tanrılar ve insanlar arasındaki engeller, ruhun kirliliklerini ortadan kaldıran, insanlığı ilahi seviyeye yükselten ve ölümsüz bir mutluluk sağlayan gizemli bir arınma yoluyla aşılıyordu. Birey için adalet talebinde, refah içinde yaşayanlar ve adaletsizler için bir ceza yeri olarak alt dünya kavramını da içeren ölümcül bir anlayışa sahipti. Orfikizm, dinleri bir sistemde birleştirme ve bireyi suç ve ceza ile ilişkili olarak öğretisinin merkezine koyma konusunda 'tartışılmaz bir özgünlüğe' sahipti. Yedinci yüzyıl tapınaklarının etkisini kutsal edebiyata vurgu yaparak dengeledi, ancak bir kilisenin yokluğuyla zayıfladı.

Pitagorculuk, Orfikliğin içeriğini entelektüelleştirmeye çalıştı. Samos doğumlu Pitagoras, MÖ 530 civarında güney İtalya'ya göç etti. Bir ticaret merkezinden, para miktarlarını hesaplamada sayı teorisinin önemini öğrendi. Doğu'da Anaksimander tarafından geliştirilen kozmosun katı geometrik simetrisinin aksine, sayı her şeyin ilkesiydi. 'Şeyler sayılardır.' Geometri ve toprak zemini, aritmetik ve para zeminiyle değiştirildi. Pitagoras, doğanın düzeninde yer alan koşulların herhangi bir temsilinin yeniden yapılandırılmasına yardımcı olarak sayının önemini gördü. Mutlak biçimlere, onları tek bir dünyada somutlaştıran şeylerden ayrı, somut bir gerçeklik kazandırdı. Matematik ilgisi, müzik aralıklarının aynı gerilimdeki

tel uzunlukları arasındaki belirli aritmetik oranlara, yani oktavın dört sabit notası olan 6-8-9-12 arasındaki ilişkiye karşılık geldiğinin keşfiyle pekişti. Orfikizmin günahları ritüelsel olarak temizleme anlayışının yerini müzik felsefesi aldı. Saflık, ritüel bir kavramdan ahlaki alana genişletildi. Pisagorculuk, kitleler yerine *seçkinlerin* kültünün temeli haline geldi ve Güney İtalya ile Sicilya'da topluluklar ortaya çıktı.

Orfikizm ve Pisagorculuk sonucunda Dionysos dininin Apollon ile uzlaşması mümkün hale geldi. Dionysos etrafında merkezlenen vecd halleri düzenlendi ve orgiler resmi topluluklarla sınırlandırıldı. Kültü, atalardan kalma geleneklerle uyumlu hale getirildi. Delfi kehanet merkezinin kutsal bir kitabı yoktu ve "kendini tanı" ve "hiçbir şeyde aşırıya kaçma" özdeyişleriyle, belirli bir ilkesi olmayan, ihtiyatlı bir yayın kurulu tarafından yönetilen ciddi bir gazeteye benzetildi. Güçlü bir sözlü gelenekle, aşırı organize dini çılgınlıkların tehlikelerini alt etti. Ritüel arınma, ölü bir adamın intikam korkusuna kesin bir biçim vererek, insan hayatına saygıyı artırarak ve kan davasını caydırarak devlete destek oldu.

Apollon'un mistik dinler üzerindeki etkisi, tiranların düşüşü ve çöküşüyle paraleldi. Kleisthenes, uzun bir süre boyunca halk yönetimini yeniden kurma ve hukukun toplumsal değişime uyarlanmasını kolaylaştıracak bir anayasa geliştirme göreviyle meşgul oldu. Parti çekişmesinin acımasızlığını hafifletmek için MÖ 508-507 yıllarında ostraksi (dışlama) uygulaması getirildi. Muhalefet liderleri, onursuzluğa veya vatandaşlık ve mülkiyet ayrıcalıklarının kaybına uğramadan sınırlı bir süre için ortadan kaldırıldı ve hükümet parti mücadelesine ve ihanete karşı korundu. Kleisthenes'in, soylu arkadaşlarıyla mücadelesinde, halka daha doğrudan öz ifade ve hükümet kontrolü sağlayan reformları MÖ 503-502 yıllarında uygulamaya koyması mümkün oldu. Tiranlar ve Dionysos dini, Solon'un reformlarının İyon felsefesinin etkisini yansıttığı için zayıf olduğunu belirtmişti. Ataerkil sistem ve kan bağı fikri, soyluların büyük ailelerine kutsal yasaların yorumlanması yoluyla kült ve dinde ayrıcalıklı bir konum kazandırdı. Ay yılına dayalı dini kültün kurban ve festival takvimi, döngüsel düzenleme zorluklarına ve zaman hesaplamasının özgürleştirilmesi taleplerine yol açtı. Kleisthenes'in reformları, ay takvimini [113] laik yetkililer tarafından düzenlenen ve her biri 36 veya 37 gün olan 10 aylık bir güneş takvimiyle değiştirdi ve kabile sayısının 10'a çıkarıldığı, her birinden 50'sinin kura ile seçilerek aylık olarak dönüşümlü olarak 500

kişilik bir konseyde daimi komite olarak görev yaptığı anayasal düzenlemelere bağlandı. Kura ile seçim, yasaların temeli olarak ilahi iradeye olan inanca saygıyı korudu ve yurttaşlık haklarında eşitliğin ve kanun önünde eşitliğin güvencesi oldu. Temel yönetim organları 500 üyeli konsey ve halk tarafından seçilen büyük jürilerden oluşan mahkemeler oldu. Bölücü konular yeni bir foruma taşındı ve güç yerine kamuoyuna dayanarak çözüldü. Bölgesel ilkeye dayalı demokratik bir seçim sisteminde halk kavramı anayasanın temeli oldu. Zaman ölçümü üzerindeki kontrolle aristokratik güç zayıflatıldı. Aile devleti yıkıldı ve siyasi ve dini iddiaları yeni devlet tarafından devralındı.

Yunanlılar, İyon filozoflarının geliştirdiği mekânsal kavramı ve mistik dinlerin vurguladığı zamansal kavramı, Pers İmparatorluğu'na karşı direniş sınavından geçen bir siyasi toplum inşa etmek için kullandılar. Yunanlılar, tanrıların ve dinin devlete hükmeden bağımsız bir konuma yükseltilmesine karşı çıktılar ve teokratik ve monarşik bir düzenin tehdidine son verdiler. Milet, MÖ 494'te Persler tarafından ele geçirildi ve radikal demokratların lideri ve MÖ 493'te arkonluğa seçilen Themistokles, filonun boyutunu artırmaya karar verdi. Ticari ve denizcilik çıkarları demokrasi davasına bağlandı. Ordudaki nispeten varlıklı konumdaki *hoplitlerin* aksine, denizciler daha yoksul sınıflardan geliyordu. Aristoteles, deniz gücünün ardından halk yönetiminin geldiğini savunuyordu. Persler MÖ 478'de yenildi ve yeni pazarlara ve yeni gıda ve hammadde kaynaklarına erişim güvenliğiyle ortak bir milliyet duygusu güçlendirildi.

Kleisthenes'in dinin etkisini zayıflatan reformları, diğer şehirlerden gelen vatandaşların Atina'da kabul edilmesini mümkün kıldı. Karma evliliklere getirilen yasak kaldırıldı ve bu durum, yeni kanın avantajları ve maksimum yetenek açısından olası sonuçlar doğurdu. Zekâ ve cesaret sahibi İyonyalıların göçü ve 'birçok yönden Yunan tarihinin en harika fenomeni' (Gilbert Murray) olarak nitelendirilen bir kültürü temsil etmeleri, Atina yaşamına derin bir ivme kazandırdı. İyonyalı düşünürler, popüler ideolojilerin eleştirel olmayan kabulüne karşı çıktılar ve düzen ve mekanın statik kavramlarını, mitolojik dinlere dayalı dinamik kavramlarla uzlaştırmaya çalıştılar. Herakleitos (yaklaşık MÖ 540-475), *Dike* veya doğruluk ilkesiyle ikincisini vurguladı ve devlet mutlakiyetçiliği kavramlarının parçalanmasına katkıda bulundu. Varoluşu tamamen reddetti

ve tüm oluşumu zıtlıkların savaşından kaynaklanan bir şey olarak gördü. 'Oluşu düşünüyorum.' Gerçekliğin tüm özü aktiviteydi ve ateş, dünyayı şekillendiren bir güç olarak tanıtıldı. Zihin, her türlü farklılaşma ve hareketin ötesinde, metafizik bir olgu olarak tanıtıldı. İnsana tamamen kozmik bir varlık olarak yer verildi ve bilgeliğin üstünlük iddiası, insanlara konuşma ve eylem yoluyla doğanın gerçeğini ve ilahi yasasını izlemeyi öğrettiği söylenerek haklı çıkarıldı. Gerçek bilgelik dilde bulundu, çünkü bu, tüm insanlarda bulunan ve yalnızca kısmen yanlış özel görüşlerle gizlenen ortak bilgeliğin bir ifadesiydi. İnsanın konuşmasının yapısı, dünyanın yapısının bir yansımasıydı. *Logos* konuşmada kaydedildi ve *physis* sosyal bilincin bir temsiliydi. 'Bana değil, söze kulak verin ve her şeyin bir olduğunu itiraf edin.' Felsefe insanlaştırıldı. 'Kendim aradım.' 'Büyük öğrenme, içgörü kazandırmaz."

MÖ 539 civarında doğan Parmenides, muhtemelen geniş bir kitleye ulaşmak için şiirsel bir üslupla yazmıştır. Didaktik destanı, düşüncenin her şeyi tek bir homojen öze indirgediğini göstermek için kullanmıştır. Hatta aklın kendisi bile yıkılmış ve mantık, hakikat dünyasını fikir dünyasından ayırmanın temel bir biçimi haline gelmiştir. Dor devletinin vatandaşı olan Empedokles (MÖ 490-430), Sicilya tıp okulunun kurucusu olarak, karmaşıklığı vurgulayarak mistik geleneği İyon bilimiyle birleştirmeye çalışmıştır. Ateş, hava, toprak ve su elementlerini yeniden canlandırmış ve varlık fikrini ve tüm oluşumun temel kaynağı teorisini geliştirmek için iki ruhsal madde, sevgi ve çekişmeyi eklemiştir. Monizmin reddi, kaos ve yalnızca kaostan kurtulmak için kendine bağlı özgür iradeye sahip zihni varsayan Anaksagoras'ın (MÖ 500-428) konumunu güçlendirmiştir. Buradan hareketle, benlik veya kişilik ilkesini hedeflemiştir. Leucippus ve Democritus, evrenin nüfuz edilemez ve ebedi olduğunu, ancak sürekli olmadığını; çeşitli biçimlere ve sonsuz bir düzene sahip birincil bir madde olduğunu savundular. Atomculukta *fizik,* büyüme ve yaşamla olan bağlantılarını kaybetti. Statikçilik ve değişim kavramlarına zemin hazırladı ve kozmopolit bireyciliğin arka planı oldu.

Felsefe, nüfusun daha büyük kesimleri üzerinde etkili oldu. Anaxagoras'ın eserleri düzyazı biçimindeydi ve ucuz ve yaygın olarak okunan bir kitap olarak sunuldu. [115] Xenophanes şiir kullandı ve hicivsel nitelikte olan *silloi* türünü geliştirdi. Şiirler ezberden okundu ve rhapsod

büyük saygı gördü. Homeros'u hataların kaynağı olarak eleştirdi ve tanrıların insan biçiminde olduğunu reddetti.

Ama eğer sığırların ve atların elleri olsaydı ve hareket edebilselerdi...
Elleriyle resim yapmak ve erkeklerin yaptığı gibi resimler şekillendirmek,
Sonra atlar, tanrıların biçimlerini atlardan esinlenerek şekillendirdiler.
ve inekler de sığırların ardından onlara tam olarak böyle bir şekil vererek
tıpkı kendi içlerinde buldukları gibi.

Jaeger'in sözleriyle, [116] felsefenin yayılmasındaki etkisiyle felsefi fikirleri Yunanistan'ın entelektüel kan dolaşımına aktardı. Ksenofanes, dini evrenselciliği formüle eden ilk kişiydi.

Dionysos geleneği, Delfi'nin getirdiği kısıtlamalar, yasal reformlar ve felsefedeki ilerlemeler karşısında gerilemiş olsa da, tiranların saraylarından beşinci yüzyılın sanatsal patlamasına kadar ilerleme kaydetmiştir. Yunan epigrafisinin de kanıtladığı gibi, taş oymacılığı yasaların yayımlanmasında ve kayıtların oluşturulmasında kullanılmıştır. Heykel sanatı, Doğu'daki emperyalizm geleneklerinden kurtulmuştur. Çok tanrıcılık ve ona dayalı heykel sanatı, bir dogma olarak ilahi birliğin gelişimini engellemiştir. 'Mitoloji ve plastik sanatın nedeni aslında birdir' (Dill). Perslerin yenilgisinden sonra, Zeus festivali ve ibadeti Yunanlar arasında daha güçlü bağlar kurduğunda, Olimpos galipleri birinci sınıf kahramanlar haline gelmiş ve heykellerle kutlanmıştır. Heykel sanatı artık yalnızca dinin hizmetkarı olmaktan çıkmış ve mimariden bağımsızlaşmıştır. Tebli Pindar (MÖ 502-452), atletlerin hayatlarındaki en büyük anları kutlayan ilahiler yazdı ve şiirin geniş yayılımının, heykelin hareketsizliğine kıyasla avantajlarına işaret etti. 'Pisagor okulunun Homeros'u' olarak adlandırılan Pindar, ruhun göçleri ve gelecekteki bir yaşam için hazırlık olarak çektiği çile ve cezalandırma doktrinine kapılmış ve kahraman biçiminde yüce bir manevi mertebeye yükselme olasılığını vurgulamıştır' (Dill). Megaralı Theognis ile birlikte, İyon şehirlerinden ilham alan sosyal devrimden tiksindi ve eserlerini, kendisini destekleyen soylulara yöneltti. Simonides daha da ileri giderek, sabit bir fiyata kasideler yazdı ve eserlerini halka bağımsız olarak sattı. Fiyat sistemi genişletilmiş ve yeni taleplere uyarlanmıştı.

Pindar tarafından mükemmelleştirilen koro liriği, destan ve drama arasında bir bağlantı haline geldi. Drama Atina demokrasisinin ifadesi haline gelirken, koro liriği Dor aristokrasisinin sanat formu olarak tanımlanmıştır. Dionysos ritüeli gibi trajedi de temel olarak 'acıma ve korku yoluyla bu duyguların arındırılmasını sağlamak' (Aristoteles) işlevine sahipti. Arınma veya temizleme olarak performanslar hayatı yeniliyordu. Trajedi, mitin yeniden doğuşuydu. Dionysos sunağı etrafında dans eden ilkel korodan, 'kendilerini birbirleri arasında dönüşmüş olarak gören bilinçsiz oyuncular topluluğu' (Nietzsche) olan dithyramb'dan dramanın gelişiminde, müzik kelimelere hakim olan taklitçi unsur bastırıldı. İyonlar tarafından daha önceki uygarlıklardan devralındığı anlaşılan kamış boru veya aulos, Dionysos kültünün ana enstrümanı ve 'tiyatronun tek ve münhasır enstrümanı' haline geldi. [117] Destanlar müzik eşliğinden vazgeçtikçe, dans şarkılarının tarzı özgürleşti; böylece dithyramb'ın müzikten kurtulması, koronun dramını ve şarkısını Dionysos'un maceraları etrafında merkezlenen anlatımlarla çeşitlendiren liderin oyuncu olmasını sağladı. [118] Anlatıcı, dansçılardan ayrı bir kişi haline geldi. MÖ 472'den geç olmamak üzere Aeschylus ikinci bir oyuncu ekledi ve dramatik eylemi mümkün kıldı. Oyuncunun merkezde olduğu tam daire, izleyicilerin yarım daireyi işgal etmesine ve oyuncunun çeyrek daireye doğru dönmesine izin verecek şekilde değiştirildi. Aeschylus'un kariyerinin sonlarında üçüncü bir oyuncu eklendi. Destansı ruh, dramatik biçimle birleştirildi ve tüm hikaye tek bir trajedide ele alınamayacağından, bir fabl ile birbirine bağlanan üç trajedi kullanıldı. Sofokles, koroyu dramatik unsurun önüne geçirdi, üç oyuncu kullandı ve koro sayısını on ikiden on beşe çıkardı.Üçleme, birbirleriyle bağlantısı olmayan ayrı oyunlar haline geldi.

Aeschylus, eski ve yeni adalet tanrıları arasında bir uzlaşma sağlamaya çalıştı ve Tanrı'nın yollarını insana haklı çıkarma idealini izledi. Bir kahraman 'yeni özgürlük ruhunda doğabilirdi'. Sofokles'in kahramanlarında ilahi olan insan karakteriyle harmanlanmıştı. Kendini tanımak, insanın güçsüzlüğünü ve acı çeken insanlığın yıkılmaz ve fetheden ihtişamını bilmek demekti. Trajedi, Yunan şiirine tüm insan çıkarlarını kucaklama gücünü geri kazandırdı. Tüm halkın ilgisini ve katılımını talep etti. Sözlü geleneğin gücü zirvedeydi.

Nietzsche [120] tarafından mitin yıkıcısı ve müziğin dehası olarak tanımlanan Euripides, izleyiciyi sıralardan sahneye taşıdı. Sofokles

insanının aksine, Euripides'in insanı inancın en şiddetli saldırılarına karşı zafer kazandı. Aeschylus'un kolektivizmi bireycilikle yer değiştirdi. Trajedi, en ifade edici biçim olmaktan ve mitin en derin anlamını yansıtmaktan vazgeçti. İzleyici sosyal hayata olan inancını kaybetmişti ve sözlü geleneğin gücü azalmaya başlamıştı. Euripides'in rasyonalizmi yeni komediye hakim oldu. [121] Halk meclisi kamuoyunun anayasal organı haline geldikçe, oyun yazarı, duygularına pratik bir etki vererek insanları etkileyen bir tür gazeteci haline geldi. Önyargılar, abartılı bir biçimde yansıtılarak güçlendirildi. Aristophanes'in komedisi, şiddetli parti gazeteciliğine benziyordu, ancak önlemlere değil, kişilere veya genel ilke ve eğilimlere yönelikti. [122]

Yazının sözlü gelenek üzerindeki etkisi, beşinci yüzyılın ikinci yarısında giderek daha belirgin hale geldi. Nesir, şehir devletinin ve bir ölçüde filozofların taleplerini yansıtıyordu. Jaeger'e göre, yeni devletin ethosunun evrimsel ifadesi nesirdi. Yazılı yasalar, açık ve evrensel olarak geçerli cümlelerde nesrin gelişimini varsayıyordu. Nesir, kamu önemine sahip sade ve doğru ifadelerle başladı. Gelişimi, Homeros destanı modelindeki sözlü gelenek tarafından engellendi. Altıncı yüzyılda felsefe, soyağacı, coğrafya ve tarihte ortaya çıktı ve büyümesi, bireylere olan ilgi ve karakterler ve hikayelerle ilgili kaygıyı takip etti. Edebiyat, tarihten önce ele alındı. İyonya yazarları, şehirlerin ve halkların yıllıklarını ayrı ayrı ele aldılar. Beşinci yüzyılın başlarında, Miletli Hekateus şöyle der: "Ben doğru olduğunu düşündüğüm gibi yazıyorum, çünkü Yunan gelenekleri bana çok yönlü ve gülünç görünüyor." Bir birey, görüşlerini ifade etmek için bir kitabın "kutsal ihtişamını" kullanabilirdi. Yazı, Yunan yaşamının bağını yok etmeye başlıyordu. MÖ 470'te Atina'da okuma alışkanlığı olan bir kitle yoktu, ancak MÖ 430'da Herodot, anlatılarını kitap haline getirmeyi uygun buldu. Perikles'in Atina'sında 'okuma yaygındı' (Curtius), ancak düzyazı edebiyatı büyük ölçüde Peloponez Savaşı'nın başlamasından sonra gelişti. Konuşma yeteneği ve dinleyicinin ilgisini uyandırma konusundaki özeniyle Herodot, Avrupa düzyazı edebiyatının kaynağında yer alıyordu.

Beşinci yüzyılda Yunan edebiyatının doruk noktası olan en üst düzeydeki yoğun edebi yaratıcılık, çok sınırlı kitap üretimiyle örtüşüyordu. Rapsodiler yedinci yüzyılda el yazmalarında yazıya dökülmüş ve dolaşıma girmişti. Diyalog ve aksiyon biçimindeki lirikler koro şarkısından doğmuş ve ardından dramatik şiir gelmişti. Beşinci yüzyılda *İlyada* ve *Odysseia* ,

Panathenaia'nın halka açık okunuşlarında ayrıcalıklı bir konuma sahipti. En eski kitap ticareti, Attika trajedisinin popülaritesinin bir sonucuydu, tıpkı MÖ 330'daki ilk halk kütüphanesi gibi. Euripides dönemine gelindiğinde oyunlar, performanstan sonra yaygın olarak okunuyordu ve onun bir kütüphaneye sahip olan ilk Yunanlı olduğu söylenmesi önemlidir. Daha verimli bir yazıya olan talep, muhtemelen yazıdaki değişimde kendini gösteriyordu. Semitleri takip eden Yunanlılar, sağdan sola yazmaya başladılar, ancak *boustrophedon* tarzında devam ettiler ve nihayet beşinci yüzyılın sonuna doğru soldan sağa yazmaya ve genellikle bireysel Semitik harfleri tersine çevirmeye başladılar. Sözlü gelenek, doğruluk ve sözcük ekonomisine olan talepte izini bıraktı. Gerçeklerle yola çıktıkları için sözcüklerin kurbanı olmaları kolay değildi. [124] İyon dilinin bir çeşidi olan Attika lehçesi, yavaş yavaş İyon dilinin yerini aldı ve baskın dil haline geldi.

Sözlü geleneğin gücü, siyasi ve sanatsal gelişmelerde kendini gösterdi. Pers savaşlarından sonra ulusal coşku ve siyasi otoritenin güçlenmesi, mistisizmin ve bireyselci dini kültlerin bastırılmasına ve şehir ve yeni kültlere vurgu yapılmasına yol açtı. Şehir devleti ve din birleşti. Atina'da Areopagus'un prestiji Pers savaşları sırasında artmıştı, ancak üstünlüğü MÖ 462'de sona erdi. MÖ 450'de vatandaşlık listesi önemli ölçüde revize edildi ve çok sayıda kişi listeden çıkarıldı ve MÖ 449'da Perikles, Areopagus'un önemli yetkilerini daha da azalttı. Devlet, vatandaşlara jüri üyesi olarak veya kamu meclisi toplantılarına katıldıkları her gün için küçük bir miktar ve her vatandaşın kamu festivallerinde tiyatroya gitmesine izin vermek için bir miktar ödeme yapıyordu. Mahkemeler, kura ile seçilen jüri üyelerinden oluşan bir listeden oluşturuluyordu ve Atinalılar ödeme alanların sayısını düşük tutmakla ilgilenmeye başladılar. Vatandaşların yarısından üçte birine kadarı kamu kaynaklarıyla geçindiriliyor ve ticaretten ve yerleşik yabancılardan alınan vergilerden elde edilen gelirlerle geçinen bir rantiye sınıfı haline geliyordu.

Bu değişikliklerin etkisi Atina İmparatorluğu'nun zorluklarında kendini gösterdi. MÖ 454'te Delos Birliği'nin merkezi Delos'tan Atina'ya taşındı ve Atina, Doğu Hellas'ın hazinesi, darphanesi, yüksek mahkemesi ve hukuk ve ticaret başkenti oldu. Siyasi ve ceza davaları, Atina'da belirlenen genel uygulama yönetmelikleriyle karara bağlandı; bunun sonucunda mahkemeler

aşırı kalabalıklaştı ve jürilerin alakasız savunmalara yatkın olduğu şüphesi doğdu. Müttefikler, yargı denetimindeki baskıcı özelliklere ve haraç toplama uygulamasına karşı protesto ettiler. Daha az şanslı olanlar, demokratik devletlere kayırmacılık yapıldığı suçlamasında bulundular. Kallias Barışı (MÖ 448), Atina'nın Ege havzasına ve kıyı boyunca uzanan Yunan şehirlerine, Lidya'nın doğu sınırına kadar hakim olma iddialarını tanıdı. MÖ 445 barışı, devletler arası işbirliğinin hayati bir gerekliliğini yansıttı ve özerk, kendi kendine yeten devlet ilkesinin sonunu işaret ediyor gibi görünüyordu. MÖ 440'taki büyük isyanın ardından, Sparta tarafından desteklenen hayatta kalan oligarşiler ile Atina imparatorluğunun demokratik çıkarları arasında genel bir denge kurulmuştu. Ancak MÖ 445'te uzlaşma ilkesinin benimsenmesinden on dört yıl sonra, güç kullanımına başvurulmuştu.

Yazının yayılması, şehir devletleri arasındaki uçurumu genişleterek Yunan uygarlığının çöküşüne katkıda bulundu. Sparta'da sözlü gelenek ve müziğe verdiği önem devam etti. Sadece birkaç yasa resmen yürürlüğe konulmuş ve yazılı hale getirilmişti ve Likurgus'un yasaları sözlü gelenekte varlığını sürdürdü. Vatandaşlar aristokratik bir askeri sisteme tabiydi. Sparta oligarşinin, Atina ise demokrasinin merkezi ve başı oldu. Sparta'nın kurumları Yunan hukuk ve disiplin kapasitesini en uç noktaya taşırken, Atina'nın kurumları zengin ve kendiliğinden bireysel gelişim kapasitesini ortaya koydu. İyon ve Dor Yunanları arasındaki derin köklü bölünme coğrafya, lehçe ve kültürel gelişimle pekiştirildi. Peloponez savaşlarının uzun mücadelesi MÖ 404'te Atina'nın düşüşüyle sona erdi. Buna karşılık, Sparta'nın üstünlüğü MÖ 371'de Thebanlar tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra azaldı. Makedonyalı Philip, sistematik propaganda yoluyla bölünmeyi vurguladı ve Chaeronea savaşından sonra Rodos hariç Yunan şehir devletleri ona tabi oldu. Antik imparatorluklar uluslararası ilişkiler sorununa dalmışken, Yunanistan bireysel gelişimine odaklanmıştı.

Yunanlıların güçlü sözlü geleneği ve alfabenin esnekliği, Doğu'daki imparatorlukların mutlak monarşi ve teokrasiye yönelme eğilimlerine direnmelerini sağladı. Mekâna vurgu yapan siyasi imparatorluk kavramı ile zamana vurgu yapan dini imparatorluk kavramı arasına bir kama soktular ve bunları şehir devletinin rasyonel oranlarına indirgediler. Doğu'nun büyük ölçekli örgütlenmelerinin temeli olan karmaşık yazı sistemlerinin tekeli yok edildi. Alfabenin dile uyarlanabilirliği, tekdüzelik olasılıklarını zayıflattı ve

büyük ölçekli siyasi örgütlenme için ölümcül sonuçlar doğuran yönetim sorunlarını artırdı. Ancak mutlakiyetçilik kavramlarının yıkılması, Batı'da tarih kavramını değiştirecek yeni bir rasyonalizm yaklaşımını benimsedi.

IV

YAZILI GELENEK VE ROMA İMPARATORLUĞU

Yunan uygarlığındaki zengin sözlü geleneğin başarıları , Batı kültürünün temeli haline geldi. Yunan kültürünün, onu benimseyen her halkın özel güçlerini uyandırma ve onları kendi biçimlerini geliştirmeye yönlendirme gücü, özellikle Roma'ya atıfta bulunularak açıklanmıştır. [127] Uyuyan ulusal güçler, yerli ve Yunan unsurlarının iç içe geçmesiyle şekillenen bir kültür oluşturmak üzere özgürleştirildi. İtalya ve Sicilya'daki Yunan kolonileri ve Yunan tüccarlar, görünüşe göre yedinci yüzyılın başlarında alfabeyi tanıttılar ve bu alfabe yüzyılın ikinci yarısında Greko-Etrüsk yazısına dönüştü. [128] Altıncı yüzyılda Yunanistan'daki tiranların yönetimi Roma'da da paralellik gösterdi ve Yunan tanrıları Etrüskler tarafından tanıtıldı. Plastik kült imgesi, tanrının insan temsili ve kült yapılarının mimarisi, eksiksiz biçimleriyle Roma'ya ulaştı ve doğada yer alan hayvan biçimleriyle eşit haklara sahip oldu. Kapitoline tapınağındaki Yunan tanrı evi MÖ 509 veya 507'de adanmıştır. Sibylline kitapları Etrüskler aracılığıyla getirilmiş, mahzene yerleştirilmiş ve MÖ 499'da kabul edilmiştir. Bunları korumak ve emirlerini yerine getirmek için bir otorite kurulmuştur. Kıtlığın ardından *halkın* tanrıları Ceres, Liber ve Libera da dahil olmak üzere Yunan kültleri tanıtılmış ve MÖ 496'da Demeter, Dionysios ve Kore tanıtılmıştır. Kültlerin kodlanması ve en eski takvimde tanrıların ve festivallerin sırasının kasıtlı olarak düzenlenmesi muhtemelen yazının yayılmasıyla aynı zamana denk gelmiş ve Roma şehrindeki iki ayrı yerleşimin bir kralın yönetimi altında birleşmesini işaretlemek için gerçekleştirilmiştir.

Beşinci ve dördüncü yüzyıllarda Roma, Yunan kültürü karşısında bir izolasyon pozisyonu aldı. Kral yenildi ve patrisyenlerden oluşan bir aristokrasi yönetici sınıf haline geldi. Kalıtsal dinin mülkiyet hakkını tesis ettiği eski ilke yeniden tesis edildi. Kralın yerini, daha sonra konsül olarak adlandırılan iki yıllık görevli olan praetorlar aldı ve Senato'nun gücü artırıldı. Kralın yenilgisiyle güçleri zayıflayan pleblerin taleplerini karşılamak için, MÖ 494'te, onları konsüllerin keyfi otoritesinden korumak

amacıyla, önce iki kişiden oluşan, daha sonra on kişiye çıkarılan ve tutuklanma dokunulmazlığına sahip bir tribünlük kuruldu.

Papalar, kralın kutsal görevlerini üstlendiler ve bir din adamları kolejinde ayrıcalıklı bir azınlık olarak yazılı olmayan kanunların bilgisini tekelleştirdiler. Eğitilmiş hafızalarla donanmış bir dizi hukuk oligarşisi, anlaşmazlıkların çözüldüğü tüm ilkeleri uyguladı. Bir hukuk külliyatını sürdürme görevi, davranış kurallarına, bilgilere, sloganlara, aksiyomlara ve basit şiirlere dönüştürülen sonuçlara başvurularak sözlü gelenek yoluyla yerine getirildi. Üyelerin dini görevlerle ilişkilendirilmesiyle otorite güçlendirildi ve yazılı bir hukuk külliyatının yokluğuyla rahipliğin gücü arttı. Rahipler, müdahaleci yasama organları ve kaprisli hükümdarlar tarafından engellenmeden hukukun yapıcıları, yorumlayıcıları ve uygulayıcıları oldular. Çalışmalarının sonuçları, Yunanların felsefi fikirlerine ve Semitlerin dini fikirlerine benzetilmiştir.

Tribünler, plebler için istişare meclisleri ve diğer kurumlar geliştirdiler ve yasaların yazılı hale getirilip kamuya açıklanmasını talep ettiler. *Pontifex maximus*, yargıçların isimlerini ve önemli olayları tahta bir tablete kaydetmişti ve bu uygulama, kısmen Yunan kodifikasyonlarının modelini taklit etmek amacıyla ayrıntılı bilgi talepleriyle takip edildi. [129] On iki pedofilin kanunnamesi MÖ 451 ve 450 yıllarında hazırlandı ve on iki levha haline geldi. Yazılı geleneğin bu müdahalesine rağmen, yorumlama pontifler kurulunun elinde kaldı ve hukuk, yasal kurgularla geliştirildi. Kanunname, babanın oğul üzerindeki gücünü korudu, ancak mirasın kardeşler arasında bölünebileceğini kabul etti. Mülk bireye aitti, *gens'e* değil ve vasiyet yoluyla mülk devretme hakkı tanındı. Sahte bir satış kurgusu, mirasçı olarak seçilen kişinin seçilmesini mümkün kıldı. Pleblerin kutsal bir evlilik akdi yapamaması, karının kocaya hayali bir şekilde satılmasıyla aşıldı. Bir yıllık birlikte yaşama, satın alma veya dini törenle aynı yasal bağları kuruyordu; ancak her yıl karının birlikte yaşamayı en fazla üç gece kesmesi durumunda, kocanın gücünün kurulması engellenebiliyordu.

Pleblerin yetkileri sürekli olarak tanındı ve genişletildi. MÖ 445'te iki sınıf arasındaki evliliği yasaklayan kanun yürürlükten kaldırıldı. Konsül makamına yönelik müdahaleler MÖ 444'te başladı ve dini işlevini izole

etmek ve korumak için MÖ 443'te sansür makamı kuruldu. Vergilendirme amacıyla değerlendirmeleri belirlemek için her dört veya beş yılda bir iki sansür seçildi ve yaklaşık bir yüzyıl sonra Senato'nun bileşimine karar verebildiler. MÖ 396'da Galyalıların Roma'yı yağmalamasından sonra mücadele yeniden başladı ve MÖ 367'deki Licinian yasaları, konsüllerden birinin pleb olması gerektiğini şart koştu. Patrisyenler tarafından 366 yılında yeni makamlar, praetorluk ve praetor'un resmi olarak adaleti yönettiği curule aedileship oluşturuldu. Hukuki süreç hakkındaki bilgi, MÖ 312'den sonra kademeli olarak kamuoyuna açıklandı ve pontiflerin üstünlüğü MÖ 304'te sona erdi. *Lex Ogulnia* , MÖ 300'de pleblerin *pontiflik* ve kahinlik makamlarına atanmasına izin verdi. MÖ 287'den sonra pleb meclisinin kararları kanun gücüne sahip oldu. MÖ 253'te ilk pleb pontifex maximus atandı ve önemli bir şekilde, hukuk mesleğini kamuoyu önünde ilk kez savunan kişi oldu.

Pleblerin hukuk belirlemedeki artan gücüne rağmen, sözlü geleneğin etkisi kısmen yeni taleplere uyum sağlayabilmesi ve kısmen de hukukçuların (*prudentes*) muhtemelen rahip sınıfıyla bağlantılarını sürdürmesi nedeniyle devam etti. İtalyan yarımadasının hakimiyeti ve toprak genişlemesi, Yunanlılarla ticaretin artması ve MÖ 268'de Senato tarafından gümüş paranın kabul edilmesiyle sonuçlandı. Yabancılar için adaleti sağlamak amacıyla, ilk praetor olan *urbanus'un* aksine, MÖ 242'de ikinci bir praetor (*peregrinus*) eklendi. Praetor sayısı MÖ 227'de dörde ve MÖ 198'de altıya çıkarıldı. Peregrinus mahkemesi, Romalıları ticari halkların standart uygulamalarıyla tanıştırdı ve adalete olan saygıyı artırdı. Hukukçular, kentsel mahkeme bile katı *legis actiones'i* terk edebilecek hale gelene kadar formül kullanımında eğitildi.

Kanuna dayalı işlem usulünde, praetor ve ilgili tarafların rolleri kanunla belirlenmişti ve bu usulün katı yapısını ortadan kaldırmak için yeni formüller oluşturulmuştu. MÖ 150 civarında getirilen *formül* usulünde ise dava bölünür ve mesele önce yargıç önünde belirlenirdi. Formül adı verilen yazılı bir talimat, *yargıca* gönderilerek, ortaya atılan soruya verilen cevaba göre sanığı mahkum etmesi veya beraat ettirmesi emredilirdi. Bu nedenle, ihtilaflı meselenin tam olarak ne olduğu eğitimli hukukçular tarafından, gerçek olaylar ise hukuk uzmanı praetor tarafından belirlenen formüle göre ihtilafı çözen hukukçu olmayan kişiler (*judex*) tarafından belirlenirdi. Eski

sözlü formüller, yazılı formüllerle değiştirildi, ancak bu, hukukçunun tekniği yeniliğin çok az etkisi olacak kadar yerleştikten sonra gerçekleşti. Formül usulü, praetorun artan yetkileriyle birlikte güçlü ve bağımsız bir *praetor* hukuku gelişiminde önemli bir etkiye sahipti. MÖ 120 civarında kabul edilen *Lex Aebutia* , belge usulü veya formül sistemini isteğe bağlı bir süreç olarak kurmuş ve *legis actiones* sisteminin aşırı teknikliğinden ve biçimciliğinden kaçınmıştır. Praetorlar, görev süreleri boyunca geçerli olacak usul kurallarını belirten fermanlar yayınlamış ve bu fermanlar forumda asılı beyaz tahta levhalara kırmızı başlıklarla siyah harflerle yazılmıştır. Praetor genellikle selefinin fermanını, ancak bazı değişikliklerle birlikte benimsemiştir. Usul üzerindeki kontrol, yasadaki temel değişiklikler üzerindeki kontrolü de içeriyordu. MÖ 67'de kabul edilen Lex Cornelia , praetorun görev süresi boyunca fermanına uymasını zorunlu kılmıştır. Bu fermanlar esneklik ve kesinlik sağladı ve adaletin kaynağı haline geldi.

Cicero dönemine kadar, kanunlar ve emsal kararlar büyük ölçüde insanların hafızasında saklı kalmış ve sözlü geleneğin sonuçları hukukçuların başarılarında açıkça görülmüştür. Gezgin mahkemede, hukukun ilerleyici karakteri, 'klasik hukuk biliminin en büyük başarılarından biri' olan sözleşme hukukunun neredeyse tamamının gelişiminde kendini göstermiştir. Mülkiyet taşınır ve taşınmaz olarak ayrılmış, örgütlü gruplar arasındaki sözleşmeler ve devirler son derece törensel olmuş ve çok sayıda tanık ve yardımcı gerektirmiştir. Sözleşmeler yükümlülükler yaratmış ve mülkiyet haklarını devreden devirlerden ayrılmıştır. Törensel adımlar atılmış, basitleştirilmiş veya ihmal edilmiş, ta ki 'sosyal etkileşimin etkinliği ve enerjisinin' bağlı olduğu belirli sözleşmelerde hiçbir biçim kullanılmamıştır. Bir sözleşme, bir anlaşma artı bir yükümlülüktü, Roma hukuk danışmanlarının zekâsının 'en güzel anıtı'ydı. [132] 'Bir insanın diğerinin sözüne güvenmesi sonucu ortaya çıkan olumlu görev, ilerleyen uygarlığın en yavaş kazanımlarından biridir.' [133]

Sözleşme, kökenleri aileyi bir arada tutan *patria potestas'tan* kaynaklanan hak ve yükümlülüklerdeki karşılıklılık biçimlerinin yerini aldı. Hukuki kurgular, yapay ilişkilerin yaratılmasına izin verdi ve 'insanlığın bundan daha derinden borçlu olduğunu düşündüğüm başka bir şey yok'. [134] Babanın yetkileri, gönüllü olarak devretme imkanları çoğaldıkça sınırlandırıldı. Kadınların sürekli vesayeti ortadan kalktı ve Romalı kadın kişisel ve mülkiyet bağımsızlığı konumuna ulaştı. Bireysel girişime

mümkün olan en geniş özgürlük tanındı ve mülkiyet hakkı mümkün olduğunca kısıtlanmadı. 'Mülkiyetin zilyetlikle hiçbir ortak noktası yoktur.' [135] Zilyetlik, mülkiyetin yalnızca bir dış çalışması ve daha iyi korunmasına yardımcı bir unsurdu. *Res publica'nın* karşılığı *res privata'daydı* . Devlet, hukuki yetkinlik açısından tartışılacak bir hukuk yaratığı haline geldi. Devletin dini kurumlarla ve siyasi felsefenin felsefeyle olan ilişkileri, Yunan *polis'inin* birliğinde neredeyse hiç sorun teşkil etmemişken, Romalılar için hayati önem taşıyordu. [136]

Medeni hukukun aile, mülkiyet ve sözleşme kavramlarındaki başarıları, devletin korumasıyla onaylanmış olsa da, devlet tarafından değil, uygulamada olan avukatlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Antlaşmaların akdedilmesi, eyaletlerin ve yerel bölgelerin düzenlenmesi ve anayasa hukuku kapsamındaki sıradan konular için kullanılan *lex* , hukuk kaynağı olarak nadiren kullanılmıştır. [137] Antlaşmalar bronz veya taşa kazınarak Capitoline tapınağında, centuriate meclisinin yasaları Satürn Tapınağı'nda ve Senato'nun önemli kararları Ceres Tapınağı'nda saklanmıştır. *Lex* sorunlarında görülen yazılı geleneğin etkisi, medeni hukukta sözlü geleneğin gücüyle çarpıcı bir tezat oluşturuyordu; bu tezat, cumhuriyet ve imparatorluk tarihi için kötüye işaret ediyordu.

Roma ordusunun cumhuriyet topraklarını genişletmedeki başarısı, yönetim sorunlarına yol açtı. Savaşlar ve ittifaklar, Roma'yı MÖ 260 yılına gelindiğinde İtalya'nın hakimi haline getirdi. MÖ 265-241 yılları arasında Kartaca ile yapılan savaşın ardından Sicilya ve Lipari Adaları ele geçirildi. MÖ 236-219 yılları arasında Kartaca, topraklarını İspanya'yı da içine alacak şekilde genişletti, ancak MÖ 218'den sonra Roma ile yaşanan çatışmalar yine yenilgiye ve MÖ 202 antlaşmasıyla gelen ciddi toprak kayıplarına yol açtı. MÖ 153'ten sonra gerçekleşen üçüncü Punik Savaşı, Kartaca'nın yıkımıyla sonuçlandı. Kartaca ile savaş, Helenistik krallıklarla da çatışmayı içeriyordu. Bergama ve Rodos filolarının yardımıyla ve Yunan şehirlerinin desteğiyle Roma, MÖ 200 yılında Makedonya'ya savaş ilan etti ve Yunanistan, Trakya ve Küçük Asya'dan çekilmeye zorladı. MÖ 171'de isyanın patlak vermesinin ardından Makedonya krallığı MÖ 168'de ortadan kalktı ve Roma'nın Atina'nın çıkarları doğrultusunda Delos'u serbest liman ilan etmesiyle MÖ 166'da Rodos'un konumu zayıfladı. Yunan şehirlerinde Roma'ya karşı muhalefet, MÖ 146'da Korint'in yıkılması da dahil olmak

üzere sert önlemlerle sonuçlandı. Akdeniz'deki ticaret topluluklarının egemenliği sona erdi.

Roma, Doğu imparatorluklarının göreviyle ilgilenmeye başladı. Philip ve Büyük İskender, etkili savaş araçları geliştirmiş ve şehir devletlerini hızla ele geçirerek denizi, Pers İmparatorluğu'nu ve Hindistan'a kadar uzanan toprakları kontrol eden bir Makedon İmparatorluğu kurmuşlardı. Hükümdarın tanrılaştırılması yoluyla İskender, Doğu Akdeniz'i Batı Asya ile birleştiren ve şehirleri, kabileleri ve ulusları aşan tek bir *kozmopolis* içinde bütünlük sağlamıştı. "Siyasi bir hayvan olarak insan, *polis* veya kendi kendini yöneten şehrin bir parçası olarak Aristoteles ile sona ermişti, İskender ile insan birey olarak başlıyor" (AJ Carlyle). Daha önceki imparatorluklardaki ayrılıkçı eğilimlerin sorunları hemen ortaya çıktı ve İskender'in ölümünden sonra dört hanedan kuruldu: Seleukoslar kabaca eski Pers İmparatorluğu'nu kontrol ederken, Ptolemiler Mısır'da, Antigonidler Makedonya'da ve Attalidler Bergama'da hüküm sürdü.

Yunan kültürünün bu krallıklardaki etkisi, ilgili geleneklerine göre farklılık gösterdi. Pers İmparatorluğu'nun sorunlarını miras alan Seleukidler, Pers, Babil ve İbrani dinlerine hükmetmeye çalıştılar, ancak Yunan şehir devleti kavramı pek bir etki yaratmadı. Krallık çöktü ve zulme karşı direnişin acı hatıralarını geride bıraktı. Milliyet ve dinin birleştirici gücünden yoksun, güç ve hanedan sorunlarının çözümüne dayanan monarşiler güvensizdi.

Ptolemiler, Mısır'daki imparatorluk sorunlarını miras aldılar. Teb'deki güçlü rahip sınıfının etkisini dengelemek için yeni bir başkent inşa edildi ve İskenderiye'de bilgi tekelinin yeni bir merkezi kuruldu. Muhtemelen insan tarafından başarıyla yaratılan tek tanrı olan yeni bir tanrı Serapis, kasıtlı olarak yaratıldı. Serapeum, Mısır kültü için İsrail dinindeki tapınağın olduğu şey haline geldi. Siyaset, 'dünyanın yönetimini değiştirirken cennetin yönetimini de değiştirdi' (Cumont). Mısır yazısının el yazısı stili, iş ve özel yazışmalarda popüler veya demotik bir stile kısaltıldı. Mısır yazısının hayati konumu yok edildi. Yunan yazısının tanıtılması muhtemelen fırçanın kamışla (*Phragmites aegypteia*) değiştirilmesiyle birlikte gerçekleşti. Fırçadan daha kalın olan bu kamış, ucu sivri olacak şekilde kesildi ve kalem oluşturmak için ikiye ayrıldı. Papirüs tedarikine kolay erişim, İskenderiye kütüphanesinin gelişimini kolaylaştırdı. MÖ

285'te I. Ptolemy tarafından kurulan kütüphanede 20.000 el yazması bulunuyordu ve birinci yüzyılın ortalarında bu sayı 700.000'e ulaşmıştı; II. Ptolemy tarafından Serapeum'da muhtemelen kopyalar için kurulan daha küçük bir kütüphanede ise 42.800 el yazması vardı. [139] Kütüphaneye üniversite eşlik ediyordu. Bilginler metinleri ve klasik eserlerin özgünlüğünü belirlediler. [140] Aristarkus'un çalışmalarıyla *İlyada* ve *Odysseia* , MÖ 150'de bir tür halk diline çevrildi ve sonunda 'basılı metin tarafından yayılan yanlış bilginin ölümcül cazibesi' altına girdi (Gilbert Murray). İbranice kutsal metinler tercüme edildi ve düzenlendi; II. Ptolemy döneminde Kanunlar muhtemelen MÖ 283 ile 246 yılları arasında, İşaya ve Yeremya ise MÖ 170 ile 132 yılları arasında tercüme edildi ve düzenlendi.Peygamberler ve Mezmurlar (sonraki tarihlerde) ve Vaiz (MÖ 100 civarı) gibi eserlerle İskenderiye, Doğu ve Batı'nın, Hindistan'ın, Filistin'in, Pers'in ve Yunanistan'ın felsefi veya dini fikirlerini odak noktasına getirdi. Pisagor sistemi, felsefe ve dinin etkilerini birleştirdi ve Osiris ile Dionysos'un özdeşleştirilmesini destekledi. Kişileştirilmiş akıl veya *Logos*, ruhun rasyonel kısmı olarak, cinlerin üstünde bir varoluşa sahip ikinci bir tanrı olarak MÖ 350'de ortaya çıktı. Bireysel zihinde kesin bir dönüşüm veya kalıcı bir değişim fikri ortaya çıktı. Müzede bilim, Aristoteles'in çalışmalarının manevi bir devamı haline geldi. Batlamyus sistemleştirmesi coğrafya ve astronomiye damgasını vurdu. Geometri, Öklid tarafından MÖ 300 civarında, muhtemelen sayısal bir gösterim sisteminin icadını engelleyecek noktaya kadar geliştirildi. Samoslu Aristarkus (MÖ 310-230), güneşin dünyadan çok daha büyük olduğunu keşfetti ve jeosentrik teoriyi imkansız olarak değerlendirdi. Yazılı geleneğin gücü, İskenderiye çağını şairler ve bilginlerden ziyade uzmanların çağı olan 'bilgi ve eleştiri' çağı haline getirdi. [141] İskenderiyeli adam, 'kitapların tozundan ve matbaacı hatalarından kör olan zavallı bir kütüphaneci ve düzeltmen'dü (Nietzsche). Koleksiyonculuk ve büyük kütüphaneler, zevk ve saygınlıkla birlikte geldi. [142] Estetik görüşler kristalleşti ve amatör ortaya çıktı. Edebiyat hayattan, düşünce eylemden, şiir felsefeden koptu. *Argonautica'da* Apollonius, Callimachus'a karşı isyanında büyük bir kitabın büyük bir kötülük olduğunu savundu. [143] Astroloji, astronomiden daha güçlü olduğunu kanıtladı. Coğrafya bilimde başladı ve edebiyatta sona erdi.Strabo'nun coğrafya eseri, Helenizmin son eseri olarak nitelendirilmiştir.

Platon ve Aristoteles'in yazılarında kristalleşen Yunan sözlü geleneği, İskenderiye için derin bir öneme sahipti. Platon, Babil ve Mısır'dan yayılan uluslararası tek tanrıcılığın desteğiyle şairlerin ve fizik felsefecilerinin natüralist kozmogoni görüşlerine karşı çıktı. Yıldızların kutsallığına olan inanç ve Mısır'daki zihinsel baskı tekniğine aşinalığın, Platon'u hükümetlerin yalan söylemekte özgür olması gerektiği görüşüne yönelttiği öne sürülmüştür. Platon'un Akademisi üzerindeki "Geometri bilmeyen kimse girmesin" yazısı, *fizik* biliminin ve büyüme çalışmalarının ihmal edildiğini ima ediyordu. Muhtemelen MÖ 367 ile 347 yılları arasında Platon'un öğrencisi olan Aristoteles, Platon'un ölümünden sonra Akademiden ayrıldı ve sonunda MÖ 325'te Lyceum'unu kurdu. İyonlu ve bir doktorun oğlu olarak, sistemden ziyade gözlemle ilgili bir kaygıyı ima eden biyolojik bilimlerle ilgilenmeye başladı. Yunan tıbbının sağlık idealleriyle ilişkisi önemliydi. Deneyimin tüm bilginin temeli olduğu ilkesinde ısrar etti, kesinliği vurguladı ve hastalık ve semptomların gerçek nedenlerini ahlak yasasının alanından çıkararak ayırt etti. 'Tıpta öncelikle akla yatkın teorilere değil, akılla birleşmiş deneyime dikkat edilmelidir.' Biyolojik bilimler, Whitehead'in sözleriyle, bireysel teorinin anlık somutluğu ile matematiksel kavramların tam soyutlamaları arasında yarı yolda duran ve mantığa vurgu yapan sınıflandırmayı vurguladı. Sistemi geçici ve açıktı ve tamamlanmış bilgiden ziyade sorunların bütünlüğüne yönelik bir çabayı işaret ediyordu. Bir fizikçiden ziyade bir biyolog olarak, nihai bir nedene yöneldi. Doğa bilgisi bilimi, felsefe alanında astronominin yanına yerleştirilerek geliştirildi. Matematiğin biçimlendirici bir unsur olarak tahtından indirilmesi, felsefe ve bilim arasında bir kopukluk yarattı. Metafizik, özel bilimlere teslim oldu.

Ucuz ve sübvansiyonlu papirüs tedariki, geniş bir idari sistemin yanı sıra büyük kütüphanelerin de temelini oluşturdu. Ptolemy II, MÖ 333'te bir rulo için iki drahma olan fiyatın, MÖ 296'da birkaç rulo için bir drahma'ya düşmesinin ardından, Doğu'dan gelen hazine akışına bağlı olarak genel fiyat artışına rağmen, papirüs tekelini kurdu. MÖ 279'dan sonra bir rulo neredeyse iki drahma'ya mal oluyordu. Delos'taki fiyatlar, üretimde verimliliği artırma ve ihracat vergisi veya ihracat yasağı yoluyla dış pazardaki fiyatları koruyarak veya artırarak iç pazardaki fiyatları düşürme politikasının ardından Mısır'dakilerin iki veya üç katıydı. Firavunların

tapınak tekelleri, topraklarını işleyen ve hazinelerini dolduran Ptolemy'lerin tekel sisteminde devam etti. 'Zorlama her zaman baskıya yol açar ve zorlama, kendisini ekonomik hayatta tek egemen güç olarak gören bir hükümetin tek çaresiydi.' 'Makamların birikmesi, nepotizm, çeşitli yollarla birçok makamın kontrolü, çökmekte olan her bürokratik rejimde bilinen olgulardır' (Rostovtzeff). Mısır'daki teokratik devlet, fatihlerini gücünü azaltmak için benzer kurumlar kurmaya zorlamıştı.

Attalidler, Galyalıların saldırılarından bir dizi şehri korumuş ve Bergama'nın etkisini kademeli olarak artırmıştı. İskenderiye'nin etkisini dengelemek için II. Eumenes (MÖ 197-159), İskenderiye'nin sözlü ilimlerine zıt olarak bir kütüphane kurdu ve çeşitli bilimsel çalışmaları teşvik etti. Apollodorus muhtemelen II. Eurgetes'in tahta çıkışından sonra veya yaklaşık MÖ 146'da Mısır'dan Bergama'ya gitti. Bergama'ya papirüs ihracatının yasaklanması sonucunda II. Eumenes, bir tekel kurarak ve çok sayıda köle çalıştıran kraliyet fabrikaları kurarak parşömen kullanımını teşvik etti. Sığır ve deriler, Kizikos aracılığıyla Karadeniz'den ithal ediliyordu. Bergama, "Attik düzyazısının başyapıtlarının korunmasını büyük ölçüde borçlu olduğumuz Attika dilinin yenilenmesinin kaynağıydı" (Susemihl). [148] Sanatı, medeniyet ve barbarlığın karşılaşmasının, iyilik ve kötülüğün çatışmasının, alışılmadık ifade biçimleri denemesindeki etkisini yansıtıyordu. [149]

Antigonidler, Yunanistan'ın küçük şehir devletlerini kademeli olarak belediyelere dönüştürdüler. MÖ 261'de Atina'yı ele geçirdiler ve MÖ 229'a kadar şehirde bir garnizon bulundurdular. Şehir birliklerinin kurulmasına yönelik fırsatçı bir politika izlediler. On iki şehirden oluşan bir birlik Antigonus Gonatas tarafından dağıtıldı, ancak MÖ 280'den sonra Achaean birliği kuruldu ve Aratus önderliğinde hızla genişledi. Antigonus Doson, MÖ 222'de Sellasia'da Spartalıları yenerek onların saldırganlığını durdurdu. Aetolian birliği, yaklaşık MÖ 311 ile 245 yılları arasında Makedonya'nın zayıfladığı bir dönemde genişledi. Achaean birliği, MÖ 168'de Roma tarafından yıkıldı.

Özgülcülüğe rağmen, Helenistik dönem boyunca ortak çıkarlar geliştirildi. 'Birçok şehir var ama hepsi tek bir Hellas'tır.' Ortak bir dil olarak

Helenistik Yunanca, Attika Yunancasından geliştirildi. Papirüs ve parşömen tedariki ve eğitimli kölelerin istihdamı ile kitaplar eşi görülmemiş bir ölçekte üretildi. Helenistik başkentler geniş bir okuyucu kitlesi sağladı. Tarn'ın sözleriyle, makinelerden yoksun ve kölelerle dolu bir dünya, kolay okunabilir materyal gerektiriyordu. Yazıların büyük çoğunluğu, üçüncü elden derlenmiş kısa metinler ve ders kitapları, bilgiye giden kısa yollar, çok sayıda trajedi ve Atina'da aktif bir töre komedisiyle temsil ediliyordu. Edebiyatçılar diğer kitaplar hakkında kitaplar yazdılar ve bibliyofil oldular. Her ne kadar retorik, Sicilya demokrasisine hizmet etmek üzere ortaya çıkmış ve MÖ 472'de Arragas'ta ve MÖ 466'da Syracuse'da tanıtılmış olsa da, Atina'ya ancak MÖ 427'de Gorgias tarafından getirilmiştir. Muhtemelen MÖ 378-377 yıllarında, Atina mahkemelerinde savunmaların yazılı olarak sunulmasını gerektiren yasalar çıkarılmıştır; bu kısmen zaman ve jüri ücretlerinden tasarruf etmek, kısmen de profesyonel konuşma yazarlarının taleplerini karşılamak içindi. İkinci yüzyıla gelindiğinde, her şey retoriğin büyümesiyle gölgelenmişti. Atina okullarındaki felsefede, yapıcı sistem kurma yerini temel pedagojiye bırakmıştı. Üçüncü yüzyılda, personel ve öğrenci kitlesi üzerindeki yabancı etkiler arttı. MÖ 300'den sonra bireyin siyasetten ayrılması, felsefede mutluluk, davranış ve etik konularıyla ilgilenmeyi gerektirdi. Klasik Yunan felsefesi yazılı hale geldi ve yerini öğretmeyi vurgulayan felsefeye bıraktı. Stoacılığın kurucusu Zenon, Kıbrıs'taki Citrum'dan Helenleşmiş bir Fenikeliydi ve MÖ 320 civarında Atina'ya geldi. Yunan siyasi düşüncesinin önyargılarından ve ön yargılarından arınmış olan Stoacılık, çok tanrıcılığın yerini alan bir doktrinler bütünü ve bir din haline geldi. Tek bir yaşam ilkesine vurgu yaparak Heraklit'e geri döndüler. 'Doğru akıl, doğanın kanunudur, her yerde adil ve doğru olanın standardıdır, ilkeleri değişmez, ister yönetici ister tebaası olsun tüm insanları bağlar, Tanrı'nın kanunudur.' [151] Stoacılık, devlet tarafından yetkilendirilmiş tüm kültlerin üzerindeydi. 'İnsanı evrende evinde hissettirdi' (Edwyn Bevan). Tüm insanlarda akıl ve temel bir eşitlik vardı. 'Doğanın kanunu önünde tüm insanlar eşit statüye sahiptir.' Dogmatizm, evreni yöneten gücün rasyonel olduğu sonucunu izledi. Kinikler, şehir devletinin kurumlarının idealize edilmesine karşı çıktılar ve halk dinine ve Tanrı'nın maddi imgelerine tapınmaya karşı küçümseme gösterdiler. 'Muhtemelen klasik antik çağın yetiştirdiği en saf tek tanrıcılar onlardı.' [152] Epikuros, MÖ 307'de Atina'da atomculuğa ve Demokritos'un yazıtlarına dayalı bir okul kurdu. Platon'un matematiğe ve aklın önceliğine olan

ilgisinin aksine, deneyime ve doğa felsefesine vurgu yaptı. Halkın inandığı tanrıları tanımayı reddetti ve halktaki batıl inançların geçerliliğini inkâr etti. Onun için, büyüklerin özgür olduklarını iddia ettikleri ölüm korkusu bile,Bu durum, yurttaşlık hırsının temelinde yatıyordu.

Olimpiyat dini ve şehir devleti, eğitimli kesim için felsefe ve bilimle, sıradan insan için ise Doğu dinleriyle yer değiştirdi. Felsefenin etkisi altındakiler ile dinlerin etkisi altındakiler arasındaki iletişim giderek zorlaştı. Kültürel bölünme, sınıf yapısının gelişmesini kolaylaştırdı. Atina ile İskenderiye ve Bergama arasındaki bölünme, yazılı geleneğe verilen önemin artması, bilim ve felsefenin zayıflaması ve Doğu'dan gelen dinlere ve Batı'da Roma'dan gelen güce yol açmasıyla ortaya çıktı.

Doğu'daki başarıların ardından Roma, Helenizmin doğrudan etkisi altına girdi. 'Esir Yunanistan, gururlu fatihini esir aldı' (Horace). Yaklaşık MÖ 272'de Livius Andronicus [153] Roma'ya geldi. *Odysseia'yı* tercüme etti ve Latince yazan ilk Yunan olarak Latin edebiyatının kurucusu oldu. MÖ 240'ta, güneydeki Yunan yerleşimlerinden dönen askerlerin Roma festivallerinde trajedi ve komedi talepleri üzerine Roma'ya dramayı tanıttı. MÖ 249'da bir bakireler korosu Yunan koro liriğine giriş yaptı. Dördüncü yüzyılın Yunan yeni komedisi, trajik sahnenin dramatik tekniğine alışkın izleyicilere uyarlanmıştı. MÖ 200'e gelindiğinde Yunan oyunları ciddi değişiklikler yapılmadan sahnelenebiliyordu. Yunan kültürüne karşı muhalefet, kanunlarda, antlaşmalarda ve resmi kayıtlarda taş yazı ekonomisine uyarlanmış kaba cümlelerle sınırlı olan Latin düzyazısına vurgu yapılmasını destekledi. Cato, Yunan edebiyatının Roma'nın yıkımı olacağını protesto etti ve polemiklerinde saygın ve çok yönlü bir dilin temellerinin atılmasına yardımcı oldu. MÖ 161'de Senato, praetora tüm retorik ve felsefe öğretmenlerini kovma yetkisi verdi ve MÖ 154'te Epikuros'un iki öğrencisini kovdu. Yunan metafiziği ve psikolojisinin yayılması muhtemelen engellendi, ancak Yunan öğretmenler ve dilbilimciler, ikinci yüzyılın ikinci yarısında edebiyatta Helenistik ideallerin popülaritesini artırdılar. Yaklaşık MÖ 168'de, Bergama okulunun en seçkin bilgini Malloslu Crates, Roma'da ilk dilbilgisi okulunu kurdu ve Helenistik edebiyat eleştirisinin bilgeliğini ve ayırt etme yeteneğini yansıttı.

Zenginlikteki belirgin artışın ardından Cumhuriyetin sorunlarını çözme girişimlerinde düzyazı yeni bir güç kazandı. Doğrudan vergilendirme, MÖ 167'den sonra Senato tarafından kaldırıldı. Büyük ölçekli tarım ve uzaktan mülkiyet, özellikle MÖ 139'daki köle isyanından sonra, Senatonun artan gücüne karşı protestolara yol açtı. Gracchus kardeşler, demokratik dava adına Yunan retoriğinin silahını kullanan ilk kişiler arasındaydı. Gaius Gracchus, adli düzyazının kapsamını genişletti ve onu 'canlı, açık, çok yönlü ve dinamik' hale getirdi (Tenney Frank). Çok sayıda kişi siyasi arenaya girdi ve konuşmalar, genişleyen bir okuyucu çevresi aracılığıyla daha geniş bir kitleye ulaştı. Kamusal konuşma, düzyazı üslubunu şekillendirdi. MÖ 500 ile 100 yılları arasındaki uzun dönemde sert sesler ortadan kaldırıldı ve Latince dil olgunluğa ulaştı. MÖ 92'de sansürcülerin çıkardığı bir fermanla Licinius Crassus, Latin retorik okullarını caydırmaya çalıştı, ancak etkisi, Cicero döneminde doruk noktasına ulaşan düzyazının bitmiş bir ürün olarak gelişmesinde açıkça görüldü. Bozuk konuşma, 'yoğunluk ve vurgu, muhteşem tını ve mimari cümle yapısı' ile edebi bir araca dönüştürüldü. Yazılı konuşma, sözlü konuşmaya neredeyse eşit hale geldi. Isocrates'in modellerini izleyen Cicero, Avrupa'da güzel sanatlar tarihine damgasını vurdu. Latince felsefi bir dil haline geldi ve geniş çapta okunan kitapları ve derlemeleri, Stoacılığın yayılması için birer araç oldu.

Epikürcülük ve Stoacılık, ortak bir ideal olan 'ruhun tutku ve batıl inanç boyunduruğundan tamamen kurtuluşu' (Asquith) ile, Platonculuk ve Aristotelesçiliğin aleyhine, yaşayan öğretmenler ve sözlü anlatım yoluyla yayıldı. Lucretius, *De rerum natura* adlı didaktik şiirinde Epikür'ü takip ederek, tanrıların önünde eğilme ruhuna, öteki dünyaya olan inanç ve ölüm korkusuna bağlı ruhun köleleştirilmesine, kurbanların, işaretlerin ve mucizelerin acımasızlığına, kahinlerin ve rüya yorumcularının gizemliliğine saldırdı. Stoacılık daha kabul edilebilir bulundu. Rodos'tan Chrysippus ve Poseidonius'un öğretileriyle yayıldı; Poseidonius da Panaetius'a öğretti. Panaetius, Stoacı felsefeyi Romalı aristokrat sınıfı tarafından özümsenmesi için yeniden ifade etti ve ikinci yüzyılın üçüncü çeyreğinde Polybius ile birlikte Scipio Amelianus'un çevresine tanıttı. Cicero'nun "On İki Levha'nın tek bir kopyasının, dünyanın tüm felsefelerinden daha büyük bir ağırlığı ve otoritesi vardır" (*De oratore*) diye yazmasıyla Stoacılık, Roma hukuku üzerindeki etkisinde yeni bir destek buldu. Stoacı felsefe, kralların yasalarından bağımsız ve üstün olan, etik anlamda dünya devleti, doğal

adalet ve evrensel vatandaşlık fikirlerini getirdi. Doğal hukuk anlayışı, geleneklere aydınlanmış bir eleştiri getirdi, hukukun dini ve törensel karakterini yok etmeye yardımcı oldu, hukuk önünde eşitliği teşvik etti, niyet faktörünü vurguladı ve mantıksız sertliği hafifletti. Bu, "insanın rasyonel ve sosyal bir varlık olarak doğasına ilişkin nihai bir uygunluk ilkesiydi ve her türlü pozitif hukukun gerekçesiydi veya olmalıydı" (Pollock). *Jus gentium,* tüm insanlığa ortak ve doğa kanununa eşdeğer bir kanun olarak kavranmaya başlandı. 'Özgür olabilmek için kanunun hizmetkarlarıyız' (Cicero).

Yazının yayılması Yunan etkisini güçlendirdi. Kitaplar ve okuyucular muhtemelen üçüncü yüzyılda devletin ihtiyaçlarını ve tarım ile hukukun taleplerini karşılamak için ortaya çıktı. İkinci yüzyılda kitaplar sağlam bir şekilde yerleşmişti, ancak çok sınırlı bir eğitimli sınıf tarafından kullanılıyordu. Makedonyalı Perseus'un yenilgisinden sonra (MÖ 168), konsül Aemilius Paulus kralın kütüphanesini Roma'ya getirdi. Sulla, Aristoteles ve Theophrastus'un eserleri de dahil olmak üzere Teuslu Apollion'un kütüphanesini Atina'dan Roma'ya getirdi. Yeni biyografiler ve çağdaş tarihler yayınlandı ve daha fazla sayıda yazar daha kapsamlı ve güvenilir referans eserleri talep etti. Mısır'ın egemenliği, kabuktan daha kullanışlı olan papirüse erişimi sağladı ve bu isim, kitap anlamına gelen *liber* kelimesinde yaşamaya devam etti. Ptolemiler döneminde papirüs üretimi arttı ve yıl boyunca hasat edilmesini mümkün kılan yerli yetiştirme yoluyla kalitesi iyileştirildi. Satış kraliyet tekeli altında düzenlendi, ancak özel kişiler onu fabrikalarda yetiştirip hazırladı. En kaliteli papirüs, devlet tarafından esas olarak noterlerin kullanımı için sabit bir fiyata satın alınırken, daha düşük kaliteli olanlar tekelin dışında satılıyordu.

Kitap ticaretinin niteliği, Cicero'nun arkadaşı olan ve Yunanistan'dan topladığı kitaplardan büyük bir kütüphane oluşturan ve yayıncı olan Atticus'un çıkarlarında gösterilmektedir. MÖ 61'de, kitap haline getirilmiş Cicero'nun söylevleri koleksiyonunu eleştiriyordu ve MÖ 56'da görünüşe göre Cicero'nun yayınlarını kontrol ediyordu. Köleler kopyacı, okuyucu ve kütüphaneci olarak eğitildi ve MÖ 55'te bir kopyalama tesisi kurdu. On beş veya on altı heceden oluşan bir ölçü birimi olan *strihoi* , görünüşe göre kopyacılara ödeme yapmak, alıntı yapmak ve alıcıları korumak için bir araç olarak kullanılıyordu. Stikometri, satır sayısını saymayı ve el yazmaları için

piyasa fiyatlarını belirlemeyi kolaylaştırdı. Kopyacıların ortalama üretim hızı saatte 250 *strihoi* idi. Özel kütüphaneler ortaya çıktı ve Vitruvius, "yatak odaları ve kütüphaneler doğuya bakmalıdır; çünkü bunların kullanımı sabah ışığını gerektirir; ayrıca kütüphanedeki kitaplar bozulmaz" diye tavsiye etti.

Yazının etkisi kültürel yaşamın her aşamasında belirgindi. Plautus'un tek bir gösteri için yazdığı el yazmaları, devlet arşivlerinden aediller tarafından yeniden gün yüzüne çıkarıldı. Terence'den sonra eski oyunlar piyasayı doldurdu ve yeni yazarlar cesaretlerini kaybetti. Yunan ölçü yönteminin Roma'nın vurgulu telaffuz yöntemiyle çatışması dramayı zayıflattı ve daha ucuz eğlence talepleri mimleri düşük seviyelere indirdi ve zekileri tiyatrodan uzaklaştırdı. Hukukta Yunan etkisi, kanunların gerektirdiği soyut yasal doktrinlerin formüle edilmesini destekledi. Kelime anlamının yorumlanması, meselenin özünün ihmal edilmesine yol açtı. 'Hukuk sisteminin altında yatan nedenler araştırılmamalıdır, aksi takdirde kesin olan birçok şey çöker' (Neratius). MÖ 198'de Sextus Aelius, en eski sistematik inceleme olan *Tripertita'yı* derledi ve MÖ 95'te konsül Quintus Mercius Scaevola, yirmi sekiz kitaptan oluşan ilk medeni hukuk özetini hazırladı. MÖ 51'de konsül Saevius Sulpicius Rufus'un bir incelemesi, şehir praetorunun fermanları hakkında sistematik bir yorum sağladı. Julius Caesar, 'mevcut tüm medeni hukuk kurallarını yalnızca temel özelliklerini çıkararak ve bunları seçkin bir dizi yasal belgede birleştirerek daha basitleştirilmiş bir forma indirgemek' ve Yunanca ve Latince eserleri halka sunmak amacıyla Marcus Terentius Varro'nun yönetiminde bir kütüphane kurulmasını önerdi. [158] Yazılı gelenek genişledikçe, sözlü gelenekle aradaki boşluğu kapatmak için stenografi tanıtıldı. Cicero, stenografi kullanan bir azatlı köle olan Tiro'ya dikte etti. MÖ 63'te Senato'ya stenograflar getirildiği ve MÖ 59'daJulius Caesar konsül olarak görev yaptığı dönemde resmi gazete *Acta Diurna* ve Senato tutanaklarını içeren *Acta Senatus'u* yayınlamaya başladı. Tutanakların yayınlanması, konuşmacıları dış kamuoyunu dikkate almaya zorladı. MÖ 52'de Triumvirler mahkemede savunma sürelerini ciddi şekilde sınırladılar; bu da Senato'da nesnel üslup talebini güçlendirdi ve Cicero'nun üslubuna felaket getirdi.

Geniş alanlardaki yönetim sorunu, bürokratik idareye vurgu yapılmasını zorunlu kıldı. Helenistik krallıkların büyük sekreterya

departmanlarında bu konuda modeller mevcuttu. Kontrolün yoğunlaşması, Senato'nun gücünü zayıflattı. MÖ 327 gibi erken bir tarihte, konsülün görev süresinin uzatılması ve böylece daha uzun süre seferler yürütebilmesi uygulaması başlatıldı. MÖ 149'da, rüşvet ve vatana ihanet de dahil olmak üzere, eyaletlerdeki yargısal gasp vakalarını kapsayacak şekilde adli prosedür genişletildi, ancak bunun etkileri, Marius ve Sulla tarafından getirilen ordu reformları ve sivil otoritelerden ayrılmanın etkileriyle fazlasıyla dengelendi. Eyaletler nominal olarak Senato düzenlemeleriyle korunuyordu, ancak Roma valileri zenginlik, hırs ve Cumhuriyet için felaket olan mutlak iktidar deneyimiyle geri döndüler. Batıda fethedilen uluslara sabit bir vergi uygulandı ve monarşilerin uygulamasına göre, Doğu'da gelirler toplandı. Bu sistem, 'ücret almayan aristokratlar tarafından yönetilen hükümet ve sorumsuz vurguncular tarafından sömürü' anlamına geliyordu (H. Stuart Jones). MÖ üçüncü ve ikinci yüzyıllarda 'Senato yönetiyordu ama hüküm sürmüyordu, halk hüküm sürüyordu ama yönetmiyordu' (H. Stuart Jones) ve Senato ile halk arasındaki anlaşmazlık, ordunun desteğiyle Sezarizm'in ortaya çıkması için fırsat yaratıyordu.

Yazının yayılması, Cumhuriyetin çöküşüne ve imparatorluğun ortaya çıkışına katkıda bulundu. Yönetimin gelişmesiyle imparatorun gücü arttı ve bu da yeni destek sağlamak için kullanıldı. Doğu dinleri imparatorluğun çıkarları doğrultusunda seferber edildi. Şiddetli bir veba salgınının ardından, Yunan tanrısı Asklepios MÖ 293'te Epidaurus'tan Roma'ya getirildi ve MÖ 291'de ona adanmış bir tapınak inşa edildi. Üçüncü yüzyılın ikinci yarısında tanrıların göçü, Senato'yu MÖ 213'te kutsal yazıların yayılmasını engellemeye çalışmaya zorladı. Ancak, Frigya öncesi bir tanrıça olan *Magna Mater* , soylular için özel bir ilgi alanıydı ve MÖ 204'te onun Roma'ya taşınması Sibyller tarafından tavsiye edildi. Romalılara Philip'e karşı yardım eden Attalus, onun göçüne yardımcı oldu. Resmi tanınma ayrıcalıklı bir konum kazandı. 'Eski Roma ilkelerinin çatlak duvarında bir gedik açılmıştı ve bu gedikten tüm Doğu nihayet içeri girebilmişti' (Cumont), yetkililer Roma gelenekleri pahasına bulaşmayı önlemek için dini izole etmiş olsalar da. MÖ 191'de Palatinate'deki tapınağın adanmasını *Praetor Urbanus* Junius Brutus kutladı. İkinci Punik Savaşı'nın son günlerinde, Bacchus'un mistik kültü Tarentum'dan getirildi ve MÖ ikinci yüzyılın başlarında Dionysos ayinleri 'Roma'ya bir veba gibi indi'. MÖ 139'da bir ferman astrolojinin yayılmasını engellemeye çalıştı.

Mısır'dan İsis ve Serapis'e tapınmanın yayılmasının ardından, MÖ 59, 58, 53 ve 48 yıllarında sunaklarının ve heykellerinin yıkılması emri verildi.Julius Caesar döneminde İskenderiyeli bir astronom takvimi yeniden düzenlemiş ve İsis festivallerinin tarihleri İskenderiyeli rahipler tarafından belirlenmişti. Octavian MÖ 27'de Augustus unvanını kabul ettiğinde Roma dinini yeniden düzenledi. Yıkılmış tapınaklar restore edildi ve Apollon, annesi ve kız kardeşinin tapınağı adandı ve MÖ 17'de, seküler kutlamasında Augustus onları eski tanrılarla eşit kıldı. Apollon baş tanrı oldu ve ayinler on beş kişinin yetki alanına verildi. MÖ 83'teki bir yangından sonra Sibylline kitaplarının kutsal koleksiyonuna eklemeler yapılmıştı ve Augustus, izinsiz kehanet içeren 2000'den fazla sahte kitabın ve yasaklanmış sihir kitaplarının imha edilmesini emretti. Geri kalanlar, Capitol Jüpiter tapınağından imparatorluk ikametgahıyla yakından ilişkili yeni bir eve taşındı. Julian *gens* ile ilgili kültlere bilinçli olarak önem verildi. MÖ 12'de Augustus *Pontifex Maximus* oldu ve kolejler onun kontrolüne geçti.Subayların ve askerlerin yemini, imparatorun *dehası* ve geçmişteki seçkin Sezarların başarılarıyla ilişkilendirilirdi.

İmparator tapınması Doğu'dan sürekli olarak güçlendi. Pompey bir tanrı olarak karşılanmıştı ve MÖ 48'deki yenilgisinden sonra yerini Julius Caesar aldı. İkincisinin ölümünden sonra, tanrılaştırılması MÖ 1 Ocak 42'de kanunla kesinleşti. Octavian, Doğu'daki ilahi monarşilerin yaşayan tek temsilcisi olan Kleopatra ile ittifak kuran Antonius'u itibarsızlaştırmıştı, ancak Ptolemiler'in halefi olarak kendisi de zorunlu olarak bir tanrı haline geldi ve MÖ 9'da Doğu'da bir kurtarıcı olarak tapınmaya başlandı. Augustus'un uzun ve müreffeh yönetiminden sonra yaşayan hükümdar kültü eyaletlerde hızla yayıldı ve Caligula (MS 37-41) muhtemelen Senato önünde tanrı ilan edildi. Doğu dinleri kontrol altında tutuldu, ancak MS 19'da Tiberius tarafından İsis ve Serapis kültünün rahiplerine yönelik kanlı bir zulümden sonra, MS 38'de Caligula tarafından İsis Campensis tapınağı inşa edildi. Claudius, baharın başlangıcını işaretlemek için 15-17 Mart tarihlerinde yıllık bir kutlama için eksiksiz bir etkinlik döngüsü oluşturarak *Magna Mater'e* yeni bir önem kazandırdı. Bu kült özellikle kadınlar için çekiciydi ve Trajan döneminde eyaletlere yayıldı. Sezarlar silsilesinin sonuncusu olan Nero'nun (34-68) ölümünden sonra, Flavian hanedanı, selefininkine benzer bir tanrısallığı üstlenerek meşruiyetini kanıtlamaya çalıştı. Trajan döneminde imparatorluk kültü önem kazandı ve imparator

Tanrı'nın vekili oldu. Hadrian, Augustus'un dini tutumunu sanat ve mimarideki klasikçilikle yeniden canlandırdı. Tanrılaştırılmış bir hükümdara duyulan güvensizlik, krallık otoritesini çağrıştıran unvanlardan kaçınılmasına yol açtı, ancak tanrılaştırılmış Sezarlar sürekliliğin ve meşruiyetin sembolleri olarak tapınmaya tabi tutuldu.

Marcus Aurelius'tan sonra, oğlu Commodus (180-93) muhtemelen kurban ve putları sahiplenerek imparatorluğun iki temel direğini, yani doğu kültlerinin reddini ve imparatorun tanrılaştırılmasının ölümden sonraya ertelenmesini zayıflattı. Mithra gizemlerine vakıf oldu ve bu tanınmanın ardından hızlı bir yükseliş yaşadı. Yaşayan imparatorların tanrılaştırılması, halkın onlara tapınmasını sağladı. Savaşlarla dolu sonraki yüzyılda imparatorlar giderek daha fazla kuvvete başvurdular. Septimus Severus (193-211) Afrika doğumluydu ve Severus ailesi yabancı kültlere yeni bir destek verdi.

Elagabalus, kendi tanrısı Emesalı Baal'ı Roma'nın asıl hükümdarı ilan etti, ancak MS 222'de askerleri tarafından öldürüldü. Caracalla Alexander (222-35), Serapis'e bir tapınak inşa etti ve onun adına, hükümdar ile tebaası arasında ayrım yapma Roma yaklaşımından ziyade, Alexander'ın dünya imparatorluğu fikrine olan ilgisini yansıttı. MS 273'te Aurelian, Palmira'da büyük bir devlet kurmuş olan Kraliçe Zenobia'yı yendi ve MS 274'te Roma putperestliğinin tahttan indirilmesini ilan ederek *Sol Invictus* tanrısına bir tapınak adadı. Güneşin yeni bir zafer yolculuğuna girişini işaret eden 25 Aralık, Mithra'nın kutsal yılının büyük bayramı oldu. Diocletian (284-305), Aurelian'ın başlattığı işi tamamladı, ancak *efendi ve tanrı* olarak tapınılmadı ve oryantal bir kült, imparator ve imparatorluk hakkında yeni bir anlayış getirerek imparatorluğun dini haline geldi. Senatonun ve ikili yönetimin resmi ayrıcalıklarının ortadan kalkması, anayasacılığı zayıflattı ve karmaşık bir bürokratik devlette otokrasiyi güçlendirdi. Mithraizm, orduyla birlikte Batı'ya ve özellikle Almanya ve Tuna eyaletlerine yayıldı. MS 250 civarında zirveye ulaştıktan sonra, MS 275'te Dacia'nın kaybedilmesiyle ağır bir darbe aldı. Helenizm, kalıtsal düşmanların tanrılarına asla teslim olmadı ve Mithra, Helen dünyasından dışlandı. Diocletianus, tetrarkya sistemini kurarken, Latin Batı ile Yunan Doğu arasındaki giderek artan bölünmeyi fark etti.

Bürokratik bir devlette mutlakiyetçiliğin yükselişi, yazının etkisini yansıtıyordu ve papirüs üretimindeki artışla destekleniyordu. Augustus döneminde ekim, imalat ve satış özel ellere bırakıldı. Roma'nın başlıca ithalatçı olması nedeniyle, ihracat vergisinin yerine muhtemelen bir gemiye bindirme vergisi getirildi. [160] İmalat küçük köylerden daha önemli kasabalara kaydı. *İşçi-üretici*, fabrikada çalışan bir işçi haline geldi. Nil deltasının bataklıkları, Britanya'dan Mezopotamya'ya kadar uzanan bir bölgeyi kapsayan idari bir organizasyon için uygun ve makul fiyatlı bir malzeme sağladı.

Augustus, Romalıların Yunan şehir devletlerinden miras aldığı, uzmanlara ve maaşsız memurlara duyulan güvensizliğin üstesinden gelerek bir devlet memurluğu sistemi kurdu. Kendi Hazine Bakanı oldu ve vergilerin toplanması için eğitimli personel görevlendirdi. Verimliliğin garantisi için hesap sistemleri geliştirildi. Muhtemelen Helen köleleri olan ve edebi ve dilsel beceriler edinmiş azatlı köleler, Julius Caesar tarafından darphane memurları olarak kullanılmış ve ilk yüzyılda imparatorluğun her yeriyle olan yazışmaların kontrolünü ellerinde tutmuşlardı. Augustus, Pers örneğini izleyerek, aktarmalı posta sistemiyle bir devlet postanesi kurdu. Daha sonra, tüm mesafeyi kateden ve yazılı talimatları sözlü talimatlarla tamamlayan bir haberci gönderildi. Nero'nun ölümünden sonra, Ren'de orduyu temsil eden Vitellius, imparatorluk bürolarındaki memurları şövalyelere atamaya başladı. Azat edilen köleler verimli yöneticiler olarak görevlerine devam ederken, Vespasian yönetici sınıfı tüm imparatorluktan seçti ve Hadrian, Senato'nun gücü pahasına sivil hizmette şövalyelere daha fazla önem verdi. Bürokratik müdahale, belediye hayatının özgürlüğünü ve bağımsızlığını zayıflatmaya başladı. [162] Sekreter olarak *Equites*, bürokrasinin gelişiminde yeni bir dönemi başlattı. Severus, merkezi bir hazine haline gelen *res privata principis'i* yarattı ve açıkça kendi hazinesi olarak ilan etti. Proküratörlükler, hizmet karşılığı ödül ve görevden alınan memurlar için emeklilik maaşı sağlayan pozisyonlar olarak ele alındı. Gallienus, senato düzenini imparatorluk yönetiminden dışladı ve lejyonların ve daha önemli eyaletlerin kontrolünü imparatorluk *praefecti'lerine* verdi. Yaklaşık MS 1000 civarında250 İmparator ve Senato ikiliğinin kurgusu çökmüştü. Diocletian, askeri gücün kontrolünü sivil otoriteden ayırdı ve eyalet valilerine yalnızca yargısal ve idari işlevleri bıraktı. Büyük eyaletler küçük birimlere bölündü ve geniş bir bürokrasiye tabi kılındı.

Bürokrasinin etkileri, hukukun kodifikasyonunda açıkça görülmüştür. İmparatorluk döneminde, hukukun ilerlemesinde önemli bir araç olan şehir fermanı, canlı bir hukuk kaynağı olmaktan çıkmıştır. 'Roma devleti canlı ve

gelişmekte iken hiçbir kanun oluşturulmamış veya önerilmemiştir' (Savigny). Praetor bağımlı hale gelmiş ve inisiyatifi kaybetmiştir ve Hadrianus döneminde Salvus Julianus, MS 130 civarında fermanı nihai ve sabit bir biçimde kodlamıştır. Sınırlı sayıda ayrıcalıklı hukukçu, imparatorun yetkisiyle ve mühür altında cevaplar vermiştir. Bu cevaplar, MS 161 civarında Enstitüler'i hazırlayan Gaius zamanına kadar yüksek makamlara ulaşmıştır. Üçüncü yüzyılın sonuna doğru, formülsel sistem, yasal olarak sorgulayıcı ve fiilen suçlayıcı hale gelen magisteryal prosedürle yer değiştirmiştir. Tiberius'tan sonra işkence, özgür doğmuş sanıklara ve Severus'tan sonra özgür doğmuş vatandaşlara uygulanmıştır. Üçüncü yüzyılda, ciddi ve hatta nispeten önemsiz suçlar için ölüm cezası sıradan hale gelmiştir. Üçüncü yüzyılın sonlarında, hukuki güvensizlik felaketinin imparatorluğu kasıp kavurmasıyla birlikte hukuk biliminin gerilemesi, özel ve resmi koleksiyonlarla birlikte gerçekleşti. Roma'ya özgü olmayan devlet yasaları, medeni hukuk alanına da yayıldı. İmparatorluk, kanunlarla şekillenen bir hukuk sistemiyle yönetildi. Yasanın lafzı en üstün hale geldi ve kararnameler kaçınılmaz ve değiştirilemez bir şekilde sabitlendi. Canlı büyümenin yerini ölü harf aldı.

İmparatorlukta, İskenderiye'nin prestijini dengelemek için kütüphaneler kurarak Roma'nın prestijini artırma girişimleri yapıldı. Kütüphaneler, en görkemli, erişilebilir ve güvenli kamu yapıları olarak tapınaklarla ilişkilendirildi. Augustus, kitapların Yunanca ve Latince bölümlere ayrıldığı Palatin Kütüphanesi de dahil olmak üzere iki kütüphane kurdu. Tiberius, Vespasian, Trajan ve Hadrian bu imparatorluk uygulamasını sürdürdü. Dördüncü yüzyıla gelindiğinde Roma, her biri Yunanca ve Romaca bölümlere ayrılmış yaklaşık 20.000 rulo içeren en az 28 kütüphaneye sahipti. Belediye kütüphaneleri imparatorluğun her yerine dağılmıştı. [163] Özel kütüphaneler, gösterişli tüketimin göstergesi haline gelmişti. [164] Pliny, Como'da bir kütüphane kurmak için tahmini 9.000 sterlin ve bakımını sağlamak için 800 sterlinin üzerinde bir bağışta bulundu.

Kütüphanelerin büyümesi, İskenderiye'nin Yunanca kitapların yayınlanmasında önemli bir merkez olmaya devam etmesi nedeniyle, esas olarak Latince kitap ticaretini destekledi. Katip olarak eğitilmiş 100 köleye sahip tek bir kitapçı, dikte yoluyla on saatte bin adet Martial (II. Kitap) kopyası üretebiliyordu; bunlar sade bir şekilde ciltlenmiş olarak tahmini 6 ila 8 peniye satılıyor ve %100 kar sağlıyordu. Büyük ölçekli üretim ve

makul fiyatlar, geniş bir dağıtımı garanti ediyordu. Özellikle İspanya ve batı eyaletlerinde toprakların genişlemesi ve yolların iyileştirilmesiyle önemli bir ihracat işi ortaya çıktı. Yerel dillerin yerini Latince aldı ve Augustus'un saltanatının sonuna doğru İspanya, İtalya kadar Latinceleşti. Sözlü gelenekleri ve uzun şiirleriyle (Sezar'ın *Galya Savaşları*) Galya'daki Druidizm, Lyon'daki kitap ticaretinin lehine ortadan kalktı.

İmparatorlukta kitaplar edebi propaganda araçları haline geldi. Augustus, tıpkı Ptolemiler döneminde olduğu gibi, himaye sistemini kullandı. Maecenas, çoğunlukla İtalyanlardan oluşan bir edebiyat grubunu bir araya getirdi ve Virgil ve Horace gibi yazarları altın bir edebiyat çağında en yüksek ustalığa ulaşmaları için teşvik etti. Edebiyat mesleğine eşlik eden yapay ve incelikli edebiyat, halkın zevkinden giderek uzaklaştı ve Augustus'un ölümünün ardından neredeyse anında bir çöküş yaşandı. İmparatorlukta kamusal yaşamın bastırılması, cezalandırma ve imparatoru eleştiren eserlerin müsadere edilmesi, ikiyüzlü bir sessizliğe, hileye ve köleliğe yol açtı. Vespasian, üst sınıfların görüşlerini kontrol eden profesörlerin ve retorikçilerin etkisini yönlendirmek için bir araç olarak eğitimi kontrol etmede aktif rol aldı. Yüksek dilbilgisi ve retorik okulları sistemi kuruldu ve liberal sanatlar profesörlerine sabit bağışlar verildi. Quintilian, MS 71'de Roma'da Latin retoriği profesörü olan ilk kişi oldu. 'Deklamasyon, tüm alıştırmaların en moderni ve aynı zamanda en faydalısıdır' (Quintilian). Gümüş Çağ'da, kabaca MS 14 ile 128 yılları arasında, Tacitus ve Juvenal gibi en güçlü sesler protesto sesleriydi. Yazarlar, gerçeklerin derlenmesine yöneldiler. Vespasian'ın konseylerinde yüksek bir konumda bulunan yaşlı Pliny, 2000 ciltlik bir kaynaktan yararlanılarak yazdığı *Doğa Tarihi* adlı eserinde otuz yedi kitap yazdı. Genç Pliny'nin Trajan üzerine yazdığı övgü yazısı, 'dördüncü yüzyıldaki Galya Rönesansı'nın yozlaşmış retoriğinin kaynağı ve modeli oldu'. Hadrian, Atina'daki ilk yüksek öğrenim okulu olarak Atina'yı açtı ve Atina okullarını destekledi. 'Uzun bir durgunluğun ardından, Yunanistan'ın retorik kültürü Hadrian döneminde Batı'nın fethine güçlü bir şekilde yöneldi.' [167] Marcus Aurelius, Stoacı, Platoncu, Peripatetik ve Epikürcü filozofların öğretimini desteklemek için Atina'da her biri 10.000 *denari* maaşlı dört profesörlük kurdu.

Papirüs ve rulo üzerine kurulu yazılı gelenek, merkezi bürokratik yönetime verilen önemi destekledi. Roma, ticaret ve uluslararası ekonomi pahasına orduya, toprak genişlemesine ve hukuka bağımlı hale geldi. MS 50 civarında musonların yelkenli gemiler için güvenilir bir geçiş yolu sağladığının keşfedilmesinin ardından Hindistan ile ticaret arttı ve dördüncü yüzyıla gelindiğinde Roma muhtemelen altınlarının üçte ikisini ve gümüşlerinin yarısını Doğu'ya kaptırmıştı. Commodus dönemindeki enflasyon, *denarius'un* değerinin üçte iki oranında düşmesiyle belirginleşti.

Ticaretin gerilemesi sonucunda Roma dini, Yunan dininin zamana göre uyarlanması yönündeki taleplerden kurtuldu. Altheim, tanrıların Romalılara vahiyini zamanın ötesindeki eylemlerde değil, tek tek tarihsel eylemlerde tanımlar. Tek bir gün veya saat benzersiz bir konuma sahipti. Süreklilik, kapalı bir serideki tek tek anların bir dizisiydi. Her şey, tanrıların veya *kaderin* söylediklerinin tamamlanmasını temsil ediyordu ve sonuçlar Roma kültürünün çeşitli yönlerinde açıkça görülüyordu. Tarihsel durumların heykelleri, bir gruptaki ana ve yardımcı figürler arasında belirgin bir ayrım yapma konusunda Yunanlılardan farklıydı. Figür sayısı, kompozisyonun temeli olarak ayrı bir figüre yapılan ısrarla sınırlandırılmıştı. Trajan ve Marcus Aurelius'un sütunlarının epik belgesel geleneğinde, evrensel ve ideal olandan ziyade somut ve bireysel temsile önem verildiği vurgulanmıştır. Sürekli epik anlatım tekniği, kitap rulosunun yüzeyinin kesintisiz sürekliliğine uyarlanmıştı; ancak sürekli bant biçimindeki rulo halindeki el yazmalarının resimleri, tek sayfaların sütun genişliğiyle aynı boyutta parçalara bölünmüştü; her parça genellikle büyük spiral sütunlar üzerinde imparatorun ve birliklerinin savaş alanındaki zorluklarını tasvir eden tek bir sahne içeriyordu. Bu tür temsiller ve Vespasian'dan sonraki imparatorların sikkeler üzerindeki temsilleri etkili bir şekilde propaganda amaçlıydı. Sağlam yapı ve görkemli tasarım ile karakterize edilen mimari, imparatorluk devletinin taleplerini yansıtıyordu. MÖ 180 civarında çimentonun keşfi, Romalıların kemer, tonoz ve kubbeyi büyük ölçekte geliştirmelerini sağladı. Kubbeli mimari, denge, istikrar ve kalıcılığın bir ifadesi haline geldi; yüzyıllarca süren ihmale rağmen varlığını sürdüren anıtlar oldu.

Siyasi birleşme sürecinde, dinin kendi kişisel kurtuluşu için en olumlu ve gerçekçi güvenceleri talep eden birey göz ardı edildi. Augustus'tan sonra,

prens ve şairin yaratıcı güçlerinin birleşmesinin ardından, dini biçimlerin ve toplumsal tabakalaşmanın yerleşmesi geldi. Kişiliğin özgürce ortaya çıkmasının yerini, önceden belirlenmiş ve biçimsel bir kolektif gösteri aldı. Bireysel kurtuluşun öncelikle bir tanrının yardımıyla sağlanması yönündeki yaygın talebi karşılamak için, kurtarıcı dinler büyük bir enerjiyle geliştirildi. Toplumun en alt tabakalarına hitap eden bu dinler, imparatorluk genişlemesinin tam etkisine daha az maruz kalan bölgelerde gelişti ve papirüsün merkezileştirici eğilimlerini dengelemek için tasarlanmış parşömen gibi bir ortam kullandı.

Papirüsün sınırlılıkları, kırılgan bir malzemeyi korumak ve referans kolaylığını artırmak için daha küçük ruloların kullanılmasında ortaya çıkmıştır. Papirüs kodeksleri, muhtemelen Antonius'un Kleopatra'ya Bergama kütüphanesinden 200.000 cilt hediye etmesinin ardından Mısır'a getirilmiştir. Bunlar muhtemelen parşömen ve muhtemelen kodeks halindeydi. Kodekste, gerekli sayfanın iki katı büyüklüğündeki bir dizi yaprak, her biri dört sayfadan oluşan iki yaprak oluşturmak için ortadan bir kez katlanmıştır. Boyutu artırılabilir ve referans için rulodan daha kullanışlıdır. Öte yandan, bir kapak içinde birbirine dikilmiş sekiz ila on yapraktan oluşan küçük bir destede, papirüs kullanım ve yaşlanmayla dikişlerden yırtılma eğilimindeydi ve elliden fazla yapraktan oluşan bir destede papirüs çok hacimli hale geliyordu. Parşömen bu sakıncaları ortadan kaldırmıştır. Dana veya koyunların tabaklanmamış derileri kireçli suya konulur ve iyice ıslatılır, tüyleri kazınır ve deri bir çerçeve üzerinde kurutulmak üzere gerilir. Daha sonra tebeşir ve ponza taşıyla düz ve pürüzsüz olana kadar ovulur ve bitmiş ürün, Yunanistan ve Roma'da yazı yazmak için kullanılan mumla kaplı ince tahta parçalarının boyutuna yakın parçalara kesilir. Parçalar, tüylü tarafları birbirine bakacak şekilde ciltler halinde düzenlenir ve bir kodeks halinde bir araya getirilir. Her iki tarafı da kullanılan parşömen ekonomik, dayanıklı, kullanışlı, taşınması, üzerine yazılması, okunması ve danışılması kolaydı. Mürekkep çıkarılabilir ve parşömen, palimpsestlerde olduğu gibi tekrar kullanılabilirdi. Kamış yerine sivri uçlu bir bölünmüş kalem kullanılabilirdi. Hafif ve kalın vuruşlar, uncial yazı tipinin geliştirilmesine yol açtı. İlk üç yüzyılda balmumu tabletlerin Roma el yazısı üzerindeki etkisi azaldı ve daha yuvarlak bir tipte, daha büyük ve akıcı bir el yazısı, parşömenin önemini ortaya koydu. Okul

kitaplarında ve gezginler tarafından kullanılan küçük popüler baskılarda dayanıklılık talepleri, parşömen kodeks kullanımında artışa yol açtı.

Parşömen kodeksinin kullanımı, Hristiyanlara diğer dinlere göre muazzam bir avantaj sağladı. Hristiyanlık, Yahudilik içinde bir hareketlenme ve İbranice'nin kutsal dil, Aramice'nin ise halk dili olarak kabul edilmesiyle ortaya çıkan ve Antiyohos'un zulümleriyle daha da belirginleşen teokrasinin artan katılığına karşı bir protesto olarak başladı. Konumu, Mısır'da Helenizm ile bütünleşmiş olan Yahudiliğin etkisiyle güçlendi. Roma'ya karşı savaş sırasında Hristiyanların Kudüs'ten Pella'ya çekilmesi, iki din arasındaki sempati bağlarını kopardı. MS 70'te Titus tarafından Tapınağın yıkılması, Talmud ve Mişna'nın ortodoks hahamlığı ile dağılmış Helenistik Yahudilik arasındaki kopuşu hızlandırdı. MS 50'de Kudüs ve Antakya önemli Hristiyan merkezleriydi, ancak elli yıl sonra yerlerini Efes ve Roma aldı. İskenderiye'de Yunancaya çevrilmiş Yahudi kutsal metinleri Hristiyanlar tarafından İncil olarak kullanıldı, ancak hantal kırk rulosu, parşömen kodeksine kıyasla kullanışsızdı. Antakya'da, MS 50 ile 62 yılları arasında Pavlus tarafından yazılan ve yaklaşık MS 90 yılında iki papirüs rulosunda yayınlanan mektuplarla başlayan ve yüzyılın sonlarına doğru iki cilt halinde yayınlanan Luka ve Elçilerin İşleri ile devam eden Hristiyan mektuplarının yayınlanmasına ilgi gelişti. Markos, yaklaşık MS 70 yılında Roma'da popüler bir kitap olarak yazıldı ve yayınlandı. Dört İncil, en geç MS 125 yılında bir koleksiyon olarak yayınlandı ve MS 140 yılına gelindiğinde yayıncılar kodeksi kullanıyor ve Yunanca ana dili konuşan bir kitap okuyucu kitlesinin olduğu varsayılıyordu. Hristiyanlık, neredeyse ikinci yüzyılın sonuna kadar bir Yunan hareketi olarak devam etti; bu tarihte Kuzey Afrika'da Yeni Ahit'in beşte dördünü içerebilen kodeksler kullanılıyordu. Üçüncü yüzyılın başlarında kodeks, ciltlere ayrıldı ve bunlar bir kitap halinde ciltlendi. Kodeks, giderek artan bir oranda Hristiyan eserler için kullanıldı, ancak rulo esas olarak pagan eserler için kullanılmaya devam etti. Hristiyanlığın sözlü geleneği, kutsal hale gelen kitaplarda kristalleşti. Yahudilikle kopuş, diğer dinlerden olan putperestlere etkili bir şekilde hitap etmeyi zorunlu kıldı ve bu da Hristiyanlık için önemli sonuçlar doğurdu. [171] 'Her dinin ironisi şudur ki, en popüler kısımları ona ait olmayan, ancak yerini almaya çalıştığı inançlardan ona getirilmiş olan kısımlardır." [172]

Hristiyanlığın konumu, İbrani dini ile Yunan felsefesi ve Kilise örgütlenmesi arasında bir sentez kurma girişimlerinde bulunan bilginlerin çalışmalarıyla güçlendi. [173] Aziz Clement'in ardından, öğrencisi Origen, Eski Ahit'in Yahudi revize edilmiş versiyonlarını *Hexapla'da* bir araya getirdi ve MS 231'de İskenderiye'den kovulduktan sonra Caesarea'da bir çalışma merkezi kurdu. Pamphilus, eserlerinin yerel bir kütüphanesini kurdu ve bu kütüphane Hristiyan yazılarının çekirdeğini oluşturdu. Harnack, İskenderiye ve Caesarea'daki Hristiyan öğreniminin Kilise'ye bağlılığını belirleyici bir faktör olarak tanımlamıştır. Bu, Seleukoslar tarafından Pers dinlerine karşı teşvik edilen çivi yazısını vurgulayan bilgili bir Babil rahipliğinin güçlü etkisini dengeledi. [174] Ancak Doğu'daki yerel kültlerin gücü, İncil'in Süryanice, Kıptice ve daha sonra Ermeniceye çevirilerinde açıkça görülüyordu ve örgütlenme birliğine ciddi baskılar uyguluyordu. Roma Kilisesi'nin üstünlüğü birinci yüzyılın sonuna doğru kurulmuş ve MS 180 civarında bir Katolik konfederasyonu ortaya çıkmıştı. Üçüncü yüzyılın ortalarından sonra Hristiyanlık senkretik bir din haline geldi. 'Hristiyanlık bir sentezdir ve sadece kör gözlüler Babil ve Pers'in entelektüel imparatorluklarının yıkıldığını iddia edebilir' (Cheyne). [175] 'Kilisenin zaferi ... giderek daha çok uzun bir inanç evriminin doruk noktası olarak görünecektir' (Cumont).

Doğu'da Hristiyanlık, İran dininin baskısı altında kaldı ve Helenizm'de de konumu pekişti. Büyük İskender'den sonra, sözlü olarak aktarılan İran dininin duaları ve ilahileri, yok olma korkusuyla yazıya geçirildi. Dini özerklik, Seleukosların yenilgisine, Part İmparatorluğu'nun genişlemesine ve MÖ 125'te Babil'in düşüşüne katkıda bulundu. Senkretizm, Babil ve Pers dinleri arasında uzlaşmayı sağladı ve bu da MS 228'de kurulan Sasani hanedanına destek oldu. Ktesifon'da yeni bir başkent seçildi ve yeniden oluşturulan Mazdaizm'in başına bir yönetici rahiplik getirildi. *Avesta* kutsal bir kitap haline geldi ve rahipler, Aryan ve Semitik dillerin karışımı olan karmaşık Pahlavi dilinde okuma, yazma ve hesap öğretiminden sorumlu oldular. Sasanilerle sonuçsuz mücadelede Roma, Pers geleneklerini ve dinini taklit etti ve Diocletianus oryantal bir saray kurdu. Diocletian, zafer kutlaması yapan son imparator ve tanrılaştırılan son kişiydi. Helenizmin muhalefeti, Konstantin'i taleplerine uygun bir din seçmeye zorladı. Diocletian Hristiyanlığı yok etmeye çalıştı, ancak zulüm Hristiyanlığı öne

çıkardı ve 312'deki Konstantin zaferi, Hristiyanlığın Mithraizm üzerindeki zaferi olarak kabul edildi. 313'te Milano fermanı olarak bilinen belge, Hristiyanlık için lisanslı bir ibadet ayrıcalığı sağladı, kiliseyi mülk sahibi olma yetkisi vererek bir şirket olarak tanıdı ve paganizmi devlet dini olmaktan çıkardı. 321 tarihli Pazar Günü Yasası, din ve siyaset arasındaki ayrılığın sürdürülemeyeceğini öne sürdü. 325 yılında Konstantin tarafından toplanan İznik Konsili, Tanrı'nın oğlunun yaratılmış bir varlık olduğu ve bu nedenle ebedi olmadığı yönündeki Arius dogmasını kınadı ve İsa'nın Tanrı'nın oğlu, doğmamış ve Babasıyla özdeş (aynı özden) olduğu yönündeki Athanasius dogmasını kabul etti. 11 Mayıs 330'da hizmete açılan yeni başkent Konstantinopolis'in seçilmesinde, Konstantin askeri savunma olanakları ve Küçük Asya'nın büyük Hristiyan nüfusundan ve Helenistik kültürün en önemli merkezlerine yakınlığından destek alma olasılığıyla ilgilendi. Güçlü bir merkezi otoriteyi vurguladı ve güçlü bir kilise çıkarlarını askeri bir bürokrasiyle birleştirdi. Sezaropapizm, imparatorun Kilise üzerindeki otoritesini ima ediyordu. Hristiyanlık fatihlerin dini haline geldi ve Avrupa'yı Hristiyanlaştırmak İsa'dan ziyade Konstantin'e kaldı.

İznik Konsili kararları Doğu tarafından kabul edilemez bulundu ve 335'te Konstantin Arianizmi desteklemeye başladı ve 337'de 'Arian kutsallığının kokusu' içinde öldü. Gotlu Wulfilas, yaklaşık 340 yılında Dacia'da aktif bir Arian misyoneri oldu. Kısmen Yunan harflerinden ve kısmen kuzeylilerin runik yazılarından oluşan bir Got alfabesi icat etti ve kutsal metinlerin bir kısmını Got diline çevirdi. 359'daki Rimini Konsili Arianizme dönüş anlamına geliyordu, ancak 378'de Valens'in ölümü ve 381'de Theodosius tarafından toplanan Konstantinopolis Konsili buna son verdi.

Gotlar Konstantinopolis'ten geri püskürtüldü ve batıya doğru ilerleyerek Batı imparatorluğu için sorunlar yarattılar. Doğu imparatoru Theodosius, Batı'ya yardım etmek zorunda kaldı ve 395'teki ölümünden sonra imparatorluğu iki oğluna bıraktı. Theodosiusçuluk, Üçlü Birlikçi Hristiyanlığı siyasi birliğin ilkesi olarak kabul etti ve paganizm acımasızca yok edildi. Delfi kehanet merkezi 390 yılında resmen kapatıldı ve İskenderiye'deki Serapis tapınağı 391 yılında yıkıldı. 392 yılında, her kurbanın imparatora karşı ihanet eylemi olduğuna dair bir kararnameyle pagan kültlerinin tapınaklarının kapatılması, pagan kütüphanelerinin de kapatılması anlamına geliyordu. Daha sonra Stilicho, Sibylline kitaplarının

yakılmasını emretti. Ammianus Marcellinus, "kütüphaneler mezarlar gibi sonsuza dek kapatıldı" diye yazabiliyordu. 396 yılında pagan ibadeti yasaklandı. Pagan takvimi ve pagan festivalleri, Hristiyan takvimi ve Hristiyan festivalleriyle değiştirildi.

Batı'da imparatorluğun gücü zayıflarken, Roma'daki Kilise'nin gücü arttı ve Doğu'daki sapkınlıklarla ilgili zorluklar daha da şiddetlendi. 390 yılında Theodosius, Antakya katliamı için kamuoyu önünde tövbe edene kadar Milano'da Ambrose tarafından ibadete kabul edilmedi. 410'da Roma'nın yağmalanmasından sonra Doğu sapkınlıkları daha da sesli hale geldi. İskenderiye patriklerinin papalık kurma girişimleri, Batı'nın papalık monarşisini kuran Büyük Leo (440-446) tarafından engellendi. Pelagius ve öğrencisi Coelestius, kadercilik ve orijinal günah doktrinlerini reddettiler ve 417'de aforoz edildiler. Efes'teki Ekümenik Konsil'de Pelagianizm ve Konstantinopolis patriği Nestorius'un İsa'nın sadece Tanrı olmuş bir insan olduğu ve bakirenin Tanrı'nın annesi olmadığı dogması kınandı. 449'daki Efes Konsili, insan doğasının Mesih'teki ilahi öz tarafından emildiğini savunan Kiril'in doktrini olan monofizitizmin geçici bir zaferini sağladı; ancak 451'deki Kalkedon Konsili tarafından reddedilmesi, Roma papalığının Doğu Kilisesi üzerinde otorite kurmasını mümkün kıldı. Doktrinin reddedilmesi, Suriye ve Mısır'daki Hristiyanları yabancılaştırdı. 476'da Batı imparatorluğunun yıkılmasının ardından Zeno (474-91), 482'de bir fermanla monofizitlerle uyumu yeniden sağlamaya çalıştı, ancak bu da Konstantinopolis ve Roma arasında bölünmeye yol açtı. Justinianus, Roma, Suriye ve Mısır'ı uzlaştırmaya çalıştı, ancak 551'de İskenderiye patriği piskoposluk şehrini terk etti ve Kıpti ayini son halini aldı.

Justinianus, Konstantinopolis'in kaynaklarını güçlendirerek Doğu imparatorluğunun prestijini artırmaya çalıştı. 529'da Atina okullarını kapattı. Konstantin, Eusebius'a hazırlanmış parşömen üzerine yazılmış kutsal metinlerin elli kopyasını temin etmesini emrederek bir kütüphane kurmuştu. Hristiyan edebiyatının büyük el yazmaları dördüncü yüzyılın ilk yarısında üretildi. Yaklaşık 300 yılında Gregorius ve Hermanogenianus, Roma hukukuna düzen getirmeye çalıştılar. 425 yılında II. Theodosius, otuz bir profesörle bir üniversite kurdu. 438'de tamamlanan Theodosianes kodeksi, Konstantin'den beri Hristiyan imparatorlar tarafından çıkarılan kararnameleri içeriyordu ve Vizigotlar tarafından kısaltılmış haliyle kullanıldı. Beşinci yüzyıla gelindiğinde imparatorluk kütüphanesinin 120.000 cilt olduğu tahmin ediliyordu ve 477'de yıkılmasına rağmen Zeno

döneminde restore edildi. Justinianus'un büyük başarıları arasında medeni hukuk kanunu [177] ve Ayasofya Katedrali sayılabilir. 528 yılında atanan bir komisyon, Hadrianus'tan beri ilan edilen imparatorluk anayasalarını yayımladı. 530 yılında atanan ikinci bir komisyon ise 533 yılında büyük hukuk danışmanlarının kararlarını *Digest'te* yayımladı. 534 ile 565 yılları arasındaki kararnameler *Novellae leges* olarak yayımlandı. Yeni kanunun ilkeleri, öğrenciler için tek bir el kitabı olan *Institutes'te* özetlendi. Latince yazılan *Corpus juris civilis'i,* Yunanca yorumlar ve özetler izledi. Tüm imparatorluk kararnameleri ve fermanları için resmi dil olan Latince, 627 yılında Yunanca ile değiştirildi. Roma hukukunun son gelişimi olan *Digest* , sistematik sürekliliğin tamamen reddedilmesi anlamına geliyordu. 'Roma yasaları, erdemi ve zevki yok olana kadar asla bir sisteme indirgenmedi."Kanunlar, Avrupa'nın hukuk sistemleri üzerinde güçlü bir etki yarattı. Klasik Roma hukukçularının çalışmaları ve etkilerinin canlılığı, 'maddenin yok edilemezliğinin, zihnin yok edilemezliğiyle karşılaştırıldığında hiçbir şey olmadığına dair tarihteki en dikkat çekici kanıtlar arasındadır.' [178] Justinianus'un kanunu, İncil dışında hiçbir eserden daha fazla Avrupa yaşamını etkilemiştir. [179]

Justinianus, 532 yılında Pers kralına verdiği büyük tavizlerle Batı'daki başarısını satın aldı. Ölümünden ve 610 yılında Heraklius hanedanlığının başlamasından sonra, Mısır, Suriye ve Filistin'in tek tanrılı dinlere mensup halklarının hoşnutsuzluğu, 614 yılında Filistin'in ve 618 veya 619 yılında Mısır'ın Persler tarafından ele geçirilmesini kolaylaştırdı. Heraklius tarafından topraklar geri alınsa da, 637 veya 638 yılında Kudüs'ü, 650 yılında Kıbrıs'ı ele geçiren ve yedinci yüzyılın sonuna doğru Bizans İmparatorluğu'nun doğu ve güney eyaletlerini, Kuzey Afrika'yı ve İspanya'yı fetheden Araplara tekrar kaybedildi. Ancak imparatorluğun çekirdeği 1453 yılına kadar varlığını sürdürdü. "Bir bakıma Konstantinopolis surları, Batı'daki İmparatorluğun yok olmasına neden olan silah ve barutu Doğu için temsil ediyordu" (NH Baynes), ancak sürekliliği, imparatorluk kavramının ne kadar başarılı bir şekilde kavrandığının bir yansımasıydı.

Bizans İmparatorluğu, farklı ortamların eğilimlerini yansıtan bir örgütlenme biçimi arasındaki uzlaşma temelinde gelişti: geniş bir alana yayılan imparatorluk bürokrasisinin gelişiminde papirüsün, zamana bağlı olarak kilise hiyerarşisinin gelişiminde ise parşömenin etkisi. Bu durum, Babil İmparatorluğu'ndaki Kassit hanedanlığının uzun dönemini karakterize

eden, taşa dayalı monarşik unsurlarla kile dayalı dini unsurlar arasındaki uzlaşmanın başarısına paralel bir başarıyla devam etti.

V

PARŞÖMEN VE KAĞIT

İslamiyetin yayılması Mısır'dan papirüs ihracatını azalttı. Okullarda ve bürokratik yönetimde kullanılmak üzere Bordeaux ve Marsilya'ya ithal ediliyordu, ancak 659 ile 679 yılları arasında Merovenj sarayında parşömenle değiştirildi ve 716'dan sonra neredeyse tamamen ortadan kayboldu. Bu değişim, kabaca Karolenj hanedanlığının yükselişiyle aynı zamana denk geldi. Merkezi bir bürokratik yönetimin taleplerini karşılamak için merkezi kontrol altında sınırlı bir alanda üretilen ve kırılgan yapısı nedeniyle büyük ölçüde su taşımacılığıyla sınırlı olan papirüsün aksine, parşömen, merkezi olmayan bir yönetimin ve kara taşımacılığının taleplerine uygun, geniş bir alana yayılmış tarım ekonomisinin ürünüydü.

Bir iletişim aracına dayalı bir medeniyetin değerlendirilmesi, bu aracın özelliklerinin öneminin kavranmasını gerektirir. Papirüs büyük ölçüde ortadan kalkmış, ancak parşömen korunabilmiştir. Tarih yazımı, kalıcı malzemelerin yaygın olduğu dönem ve bölgelerin aşırı vurgulanması ve geçici veya bilinmeyen malzemelerin yaygın olduğu dönem ve bölgelerin az vurgulanmasıyla çarpıtılır. Parşömen kodeks, referans kolaylığını vurgulayarak büyük kitaplara uyarlanmış ve sonuç olarak kutsal metinlerde ve kanunlarda din ve hukuka uygun hale gelmiştir. Geniş alanlarda kullanıma uygun kalıcı bir araç, kütüphanelerin kurulmasını ve kopyalanabilen sınırlı sayıda büyük kitabın üretilmesini kolaylaştırmıştır. Daha önceki bir kültürün materyali yeniden kopyalanmak zorunda olduğundan, din ve hukuka uygun materyale büyük önem verilen kapsamlı bir sansür ortaya çıkmıştır. Kutsal metinlerin ve Kilise Babalarının yazılarının büyüklüğü, kopyalama için mevcut enerjiler üzerinde ağır talepler oluşturmuştur. Batı'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve Kilise'nin artan önemiyle birlikte hukuk büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Roma İmparatorluğu'nda bürokratik yönetimin yükselişi ve düşüşünde papirüsün etkilerini ve her iletişim aracının, insan ruhunun toplumun yeni seviyelerinde ve dış sınırlarında kırılmasına yol açacak şekilde bilgi tekelleri yaratma eğilimini anlattık; şimdi ise Batı medeniyetinde bilgi

tekelinin büyümesi ve kağıdın ortaya çıkmasının ardından bu tekelin yıkılması sürecinde parşömenin etkilerine geçebiliriz.

Parşömenin kendine özgü yapısı, manastır örgütlenmesinin gücüne önemli bir ivme kazandırdı. Mısır'da devletin her yerde bulunan taleplerinden geri çekilme, manastırların kurulmasını destekledi. Muhtemelen MÖ 525'te Pers işgalinden sonra Mısır'a giren Budizm, bir model oluşturdu. Eskiden Serapis'li bir pagan keşişi olan Pachomios, MS 322'de Tabennisi'de ilk manastır topluluğunu kurdu. Büyük Aziz Basil, Hristiyan *ahlakının* unsurlarını geliştirdi ve bir yasa koyucu olarak, bunun gerçekleştirilmesi için uygun araçlar sağlamak üzere bir toplumsal örgütlenme planı hazırladı ve Yunan manastırcılığının kurucusu oldu. Athanasius, manastırcılık bilgisini 340 yılında Roma'ya taşıdı. Jerome, 386 yılında Mısır manastırlarını ziyaret etti ve Pachomios'un kurallarının Latince bir versiyonunu tanıttı. Manastırcılık, Sezaropapizm dönemindeki Hristiyanlığın dünyeviliğine ve Aziz Cyprian (yaklaşık 200-58) tarafından kurulan, vaftizden sonra kimsenin kalıcı olarak günahsız kalamayacağını ve günahların özellikle sadaka verme gibi istisnai erdem işleriyle temizlenmesi gerektiğini savunan Kilisenin sakramental rahiplik temeline karşı bir protesto olarak hızla yayıldı. [181] Gücünün tanınması, Constantius'un keşişleri kamusal yükümlülüklerden muaf tuttuğu 361 tarihli bir fermanla açıkça görülmektedir. 420 ile 430 yılları arasında Aziz John Cassian, *Enstitüler* ve *Kolasyonlar'da* manastırcılığın klasiklerini tamamladı. Manastırcılık Galya'da büyük bir hızla yayıldı, ancak bağımsızlığına rağmen yavaş yavaş kontrol altına alındı ve 451'deki Kalkedon Konsili'nde bir manastırın kurulması piskoposun iznine bağlı hale getirildi. 511'deki Orléans Konsili, keşişleri ve başrahipleri piskoposluk otoritesine tabi kıldı. Manastır yaşamı, muhtemelen belediye topluluğunda Augustus kültünün saygınlığını devralan ve Roma idari sisteminin sınırlarını izleyen Galya piskoposunun bağımsızlığını güçlendirdi. Galya örgütlenmesi Arianizmi yendi ve büyük ölçüde papalıktan bağımsız hale geldi.

Doğu manastırcılığı, Batı'nın taleplerine kademeli olarak uyum sağladı. Aziz Benediktus, Aziz Basil'i takip etti ancak 'çileciliğin ortadan kaldırılması ve bireyin topluluk içinde kaybolması' konusunda farklılık gösterdi. Yaklaşık 520 yılında Monte Cassino'da bir manastır kurdu ve 526 civarında kurallarını yayınladı. Bu kurallar, her keşişin her gün belirli bir süre okuma yapmasını ve bir kütüphane ile kitap kopyalama imkanı

sağlanmasını gerektiriyordu. 531 yılında Theodoric'in bakanı Cassiodorus, Vivarium'da bir manastır kurdu ve halefleriyle birlikte 'kitap yazmayı, yazarların korunmasını kutsal bir görev ve dindarlık eylemi haline getirerek Aziz Benediktus'un çalışmalarını tamamladı' (Loew). Latin Batı'sının ilk kütüphanecisiydi ve büyük ölçekte eski yazıtların el yazmalarını topladı. *Institutiones divinarum lectionum* adlı eseri, keşişler için bir çalışma planı özetledi ve transkripsiyon yöntemleri ve tekniği hakkında bir açıklama içeriyordu. Kitapların kopyalandığı bir *yazı atölyesinin* organizasyonu, Benediktin manastırları için bir model oluşturmuştur. 'Batı manastırcılığına bilimsel bir eğilim kazandırmış ve klasik kültürün korunmasında ve aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır' [182] ve Batı edebiyatı üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. [183]

Batı manastırcılığı, Büyük Gregory (596-604) döneminde geniş bir alanda sağlam bir şekilde kuruldu. "Seküler öğrenimin boş ve anlamsız kibirlerini" onaylamıyordu. "Aynı ağız hem Jüpiter'i hem de İsa'yı övemez." "Akılın kanıtladığı bir inancın hiçbir değeri yoktur." Manastırcılığa daha yüksek bir dini statü kazandırdı ve Benediktin tarikatı onun desteğinden büyük ölçüde faydalandı. Aynı zamanda Kilisenin genişlemesini de teşvik etti.

İrlanda hiçbir zaman Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olmadığı için manastırcılık, Roma düzeninin disiplininden yoksundu. Bağımsız ve kendi kendini yöneten manastırlar, yaklaşık 432 yılından sonra Aziz Patrick'in çalışmalarıyla kuruldu. Sabit bir bağışın olmaması, piskopostan ziyade başrahibi destekledi. Columba, yaklaşık 565 yılında Iona adasına geçti ve merkezi kurumla ilişkili dini evler kurma uygulamasını geliştirdi. Büyük bir misyonerlik şevkiyle Columban keşişleri kıtaya göç etti ve yaklaşık 613 yılında Gallus'ta ve 614 yılında Bobbio'da manastırlar kurdu. Roma Kilisesi ile yaşanan çatışma, Kral Oswin tarafından 664 yılında Whitby'de bir sinod toplanmasına ve nihayetinde Roma sisteminin kabul edilmesine yol açtı. Iona, 714 yılında Roma Paskalyasını tanıdı. Benedict Biscop, Roma'dan 'ilahi öğrenimin tüm konularına dair birçok kitap' getirdi [184] (Bede) ve Bede, 674 yılında Wearmouth'ta kurduğu manastırın kaynaklarından Kilise Tarihi'ni hazırladı. İngiltere'de kütüphaneler 670 ile 735 yılları arasında hızla arttı ve İrlanda ve İngiliz etkisine kıtada yeni bir ivme kazandırıldı. Gregory II tarafından Almanya'ya gönderilen ve halefi Lull ile birlikte yeni manastırların, özellikle Fulda'dakilerin ihtiyaçlarını

karşılamak için İngiliz kütüphanelerinden yararlanan Wynfrith, Boniface (680-754) olarak yeniden adlandırıldı. York, İngiltere'nin, hatta Orta Çağ Avrupa'sının başlıca eğitim merkezi olarak Yarrow'un yerini almıştı ve buradan, 'özgün düşünceden ziyade geniş bir okuma yelpazesine sahip bir adam' olan Alcuin, 782'den sonra Şarlman tarafından Aachen'deki saray okuluna getirildi. Transkripsiyonlar İngiliz kodekslerinden ve Danimarka baskınlarından sonra, Fransa ve Almanya'daki manastırları beslemek için Aachen'de oluşturulan Roma kodekslerinden ve geniş bir kitap koleksiyonundan yapıldı. Alcuin, 'dönemin başlangıcını işaret eder ...'"Benediktin çağı " olarak tanımlanan ve "Paris Üniversitesi'nin yükselişine kadar uzanan " dönem. [185]

Kilisenin konumu, hem Doğu'da hem de Batı'da İslamiyet'in başarısından ve bununla birlikte gelen siyasi örgütlenme sorunlarından derinden etkilendi. Bizans İmparatorluğu'nda IV. Konstantin, 678 tarihli bir antlaşmayla İslam'a ilk engeli koydu, ancak tehdit, 717'de imparator olarak taç giyen III. Leo'nun 717-18'de Konstantinopolis'te Müslümanları yenmesine kadar devam etti. Konstantinopolis Ekümenik Konsili'nde (680-1) Konstantinopolis Patriği ile papalık arasında dini birliği yeniden kurma girişiminde bulunulmuştu, ancak bu tür girişimler monofizit etkisini uzaklaştırdı ve Müslümanlara olan desteğini zayıflatmak ve Müslüman saldırganlığını kontrol altına almak için etkili adımlar atmak gerekli hale geldi. İslamiyet, kontrolü altına aldığı çeşitli halklarla ilişkilerinde, yazılı kelimenin kutsal konumunu vurgulayarak güç kazandı. 'Resimler, şeytanın işi olan iğrenç şeylerdir' (Kur'an). Halife II. İezid (720-724), egemenliği altındaki Hristiyan kiliselerindeki tüm resimlerin yok edilmesini emretti. MS 730'da III. Leo, patrik imzasıyla onaylanan bir kararnameyle resimlere karşı çıktı ve V. Konstantin'in 753-754 tarihli bir kararnamesi de resim ibadetini resmen kınadı. [186] Resimlerin yasaklanması, yalnızca imparatorluğu dışarıdan güçlendirmek için değil, aynı zamanda içeriden de güçlendirmek için tasarlanmıştı; çünkü bu yasaklama, "resimlerde ve ibadetlerinde eylemleri için en güçlü gerekçeyi bulan" [187] ve vergilerden muafiyet yoluyla büyük toprak mülklerine sahip olan ve devletin işgücü rekabetine giren keşişleri hedef alıyordu. İsaur imparatorları büyük manastır mülklerini laikleştirdiler, keşiş sayısını sınırladılar ve özellikle 764'te Aziz Stephen'ın şehit edilmesinden sonra uyguladıkları zulümler yoluyla çok sayıda keşişi İtalya'ya sürdüler.

Batı'da Papa I. Gregory, resimleri okuma yazma bilmeyenler için yararlı olarak görmüştü; "en azından duvarlara bakarak kitaplarda okuyamadıklarını okuyabilirlerdi". 599 yılında Marsilya piskoposuna yazdığı bir mektupta, "Resimlere tapınmayı yasaklamanız övgüyü hak ediyor, ancak onları yok etmeniz suçtur" diye yazmıştı. [188] Papa III. Gregory, Bizans imparatoru tarafından onaylanan son papaydı. 731 yılında ikonoklastlar aforoz edildi ve Kiliseden dışlandı. 732 yılında Charles Martel'in Arapları yenmesi, Batı'daki Müslüman genişlemesine son verdi. "İslam olmasaydı Frank İmparatorluğu muhtemelen asla var olmazdı ve Muhammed olmadan Şarlman düşünülemezdi" (Pirenne). Merovingian hanedanının aristokrasisi, Kilisenin artan gücüyle zayıflamıştı. Boniface, organize bir Kilise geleneğini papanın otoritesi altında İngiltere'den Almanya'ya getirdi ve 751'de Pippin'i kutsaması, daha sonra Şarlman'ın taç giymesi için bir emsal teşkil etti. Papa Zekeriya, Pippin'in şahsında saray müşavirleri ailesinin halefiyetini tanıdı. 754'te Pippin, daha önce Bizans İmparatorluğu'na ait olan toprakları II. Stephen'a sundu. Paul'ün seçimi imparatora değil Pippin'e duyuruldu ve 772'den sonra papalık, belgeleri Doğu imparatorunun saltanat yıllarıyla tarihlendirmeyi bıraktı. Pippin tarafından 767'de toplanan Gentilly sinodu, putperestlik uygulamasını onayladı ve 769'daki Lateran Konsili, putların tüm Hristiyanlar tarafından saygı görmesi gerektiğine karar verdi.

Batı'nın sempatisini yeniden kazanmak için Leo IV, 775 yılında manastır karşıtı politikadan vazgeçti. 787'deki İznik Konsili'nde, resimlere 'gerektiği gibi selam ve saygı gösterilmesine izin verildi, ancak yalnızca ilahi doğaya ait olan ibadet yasaklandı' [189] ve kararlar Papa Hadrian tarafından onaylandı. Öte yandan Şarlman, *Caroline Kitapları'nda* (790) ve 794'teki Frankfurt Sinodu'nda İznik Konsili kararlarına saldırdı ve resimlere tapınmayı veya saygı göstermeyi yasakladı. Bu görüşler, Konstantinopolis'in toprak iddialarını tanımayı reddetmesi nedeniyle papa tarafından hoş görüldü. 797 yılında bir kadın olan İrene'nin Bizans tahtına çıkmasıyla, Şarlman ve Papalık, Salik yasasına göre, bu pozisyonu boş saydılar ve Şarlman 800 yılında imparator olarak taç giydi. [190] Bizans İmparatorluğu'nun aşağılanması, iki imparatorun tanındığı ve Venedik ile güneydeki bölgeler hariç İtalya'nın Doğu İmparatorluğu'na kaybedildiği 812 antlaşmasıyla teyit edildi. Leo V 813'te taç giydi ve 815'te Konstantinopolis'te yerel bir konsey 753 kararlarını yeniden yürürlüğe koyarak imgeleri yasakladı.

Karolenj hanedanı, sekreterlerini ve noterlerini Kilise'nin kontrolündeki eğitim kurumlarından temin ediyordu ve Şarlman, din adamları için daha yüksek eğitim nitelikleri talep ediyordu. 787 tarihli kapitülerlerinde her manastırla bağlantılı okullar kurdu. Yazı öğretimi için bir *armarium, yazı atölyesine* eklendi. Manastırlarda Aziz Benedikt'in kuralına tek tip uyulmasında ısrar etti ve kilise ayinlerinde tek tip bir litürji ve ritüel sağlanmasında aktif rol oynadı. Gözden geçirilmiş bir Vulgate de dahil olmak üzere metinler, görünüşe göre Corbie'de geliştirilen ve diğer yazılara göre giderek daha yaygın hale gelen Karolenj miniskül yazısıyla yazıldı. Bu, Kilise'nin eğitim üzerindeki kontrolünün zaferini işaret ediyordu. Yazı, "kendi başına bir muhafazakarlık aracı olduğundan, doğası gereği son derece muhafazakardı" (Lowe). Kısaltmaların ve duraklamaların kullanımı, okuma ve yazmayı son derece yetenekli zanaatlar haline getirdi.

Sevilla Başpiskoposu Isidore'un *Etymologica* ve *Kroniği'nde* yaygın olarak kullanılan ve Sarazen istilasından sonra İspanyol bilginlerin göçüyle yayılan Vizigot miniskül yazısı, nihayetinde bir kilise konsili tarafından Galya miniskül yazısı lehine ortadan kaldırılmış, bu yazı da yerini Caroline miniskül yazısına bırakmıştır. Muhtemelen parşömen üzerine yazan katipler tarafından kullanılan uncial ve yarım uncial yazı tipleri, sırasıyla beşinci ve altıncı yüzyıllarda en yüksek gelişimlerine ulaşmıştır. Daha hızlı yazma talebi ve parşömen kullanımında tasarruf gerekliliği, yarım uncial yazı tipini desteklemiştir. İrlanda'da parşömen kıtlığı, kalabalık bir yarım uncial yazıya ve yaygın bir kısaltma sisteminin kullanımına yol açmıştır. Bunu muhtemelen yedinci yüzyılda 'daha az tuhaf, daha açık ve daha az kalabalık' (Lowe) olan İngiliz yazısı izlemiştir. Hem İngiliz hem de İrlanda alfabeleri Kıta Avrupası'na yayıldı; ikincisinin etkisi, St. Gall ve Bobbio'daki çok sayıda palimpsestte açıkça görülmektedir. Kamu ve özel noterlerin daha verimli bir yazıya olan talepleri, dördüncü yüzyıldan sonra kavisli vuruşlardan oluşan yeni bir el yazısına ve kitap yazısı ile miniskülün temelini oluşturan yeni bir ligatür türüne yol açtı. Buradan görünüşe göre Karolenj miniskülünün geliştirildiği ve sonunda Roma'da bile uncial yazıya veya *littera Romana'ya* ve nihayetinde güney İtalya'daki yerleşik Beneventan yazısına karşı üstünlük sağladığı anlaşılıyor. Açık, kesin ve basit Karolenj miniskül, çeşitli yazıların yerini aldı ve daha verimli iletişimin temeli oldu.

Şarlman'ın başarıları, 841'deki Fontenay Savaşı'ndan sonra Louis Dindar'ın oğulları tarafından kabul edilen, mirasçılar arasında eşit paylaşım ilkesine dayanan Cermen prensibiyle felaket bir şekilde sekteye uğradı. Hamburg'dan Barselona'ya uzanan imparatorluk, bağımsız ve ulusal krallıklara kalıcı olarak bölündü. Danimarkalıların ve Macarların saldırıları, yerel güç örgütlenmelerini ve ayrılıkçı eğilimleri daha da artırdı. 886'da Paris'te Danimarkalıların yenilgisi, Fransa'da yeni bir krallığın başlangıcını işaret etti. Doğu'da, 933 ve 955'te Macarların yenilgisi, Henry the Fowler ve oğlu Büyük Otto'nun kraliyet gücünün temellerini attı; Otto, 962'de XII. John tarafından taçlandırıldı. Otto II ile Bizans prensesi Theophano arasında düzenlenen bir evlilikle güç genişletildi. Otto III (983-1002), Almanları papalığa atayarak Cermen reformlarına başladı. Kilise üzerindeki bu müdahaleler, özellikle Cluni Tarikatı olmak üzere manastır örgütlerinden direnişle karşılaştı. 1059'da, Hildebrand'ın etkisiyle, II. Nikolay, imparatorun kontrolünden kaçınmak için yüce pontifi seçmek üzere kesin bir organ atadı. Hildebrand'ın papalık makamına geçmesiyle birlikte, köklü reformlar getirildi. Kilise, devletle olan bağlarından kurtarılacaktı. Bir din adamının laiklerden bağış alması günah haline geldi. Din adamlarına verilen feodal toprak tahsislerinin kınanması, laik kolun otoritesine ölümcül bir darbe vurdu. Kilise içinde, insanların vicdanlarını kontrol etmenin, kilise hanedanlarının kurulmasını önlemenin ve Roma'nın üstünlüğünü garanti etmenin bir yolu olarak bekarlık uygulandı. Simoniyi ortadan kaldırmaya ve din adamlarını laikler için bir kast ve saflık örneği haline getirmeye çalıştı.

Manastır yaşamının gereksinimlerine uyarlanmış parşömen, Batı Avrupa'da güçlü bir kilise örgütünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Oluşturulan bilgi tekeli, Batı Avrupa kültürünün sınırlarında ortaya çıkan ve toplumun alt tabakalarının taleplerini karşılamak için kullanılabilen yeni bir iletişim aracından rekabeti davet etmiştir. Görüntülerden nefret etmesinin ardından gelen İslamiyet'in etkisi, yazılı kelimenin daha güçlü bir güç haline geldiği yeni bir araçla muazzam derecede güçlenmiştir. Kağıt ve fırçanın önemi Çin ve Uzak Doğu'da belirgindi ve Batı Asya ve Avrupa'da kalemin yerini almasıyla etkisi daha da artmıştır.

Çin'de [192] yazı, MÖ üçüncü yüzyılda resim için icat edilen ipek ve kıl fırçası ile bambu kullanılarak başladı, ancak bu araçların sakıncaları MS 105 civarında kağıdın geliştirilmesine yol açtı. Tekstiller liflere ayrıştırıldı ve homojenlik sağlamak için bir su çözeltisine yerleştirilerek kağıt haline getirilip kurutulabiliyordu. Bezler de kullanılabiliyordu ve zamanla keten

liflerinin daha tatmin edici olduğu keşfedildi. Fırçanın kullanımı, yazının resimden piktografa doğru geliştiğini gösteriyordu. 'Bir resim bin kelimeye bedeldir' (Konfüçyüs). Lamba isinden yapılan mürekkep [193] , MS 220 ile 419 yılları arasında kalıcı yazı üretmek için kademeli olarak geliştirildi. Piktograf, Batı'daki ardışık fetihlerle gelen gelenekselleşmeye hiç maruz kalmadığı için, her karakter tek bir kelimeyi temsil ediyordu ve yaklaşık 1500 karakter genel kullanıma girdi.

MÖ 213'te kitaplara karşı çıkarılan bir fermanla sözlü geleneği koruma girişimleri yapılmış, ancak bu ferman MÖ 191'de yürürlükten kaldırılmıştır. Kağıt, klasik edebiyatta Konfüçyüsçülüğü kurmak ve MS 124'ten sonra idari amaçlar için yetenek seçimi amacıyla bir sınav sisteminin geliştirilmesinde sözlü geleneği tamamlamak için kullanılmıştır. Yönetici memur sınıfı bilginlerden oluşuyordu. İmparatorluk, resmi raporların, haber bültenlerinin ve resmi gazetelerin merkezi yönetime gönderildiği yollar ve posta kanalları ile birbirine bağlı bölgeler halinde örgütlenmişti. İmparatorluk örgütlenmesi, bağımsız düşünceyi kontrol altında tutmak için tasarlanmıştı. Cilalı deneme, 'okumuşların çok fazla düşünmesini engellemek için önceki bir hanedan tarafından benimsenen zekice bir düzenek' olarak tanıtıldı. Kamuoyu protestoları büyük ölçüde, önceki hükümetlerin başına gelen kötü yönetimin tehlikelerini yansıtan şarkı ve baladlarda yansıtıldı. Çinliler, 'her zaman memurlarının çoğuna karşı tutarlı ve tamamen alaycıydılar' (Lin Yutang). Devlet memurluğuyla bağlantılı olarak gelişen öğrenci hareketleri, imparatoriçelere ve hadımlara karşı muhalefetle büyüdü, ancak kişisel medeni haklar konusunda çok az anlayışa sahip oldukları için şiddetle bastırıldılar.

Yönetici ve alt sınıflar arasındaki geniş uçurum, Budizmin Hindistan'dan yayılmasını kolaylaştırdı. Brahmanların Veda bilgisine sahip olma tekeli, alt sınıflara hitap edecek bir çevreden bir iletişim aracının getirilmesine olanak sağladı. Hindistan'da rahip sınıfı tarafından kontrol edilen sözlü geleneğin gücü, Budizmin ve yazının yayılmasına direnmişti, ancak Büyük İskender'den sonra Asoka'nın teşvikiyle hızla yayıldılar. [195] Ancak Makedonya gücünün zayıflaması, Budizmin gerilemesine ve Orta ve daha uzak Asya'ya göçüne yol açtı. Yine Brahmanların tekeli, İslamiyetin yayılmasına olanak sağladı ve alfabesi ve kağıt tedarikine erişimiyle başarıya ulaştı. Çin'de Budizm, kağıtta etkili bir iletişim aracı buldu ve yazı bilgisine verilen önem vurgulandı. Karakterler tahta bloklara ters olarak

kazındı, büyük miktarlarda kağıda çoğaltıldı ve tılsım olarak satıldı. Baskıdaki bu ilerlemeyle, çok ince şeffaf kağıda mürekkep sürtmeleri yapılarak tahtaya baskılar yapılarak taşa oyulmuş klasiklerin çoğaltılması girişimleri yapıldı. Tek sayfalar için çok sayıda gravürün kesilmesinde harcanan muazzam emek, devletin cömert bir destek sağladığını gösteriyordu.

Çin'de iletişim, sözlü gelenek ve çok sayıda lehçe nedeniyle kısıtlıydı, ancak imparatorluk genelinde anlaşılan ve büyük boşlukları kapatan nispeten basit bir yazı sistemi sayesinde kolaylaştı. İmparatorluk örgütlenmesinde mekân kavramlarına verilen önem, zaman kavramlarının ihmal edilmesine ve hanedanlık sorunlarının çözülememesine yol açtı. 1280'den 1368'e kadar Moğolların egemenliği, siyasi örgütlenmenin sınırlılıklarını, ancak aynı zamanda güçlü bir dilin avantajlarını da ortaya koydu.

Kağıt muhtemelen Pers kralı II. Hüsrev döneminde Çin'den Batı'ya getirilmişti, ancak üretim tekniği Müslümanlar tarafından öğrenildi. 648 yılında Tibet'e kağıt üretmek için Çinli işçiler getirilmişti. 704'te Semerkant'ın ve 751'de Türkistan'ın ele geçirilmesinden sonra Batı'da üretim başladı. Müslüman topraklarının doğuya doğru genişlemesi, fetihlerde son derece etkili olan ancak düzen dönemlerine daha az uygun olan çok eşliliğe bağlı hanedanlık sorunlarıyla birlikte daha da şiddetlenen yönetim sorunları yarattı. Şam'daki Emeviler, hükümetini Arap kabile sistemine dayandırdı ve Pers krallığının tebaası olan yeni Müslümanlarla çatışmaya girdi. Abbasiler, Pers düşmanlığından faydalandılar ve son Emevi halifesi 750 yılında öldürüldü. Abbasiler, Bağdat'ta yeni bir başkent kurmaya başladılar ve 763 yılında tamamladılar. Emevi ailesinden bir üye İspanya'ya kaçarak Kurtuba Halifeliği'ni kurdu ve bu halife 756 yılında bağımsızlığını ilan etti. Mısır'daki papirüs tedarikinden oldukça uzakta bulunan ve parşömen için domuz derisi kullanılması yasaklanan, ayrıca tespit zorluğu nedeniyle diğer hayvan derilerini kullanmaktan da çekinen Bağdat'ta, Müslümanlar kağıt üretimine yoğunlaştılar. Kağıdın kullanımı, Harun el-Raşid'in (786-809) ihtişam ve refahıyla aynı zamana denk geldi.

Persia, Yunan felsefesinin bir deposuydu. 428'de kurulan Edessa'daki Nestorius takipçileri ve Berytus ile Antakya'daki diğer kolejler, Yunanca ve

Latince eserleri Süryaniceye çevirdiler. Zeno'nun 489'da Edessa'yı kapatmasının ardından bilginler Nisibis'e ve daha sonra Jundeshapur'a göç ettiler. 529'da Justinianus'un okulları kapatmasının ardından bilginler Atina'dan Pers'e kaçtılar. 642'de İskenderiye'nin ele geçirilmesinden sonra üniversite kurtarıldı, ancak 718-20 yılları arasında Antakya'ya taşındı. Öğrenim geleneği Abbasiler döneminde de devam etti. Halife Al-Mamun (813-33), Yunanca, Süryanice ve Farsça eserleri Arapçaya çevirmek için bir okul kurdu. Hunayn ibn İshak, Süryanice ve Arapçaya çok sayıda tıp eserini kazandıran bir çevirmen grubunun başındaydı.

Bağdat'ın prestijinin artması ve bilimsel çalışmalara olan ilginin artması, Konstantinopolis'te de öğrenime olan ilgiyi canlandırdı. 820 yılında Leo'nun ölümünden sonra ikonoklastik parti üstünlük kurdu ve 832'de yayınlanan güçlü bir fermanın ardından, çoğunlukla keşiş olan ressamlara yönelik zulüm başladı. Ancak Mihail'in tahta çıkmasıyla birlikte, 843'te yapılan bir konsil, kutsal resimlere eskiden gösterilen saygıyı geri kazandırdı. Tartışmanın çözülmesinin ardından entelektüel bir canlanma yaşandı. Sezar Bardas, matematikçi Leo'nun başkanlık ettiği bir üniversite kurdu. Makedon hanedanının kurucusu I. Basil ve oğlu VI. Leo, altmış kitaptan oluşan hukuk kodunu derledi ve bu kod, *Bazilika* (887-93) olarak "Greko-Romen hukukunun en eksiksiz anıtı" haline geldi (Vasiliev). Bilginin evrenselliğine inanan olağanüstü bir bilgin olan Fotius, 858'de Konstantinopolis patriği oldu ve öğrenmeye muazzam bir ivme kazandırdı. Konstantinopolis'in prestiji ise Roma'nın düşmanlığını uyandırdı. Fotius'un Latin etkisine yönelik saldırısı ve Latin inancına *filioque* eklenmesine karşı çıkması, 863'te Papa I. Nikolay tarafından aforoz edilmesine yol açtı. Bunun üzerine Papa, 867'de Doğu Kilisesi'ne yasadışı müdahalesi nedeniyle lanetlendi ve kınandı. Roma ile birlik 869'da yeniden kuruldu, ancak 879'dan 893'e kadar tekrar bozuldu. Bu zor dönemde, Doğu Kilisesi'nin etkisi, Roma ile rekabet halinde misyonerlik faaliyetleriyle genişledi. 864'te Bulgaristan Kralı Boris vaftiz edildi ve kısa süre sonra halkı Hristiyan oldu.[199] Aziz Kiril ve Aziz Metodius, kutsal yazıları Slav diline çevirdiler ve Glagolit alfabesini icat ettiler. Törenler Slav dilinde yapılıyordu ve Konstantinopolis patriğinin onayıyla Slav bir din adamları sınıfı oluşturulmuştu. Üniversite 959'da kapatıldı ancak 1045'te IX. Konstantin Monomakhos döneminde yeniden açıldı. Aydınlar devlette yönetici bir unsur haline geldi. Felsefe fakültesinin başı olarak Psellus, Platonizme

güçlü bir ivme kazandırdı ve Bizans biliminin ansiklopedik aşamasını sona erdirdi. [200] Bizans eğitimini karakterize eden seküler öğrenmeye verilen önem, Roma ile olan uçurumu genişletti ve 1054'te Doğu ve Batı Kiliseleri nihayet ayrıldı.

On birinci yüzyılda Abbasilerin enerjisinin yerini Selçuklu Türklerinin enerjisi aldı. 1070 yılında Selçuklu Türk generali Atzig Kudüs'ü ele geçirdi ve 1071 yılında Bizans kuvvetleri Manyikait'te yenilgiye uğradı. Bizans imparatorları yardım için papalığa başvurmak zorunda kaldılar, ancak papalık haçlı seferleri fikrine yöneldi. Feodal bir toplumda aşırı nüfus nedeniyle ortaya çıkan özel savaşların kardeş katli gibi suistimalleri, kâfirlere karşı savaşın kutsallığına odaklanılarak kontrol altına alındı. Haçlı seferlerinin liderliğindeki ve papalığın, Alman imparatorunun ve Bizans imparatorunun hedeflerindeki bölünme, başarı olasılıklarını sınırladı. Kudüs Krallığı 1100 ile 1131 yılları arasında kuruldu, ancak 1187'de Kudüs kaybedildi. Dikkatler Bizans'a yöneldi ve 1204'te Konstantinopolis ele geçirildi ve Doğu'da Latin devletleri kuruldu. Kutsal emanetler Batı Avrupa kiliselerine taşındı. 1215'teki Lateran Konsili'nde papa, tüm Doğu Latin patriklerinin başı ilan edildi. Yunanlar İznik'e çekildiler ve siyasi ve dini yaşamda yoğun bir yeniden yapılanmaya başladılar. Doğu ve Batı arasında birlik sağlamayı amaçlayan 1234'teki bir konsil, Yunanların şu sözleriyle sona erdi: "Siz sapkınsınız. Sizi sapkın bulup aforoz ettiğimiz gibi, şimdi de sizi sapkın ve aforoz edilmiş olarak bırakıyoruz", buna Katolikler "Siz de sapkınsınız" diye yanıt verdi. [201] Konstantinopolis 1261'de Yunanlar tarafından geri alındı ve papalık hayali sona erdi. Ancak Bizans, Haçlı Seferleri sırasında Venedik, Cenova ve Pisa'nın yükselişi ve ticari faaliyetlerin Konstantinopolis'ten Batı'ya kaymasıyla telafi edilemez bir şekilde zayıfladı. Büyük bölgesel örgütlenmeler, ticari şehir devletlerinin lehine olacak şekilde yıpratıldı.

Yaklaşık 1275 yılında başlayan ticari devrim, kağıt üretiminin Avrupa'ya yayılmasıyla belirginleşti. Kağıt, sigorta ve kambiyo senetleri gibi belgelerin kullanımında kredinin büyümesini kolaylaştırdı. Arap rakamlarıyla birlikte ticaretin verimliliğini muazzam derecede artırdı. Bağdat'ta üretim artmış ve 1226 yılına gelindiğinde mükemmel kalitede kağıt üretimiyle ün kazanmıştı. Ana caddede yüzden fazla kitapçı ve kağıt satıcısı bulunuyordu. Şam önemli bir ihracat merkezi haline geldi. 1227'de Bağdat'ın yağmalanması ve 1258'de Moğollar tarafından ele geçirilmesi bu

faaliyete son verdi. Görünüşe göre, on birinci yüzyılda kağıt yapımı için kumaş temini amacıyla mumyaların mezarlarından çıkarılmasıyla, Mısır'da bile papirüsün yerini almaya başlamıştı. Arap kağıdının yetersiz niteliği, Sicilyalı Roger'ın 1145'te üzerine yazılan belgelerin yeniden kopyalanmasını emretmesine ve II. Frederick'in 1221'de kamuya açık belgelerde kullanımını yasaklamasına yol açtı. 12. yüzyılda Fez'de 400 kağıt fabrikası olduğu iddia ediliyordu. Üretim en az 1173'ten itibaren Xativa'ya taşınmıştı, ancak yine de düşük kalitesi nedeniyle kullanımı sınırlı kaldı. İtalya'da, daha ince bir hamur üretmek için su gücüyle çalışan damgaların, metal kalıpların ve boyutlandırma için tutkalın kullanılmasıyla kağıt kalitesini iyileştirme girişimleri yapıldı. Daha kaliteli üretim, yaklaşık 1282'de *filigran* veya su izlerinin kullanımıyla belirginleşti. 1268'den önce Fabriano'da bir kağıt fabrikası vardı ve 1283'te bu merkezde en az yedi kağıt üreticisi bulunuyordu. Kağıdın üstün kalitesi, pazarların hızla genişlemesiyle birlikte geldi. 13. yüzyılın ikinci üçte birinin sonlarına doğru, daha ilkel Arap süreçleri kademeli olarak ortadan kaldırıldı. 1300'den sonra İtalya'da üretimde belirgin bir artış, Fransız Midi'sine yapılan ihracatta açıkça görülüyordu. On dördüncü yüzyılın sonlarına doğru İtalyan kağıt üreticileri Fransa'ya göç etmiş, kağıt yapım sanatı daha da geliştirilmiş ve kağıt üretimi kuzeye taşınmıştı. Flanders'da başlayan keten üretimi, özellikle deri hastalıklarında azalmaya yol açtığı için, on birinci yüzyıldan sonra diğer bölgelere yayıldı. Keten paçavraları daha büyük miktarlarda bulunabiliyordu ve kağıt üretimi, hükümetlerin, üniversitelerin ve okulların taleplerini karşılamak için Paris ve Languedoc gibi büyük merkezlerin yakınlarında kuruldu. Kağıt üreticileri için gerekli olan uzun çıraklık ve eğitim, vasıflı iş gücünün tekel oluşturmasına yol açtı. Kağıt üreticilerinin göçünü engellemek için birçok girişimde bulunuldu, ancak güç ve su gibi coğrafi faktörlerden yararlanmak için iş gücünü taşımanın maliyeti, ham madde ve bitmiş ürünü taşımanın maliyetinden daha düşük olduğu ortaya çıktı. Çeşitli yerlerdeki tekel konumları kademeli olarak kırıldı. Geniş alanlarda üretilebilen parşömenin aksine, kağıt esasen ucuz paçavra tedariki ve pazarlar açısından şehirlerin bir ürünüydü. Kırsal bölgelerdeki manastırların eğitim üzerindeki kontrolü, şehirlerdeki katedral okullarının ve üniversitelerin büyümesiyle yerini aldı. Yahudi-Arap kökenli bir ürüne karşı dini önyargı, ticaretin ve hükümetlerin talepleri arttıkça yavaş yavaş kırıldı.

Müslüman uygarlığının Batı üzerindeki etkisi en güçlü şekilde Sicilya ve İspanya aracılığıyla gerçekleşti. 1090 yılında Müslümanların kovulmasından sonra, Sicilya'daki aydın yöneticiler Arapça eserlerin büyük ölçekte tercümesini teşvik ettiler. II. Frederick (1194-1250) döneminde Yunanca, Latince ve Arapça yasal amaçlar için tanındı. Yaklaşık 1228 yılında Michael Scot, Aristoteles'in biyoloji eserlerini tercüme etti. Farrachius, Horasanlı Rhazes'in (865-925) muazzam tıp incelemesini tercüme etti. İspanya'da Halife II. Hakin, Kurtuba'da en az yetmiş kütüphanenin toplamında 400.000'den fazla cilt içeren en büyük kütüphaneyi kurdu. 1085'te Toledo'nun, 1236'da Kurtuba'nın ve 1248'de Sevilla'nın düşmesinden sonra, Müslüman dünyasının kaynakları Batı'ya açıldı. Bathlı Adelard, 1126'da el-Harezini'nin trigonometrik tablolarını tercüme etti ve Evendeath (1090-1165), Avrupa'da yavaş yavaş yaygınlaşan Arap sayısal gösterim sistemini kullanıma sundu. En büyük Müslüman filozoflardan biri olan Averroes'in (1126-98) Aristoteles üzerine yaptığı yorumlar, 1217'den sonra Toledo'da Michael Scot tarafından kullanıma sunuldu. Yahudiler [204] , Yunan bilgisinin İspanya'dan Hristiyan Avrupa'ya aktarılmasında aktif rol oynadılar. Maimonides (1153-1204), Aristoteles öğretisinin İncil doktrinine uyarlanmasına katkıda bulundu. Bu eserler Batı'ya ulaştıkça, Kilise bunları dengelemeye ve Hristiyan öğretisine uyarlamaya çalıştı. Albertus Magnus ve diğer skolastikler muazzam bilgi derlemeleri yaptılar. Maimonides ve Averroes'ten etkilenen Aziz Thomas Aquinas, şüpheci mistisizm ile vahiy yoluyla gelen bir dinin olasılığına olan inançtan kopuk rasyonalizm arasında akla uygun bir yer vermeye çalıştı. Konstantinopolis'in düşüşünün ardından Yunancadan yapılan doğrudan çeviriler, Aristoteles'in çalışmalarını daha anlaşılır bir hale getirdi. Toledo'daki Aristoteles'in eserlerinin Latince çevirilerinden, yaklaşık 1260'taki Konstantinopolis Yunanca çevirisine kadar olan süreç, bilginin 'neredeyse tamamen karanlık bir aşamadan neredeyse mükemmel bir aydınlığa' geçişi anlamına geliyordu. [205]

Kağıt kullanımının yaygınlaşmasının etkisi, yerel dilin artan öneminde açıkça görülüyordu. Manastır ve kilisede Latinceye verilen önem, sözlü ve yazılı gelenek arasındaki uçurumu genişletti. İki dillilik, 'konuşma ve dolayısıyla düşünce açıklığının' eksikliğini ima ediyordu. [206] 'Bir dil diğerini köreltiyor.' Bilimsel literatür karmaşık bir yazı sistemiyle yazılıyordu ve 'en

bilgili insanların bile en derin düşüncelerinde, ana dil her zaman veya neredeyse her zaman en üstte kalmış gibi görünüyor'. [207] Latince, yerel dille arasındaki uçurumun genişlemesiyle bir iletişim aracı olarak engellendi ve sınırlamaları, bekâr bir düşünce türünü yansıttığı için daha da şiddetliydi. Bilginler seslerden ziyade harflerle ilgileniyorlardı ve dilbilim eğitimi kulak filolojisinden ziyade göz filolojisini vurguluyordu. [208] Doğu Kilisesi ile yaşanan çatışmanın bir sonucu olarak Latincenin konumu pekişmişti, çünkü Doğu'da Slav ayinlerinin teşvik edilmesinin ardından Batı'da Latinceye ısrar edilmişti. [209] 1229'da Toulouse'da toplanan sinod, 'laiklerin, mezmurlar ve ilahi ayinler dışında kutsal kitap sahibi olamayacaklarını ve bunları halk dilinde edinemeyeceklerini' kararlaştırdı. Kilisenin politikasına rağmen, İncil'in bazı bölümleri tercüme edildi ve zulümden kaçınmak ve etkisini yaymak için, özellikle okuma yazma bilmeyen alt sınıfların üyeleri tarafından büyük bölümler ezberlendi. Lyonlu Peter Waldo'nun takipçileri olan Valdensler, 1150'den sonra Yeni Ahit'in laikler tarafından okunmasından ilham aldıkları için özellikle endişeliydiler ve 1184'te Verona'daki papalık fermanıyla sapkın ilan edilerek laiklere teslim edilmeleri emredildi. Innocent III, 1199'da yazdığı bir mektupta şöyle demişti: "Bu konuda bazı laiklerin haklı olarak suçlandığı görülüyor; çünkü gizli toplantılar düzenliyorlar, vaaz verme görevini kendilerine mal ediyorlar, rahiplerin sadeliğinden kaçınıyorlar ve bunlara bağlı olmayanların arkadaşlığını küçümsüyorlar ... Bu nedenle inancın gizli sırları her yerde herkese açıklanmamalıdır." [210] Feodal saraylar, özellikle kadınların öne çıkan konumu ve himayenin önemiyle birlikte, yerel dilde edebi faaliyetlerin giderek daha fazla merkezi haline geldi. [211] Şarlman, sözlü olarak aktarılan yerel dildeki edebiyatın korunmasını emretti. [212] Büyük Alfred, Gregory'nin *Pastoral Kuralı'nın* çevirisinde şunları yazdı:

> 'Bu nedenle, bana da size de aynı şekilde görünüyorsa, tüm insanlar için en gerekli olan bazı kitapları hepimizin anlayabileceği bir dile çevirmemiz ve sizlerin de harekete geçerek , İngiltere'deki özgür erkeklerin, kendilerini buna adayabilecek zenginliğe sahip olanlarının, İngilizce yazıyı iyi okuyabilecekleri zamana kadar, başka hiçbir şeye yararları olmadığı sürece öğrenmeye yönlendirilmelerini sağlamanız daha iyi olur; daha sonra da Latince dilinde daha fazla eğitim alsınlar.'

Provence'da himaye, on ikinci yüzyılda zengin bir troubadour edebiyatını destekledi. Yerel dildeki edebiyat, sapkın yazıların büyümesini destekledi [213] ve 1209'da başlayan ve 1229'da Paris Antlaşması'nda Güney Fransa'nın medeniyetinin yıkılmasıyla sona eren Albigens haçlı seferine yol açtı. Eski manastırcılık ile yerel dil arasındaki giderek genişleyen uçurumu kapatmak için Dominiken (1215) ve Fransisken (1210) vaaz tarikatları kuruldu. 'Keşişler çağının ardından keşişler çağı geldi' (Rashdall). Buna karşılık, sapkınlığı daha kolay tespit etmek için Engizisyon [214] geliştirildi. 1252'deki Papalık fermanı *Ad Extirpanda,* 1227 ile 1241 yılları arasında üzerinde çalışılan Engizisyonu kurdu.

Bizans İmparatorluğu'nun hukuka olan ilgisi, Kilise'nin gücünün artması ve Batı'daki imparatorun Papalığın saldırganlığına karşı koyma olanaklarını fark etmesiyle İtalya'ya da yayıldı. Bologna'daki ilk hukuk öğretmenleri imparatorların himayesiyle desteklendi. Irnerius'un (1100-30) öğretisi, *Corpus Juris Civilis'in* sistematik bir şekilde incelenmesine yol açtı. Ardından şerhçiler geldi ve İtalya'da hukuk çalışmaları, teolojinin pahasına önemli ilerleme kaydetti. *Digest'in* hukuk felsefesinin incelenmesi, ticaret ve iş dünyasının ve kent topluluklarının talepleriyle ilgili olarak hukukun gelişimini kolaylaştırdı. Roma hukuku imparatorların çıkarları doğrultusunda geliştirilirken, Kilise de 1142'de tamamlanan ve 1234'te IX. Gregory tarafından kanun olarak kabul edilen Gratian'ın *Decretum'una* dayalı kanon hukukuyla bunu izledi. II. Frederick'in ölümüyle Roma İmparatorluğu'nun ağırlığı altında Alman krallığının yıkılmasının ardından, Papalığın gücünü kontrol etmek için Alman ve imparatorluk tacı seçimli hale geldi. İmparator IV. Louis, papalığın taleplerine karşı çıktı ve aforoz edildi, ancak Marsilius ve William of Occam'ın yardımıyla XXII. John'u tahttan indirdi ve bir Fransisken papa seçti. 1338 ve 1339 yıllarında Frankfurt'ta yapılan meclisler, imparatorluğun yalnızca Tanrı'dan kaynaklandığı konusunda ısrar etti. Marsilius, nihai güç kaynağının halkta olduğunu ve Kilise'nin papalığın iddialarının aksine tüm Hristiyanlardan oluştuğunu savundu.

Roma hukuku bir anlamda İtalya'daki geleneğin devamıydı. Paris, teolojinin büyük merkezi haline geldi. John Scotus Erigena'nın yazılarında

görülen klasik uygarlığın etkisi, Aristoteles'in çalışmalarıyla tanıştıktan sonra daha da güçlendi ve Paris Üniversitesi'nde merkezlenen skolastisizmin gelişmesine yol açtı. [218] Latince, incelikli ve esnek hale getirildi ve Fransız lehçesinin zengin olanaklarının temeli oldu. Dominikenler, özellikle Albertus Magnus (1193-1280) ve Thomas Aquinas (1227-74), 'tüm Aristoteles felsefesini kilisenin hizmetine sundular'. Büyük bir devletin başkentinde bulunan Paris Üniversitesi, kilisenin teolojisine, hatta papalık makamını bile korkutacak ölçüde hakim oldu. Paris'in prestiji, Fransa kralına, 1302'de VIII. Boniface'in *Unam Sanctam'ında* ifade edilen "tüm insanlığın kurtuluşu için Roma pontifine tabi olmaları kesinlikle gereklidir" şeklindeki iddialara karşı koymada önemli bir silah sağladı. Mali gücü artırma girişimlerine Fransa karşı çıktı ve bu durum İngiltere için daha da külfetli hale geldi. Güzel Philip yönetimindeki Fransız monarşisi, Fransız avukatlar tarafından destekleniyordu. "Geniş bir siyasi ve sosyal bakış açısından, üniversitenin en önemli sonuçlarından biri, avukat sınıfının yaratılması veya en azından muazzam derecede artan gücü ve önemiydi" (Rashdall). "Tarihçilerin ve politikacıların nüfuz eden etkisini fark etmediği güçlü bir meslek olan avukatlar. Tarihin önemli bir bölümü, devlet adamlarının yanılsamalarının kaydıdır" (Morley). Papalık ve imparatora karşıt olarak, Fransız hukukunun temel bir ilkesi ortaya çıktı: 'Kral kendi krallığı içinde imparatordur'. Üstünlüğü etkili kılan her güç krala devredildi ve imparator teorik üstünlükte kaldı. 'Yazılı belge, bozulması çok zor bir tanıktır; bu nedenle gelenekler yazılı hale getirildi.' [219] 'Daha genel hale getirildiler ve kraliyet otoritesinin damgasını aldılar.' [220] Fransa'nın papalık üzerindeki gücü, Avignon'un 'Babil esareti'nde (1308-78), 1378'den 1417'ye kadar süren büyük bölünmede, Engizisyon'un bastırılmasında ve İngiltere'nin düşmanlığında açıkça ortaya çıktı.

Roma hukuku Fransa'da monarşinin konumunu güçlendirdi, ancak sözlü geleneğin daha güçlü bir şekilde yerleşmiş olduğu İngiltere'de önemi sınırlıydı. Ortak hukuk, uzun bir süre boyunca ortaya çıkan ve Roma hukukunun oluşum döneminde olduğu gibi insanların hafızalarında taşınan geleneklerden gelişti. [221] 'Ancak, neredeyse tüm ülkelerde yazılı *kanun* ve yasalar kullanılırken, yalnızca İngiltere'de sınırları içinde yazılı olmayan bir yasa ve gelenek kullanılmıştır. İngiltere'de yasal hak, gelenek tarafından onaylanmış yazılı olmayan bir yasaya dayanmaktadır ... Çünkü İngilizler, *kanunla* değil, geleneksel hukukla birçok şeye sahiptir' (Bracton). [222] 'Her

durumda, Krallığın yasalarını (*leges*) ve haklarını (*jura*) yazıya dökmek, hem yazarların bilgisizliği hem de yasaların karışık çokluğu nedeniyle, günümüzde kesinlikle imkansız olurdu' (Glanville). [223] Sir John Davis, 1628 gibi geç bir tarihte şöyle yazmıştır: 'Böylece, doğa kanununa en yakın olan ve tüm iyi kanunların kökü ve mihenk taşı olan, aynı zamanda *yazılı olmayan* ve yalnızca insanın hafızasında yazılı olan İngiltere'nin *geleneksel hukuku (jus commune* olarak da adlandırdığımız)... yazılı kanunlarımızdan, yani tüzüklerimizden veya Parlamento Kanunlarımızdan çok daha üstündür.' [224] GB Adams, yazının olmadığı koşullar altında gelenekler ve olaylar hakkında doğru bir açıklama yapmak için insanları bir araya getirmenin gerekliliğini vurgulamıştır. 'Kanun yapılmadı, sadece ispatlandı' (McIlwain). Bundan jüri sisteminin gücü ve parlamentonun gelişimi ortaya çıktı. İlçe mahkemesi önünde küçük toplulukların temsilcilerinin ardından, parlamentoda ilçe ve belediyelerin temsilcileri yer alıyordu; bu da insanların, geleneklerin ve görüşlerin tanınmasını sağlıyordu. 'Ortak hukukun temeli, ortak siyasetin merkezi için vazgeçilmezdi' (Pollard). Ortak hukuk, Roma hukukunda mülkiyeti izole eden avukatların güçlü etkisinden kurtuldu ve ticaretin ve siyasetin gelişiminde geniş kapsamlı öneme sahip karmaşık mülkiyet kavramını korudu.

Fransa'daki mahkeme Fransızcanın Latinceye karşı konumunu güçlendirirken, İngiltere'deki mahkeme, özellikle Fransa ile savaşın bir sonucu olarak, İngilizcenin Fransızcaya karşı konumunu güçlendirdi. [225] 1362'de bir kanun, hukuk mahkemelerindeki tüm savunmaların İngilizce olmasını emretti ve aynı yıl Lord Şansölyesi parlamentoyu ilk kez İngilizce olarak açtı. Yerel dilin etkisi edebiyatta ve dinde Latinceye karşı mücadelesinde açıkça görülüyordu. Wycliffe, egemenliğin lütuf üzerine kurulduğuna ve tüm insan otoritesinin onu kullanan kişinin liyakatine bağlı olduğuna inanıyordu ve manastır kuruluşlarında ve papalıkta görülen bu tür liyakatsizliğe olan bağlılığın geri çekilmesini savunuyordu. Her Hristiyanın acil sorumluluğu Mesih'in hayatını takip etmek olduğundan, İncil yerel dilde sunulmalıydı. Onun etkisiyle 1382'de ilk bir versiyon üretildi ve 1395'te tamamlanan daha sonraki bir versiyon, okuma yazma bilmeyenlere ezberlenebilecek kutsal metinler sağladı. 1408'de İngilizce teolojiyle ilgili kitapların izinsiz bulundurulması yasaklanmış olmasına rağmen [226] çevirinin etkisi İngiltere'de devam etti ve Prag'a yayıldı. Keşişlerin popüler vaazları, doğrudan kutsal yazılara başvurularak kontrol altına alındı.

Parşömenin bir araç olarak egemen olduğu bir medeniyet, bilgi tekelini manastırcılık yoluyla geliştirdi. Kilisenin gücü, II. Frederick ile mücadeledeki başarısında, 1040'tan 1245'e kadar Gotik katedralin gelişiminde ve Albertus Magnus ile Thomas Aquinas'ın çalışmalarında yansıdı. Tekel konumu, kağıdın tanıtılması ve yayılmasıyla zayıflamıştı, ancak özellikle Engizisyon'daki yeniden yapılanmalar ve karşı saldırılar çöküşünü geciktirdi. Kağıt, manastırların ve dolayısıyla Kilise ve katedrallerin kontrolünün ötesinde ticaretin, şehirlerin ve eğitimin büyümesini destekledi. Yerel dilin yükselişi, mahkemelerin edebiyatı himaye etmesinde ve avukatların artan rolünde yansıdı. Dominikenler ve Fransiskenler bir yandan üniversitelere hakim olmaya, diğer yandan da yerel dilde vaaz vererek geniş kitlelere ulaşmaya çalıştılar. [228] Kurumlar, Latinceye önem veren Kilise ile sapkınlığın yayılmasında yansıyan yerel dildeki artan okuryazarlık talepleri arasındaki giderek genişleyen uçurumu kapatmak için tasarlanmıştı. Sorunlar, eski manastır tarikatları ile yenileri ve yeni tarikatlar arasındaki artan bölünmede açıkça görülüyordu. Paris'teki Dominikenlerin etkisi, Oxford'daki Fransiskenlerin etkisiyle dengeleniyordu. Yoksulluk yeminlerine verilen önem, Kilise'de monarşiler ve siyasi yazarlar tarafından istismar edilen bir bölünmeye yol açtı. Sarayların himayesiyle desteklenen edebiyat, troubadourların şiirinde ve Dante, Petrarch, Boccaccio ve Chaucer gibi yazarların eserlerinde yerel dilin konumunu güçlendirdi. Kilise'deki bekarlığın önemiyle tezat oluşturacak şekilde, saraylardaki kadınların önemi, yerel dilde yazılmış bir edebiyatı destekledi. [229] 'Bir insanın kendine özgü yerel dili, ona en yakın olan dildir, çünkü onunla daha yakından birleşmiştir; zira zihninde diğer her şeyden önce tek ve yalnız başına yer alır' (Dante).

Yerel dildeki edebiyatın yükselişi, milliyetçiliğin büyümesiyle hızlandı ve bu yükseliş hızlandı. Kilise, Alman İmparatorluğu'nu yıkmış ve karşılığında Fransız kralının egemenliği altına girmişti. [230] Fransız üstünlüğüne karşı muhalefet, İngiliz milliyetçiliğinin papalığın mali destek taleplerine karşı direnişinde [231] ve Paris'in etkisini dengelemek için üniversitelerin teşvik edilmesinde açıkça görülüyordu. Papalığın Fransız kontrolüne karşı muhalefeti, bir yandan İspanya ve Almanya'da üniversitelerin kurulmasına, diğer yandan da Fransız tacının kontrolü altında bir Galya Kilisesi'nin büyümesine yol açtı. Papalık, 1448'de kanon hukukçularının desteğiyle Kilise'nin temsilcisi olarak Konsil'e karşı zafer

kazandı, ancak bu başarı Reformasyon'a yol açtı. 'Orta Çağ'ın en büyük yozlaşması, rahiplik hiyerarşisinin hukukçular hiyerarşisine dönüşmesinde yatıyordu' (Rashdall).

Roma İmparatorluğu'nda bürokrasinin büyümesi, papirüs rulosuna olan bağımlılığın ardından gelmişti; ancak istikrar, parşömen kodeksine dayalı dini örgütlenmeyle birleşmeyi gerektiriyordu. Devlet açısından bürokrasi, mekâna vurgu yapmayı ve zaman sorunlarını ihmal etmeyi; din açısından ise zamana vurgu yapmayı ve mekân sorunlarını ihmal etmeyi gerektiriyordu. Bizans İmparatorluğu'nun azmi, mekânın ve zamanın rolünü tanıyan bir dengeye ulaşmayı gerektiriyordu. Batı'da parşömenin egemenliği, zamanın öneminin abartılmasını içeriyordu. Parşömen temelli bilgi tekeli, milliyetçi monarşilerin büyümesinde yansıdığı gibi, mekânın önemini vurgulayan kağıt gibi yeni bir ortamdan rekabeti davet etti. Parşömen ve kırsal manastırcılığa vurgu yapan dini örgütlenme tarafından geliştirilen bilgi tekeli ile kağıt ve kentsel sanayi ve ticarete vurgu yapan siyasi örgütlenme tarafından geliştirilen bilgi tekeli arasındaki birleşme, Fransız İmparatorluğu'na güç ve nüfuz kazandırdı.

Kilise, Latincenin üstünlüğünü koruma mücadelesinde sadece yerel dillere karşı değil, özellikle Yunanca ve İbranice gibi diğer öğrenilmiş dillere karşı da muhalefetle ilgileniyordu. İkonoklastik tartışmalara keşişlerin İtalya'ya göçü eşlik etmiş ve Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması, klasik yazıtların el yazmalarının İtalya'ya taşınmasıyla belirginleşmiştir. 1395'te Emmanuel Chrysoloras Floransa'da Yunanca öğretmeni oldu ve on beşinci yüzyılda çok sayıda el yazması İtalya'ya getirildi. Doğu'dan gelen bilginler Platon'a yeni bir saygı kazandırdı ve Aristoteles'in Batı'daki ezici etkisi sona erdi.

Kağıt, 'düşüncenin iletilmesinde kullanılan eski pahalı malzemenin yerini, insan zekâsının eserlerinin yayılmasını kolaylaştıracak ekonomik bir maddenin almasına olanak sağladı'. [232] Bu, 'yazı sanatının çok daha az uygulanacağı ve matbaanın icadının insanlık için daha az faydalı olacağı, son derece önemli bir devrim' getirdi. [233] Yazının yayılması, araçlardaki gelişmelerle birlikte gerçekleşti. Altıncı yüzyılda kamış kalemlerin yerini tüy kalemler alıyordu. Demir kalemler on dördüncü yüzyılda mükemmelleştirildi. On üçüncü yüzyıldaki ticaret talepleri, artan kağıt arzı

ve el yazısı ve muhasebe konusunda yetenekli katiplerin yükselişiyle karşılandı.

Üniversitelerde, kiliselerde ve manastırlarda parşömen yavaş yavaş yerini kağıda bıraktı. Yunanlılar on ikinci yüzyılda, İtalyanlar ise on üçüncü yüzyılda el yazmalarında kağıt kullanmaya başladılar, ancak özellikle on üçüncü yüzyılda parşömenin çok yüksek maliyetine rağmen, on beşinci yüzyıla kadar kullanımı sınırlı kaldı. Manastırlar, yavaş ve maliyetli parşömen el yazmalarının üretimini desteklemeye devam etti. Parşömen üzerine yazmak güç ve çaba gerektiriyordu. 'Parmakları kalemi tutar ama tüm vücut çalışır.' Günde altı saat çalışan kâtip, iki ila dört sayfa üretiyor ve bir İncil'i kopyalamak için on aydan bir buçuk yıla kadar zamana ihtiyaç duyuyordu. Kutsal metinlerin büyüklüğü manastırların enerjisini tüketiyordu. Kütüphaneler yavaş yavaş kuruldu ve kitapların bakımıyla ilgili tek tip kurallar on üçüncü yüzyılda genel olarak benimsendi. Alan ihtiyacı, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda kitapların raflarda dik durmasına ve on beşinci yüzyılda kütüphane inşaatında büyük bir artışa yol açtı. [234]

Üniversiteler büyük ölçekte ders kitaplarına ihtiyaç duyuyordu ve on üçüncü yüzyılın sonlarına doğru manastır katiplerinin yerini laik katipler almaya başladı. 1275'te Paris Üniversitesi bir grup kopyacı için düzenleme yaptı ve kaligrafi bir kopyacılar şirketinin işi haline geldi. Kitapsız bir çağın özelliği olan sınıftaki diyalektik tartışmalar, ders kitabının otoritesinin artan önemiyle birlikte azaldı. Üniversiteler dikteyi ve kısa sürede çok sayıda kopya hazırlamayı tercih etti. Ders kitaplarının dersler üzerindeki etkisi, Paris Üniversitesi'nin 1355'te kelimesi kelimesine dikte etmenin kötüye kullanılmasına karşı çıkardığı bir tüzükte açıkça görülüyordu. Paris Üniversitesi parşömen satışını kontrol etti, kitapçı ve kopyacı sayısını belirledi ve kitap yapımı, kiralama ve satışındaki faaliyetlerini düzenledi. Üniversitelerin ve avukatların talepleri, teoloji, tıp ve hukuk alanlarında bir kitap ticaretinin gelişmesiyle karşılandı. On beşinci yüzyılın ortalarında Paris'te 10.000 kopyacı olduğu tahmin ediliyordu.

Üniversite düzenlemelerinin kısıtlamalarının olmadığı şehirlerde önemli bir pazar oluştu. Floransa ve Venedik'te on beşinci yüzyılın başlarında önemli bir el yazması ticareti gelişti ve Frankfurt ile Nordlingen'de Almanca yerel dildeki el yazmaları çoğaltılıp büyük ölçekte satıldı. Floransa'da Vespasiano da Bisticci'nin Latince, Yunanca ve İbranice

el yazmaları üreten bir kopyacı kadrosu vardı. El yazması ticareti, zengin tüccarlar ve kilise ve devlet soyluları tarafından kurulan çok sayıda özel kütüphanenin gelişmesini sağladı. Bu talepler, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda İtalya'da aydınlatma sanatının hızlı ilerlemesiyle birlikte geldi. Bu örnek Fransa'da da izlendi ve aydınlatma sanatı on beşinci yüzyılın ilk yarısında zirveye ulaştı. 'Fransa'da aydınlatmalı el yazmalarının üretimi neredeyse temel bir endüstri haline gelmişti. Özellikle dua kitapları, sadece zengin hamilerin siparişi için değil, aynı zamanda kitapçılar için de çok sayıda üretiliyordu.' [235] On beşinci yüzyılın sonlarında Flaman minyatür sanatçıları, özellikle 'manzara ve portre işlemelerindeki incelik' konusunda Fransız ve İtalyan zanaatkarları geride bıraktılar. [236]

Lonca düzenlemeleri, gravürün el yazmalarının aydınlatılmasında kullanımını kısıtlıyordu, ancak Clement VI ve Boniface IX tarafından düzenlenen endüljansların ardından, rahiplerin dini resimlerin üretilmesini inanç propagandası aracı olarak ve kefaret karşılığında talep etmeleri, tahta gravürlerin kullanımına yol açtı. Çin'de Budizm'deki dinin talepleri geniş çaplı blok baskı üretimine yol açtığı gibi, Avrupa'da da Moğol egemenliği sırasında Çin'den getirilmiş olabilecek blok baskılar on dördüncü yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaya başladı. Çok sayıda baskı ucuz bir şekilde üretilebiliyor ve geniş çapta dağıtılabiliyordu. Kopyacı loncalarının resimle aynı bloğa metin gravürüne olan itirazları aşıldı ve blok kitaplar 1409 gibi erken bir tarihte ortaya çıkmaya başladı. Çin'de olduğu gibi kağıt ve blok baskı, dinin büyük ölçekli taleplerine uyarlanmıştı, ancak Batı'da ulus devletlerden elde edilen gelirdeki düşüşü telafi etmek için endüljans satışı, Reformasyonla sonuçlanan protestolara yol açtı. Kefaretten elde edilen gelir, kefaret gerektiren eylemleri teşvik etti ve kilise maliyesi için talihsiz bir destek kaynağı oldu.

Kilise kontrolü altında, zamanla ilişkili olarak ve parşömen ortamına dayalı olarak kurulan bilgi tekeli, kağıdın rekabetiyle sarsıldı. Kağıdın bir ortam olarak üstünlüğü, alan gereksinimlerine göre gelişen bürokratik yönetimiyle Çin'de açıkça görülüyordu. Fırçayla yazılan karmaşık bir alfabe ile desteklenen bürokratik bir yönetim, sözlü ve yazılı geleneği birleştirme olanaklarını sınırladı ve alt sınıflar arasında tılsım ve heykel üretimine vurgu yapan Budizmin yayılmasını kolaylaştırdı. Hindistan'da yeterli yazı malzemesinin sınırlı olması, Brahmanların elinde bulunan sözlü geleneğin tekelini güçlendirdi, zaman kavramının önemini vurguladı ve Makedonya

imparatorluğunun genişlemesi döneminde istilacılardan rekabeti davet etti. Hindistan'da yazı tanrısı yoktu, ancak bilgi, öğrenme ve hitabet tanrıçası vardı. Öğretme hakkı, Tanrı tarafından kalıtsal rahiplere bahşedilmişti. İstila, Budizmin ve yazının yayılmasıyla birlikte geldi, ancak bürokratik bir yönetimi destekleyecek ölçüde değil. Budist Hindistan kültürü, siyasi ve askeri birlik yerine manevi birliğe dayalı bir imparatorluğun oluşmasında etkili olan medenileştirici ve insancıllaştırıcı bir faktör haline geldi. [238] Hindistan'da mekânsal öneme sahip siyasi bürokratik gelişmenin sınırlı olanakları, Çin'in siyasi bürokratik gelişmesinin aksine, dini gelişmeye verilen önemi artırdı. [239] Bu nedenle Budizm Çin'de büyük bir hızla yayıldı, ancak sonunda siyasi bürokrasiyi alt edemeyince Japonya'ya yayıldı.

Çin'de Budizmin, yazının ve matbaanın yayılması, kağıt endüstrisinin genişlemesi ve Müslümanlar aracılığıyla Batı'ya göçüyle eş zamanlı gerçekleşti. Kağıt, parşömen temelli bilgi tekelinin davetine yanıt verdi ve zaman kavramına vurgu yapan manastır yaşamında yansıdı; rekabet yoluyla da mekan kavramına vurgu yapan siyasi bürokrasinin gelişimini hızlandırdı.

BİZ

KAĞIT VE MATBAA

Kopyacı loncaları ve el yazmalarının yapımıyla ilgilenen diğer kişilerin kurduğu tekel, yüksek fiyatlara yol açmış ve bu da daha düşük maliyetlerle üretim girişimlerini teşvik etmiştir. Bu girişimlerin, kopyacı loncalarının güçlü bir tekele sahip olduğu Fransa'ya yakın bölgelerde yapılması ve İncil gibi, kısmen boyutları nedeniyle çok yüksek fiyatlara satılan el yazmalarının taklitlerinin üretimiyle ilgili olması önemliydi. 1470 yılında Paris'te basılı bir İncil'in, el yazması bir İncil'in yaklaşık beşte biri kadar olduğu tahmin ediliyordu. Kutsal metinlerin boyutu, parşömen kodeksinin ve dolayısıyla matbaanın yaygınlaşmasını hızlandırmada önemli bir etkiye sahipti. Almanya'nın feodal bölünmeleri, Fransa'nın daha katı merkezi kontrolünden bir kaçış yolu sağladı.

Kârlar, pahalı el yazmalarının birebir kopyalarına bağlıydı. El yazmasının harflerine tıpatıp benzeyen ve baskı için sayfaların hazırlanmasını kolaylaştıracak yeterli miktarda harf dökümü yapılabilecek düzenlemeler geliştirmek gerekiyordu. Kelimelerde sayısız kombinasyonda kullanılan sınırlı sayıda harfe indirgenmiş olan alfabe, aynı harflerin çok sayıda mekanik üretimine ve gerekli kombinasyonlarda bir araya getirilmesine elverişliydi. Yazı sisteminin büyük ölçekli ve hükümetler tarafından desteklenen girişimleri içerdiği Çin'in aksine, alfabe özel girişimciler tarafından yönetilebilen küçük ölçekli girişimlere olanak sağlıyordu.

Harflerin hızlı bir şekilde çok sayıda üretilmesi sorunu, son derece teknik bir metal endüstrisinin kaynakları sayesinde çözüldü. Harfler, sertleştirilmiş ve daha yumuşak bir metale çakılarak harf kalıbı oluşturulan zımbalar üzerinde kesiliyordu. Bir sayfaya yerleştirilebilmesi için her harfin aynı yükseklikte ve aynı uzunlukta olması gerekiyordu, ancak harflerin boyutları ve dolayısıyla genişlikleri değişiyordu. Değişken genişliklere uygun ve alt kısmına çeşitli zımbalanmış harflerin yerleştirilebildiği ayarlanabilir bir kalıp, verimli tip üretimi için temeldi. Buna ek olarak, düşük erime noktasına sahip ve sıcaklığa bağlı olarak büzülmeyen ve

genleşmeyen bir metal elde etmek önemli hale geldi. Biri genleşen, diğeri sıcaklık artışıyla büzülen kurşun ve antimon içeren bir alaşım tatmin edici sonuçlar verdi. Metal tip üretiminin sorunlarının çözümü, mürekkep sorununun da çözümüyle birlikte geldi. Oyma ahşap bloklar, metal için uygun olmayan silinmez mürekkep kullanıyordu. Ressamlar, boya için baz olarak yağ geliştirmişlerdi ve keten tohumu yağı ile is, metal tip için mürekkep olarak uyarlanmıştı. Son olarak, mürekkepli harflere parşömen ve kağıdı sıkıca bastırmak ve bunları vidalı baskı makinesinde hızla serbest bırakmak için düzenlemeler geliştirildi. Baskı makinesinin hızlı bir şekilde yükseltilip alçaltılması, düşük maliyetli baskı için çok önemliydi. Büyük bir kitabın üretiminde ekipman ve hammaddeye yapılan sermaye yatırımı önemliydi. Tek bir baskı makinesinde en az iki dizgici ve iki matbaacı çalışabiliyordu. Gutenberg İncili'nin basımında altı baskı makinesi kullanıldı. İlk matbaacılar, kopyacılar tarafından eklenen ligatürler ve diğer unsurlar da dahil olmak üzere 150'den fazla karakterden oluşan bir alfabe kullandılar.

Özellikle 1462'de Mainz'in yağmalanmasından sonra eğitimli matbaacı sayısındaki artış, Almanya ve Avrupa'daki diğer merkezlere göçü izledi. Kağıt tedariki ve kitap pazarı, matbaacıları İtalya'ya çekti. Kağıt üreticileri, pazarı genişletmenin bir yolu olarak matbaacılıkla ilgilenmeye başladılar. El yazmalarının taklit edilmesi, matbaacıları farklı bölgelerde geliştirilen çeşitli yazı stillerine karşılık gelen harfler üretmeye zorladı. Almanya'da gotik yazı ve gotik harfler yaygınken, İtalya'da Rönesans'ın klasik canlanması sırasında geliştirilen Roma karakterleri baskın oldu. Yunan el yazmalarının ticaret merkezi olan Venedik, Aldus'un etkisiyle Yunan harflerinin üretimi için bir merkez haline geldi. Büyük, pahalı ve hantal folio'lara olan pazar talebi karşılandıkça, uygun fiyatlı, kullanışlı taçlı oktavo'lar üretildi. Bunun sonucunda, Vatikan şansölye yazısına dayanan daha kompakt bir yazı tipi olan italik kullanıldı. Kopyacıların ve minyatür sanatçılarının etkisi, Paris'te matbaanın 1469'a kadar gecikmesine neden oldu, ancak bu gecikme ve Üniversite tarafından uygulanan kontrol, on altıncı yüzyılın başlarında Roma tipi yazının kullanılmasını destekledi. Matbaa, Hollanda'ya yayıldı ve oradan Caxton onu İngiltere'ye tanıttı. İtalya ve Fransa dini ve klasik eserlere odaklandığı için, Caxton İngilizce kitaplara ağırlık vermek zorunda kaldı ve özellikle Chaucer'ın eserleri olmak üzere çeviriler ve İngilizce eserler bastı.

On beşinci yüzyılın sonuna doğru Avrupa'nın büyük merkezlerinde matbaalar kurulmuştu. Bunlar, Kilise, hukuk, tıp ve ticaretin kullanımı için el yazmalarının çoğaltılmasıyla ilgileniyorlardı. Özellikle Almanya ve İngiltere'de Latince, Yunanca ve yerel dillerde el yazmalarını çoğaltıyorlardı. Bu gelişmelerle birlikte bir kitap ticareti oluşmuş ve matbaaların büyüklüğü artmıştı. Yüzyıllar boyunca biriken el yazmalarının erişilebilir hale getirilmesi görevi iyi bir şekilde başlamıştı. Matbaa, kitap seçiminde ticari bir ilgiyi artırdı ve pazarlarla ilgilenen yayıncı, üretimle ilgilenen matbaacının yerini almaya başladı. Manastırların tekeli daha da zayıfladı. Yazılı sözün otoritesi azaldı. 'Katedraller çağı geçmişti. Matbaa çağı başlamıştı.'

1368'de Hohenstaufens hanedanının düşüşünden sonra Almanya'da yerel dil giderek daha önemli hale geldi. Hohenstaufens tarafından korunan Alman müziği, Kilise'nin müdahalelerine direndi. Çok sayıda Dominikan rahibe manastırı, skolastik terim ve ifadeleri açıklamak ve soyut düşünceleri dindar, yetersiz eğitimli kadınların zihinlerine uyarlamak için Almanca kelimelere olan talebi artırdı. Skolastisizme karşıt olarak, yerel dilde vaazlar ve yazılar aracılığıyla mistik öğretiler yaygınlaştırıldı. Ortak Yaşam Kardeşliği'nin kurucusu Gerard Groote (1340-84), Kilise'nin biçimciliğine karşı bir protesto olarak yerel dillerin çevirilerinin öğretildiği okullar kurdu. Laikler eğitildi ve Almanca kitaplar ve broşürler dolaşıma girdi. Deventer'de matbaalar kuruldu ve Almanca olarak çok sayıda eser yayınlandı. Bu arka planın bir sonucu olarak, Mainz Başpiskoposunun "ana dilimizin yetersizliğinin tamamen yetersiz olduğu ve çevirmenlerin bilinmeyen şeylere kafalarından isim uydurmalarının gerekeceği" yönündeki açıklamasına rağmen, on beşinci yüzyılın sonundan önce çok sayıda Almanca İncil basıldı. [242]

Özellikle üniversitelerin yükselişinden sonra, yerel dildeki kutsal metinlere olan ilgi, bilginler ve Kilise arasında çatışmalara yol açtı. Köln'de İbranice bilgini olan John Reuchlin, 1510'da yazdığı bir broşür nedeniyle şiddetli saldırılara maruz kaldı. Erasmus, yayınlanmak üzere el yazmalarını derleme ve çevirme çalışmalarına devam etti ve klasiklerden alıntılar derlemelerinde kayda değer bir başarı elde etti. Basel'de bir matbaacı olan John Froben'in işbirliğiyle, Mart 1516'da Yunanca Yeni Ahit'ini yayınladı; bu eser, 'Luther'in birçok broşürünün tüm kargaşa ve öfkesinden daha çok

insan zihninin din adamlarının esaretinden kurtulmasına katkıda bulundu' (Mark Pattison). Bu metin, Luther'in 1522'de basılan Almanca çevirisinin, Tyndale'in 1526'da basılan İngilizce çevirisinin ve Estienne'in 1550'de Fransa'da basılan eserinin temelini oluşturdu. Kilise tarafından yapılan endüljans satışına ve Roma'ya akan paraya karşı protestolarında Luther, Pavlus'un imanla aklanma doktrinini vurgulamaya ve sakramentler doktrinine, kilise düzenlemelerinin köleliğine ve rahipliğin kendini yüceltmesine saldırmaya yöneldi. Yerleşik kitap ticaretinden tam olarak yararlandı ve Yeni Ahit'in ve daha sonra Eski Ahit'in çok sayıda kopyası düşük fiyatlarla geniş çapta dağıtıldı. Polemik edebiyatı, küçük matbaalarda hızla üretilen, karlı bir şekilde satılan ve seyyar satıcıların elinde geniş çapta dolaşıma girebilen broşürlerin basılmasını gerektiriyordu. Yüksek Almanca, modern Alman edebiyatının temeli oldu. Almanya'da basılan kitap sayısı 1513'te 90'dan 1518'de 146'ya ve 1523'te 944'e yükseldi. Kilise kitaplarıyla reformcuların broşürleri ve el yazmaları arasındaki mücadelede, Frankfurt Fuarı özellikle 1579'da basın sansürünün kurulmasından sonra önemini yitirdi ve Leipzig kitap ticaretinin merkezi olarak büyük bir ivme kazandı. Katolik eserlere odaklanan Koberger gibi büyük firmalar, Protestan yazılara odaklanan firmaların rekabetinin etkilerini hissetti.

Almanya'da Reformasyon'un patlak vermesi, Fransa'da ve Kilise ile imparatorun egemen olduğu bölgelerde baskılarla eş zamanlı olarak gerçekleşti. İtalya'da Yunanca, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde önemini yitirdi. 1512'de Floransa'nın düşüşü, 1527'de Roma'nın yağmalanması ve 1530'da Bologna'da V. Charles'ın taç giymesi, İspanyol etkisinin genişlemesine yol açtı. Ancak Machiavelli'nin yazılarında görülen yerel dilin artan etkinliği, öğrenimin gerilemesine işaret ediyordu. Fransa'da Paris Üniversitesi ve monarşi, Frankfurt Kitap Fuarı'nın etkisini dengeledi ve 1534'te Lutherci yayınlara karşı sert baskı önlemleri aldı. Üretimin saatte 20 yapraktan 200 yaprağa çıktığı matbaa teknolojisinin artan verimliliği ve pazarlara getirilen kısıtlamalar, 1538'den sonra Lyon ve Paris'te ciddi işgücü sorunlarına ve Estienne gibi matbaacıların İsviçre'ye göçüne katkıda bulundu. Matbaa sektörü teşvik edildi, ancak düzenlemeler ve kraliyet ailesine, dine ve kamu düzenine yönelik saldırıların bastırılması, özellikle 1570'ten sonra, kitapların Fransa sınırlarının ötesinde Fransa'ya ithal edilmek üzere yayınlanmasına yol açtı. 1540'ta kurulan Cizvit Tarikatı'nın etkisi ve 1572'deki Aziz Bartholomew katliamıyla doruğa ulaşan Protestanlığa karşı acımasız mücadele, öğrenimin gerilemesini ima ediyordu. 'Kadınlar ve

cahiller -her ikisi de çok önemli kazanımlar- günah çıkarma ve vaaz kürsüsü aracılığıyla geri kazanılmıştı.' [244] Yunanca'nın sapkın bir dil olarak konumu geriledi. 'Filoloji, en belirgin şekilde Protestan bilimidir.' [245] '1593'ten, Scaliger'in Leyden'e taşınmasından itibaren, öğrenim cumhuriyetindeki üstünlük Hollandalıların elindeydi." [246] '1600 civarında Paris Üniversitesi'ndeki öğrenimin bozulması, Avrupa edebiyat tarihinin dikkat çekici bir gerçeğidir.' [247]

Fransa'da öğrenimdeki düşüş, yerel dilin konumunun iyileşmesiyle paraleldi. Yazılı el yazmalarının içeriği matbaa yoluyla erişilebilir hale geldikçe, çağdaş yazarların eserlerine olan talep arttı. Rabelais'in eserleri, Sorbonne'dan daha az müdahale gören bir merkez olan Lyon'daki matbaacıların taleplerini karşılamak üzere tasarlanmıştı. Montaigne, 'insan karakteri ve davranışı için büyük önem taşıyan konuları modern bir dilde ve popüler bir biçimde ele alma konusunda ilk girişimi' yaptı. 'Okulların kölece pedantlığını' (Hallam) ortadan kaldırdı. Geoffrey Tory ve Dolet gibi matbaacılar, yerel dilin önemini desteklediler. 'Eski çağlarda, Yunanlılar ve Romalılar gibi, hitabet için ana dillerinden başka bir araç kullanmadılar' (Dolet). Calvin'in 1540'ta yayımlanan *"Institution de la religion chrétienne"* adlı eserinden sonra, Protestanlar [249] kutsal metinlerin çevirilerine olan ilgilerini sürdürerek yerel dili tam anlamıyla kullanmaya başladılar ve rakipleri de buna karşılık olarak yerel dili kullanmak zorunda kaldılar. Monarşi, prestijini artırmada ve krallığı birleştirmede yerel dilin önemini kabul etti. 1539'da I. Francis'in bir fermanı, yargı kürsüsünde Latince kullanımına son verdi ve Fransızcayı resmi dil olarak tanıdı. Nantes Fermanı (1597) kısmen Protestanlığın ve yerel dilin etkisinin bir kabulüydü. Yüzyılın sonuna doğru Fransızcanın Latince üzerindeki zaferi kesinleşti.

Fransa'da yayınların kısıtlanması, kağıt üretiminin teşvik edilmesiyle paraleldi. Merkantilist politikalar kağıt ihracatını destekliyordu. 1554'te Paris Üniversitesi Rektörü'nün sözleriyle: 'kağıtçılık yoluyla Fransa'ya giren diğer malların ticaretinden daha fazla altın yabancılaştırılıyor.' Yüzyılın sonuna doğru Fransa, kağıt ihracat pazarında hakimiyet kurdu ve komşu ülkelere düşük fiyatlarla kitap üretimi için hammadde sağladı; bu kitaplar daha sonra Fransa'ya kaçak yollarla sokuldu. Sansüre direnebilen Hollanda ve İsviçre gibi bölgeler, basın özgürlüğüne vurgu yaparak ucuz kağıdın avantajlarından yararlandı. Matbaacılar Lyon ve Paris'ten Cenevre ve diğer

merkezlere göç etti. İthalata karşı çıkan Fransız matbaacılar sansürü destekledi ve Huguenotlar ile Katolikler arasındaki dini mücadelenin acımasızlığını artırdı. 'Lyonlu matbaacılar, Cenevre'deki kitapların sınırda el konulmasını sağlamak ve böylece en azından Fransız pazarını güvence altına almak için "sapkın" damgasını kullandılar. Protestan ülkelerde endeks yoktu ve Cenevreli matbaacılar aynı şekilde karşılık veremezdi. Bu nedenle, daha da sinir bozucu olanı, kitapların değerini düşürmeye çalıştılar.'

İmparatorluktaki sansür düzenlemelerine rağmen, Plantin 1550'den sonra Antwerp'te kapsamlı bir yayıncılık işi kurdu. Kilise ve hükümdarların desteğiyle 1568'de çok dilli bir İncil'i tamamladı. 1576'da Antwerp'in yağmalanmasından sonra, 1575'te Orange'lı William tarafından Protestan bir öğrenim merkezi olarak kurulan Leyden Üniversitesi'ne 1583'te taşındı. Tipografiyi gravür sanatıyla büyük ölçekte ilişkilendiren ilk yayıncı oldu ve özellikle botanik alanında bilime büyük fayda sağlayan çok sayıda resimli eser üretti. Onun yardımıyla Leyden, Clusius ve Scaliger gibi önemli bilim insanlarını ve akademisyenleri kendine çeken bir bilim ve öğrenim merkezi haline geldi. Hollanda'da matbaacılığın genişlemesi, çok çeşitli yazı tipleri üreten büyük ölçekli bir tip döküm endüstrisinin gelişmesiyle birlikte gerçekleşti.

Avrupa'da matbaanın artması, haber servislerinin genişlemesiyle birlikte gerçekleşti. 1554'ten sonra Fugger ailesi tarafından haber bültenleri kullanıldı ve monarşiler tarafından organize edilen posta hizmetlerindeki gelişmelerle birlikte basılı sayfalar da gelişti. Takvimler büyük miktarlarda basıldı ve on altıncı yüzyılın sonuna doğru Köln'de süreli yayınlar başlatıldı. Bilgiye erişimin kolaylaşması, yeni finans merkezlerinin büyümesini destekledi. Güney Almanya'daki Fugger madencilik çıkarlarının desteklediği İspanyol silahlarının İtalya'daki başarısı, Floransa'nın aleyhine Cenova'nın yükselişine ve Floransalı finansörlerin Fransa'daki Lyon'a göçüne yol açtı. 'Ümit Burnu ve Amerika'nın keşfi, Lizbon'un Venedik'in yerini alması ve Hollandalı tüccarların balıkçılıktan İspanya ve Antwerp arasındaki taşımacılığa geçmesi anlamına geliyordu.' [251] 1554'e gelindiğinde Antwerp [252] para piyasası büyük ölçüde İspanyol-Amerikan gümüşüne bağımlı hale gelmişti. Antwerp'teki günlük bir borsa, farklı milletlerden işletmelerin derecelendirmesi hakkında bilgi sağlamak için kalıcı bir haber servisine ihtiyaç duyuyordu. Hollanda, İspanya, Portekiz ve İngiltere hükümetleri tarafından Antwerp'te krediler verildi. Antwerp ve Lyon, fuarların yerini alarak Avrupa'nın uluslararası ticaret merkezleri haline

geldi. Engizisyon tehditleri, finansörlerin Antwerp'ten göç etmesine ve 1576'da yıkılmasına yol açtı; ardından Amsterdam ve Hollanda yükselişe geçti. 1579'daki Utrecht Birliği, burjuva cumhuriyetinin temeli oldu. Kalvinizm benimsendi ve rahipliğin ayrıcalıklı konumu yok edildi.

İngiltere'de matbaanın bastırılması belki de Kıta Avrupası'ndakinden daha etkiliydi, ancak Tudorlar dönemindeki mutlakiyetçiliğe doğru eğilim Rönesans'ın etkisini hızlandırdı ve Reformasyon'un girişini kolaylaştırdı. VIII. Henry, bilginleri teşvik etti, okulların aktif bir kurucusu oldu ve manastırları kaldırdı. Kıta Avrupası'nda bastırılan Rönesans, İngiltere'de çiçek açtı. Manastırcılık döneminde toprak ve zenginlik tekelleştirilmişti ve bekârlık eğitim kaynaklarını tüketiyordu. Manastırların kaldırılmasının ardından din adamlarının bekârlığı ortadan kalktı ve çok çeşitli ilgi alanları gelişti. 'VIII. Henry, Thomas Wolsey, Thomas Cranmer ve Thomas Cromwell ile birlikte Spenser, Sidney, Bacon ve Shakespeare için alanı temizledi ve tohumları ekti.' [253] Fransa'da geçerli olan Salik yasasının yokluğu ve bir kadının saray üzerindeki hakimiyeti sayesinde Kraliçe Elizabeth'in tahta çıkışı, edebiyatın himayesiyle birlikte gerçekleşti. İngiltere, keten yerine yüne ilgi duyduğundan ve kağıt tedariki için Kıta Avrupası'na bağımlı olduğundan, yayınlara getirilen kısıtlamalar merkantilistliğin ve kraliyet gücünün korunmasının çıkarlarına uygundu. 1545'ten sonra Potosi'den Avrupa'ya gümüş akışı, yükselen fiyatlar ve Armada'nın yenilgisi, Elizabeth döneminin refahının temelini oluşturdu. Yayınlara getirilen kısıtlamalar [254] , dramaya olan ilgiyi artırdı ve Shakespeare'in, matbaa tarafından bastırılmamış bir dilin kapasitesini kullanmasına ve genişletmesine olanak sağladı. 'Belki de İngiltere edebiyat tarihinin en büyük olayı', Marlowe'un *Tamburlaine adlı* eserinin 1587 civarındaki başarısıydı. 'Tragedyayı doğallaştırdı ... ve teorisyenlerin tüm boşuna çabalarına son verdi .' Shakespeare, popüler ve edebi eğitim süreçlerinin tanımları çoğaltıp gelenekleri katılaştırmadığı bir dönemde akademilerin karşısına çıktı. Haleflerinin bilmediği bir icat özgürlüğüne sahipti.' [255] Atina'da trajedi, yazının sağlam bir şekilde yerleşmesinden önce ve İngiltere'de matbaanın ezici gücünü geliştirmesinden önce gelişti.

Alfabenin esnekliği ve mekanizasyona uyarlanabilirliği, basılı sözün sözlü geleneğe yaklaşmasını kolaylaştırdı. Parşömen temelli yazılı gelenek esnek değildi. Kağıt, kısmen parşömen temelli yazılı gelenek ile sözlü

gelenek arasındaki boşluğa bağlı olarak genişledi ve basılı söz, başlangıçta el yazmalarına vurgu yaparak yazılı geleneğin konumunu güçlendirdi, daha sonra on altıncı yüzyılda sözlü gelenekle aradaki boşluğu doldurdu. O yüzyılın sonuna doğru, yerel diller Avrupa ülkelerinde edebiyatın etkili bir temeli haline geldi. Alfabenin ve matbaanın esnekliği, yerel dillerin yerini vurgulayarak Batı uygarlığında ezici derecede bölücü bir etki yarattı. Yerel dillerin canlılığı, onlara kutsal bir çekicilik kazandıran kutsal metinlerin çevirilerine yapılan vurguyla güçlendirildi.

On altıncı yüzyılın sonuna doğru, parşömenle ilgili olarak kurulan bilgi tekeli aşılmış ve Luthercilik ve Anglikanizm'de olduğu gibi Kilise'nin devlet tarafından yönetildiği ayrı krallıkların kurulmasında kağıtla ilgili olarak kurulan yeni bir bilgi tekeliyle birleşme sağlanmıştır. Fransa'da 1516 konkordatı, Fransız Kilisesi'ni Roma'dan fiilen ayırmış ve yerel dildeki kutsal metinlerin önemi, edebiyatın rolüyle dengelenmiştir. [257] Jean Bodin, prensleri dini iddialara karşı yenilmez bir silahla donatmıştır. Ortak bir hükümdar, siyasi topluluğun temel unsuruydu. Yerel dildeki kutsal metinlerin vurgulandığı ülkelerde, yorumun önemi, bilim ve mezhepleri desteklemiştir. 'Protestan mezhepçiliğinin verimli kaynağı, kutsal metinlerin açık ve net konuştuğu fikriydi.' [258] Hoşgörü talepleri kısmen Kalvinizm'de karşılanmıştır. Cenevre, modern zamanların 'bireysel ve eşit özgürlüğü katı, kendi kendine dayatılan yasalarla birleştirerek toplumu ahlaki mükemmelliğe ulaşma ortak çabası üzerine kuran' ilk topluluğuydu. Öz denetim erdemin temeli, öz fedakarlık ise ortak refahın koşuluydu. [259]

17. yüzyılda Fransa, kağıt ihracatının önemli bir kaynağı olmaya devam etti, ancak ihracatı destekleyen ve kitap basımını kısıtlayan merkantilist politikanın sonuçları, 1685'te Nantes Fermanı'nın yürürlükten kaldırılmasına ve kağıt üreticileri de dahil olmak üzere çok sayıda Huguenot'un Hollanda ve İngiltere gibi önemli tüketim ülkelerine göç etmesine yol açtı. Yüzyılın sonlarına doğru Hollanda, rüzgar gücünü kullanarak, eski çürüme sürecini ortadan kaldıran, işlem süresini kısaltan ve daha kaliteli kağıt üreten yeni paçavra kesme yöntemleri geliştirdi. Yaklaşık 1620'de Blaeu, matbaa makinesinde çok sayıda iyileştirme yaparak üretimi büyük ölçüde artırdı. Despotik bir monarşi altında eleştirinin bastırılması, Hollanda'da basılan ve Fransa'ya kaçak olarak sokulan gazete ve yayınların basılmasına yol açtı. Pierre Bayle gibi Fransız mülteciler, daha sonra Voltaire ve Ansiklopedistlerin eleştirisinin temelini oluşturan eleştirel bir

edebiyat geliştirdiler. Le Clerc muhtemelen 'bir eleştirmenin edebiyat üzerinde uygulayabileceği gücü anlayan ilk kişiydi' (Hallam, Bishop Monk'tan alıntı yaparak). Mülteci olarak Descartes felsefesini geliştirdi ve Aristotelesçiliğin etkisini yok etti. Hollandalı matbaacılar, matbaanın büyük ölçekli gelişiminde avantajlarından yararlandılar. Elzivir ailesi çok sayıda eser yayınladı ve bunları Avrupa'nın her yerine dağıttı. Kağıt, küçük formatların üretimine uyarlandı. Tipo dökümü önemli bir faaliyet haline geldi ve mürekkep hazneleri İngiltere ve Avrupa'daki matbaacılara satıldı. El sanatından endüstriyel bir girişime dönüştü.

İngiltere'de, Fransa'da olduğu gibi, matbaanın yasaklanmasının ardından Hollanda yayınlarının ithalatı gerçekleşti. 1621'de Corantos yayınlandı ve ardından haber kitapları geldi, ancak iç haberlerin tartışılması yasaklandı. 1637 tarihli bir Yıldız Mahkemesi kararı, Londra'daki matbaaları yirmiye ve matbaa tipolarını dörde indirdi. Bu tür baskılar, iç savaşın patlak vermesinden ve Milton'ın *Areopagitica'sı* gibi basın özgürlüğüne olan ısrardan önce geldi. 1641'de Yıldız Mahkemesi'nin kaldırılmasının ardından, parlamentoyu veya kraliyet ailesini destekleyen broşür ve haber kitaplarının yayınlanmasında yoğun bir faaliyet yaşandı. "Günümüzde en küçük broşür bile en bilgili insanların eserlerinden daha çok satılıyor." "Broşür tartışması, matbaayı tartışma yoluyla yönetimin organı olarak kullanan popüler siyasi eğitimde ilk büyük deneydi." Parlamentonun başarısının ardından baskı geldi ve bu politika Restorasyon'dan sonra da devam etti. Roger L'Estrange, 1662 tarihli Lisanslama Yasası kapsamında katı bir sansür uygulamaya koydu. Baskı dönemleri, sansürden kaçınan haber bültenlerinin yükselişiyle birlikte yaşandı. Siyasi tartışma aracı olarak basına getirilen kısıtlamalar, yüzyılın ikinci yarısında kahvehanelerin yükselişiyle dengelendi. Basının karşılaştığı aşırı zorluklar, gelir kaynağı olarak reklamcılığın büyümesiyle karşılandı ve ilk reklamların kitaplar veya basın ürünleri, sahte ilaçlar, çay ve çikolata içermesi önemliydi.

Bazı edebiyat türlerinin basımının yasaklanması, özellikle Kral James Versiyonu'ndan (1611) sonra İncil'in başta geldiği diğer edebiyat türleri için olanaklar sağladı. İncil, Püritenlerin ilgi odağı haline geldi ve düzyazının şiir ve tiyatroya üstünlüğünü işaret etti. Tiyatro, 1647'de Püritenler tarafından yasaklandı, ancak Restorasyon döneminde II. Charles tarafından

yeniden canlandırıldı ve kraliyet himayesinin taleplerine uyarlandı. [262] Matbaanın düzyazının artan kullanımındaki etkileri, bilime olan ilgiyi vurguladı. Özellikle Aristotelesçilikte eski çağlara duyulan hayranlık, Bacon tarafından Elizabeth döneminin ihtişamının bir temsilcisi olarak eleştirilen bir gerileme ve umutsuzluk duygusunu vurguladı. Reformasyonun otoriteye ve İncil'e olan vurgusuna yönelik saldırısı, Aristotelesçiliğe ve bilimin güçlü bir şekilde desteklenmesine yönelik bir saldırıyla birlikte gerçekleşti. 'Biz eski çağlarız ve eski çağlar gençlerdir.' Kutsal yazılara olan inanç, İbrani ve klasik geleneği birleştirme girişimlerini alt etti. Bilim, bu kopuşun bir sonucu olarak ortaya çıktı. Akıl yerine doğaya duyulan ilgi, kitaplardan ziyade şeylerden elde edilen gerçeği vurguladı. Kopernik ve Galileo'nun astronomideki, Columbus'un coğrafyadaki, William Gilbert'in manyetizmadaki ve Harvey'in kan dolaşımındaki keşifleri, bilimin ve doğanın kitaplarla karşılaştırıldığında önemini pekiştirdi. "Kelimeler bilge insanların sayaçlarıdır; sadece onlarla hesap yaparlar; ama aptalların parasıdırlar" (Hobbes). Felsefi yaklaşımdaki bu derin değişim, Whitehead'in gösterdiği gibi, Descartes ve Newton'un isimleriyle ilişkilendirilen matematikteki ilerlemeyle birlikte gerçekleşti. 1660 yılında, bilime olan ilgiyi teşvik etmek amacıyla Kraliyet Cemiyeti kuruldu. 'Felsefeyi *sözlerden eyleme* taşıyacak, çünkü iş adamlarının ilk kuruluşunda çok büyük bir payı vardı' (Robert Hooke). Oluşumun gözlemlenmesi, varoluşun tefekkürünün yerini aldı. Deizmin yükselişi, doğayı Şeytan'dan kurtardı ve Tanrı'ya geri verdi. Doğa ve akıl, feodal ve dini düzene karşı bireysel özgürlük ve mülkiyet haklarını savundu. Hobbes'un ruha yönelik saldırısı, dini kontrolün temel bir kalesini zayıflattı. 'Tanrılığımızı yalnızca kitaplarda ve yazılarda aramak, *yaşayanı ölüler arasında* aramaktır' (John Smith). 'Neden, diyorum, ölü kağıtlar yerine dünyanın yaşayan kitabını çevirmiyoruz?' (Comenius). Bilim düzyazıyı tercih ediyordu ve Sprat, Kraliyet Cemiyeti'nin 'doğa bilgisini retoriğin renklerinden, hayal gücünün araçlarından veya masalların keyifli aldatmacasından ayırmak' için tasarlandığını ve 'tasarımlarının tüm ruhunun ve gücünün, konuşmanın lüksü ve gereksizliği tarafından kısa sürede tüketilmesinden' endişe duyduğunu iddia etti. Milton, şiiri Şeytan'dan kurtarmaya ve İncil'i kaynak olarak kullanan bir destan yazarak İngiliz dilini İtalyanca seviyesine yükseltmeye karar verdi. Ancak Locke'un düzyazı üslubu, çağın bir göstergesiydi ve 'okulların kaba ve pedant jargonundan' yoksun, iyi eğitimli bir konuşmanın tonuna sahipti. [263] 'İngiliz

düzyazı üslubunu ... dini ama aynı zamanda devrimci bir faaliyet olan sapkınlar tarafından ölüm korkusuyla yazılmış' olarak tanımladı. [264]

Matbaanın etkisi yalnızca on yedinci yüzyıl felsefesinde değil, aynı zamanda parlamentonun yükselişinde de belirgindi. Parlamenter sistemde işlerin verimli bir şekilde yürütülmesine katkıda bulundu. [265] Hukuk, bilimin yükselişinde önemli olan doğa kavramının etkisinden kurtuldu. 'Anglo-Sakson içgüdüsüne, hukukun siyasi ideoloji tarafından yozlaştırılmasından daha itici bir şey yoktu'. [266] Fransızca ve Latince gibi kıtasal etkilere maruz kalmasının ardından İngiliz dilinin belirsiz karakteri, kanunların kesinliğine uygun değildi.

Sir Edward Coke, ortak hukuku, ülkenin temel hukuku ve parlamentonun değiştiremeyeceği aklın somutlaşmış hali olarak görüyordu. 'Bir Parlamento yasası ortak hak ve akla aykırıysa, ters düşüyorsa veya yerine getirilmesi imkansızsa, ortak hukuk onu kontrol edecek ve bu yasayı geçersiz sayacaktır' (*Bonham davası* , 1610). Ancak parlamento, monarşinin mutlak taleplerine karşı çıkarak egemen bir güç iddiasında bulundu ve bunu kullandı. Hukuk teorisinin yerini güç teorisi aldı. 'Ortak hukuk canlı ve insancıldır, kanunların ne insanlığı ne de mizahı vardır.' [267] Hobbes, Marsilius of Padua ile başlayan ve kolonilerdeki egemenlik ile Büyük Britanya'daki egemenlik arasındaki çatışmanın temelini oluşturan, Kilise'yi tamamen sivil güce tabi kılan egemenlik teorisini geliştirdi ve bu çatışma Britanya İmparatorluğu'nu parçaladı. [268] 1653'te Koruyuculuğu kuran Hükümet Belgesi, yazılı bir anayasa ile parlamentonun gücünü sınırlamaya yönelik ilk ve son girişimdi. 1689 Devrimi, parlamentonun yasal üstünlüğünü tesis etti, ancak temel hukuk inancıyla birlikte, yasama organlarına sınırlamalar getiren yazılı anayasalar kolonilerde varlığını sürdürdü.

Antwerp ve Amsterdam'dan Londra'ya yayılan ve gazetelerin büyümesiyle birlikte iletişimdeki gelişmelere eşlik eden yeni finansal araçlar, parlamentonun üstünlüğünü güçlendirdi. Belediye kredisi kavramı İtalyan şehirlerinden yayılmıştı. Birleşik Hollanda Cumhuriyeti, bağımsızlık savaşında devlet kredisini etkili bir silah olarak kullanan ilk ülke oldu. Antwerp'in halefi olan Amsterdam, devlet tahvillerinden ziyade hisse senetleriyle ilgili bir borsa geliştirdi. 1602'de büyük şirketlerin ilki olarak kurulan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'ni, 1609'da Amsterdam

Bankası izledi. Hollanda ticareti, 1580'de Portekiz'in İspanya tarafından ilhak edilmesinden sonra Asya ile ve Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında Avrupa ile genişledi. Amsterdam borsası, XIV. Louis'ye karşı etkili bir koalisyonun kurulmasını kolaylaştırdı. İngiltere'de devlet, üyelerinin düşük faiz oranlarıyla büyük fonlu kredilerin verilmesinden sorumlu olduğu bir şirket biçimini alarak Hollanda modelini izledi. 1689 devrimini kamu borcunun yaratılması izledi. Finansman sistemi 1693'te, İngiltere Bankası 1694'te ve Hazine Senetleri 1696'da uygulamaya konuldu. Parlamentonun üstünlüğü, İngiltere'nin kamu borcunun büyük temel ilkesini uygulamaya koymasını sağladı. Kağıt para için rezervlerin verimli kullanımı, İngiltere'nin Hindistan'a giden altın akışını karşılamasını ve ticaretini genişletmesini sağladı. Roma hukukundaki mutlak mülkiyet kavramının aksine, ortak hukuktaki mülkiyet kavramı ticaretin büyümesini kolaylaştırdı. [270] 'Hoşgörü, yeni siyasi sistemin olduğu gibi yeni finansın da gerekli bir sonucuydu." [271] 'Ticaret, her devlet ve hükümette, en güçlü şekilde, aynı devletin sapkın kesimi ve kamuoyunda kabul görmüş görüşlerden farklı görüşler savunanlar tarafından yürütülür.' [272] İngiltere'de 'ne mutlak bir kral ne de mutlak bir kilise bir daha asla ekonomik ilerlemeyi engelleyemezdi'. [273]

Huguenot göçmenlerinin kağıt fabrikaları kurması ve William ile Mary'nin tahta çıkmasıyla İngiltere'de kağıt üretiminin genişlemesiyle birlikte, matbaa üzerindeki kısıtlamalar gevşetildi. John Locke, Hollanda'da matbaa özgürlüğünün muazzam avantajlarına ve İngiltere'deki Matbaacılar Şirketi'nin tekelinin yol açtığı ciddi kayıplara işaret etti ve 1695'te Lisanslama Yasası'nın yürürlükten kalkmasına izin verildi; Macaulay'e göre bu adım, "büyük tüzükten veya Haklar Bildirgesi'nden daha fazla özgürlük ve medeniyet için" yapıldı.

Hollanda ve İngiltere'deki ilerlemeye paralel olarak Fransa ve Almanya'da gerileme yaşandı. 1618'den 1648'e kadar süren vahşi dini savaşlar, Almanya'yı prenslerin tebaalarının dinini belirlediği bir dizi despotik prensliğe bıraktı. İletişimdeki hızlı gelişmeler, savaşta bile gelenekleri yok etti ve din, vahşeti daha da artırdı. 1648'den sonra, egemen devletler arasındaki ilişkileri tartışırken doğal hukuk kavramına geri dönen Grotius'un etkisi daha da güçlendi ve güç dengesi kesin bir değerlendirme konusu haline geldi. XIV. Louis, 1672 savaşında Hollanda'nın cumhuriyetçi

basınını ezmeye çalıştı ve 1685'te Huguenotları sınır dışı etti. Üstünlüğünden emin olan Galya Kilisesi, devlet kilisesinin en kötü özelliklerini sergiledi. Merkezileşme, ulusal yaşamın akışını kuruttu. Fransız maliyesi 1648'de çöktü, ancak İtalyan finansörlerinin ortadan kaybolması, etkili bir döviz kurunun gelişmesiyle birlikte gerçekleşmedi. 1683'te Colbert'in ölümünden sonra bütçe düzensizleşti. Ancak XIV. Louis döneminde verimli yönetimin gelişmesi hükümete kapsamlılık, kararlılık ve tutarlılık kazandırdı. 'XIV. Louis hükümeti, geleceği hesaba kattığı için yenilik yapmaktan korkmayan, hem kesin hem de ilerici bir güç gibi işlerini yönetmekle meşgul olan ilk hükümet gibi görünüyordu.' [276] Ancak 1712'ye gelindiğinde monarşi, XIV. Louis kadar yıpranmıştı.

On sekizinci yüzyılda Fransız sanayisi ve ticareti, baskının etkilerine giderek daha fazla maruz kaldı. Fransız kağıt endüstrisi, Hollandalılar tarafından geliştirilen silindirlerin ve ahşap cam rulolarının (yaklaşık 1720) kullanımı gibi iyileştirmelerden geç ve hafif bir şekilde etkilendi. Hollanda ürünüyle rekabet etme girişimleri, üretimde ayrıntılı düzenlemeler ve paçavra ihracatına getirilen kısıtlamalar ve ambargolarda açıkça görülüyordu. Fransız sanayisinin zorlukları, aile kontrolü ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan örgütlü işçi hareketinin ortaya çıkmasında belirgindi. Hollanda ticaretinin genişlemesi, artan iç ve dış pazarlar ve hammadde olarak paçavra ithalatının artmasıyla birlikte gerçekleşti. İngiltere'de kağıt üretimi koruma politikalarıyla teşvik edildi ve yüzyıl boyunca genişledi. Kıta Avrupası'ndan büyük miktarlarda paçavra ithal edildi. Kendi kendine yeterliliğe doğru belirgin hareket, yüzyılın sonuna doğru hammadde konusunda ciddi bir sorun yarattı.

1695'te Lisanslama Yasası'nın sona ermesinin ardından çok sayıda yayın çıktı ve 1701'de ilk günlük gazete yayımlandı. Sekiz saatte bir tarafa 2.000 sayfa basabilen el matbaasının sınırlamaları, tek gazetelerin tirajını kısıtladı, çok sayıda küçük gazetenin ortaya çıkmasına yol açtı [278] ve zamanın daha az önemli olduğu diğer medya türlerini destekledi. [279] Gazetelerin sınırlamaları, broşürlerin parti savaşlarında silah olarak önemini vurguladı [280] ve Swift, Defoe, Addison ve Steele gibi etkili yazarların işe alınmasını sağladı. Swift, Harley hakkında şöyle yazdı: "Başka hiçbir iş adamı bir edebiyatçıdan bu kadar faydalanmamıştır." 1712'de damga vergilerinin getirilmesi, genişlemeyi kısıtladı ve Walpole'un iktidara gelmesinden sonra basının kontrolünü kolaylaştırdı. 1725'te vergiler artırıldı

ve 1738'de parlamento tartışmalarının basımı yasaklandı. Bu kısıtlamalarla matbaacılar haftalık yayınlara ve ardından 1731'de yayın hayatına başlayan *Gentleman's Magazine* gibi aylık yayınların sunduğu özetlere yoğunlaştılar. 1 Nisan 1710'da yürürlüğe giren Telif Hakkı Yasası'nın desteğiyle matbaacılar özet eserler basmaya başladılar ve hızla, işçilikten ziyade pazarlarla ilgilenen yayıncılar haline geldiler. Okuryazarlığın gelişmesinden önceki dönemde yayıncılar, özetleme, derleme, not yazma ve makas-yapıştırıcı kullanma işlerinde çok sayıda yazıcı çalıştırdılar. Ephraim Chambers'ın *Evrensel Sanat ve Bilim Sözlüğü* 1728'de abonelik yoluyla yayınlandı. Walpole'un yönetiminin sonuna doğru yayıncılar daha çeşitli yayınlar geliştirdiler. 1740'ta Richardson'ın *Pamela'sı* yayınlandı ve bunu diğer romanlar izledi. Gezici kütüphane, yeni edebiyat türleri için pazarı genişletti. 1744'te John Newberry, resimli çocuk kitaplarının yayımına başladı. [281]

1774'te, ortak hukuk uyarınca sürekli telif hakkı hakkını reddeden yasal bir kararla yayıncıların tekel konumunun yıkılmasının ardından, küçük kitapçılar tarafından ucuz yeniden basımlar yayınlanmaya başlandı. Büyük yayıncılar, Robertson, Adam Smith ve Gibbon gibi büyük ve pahalı yayınlara yöneldiler. İskoç yazarlar, İngiliz yazımını karakterize eden uzun süreli zahmetli çalışma döneminden etkilenmemiş ve doğrudan üniversiteler tarafından desteklenmişlerdi. Roma hukuku geleneği, Adam Smith ve Hume'da yansıyan felsefi spekülasyona olan ilgiyi besledi. 1771'de Edinburgh'da yayınlanan *Encyclopædia Britannica* , bilimsel yazılara dayanıyordu. İskoç matbaacılar ve kitapçılar, 1774'ten sonra pazarın genişlemesine katıldılar. Constable, Scott'ın da ilişkili olduğu önemli yayıncılık girişimini başlattı. 'Belki de İngiliz edebiyatı tarihindeki en büyük yayıncı' olan Constable, 'Londra ticaretinin tekelini ilk kıran ve edebiyatı bugünkü haline getiren kişi' oldu. [282] Scott, 'eski kara harf edebiyatının peşinde koşma'nın yerini aldı. [283] *Edinburgh Review* 1802'de kuruldu. İngiliz yazarlar sıradan işlerden kurtarıldı ve Johnson ile Goldsmith, Pope'u takip ederek yazarlık mesleğini kurdular. [284]

Yüzyılın ikinci yarısında, savaş haberlerine olan talep ve özellikle afişlere getirilen kısıtlamalardan sonra reklamların desteğiyle gazeteler önem kazandı. 1774'ten sonra, Junius ve Wilkes'in çabaları sonucunda, parlamento tartışmalarının yayınlanma hakkı tesis edildi. İletişimdeki gelişmeler, günlük basının pazarını genişletti. Ancak, pul ve reklam

vergilerindeki daha sert kısıtlamaların ve iftira davaları tehditlerinin önemi, broşürlerin muazzam satışında açıkça görülüyordu. Popüler edebiyat [285] 1790'dan sonra son derece önemli hale geldi. Kadın yazarlar önemli bir yer işgal etti. Yüzyılın başında romantik edebiyat İngiliz okuma kültüründe kök salmıştı. On sekizinci yüzyılda yaratılan deneme neredeyse yok oldu. [286] Akıl ve doğaya yapılan vurgu, Hume'un etkisiyle doğa ve duyguya yapılan vurguya dönüştü. 'Akıl, yalnızca tutkuların kölesidir ve onlara hizmet etmek ve itaat etmekten başka bir görevi asla üstlenemez' (Hume). 'Boyle'un bunu kanıtlamak için verdiği bir konferansı duyana kadar herkes ölümsüzlüğe inanıyordu.' Aklın ve doğal hukukun yıkımı, siyasi kısıtlamalar, deizmin zayıflaması ve paslanmış kilise mekanizması, Whitefield ve Wesley'nin önderliğinde Metodizmin büyümesine zemin hazırladı. Memnuniyetsizlik siyasi kanaldan dini kanala kaydı.

Büyük Britanya'daki gelişmeler koloniler için derin etkiler yarattı. Basın üzerindeki kısıtlamalar [287] kolonilerde de görüldü, ancak siyasi baskıya bir çıkış yolu olarak hizmet eden Büyük Britanya'daki edebi faaliyetin genişlemesi kolonileri altüst etti [288] ve gazetelere yoğunlaşmayı zorunlu kıldı. Hollanda ve İngiltere'den kitaplar ithal edildi. Meclis yasalarının ve posta idaresinin yayınlanmasında matbaanın hakimiyeti, büyük ölçüde İngiliz gazetelerindeki yazılara dayanan gazetelerin gelişmesine yol açtı [289] . Walpole'un kontrolünden önce İngiliz basınındaki tartışmalar kolonilerde yeniden basıldı. [290] Kısıtlamalara karşı mücadele, kısmen baskıdan kaçmak için göç eden devrimci ruhlar sayesinde Büyük Britanya'dakinden daha başarılı bir şekilde gerçekleştirildi. İsyan suçundan yargılanan Peter Zenger, 1735'te bir jüri tarafından beraat ettirildi. Matbaanın devlet himayesindeki kaygısı sürekli bir mücadeleyi içeriyordu ve çok sayıda koloni, tek tip denetim girişimlerini engelledi. Benjamin Franklin gibi matbaacılar bir koloniden diğerine göç edebiliyordu. Büyük Britanya'nın 1765'te damga vergisini uygulamaya koyma girişimi, Amerikan kamuoyunu kaynağında etkiledi ve ardından kararlı bir direniş izledi. 'Matbaacılar, hükümetten etkilenmedikleri zaman genellikle özgürlük tarafında yer alırlar ve mesleklerinin kârlarına gösterdikleri özenle de dikkat çekerler. Birincisini açıkça ihlal eden ve ikincisinin büyük ölçüde azalmasını tehdit eden bir damga vergisi, onların birleşik ve ateşli muhalefetini kışkırttı.' [291] Devrimin patlak vermesinden önceki dönemde kağıt üretimi önemli ölçüde artmıştı ve koloniler kendi matbaalarını ve tipolarını üretebiliyorlardı. Reklamın önemi arttıkça gazete 'ekonomik

dağıtım mekanizmasının bir parçası' haline geldi. Gazetenin gücü, Devrimin başarısında [292] ve basın özgürlüğünü garanti eden Haklar Bildirgesi'nin kabulünde kendini gösterdi.

Devrimden sonra gazeteler siyasi partilere daha yakından bağlı hale geldi ve kamuoyunu etkilemekle ilgilendi. Ortaya çıkan bu acı, Fenno'nun 1799'da şunları yazmasına yol açtı: 'Amerikan gazeteleri, yazının kaynaklarını kirleten en aşağılık, yalancı, köle ruhlu ve rüşvetçi yayınlardır; editörleri ise, sürekli paslı ticari açgözlülüğün telleriyle hareket ettirilen en cahil, paragöz ve bayağı otomatlardır.' [293] Baskı girişimleri, John Adams ve Federalist partinin yenilgisine yol açtı. 'Matbaacılar bizi asla mükemmel bir huzur ve fikir birliği içinde bırakamazlar' (Jefferson). İmparatorluk, kısmen, parlamentonun kuvvete dayalı yasal üstünlüğüne ve Roma hukukunun bir unsurunun devamlılığına bağlı bölünmeyi güçlendiren matbaanın dengesiz gelişiminin çarpık etkileriyle yıkıldı. İngiliz kurumlarını yeni koşullara uyarlayamama, Batı yarımküredeki kolonilerin kaybedilmesine ve Doğu'daki imparatorluğun tehlikeye girmesine neden oldu. Teori, İrlanda'da ve dolayısıyla kolonilerde mutlak bağımlılık ile mutlak bağımsızlık arasında arabuluculuk yapamadı. [294] Episkopalyanizmin etkisinin ötesinde kolonilerde gelişen din [295] parlamentonun taleplerine karşı direnişi güçlendirdi.

Fransa'da kağıt endüstrisinin zorluklarına, matbaacıların sürekli göçünü ve Fransız eserlerinin Hollanda ve Cenevre'den kaçak olarak getirilmesini destekleyen telif hakkı ve baskı sorunları da eşlik ediyordu. 'Hollanda artık Fransa'nın büyük matbaasıydı ve ... Hollanda'daki basın özgürlüğünün on sekizinci yüzyılda Fransız düşüncesinin yayılmasına sağladığı vazgeçilmez hizmetleri ve on yedinci yüzyılda, en büyük düşünür olan Descartes'ı da dahil ederek Fransız düşünürlerine verdiği sığınağı hatırlamak yerindedir.' [296] Rousseau'nun başlıca eserlerinden hiçbiri Fransa'da basılmamıştır. 'İngiltere'de en ufak bir duygu veya alarm titreşimini bile elektrik hızıyla krallığın bir ucundan diğerine ileten ve benzer ilgi ve durumdaki insanları bağlantı bağları halinde birleştiren o evrensel zeka dolaşımı Fransa'da mevcut değildir.' [297] Ansiklopedi gibi büyük bir eserin yayınlanması, [298] telif hakkı zorluklarından ve kaçakçılık tehlikelerinden kaçınmayı, prestije hitap etmeyi ve sansürden kaçma olanakları sunmayı sağladı. Yayıncılar birliği, Chambers'ın İngiltere'deki çalışmalarına dayanarak projeyi desteklemeyi üstlendi. Çok sayıda zorluğun

ardından, yirmi yıldan fazla bir sürede tamamlandı. Tamamlanmasıyla birlikte laik edebiyat, eski kurumlar ve doktrinler üzerinde zafer kazandı. Manevi güç, kilise ellerinden edebiyat mesleğine geçti. Teoloji ve metafizik, fizik bilimlerinin yanında önemsiz kaldı. Ansiklopedinin etkisi, tekelin etkisinden kaçma girişimlerinde basın tarafından desteklendi. Reklam üzerindeki kısıtlamalar, liderlerin Devrim savaşlarını yürüttüğü çeşitli gizli sayfaların ortaya çıkmasına yol açtı. 'L'imprimerie est l'artillerie de la pensée' (Rivarol). 'Halk arasındaki tüm öfke, kızgınlık ve isyan önce gazeteler aracılığıyla yankılandı.' [299] Basının şiddetini baskı girişimleri izledi ve 1794'te Desmoulins'in ölümüyle özgürlük ortadan kalktı. 'Si je lache la bride à la presse, je ne resterai pas trois mois au pouvoir' (Napoleon). [300] Kağıt ihracatını ve yayınların baskılanmasını destekleyen ve Hollanda ile İngiltere'de matbaacılığı artıran Fransa politikası, Devrimle sonuçlanan bir dengesizlik yarattı. Ancak kilise ve devletin birleşmesine dayanan bu politika, Kuzey Amerika'da güneyde St. Lawrence'tan Mississippi'ye ve kuzeyde Saskatchewan'a kadar uzanan bir imparatorluğun temeli haline geldi ve Büyük Britanya'ya kaybedilmesinin ve bunun sonucunda ilk Britanya İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından, ilk Britanya İmparatorluğu'nun krizine yol açan yeniden yapılanmanın eksikliğini gidermeye olanak sağlayacak kadar güvenli bir ikinci Britanya İmparatorluğu'nun temeli oldu.

19. yüzyılın başlarında kağıt ve basılı malzeme üretimi sanayi devriminin etkisi altına girdi. Napolyon savaşları sırasında uluslararası sermaye Amsterdam ve Paris'ten İngiltere'ye kaçtı. Kağıt makinesi (Fourdrinier) Fransa'da icat edildi ve İngiltere'de geliştirilip benimsendi. [301] Nüfus ve tekstil üretimindeki artışa rağmen, yüzyılın ikinci yarısında ahşabın kullanımı büyük yeni kaynaklara erişim sağlayana kadar üretim, paçavra tedariki nedeniyle sınırlıydı. Birleşik Krallık'taki toplam kağıt üretimi, 1800'de yaklaşık 11.000 ton el yapımı kağıttan 1861'de 100.000 tona (bunun 96.000 tonu makine yapımıydı) ve 1900'de 652.000 tona (bunun 648.000 tonu makine yapımıydı) yükseldi. [302] Kağıt ithalatı da dahil olmak üzere, tüketim 1900 yılına kadar bir milyon tonu aştı. Fiyatlar, yaklaşık 1 *şilin* 6 *peniden düştü.* 1800'de bir pound olan fiyat , *1836'da 10 peniye* , 1859'da 6,5 *peniye* ve 1900'de pound başına 1 *peniden daha azına düştü.* Buhar gücü, 1814'te *The Times* tarafından matbaada kullanılmaya başlandı ve bu da yüzyılın ilk yarısında gazeteye güçlü bir tekel konumu kazandırdı.

Gazete üretimi saatte 250-1000 kopyadan 1853 yılına kadar 12.000 kopyaya çıkarıldı. Kağıt, reklam ve gazetelere uygulanan vergiler , *The Times'ın* tekelinin önemini vurguladı ve yüzyılın ortalarında tirajı diğer tüm Londra gazetelerinin toplamını aştı. Haber dışındaki konularla ilgili süreli yayınlar ve dergiler gibi medya daha düşük vergilere tabiydi ve hızla büyüdü. 'Bilgi vergilerinin' ortadan kaldırılması mücadelesinde kağıt vergisi azaltıldı ve 1840 yılında bir peni posta ücreti uygulamaya konuldu. Ucuz ve geniş çaplı ajitasyonun olanakları, Mısır Yasalarına yapılan saldırıların başarısında ve ellili yıllardaki pul ve reklam vergilerinin ve 1861'deki kağıt vergisinin kaldırılmasında gösterilmiştir. Sonuç olarak, *The Times'ın* konumuna meydan okumak için 1846'da *News* ve 1855'te *Daily Telegraph* gibi gazeteler kurulmuştur. *The Times'ın* siyasi etkisinin zirvesine Kırım Savaşı'nda Russell'ın etkili yazışmaları sayesinde ulaşılmıştır. Telgraf, Londra'daki yeni rakipler ve talepleri hükümet mülkiyetini getiren taşra gazeteleri tarafından istismar edilmiştir. *The Times* üzerindeki tekelin kötüleştirici etkileri, Amerikan haberleri ve Güney Eyaletlerinin desteği için New York *Herald'a* [304] olan talihsiz bağımlılıkta gösterilmiştir. Fransa-Prusya Savaşı'nda *News* ve New York *Tribune* arasındaki işbirliği, haberlerde hakimiyet kurmalarını sağlamıştır. Sahte olduğu kanıtlanan Pigott belgelerinin kabul edilmesi, prestij kaybına yol açtı ve 1890 yılına gelindiğinde *The Times* neredeyse iflas etmişti. 1870 tarihli Eğitim Yasası, okuma materyaline yönelik yeni bir talep yarattı ve bu da *Daily Mail* ve *Daily Express'teki* yeni gazeteciliğin öncüsü olan *Tit-Bits* ve *Answers'ın* yayınlanmasına yol açtı.

Daha ucuz kağıdın ve Eğitim Yasası'nın etkileri yayıncılık sektöründe de belirgindi. Kadınların kurgu eserlere olan talebini karşılamak üzere tasarlanan Mudie ve Smith'in ödünç verme kütüphaneleri, 31 *şilin* 6 *peniye satılan üç ciltlik romanları destekliyordu.* Tek ciltlik kitapların satışındaki rekabet, 27 Haziran 1894'te altı ay sonra set halinde satılan romanlar için cilt başına sadece 4 *şilin* ödeyeceklerini ilan eden bir genelge yayınlanmasına yol açtı. 1897'ye gelindiğinde piyasada sadece tek ciltlik romanlar yer alıyordu. 6 *şilinlik* romanın zaferi, yayıncıları geniş satış hacmine sahip kurgu eserlere odaklanmaya zorladı. Yirminci yüzyılda, ödünç verme kütüphanelerinin kumaş ciltli kitaplara olan talebindeki hakimiyeti, küçük boyutlu kağıt kitapların büyük ölçekli üretimi ve satışı ile daha da zayıfladı.

Haberlerle ilgili olmayan medyanın önemini vurgulayan *The Times'ın* tekel konumu, uluslararası telif hakkı mevzuatının bulunmadığı Amerika Birleşik Devletleri için önemli sonuçlar doğurdu. Ainsworth, Dickens, Collins, Thackeray, Trollope ve diğerlerinin isimleriyle ilişkilendirilen süreli yayınlar, dergiler ve kitaplardan oluşan edebiyat, Amerika Birleşik Devletleri'ne ihraç edildi. Amerikan edebiyatı, İngiliz rekabetinin nispeten etkisiz olduğu gazeteler ve medya ile sınırlı kaldı. Amerikalı yazarlar gazetecilikte bir çıkış yolu buldular. 'Basın özgürlüğü' ve büyük merkezlerin büyümesi, gazetelerin büyümesine ve tekniğin hızla gelişmesine katkıda bulundu. Silindir baskı makinesi, stereotip, rulo baskı makinesi ve linotip, saatte 12 sayfalık 2.400 kopyadan 1887'de saatte 8 sayfalık 48.000 kopyaya ve 1893'te saatte 8 sayfalık 96.000 kopyaya kadar artış sağladı. Atlantik Kablosunun tamamlanması Avrupa haberlerinin önemini artırdı, ancak Amerikan dilinin İngilizceden bağımsız olarak gelişmesini sağlayan yoğunlaştırılmış bir yazı biçimini de beraberinde getirdi. 1890'daki telif hakkı yasası Amerikan yazarlarını korudu ve edebiyattaki farklılıkları vurguladı.

Büyük merkezlerde reklamın önemi, büyük gazetelerin mali durumunu güçlendirdi ve gazeteler ile merkezler arasındaki rekabeti yoğunlaştırdı. Tirajı artırmak için haber ihtiyacı, telgrafın gelişimini ve haber servislerinin örgütlenmesini hızlandırdı. Tekel pozisyonları hızla oluşturuldu ve teknik değişimle hızla yok edildi. Bu karışıklıklar siyasi değişime yansıdı. J.G. Bennett, Sen.'in gazetecilik faaliyetleri, kuruşluk gazeteler ve sokak satışları, ticari basının büyük boy gazetelerinin abonelik sisteminin tekelini zayıflattı ve Jackson döneminin siyasi karışıklıklarıyla birlikte gerçekleşti. Metropol basını, Kongre'nin tek otoritesini yok etti ve 1840'tan sonra parti mekanizması gücü Washington'dan uzaklaştırdı. *Chicago Tribune'ün* ellili yıllarda hızlı baskı makinelerini kullanmaya başlaması, Cumhuriyetçi partinin yükselişi ve ardından Abraham Lincoln'ün başkan seçilmesiyle aynı zamana denk geldi. Gazetelerin genişlemesiyle birlikte Kuzey'deki ticari faaliyetler, daha az aktif olan Güney ile artan sürtüşmeye yol açtı ve Orta Batı'nın gelişimi, İç Savaş'a katkıda bulunan belirleyici bir unsur getirdi. Kuzey'in başarısının ardından, St. Louis'deki deneyimiyle New York'ta hızlı bir basın sistemini kuran ve Cleveland önderliğinde Demokrat Parti'nin geri dönüşüne katkıda bulunan Pulitzer'e kadar Cumhuriyetçi Parti'nin

egemenliği devam etti. Ardından, San Francisco'daki deneyimiyle WR Hearst New York'taki siyaset alanına girdi ve Pulitzer'in ayrılmasıyla Demokrat Parti'yi destekledi.

Odun hamurundan kağıt üretimi, fiyatın 1875'te pound başına 8,5 sentten 1897'de 1,5 sente düşmesine neden oldu. Başlıca ladin olan odun hamuru, hızla dönen bir taşa karşı basınç uygulanarak küçük liflere öğütülerek mekanik hamur elde ediliyordu; bu hamur, kimyasallar kullanılarak üretilen hamurla %75 ila %80 ve %25 ila %20 oranında karıştırılıyordu. Bu endüstri, büyük ladin ormanlarına, ucuz ve bol su gücüne [308] ve hammadde ve nihai ürün için ucuz ulaşıma erişimi gerektiriyordu. Tesisler, büyük hidroelektrik santrallerinin yakınında kuruluyordu. Gerekli sermayeyi sağlamak ve fiyatlar üzerinde etkili olmak için büyük kağıt şirketleri ortaya çıktı. Fiyatları yükseltme girişimleri, gazetelerden kararlı bir muhalefetle karşılandı. Gazete sahipleri, siyasete aktif olarak katılarak prestijlerini artırmaya ve gazetelerinin tirajını yükseltmeye çalıştılar. WR Hearst, Horace Greeley gibi, New York belediye başkanlığına, New York eyalet valiliğine ve Amerika Birleşik Devletleri başkanlığına talipti. Amerikan başkanları, özellikle Theodore Roosevelt, gazetelerden etkin bir şekilde yararlandı ve gazete kağıdının fiyatını düşürmenin yollarını tercih etti. Taft yönetimi, Kanada'dan gelen gazete kağıdına uygulanan gümrük vergilerini düşürmeyi başardı ve Woodrow Wilson yönetimindeki Demokrat Parti'nin düşük gümrük vergisi politikası, gazete taleplerini daha da etkili bir şekilde yansıttı. [309] Kanada hükümet yetkililerinin Kanada'da gazete kağıdı fabrikalarının kurulmasını zorunlu kılan baskısı, büyük ölçüde enerji santrallerinin kapasitesine bağlı olarak düzensiz bir gelişme türünü içeriyordu. Gazete kağıdı üretimindeki artış, gazetelerin boyutunun büyümesine, Pazar gazetelerine vurgu yapılmasına ve tirajı artırmak için yeni yöntemlere yol açtı. Fotoğrafların merkezi bir özellik haline geldiği magazin gazeteleri, daha düşük seviyedeki sansasyon yaratma olanaklarından yararlandı. Bu etkiler, reklamcılığa, reklamcılığa uygun malların hızlı ve geniş dağıtımını sağlamak üzere tasarlanmış pazarlama organizasyon türlerine ve gazetelerin geniş tirajına elverişli haber türlerine vurgu yapan 1920'lerin patlama dönemiyle paralellik gösterdi.

Gazete kağıdına ve reklamcılıktaki tekel konumuna bağlı olarak gelişen son derece hassas ekonomi, özellikle radyo olmak üzere yeni bir

medyaya vurguyu hızlandırdı ve bu da büyük ölçekli bir bunalıma katkıda bulundu. Radyo, Demokrat Parti'nin iktidara dönüşü ve "gazetelerin kendisine karşı olmasından daha fazla hiçbir şeyin kendisine yardımcı olamayacağını" iddia eden FD Roosevelt'in seçimiyle birlikte siyasi değişime de sahne oldu. Amerika Birleşik Devletleri'nde metropol gazetelerinin yerelleştirilmesi, ulusal bir bakış açısından ortak bir payda sağlayan haftalık ve özet yayınlarla birlikte gerçekleşti. Resimli gazeteler ve radyo, ulusal kapsama alanı için reklam taleplerine yanıt verdi. Radyo, müzik üzerinde derin etkiler yaratan en düşük ortak paydayı vurguladı. Basılı yayınlarda, sinema da dahil olmak üzere fotoğraflarda, sesli filmler de dahil olmak üzere fonograflarda ve radyoda mekanizasyonun önemi edebiyatta, sanatta ve müzikte açıkça görülmüştür. Kelimeler üzerindeki mekanizasyon baskısı, basitleştirilmiş yazım ve anlambilime olan ilgide yansıtılmıştır. Sözlerin sınırlılıkları, reklam aracı olarak mimariye ve gökdelenlerin yükselişine yol açmıştır. Kuzey Amerika'da, Büyük Britanya ve Avrupa'nın aksine, kitap gazeteye tabi kılınmıştır. Mekanizasyon, en çok satanlara vurgu yapılmasını ve daha sanatsal edebi eserlerin anlaşılmazlığının oluşmasını içermiştir. [311] Edebiyat ve diğer bilim alanları, modern bir malikâne sisteminde feodal hale gelmiştir. Yayıncılık firmaları, üniversitelerle bir ölçüde işbirliği içinde bilgi tekelleri kurmuş ve ders kitaplarında istismar etmiştir. Uygun aralıklarla gözden geçirilen büyük bir ders kitabı, bilimsel çalışmaların pahasına karlı bir şekilde kullanılabilir. Tekeller yeni medyadan gelen rekabete tabidir, ancak bunlar da ortaya çıktıkları koşulları yansıtır. İncil [312] ve ortodoks edebiyat satışlarına odaklanan büyük mağazalar, küçük ve ucuz kitapçıklarda 'dokunulmaz' konuları kullanan yayıncılara geniş bir alan bırakmaktadır. [313] Eğer uygarlık anlaşılmazlığa toleransla ölçülebiliyorsa, aynı siyasi alanda aynı dili kullanarak oluşturulan bilgi tekelleri onun kapasitesini zayıflatır.

Kuzey Amerika'da iletişimde yaşanan büyük ölçekli mekanizasyonun Büyük Britanya ve Avrupa üzerindeki etkisi, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki yeni gazetecilikle birlikte belirginleşti. İspanyol-Amerikan Savaşı sırasında New York'ta Hearst ve Pulitzer arasındaki yoğun rekabet, Boer Savaşı sırasında *Daily Mail* ve *Daily Express'in* tirajındaki belirgin artışla paralellik gösterdi. Amerikan etkisi, Amerikan gazetelerinin yeni baskılarının kurulması ve Blumenfeld ve Lord Beaverbrook gibi gazetecilerin Büyük Britanya'ya göç etmesiyle kendini gösterdi. Amerika

Birleşik Devletleri'nde geliştirilen teknikler Büyük Britanya ve Avrupa'ya ithal edildi ve uyarlandı. Yeni gazeteciliğin etkileri, 1908'de Lord Northcliffe tarafından *The Times'ın* satın alınmasında açıkça görüldü. *Westminster Gazette* gibi siyasi gazetecilik zayıfladı. Yeni gazeteciliğin prestiji, gazete soyluluk unvanının oluşturulmasında gösterildi. Amerika Birleşik Devletleri'nde gazetenin egemenliğini karakterize eden dış politika istikrarsızlığı, yeni gazetecilikle birlikte Büyük Britanya'ya da girdi. [314] Etkileri, 1914'te savaşa yol açan dış politikadaki istikrarsızlıkta belirginleşti. Boer Savaşı sırasında Kaiser'in Kruger'e gönderdiği sansasyonel telgrafın ardından, kamuoyu Almanya'dan Fransa'ya yöneldi. [315] Savaş sırasında basının gücü, Kabine'de yapılan köklü yeniden yapılanmalarda kendini gösterdi. Savaştan sonra, Northcliffe'in ölümü ve *The Times'ın* kontrolü için yapılan yeni düzenlemelerle, Lord Beaverbrook yönetimindeki *Daily Express* , kıta politikasına olan vurgudan, Büyük Britanya'nın geleneksel serbest ticaret politikası üzerinde önemli etkileri olan emperyal tercihlere yöneldi. Büyük Britanya'da gazetelerin etkisi, reklam gelirlerine yönelik müdahaleleri kontrol altında tutmanın bir yolu olarak radyonun devlet mülkiyetinde olmasını destekledi. Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, radyo yeni bir medya aracı olarak, özellikle Baldwin gibi politikacıların gazetelerin baskısına direnmelerini sağladı. Ancak 1919 ile 1939 arasındaki dönemde gazeteler için reklamın artan önemi, iç ve dış işlerine yönelik entelektüel ilginin azalmasıyla birlikte geldi. [316]

Kıta Avrupası'nda Amerikan gazeteciliğinin etkisi, kitabın daha güçlü bir şekilde yerleşmiş olması ve dil ve hukuk sistemlerindeki farklılıklar nedeniyle daha dolaylıydı. On dokuzuncu yüzyıl boyunca, Anglo-Sakson ülkelerine göre reklama daha az bağımlı olan Fransız basını, sürekli olarak baskıya veya baskı tehditlerine maruz kaldı. Napolyon'un katı kontrolünden kurtulduktan sonra gazeteciler, basın özgürlüğü için uzun bir mücadeleye başladılar. 1830 devriminde belirleyici bir etki gösterdiler, ancak daha sonra Louis Napolyon'un baskıcı politikası altına girdiler. İkinci imparatorluğun sansürü altında Fransız gazeteciliği, "tarihte biçimin içeriğe üstün geldiği tek önemli gazetecilik" haline geldi ve Fransa tekrar Hollanda'dan gelen rekabete maruz kaldı. İmparatorun Fransız mültecilerin saldırılarıyla ilgili şikayetlerine cevaben, "Belçika anayasasının gazeteciler tarafından yapıldığı ve basının sınırsız özgürlüğünün anayasa ile o kadar iç içe geçtiği,

yasama organının kendisinin bu durumla ilgilenme yetkisinin olmadığı, kurucu meclis dışında hiçbir yetkisinin olmadığı" belirtildi. [318] Kısmen mücadelenin yoğunluğu sonucu Fransa'da gazetecilik anonimlikten kurtuldu ve gazeteciler aktif politikacılar haline geldi. [319] Çok sayıda küçük siyasi gazete, basını dış ve iç gruplardan gelen doğrudan sübvansiyonlarla manipülasyona açık hale getirdi. [320]

Almanya'da küçük prensliklerdeki siyasi sansür güçlü bir etkiye sahipti ve bunun sonucunda yetenek edebiyata, üniversitelere ve müziğe yöneldi. Napolyon döneminden ve Prusya'nın artan etkisinden sonra sansürün yerini manipülasyon aldı. Bismarck tarafından geliştirilen manipülasyon gelenekleri, yirminci yüzyılda Goebbels döneminde devam etti. [321] Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Almanya'daki gazetenin etkisinin yayılma hızındaki farklılık, kaçınılmaz olarak yanlış anlamalara yol açtı. Bürokratik bir Roma hukuku devletinin siyasi basını, ortak hukuk devletinin basınından keskin bir şekilde farklıydı. 1909'da Kaiser'in *Daily Telegraph* ile yaptığı röportaj, İngiliz okuyucular için anlaşılmazdı, çünkü Kral Edward VII'nin bir Alman gazetesinde röportaj vermesi düşünülemezdi. Kitaba ve gazeteye dayalı gelenekler arasındaki çatışma, savaşın patlak vermesine katkıda bulundu. Versay Antlaşması, yönetim ilkesi olarak kendi kaderini tayin etmeyi vurguladı ve matbaada dilin önemini kabul etti. [322] Sonuç olarak, radyoda sözlü iletişimin mekanizasyonuyla hızla geçerliliğini yitirdi. Basın üzerindeki hükümet etkisi radyoya da yayıldı. Hoparlör, Nazilerin seçiminde belirleyici bir öneme sahipti. Almanca konuşulan bölgeler, daha büyük bir Alman İmparatorluğu'na katılmaya davet eden sözlü iletişimin çağrısına yanıt verdi. İkinci Dünya Savaşı, büyük ölçüde gazete ve radyo arasındaki bir çatışmanın sonucu oldu. Savaşın yürütülmesinde, mekanize sözlü iletişimin gücü, özellikle Churchill ve Roosevelt tarafından İngilizce konuşulan dünyada kullanıldı. Rusya, dilin zorluğu ve Alman propagandasının etkisiz kalması konusunda muazzam bir avantaja sahipti. İletişimin aniden genişlemesi, matbaanın icadı ve 17. yüzyıldaki dini savaşlara benzer bir vahşet dalgasına yol açtı ve Almanya'nın bölgelerini yine harap etti.

Yakın Doğu'da mekanize iletişim, milliyetin temeli olarak daha az etkili olmuştur. Doğu'da Yunan uygarlığı, Latinlerin saldırılarına başarıyla direndi. 1453'te Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Türklerin egemenliği, tek tip bir dille birlikte gelmedi. İslamiyetin hakim olduğu

bölgelerde, resimlere duyulan nefret, matbaanın icadını geciktirdi. Milliyet, büyük ölçüde din nedeniyle dille örtüşmedi. Dile dayalı ulusal duygu, siyasi düzenlemelere karşı protestolarda kaydedildi. Rus İmparatorluğu'nun örgütlenmesi, iki bin yıldan fazla bir süredir Batı uygarlığını tehdit eden göçebelerin yıkımlarını durdurdu. Bizans etkisi, Rus Ortodoks Kilisesi'nin devletle ilişkilerinde Rusya'da devam etti. İletişimdeki gelişmeler kısıtlıydı. Rusya'da Rönesans ve on sekizinci yüzyıl yaşanmadı. Yerel edebiyatın geç gelişimi, on dokuzuncu yüzyılda büyük Rus gerçekçi yazarların eserlerinde yansıtıldı. Kilise ve devletin kaynaşması, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'daki devrimci geleneğin etkileri komünizm ve komünist edebiyatta kristalleşene kadar Batı etkisine direndi. [325] Almanya'da, özellikle 1848'de devrimci eğilimlerin yenilgiye uğraması, özellikle İtalya'da milliyetçiliğin yükselişi ve Papalığın yanılmazlığı doktrininde açıkça görülen Kilisenin artan merkezileşmesi, Karl Marx ve diğerleri tarafından komünizmin sistematik örgütlenmesini izledi. Batı'nın direnişi, komünizmi Sezaropapizme karşı bir silah olarak Rusya için cazip hale getirdi.Komünizme duyulan ilgiyle desteklenen Rus devrimi, matbaanın doğuşuna vesile olan ve devrimden etkilenmeden varlığını sürdüren devletin çöküşüne yol açtı.

Bilgi tekelleri, kısmen üzerine kuruldukları iletişim araçlarıyla ilişkili olarak gelişmiş ve gerilemiş, din, merkeziyetçilikten uzaklaşma ve zaman ile güç, merkezileşme ve mekânı vurguladıkça dönüşümlü olarak ortaya çıkmıştır. Kil tabanlı Sümer kültürü, taş tabanlı Semitik kültürle kaynaşarak Babil imparatorluklarını ortaya çıkarmıştır. Taş ve papirüs bağımlılığının birleşmesiyle oluşan Mısır uygarlığı, sonunda dine yenik düşen istikrarsız bir imparatorluk yaratmıştır. Asur ve Pers imparatorlukları, Mısır ve Babil uygarlıklarını birleştirmeye çalışmış, ancak Babil uygarlığı hoşgörüye dayalı yaklaşımıyla başarılı olmuştur. İbrani uygarlığı, putperestliği vurgulayan siyasi örgütlenmelerin aksine, yazının kutsal karakterini vurgulamıştır. Sözlü geleneğe dayalı Yunan uygarlığı, siyasi imparatorlukları yıkan güçlü mayayı üretmiştir. Roma, Mısır uygarlığının dayandığı iletişim aracını kontrol altına almış ve kapsamlı bir bürokrasi kurmuştur, ancak Mısır uygarlığı, parşömen kodeksine dayalı Hristiyanlıkla Bizans İmparatorluğu'nda birleşerek varlığını sürdürmüştür. Batı'da Hristiyanlığın silahları arasında, Aziz Augustinus'un orijinal günahı ve siyasi yöneticilerin zayıflığını vurgulayan argümanları yer alıyordu. Siyasi güç, başka bir araç olan kağıdın ortaya çıkmasıyla daha da önem kazandı ve

Locke ile Rousseau da psikolojik *tabula rasa'da* ve öğrenmenin temeli olarak deneyime vurgu yaparak orijinal günaha karşı argümanlar geliştirdiler. 'İnsanlar her zaman çabalarını haklı çıkaracak genel bir teori ararlar ve neredeyse her zaman entelektüel olarak savunulamaz bir teori seçerler' (Randall). Dilin temel aldığı ve mekanize iletişimle güçlenen bilgi tekelleri, milliyetçiliğe ve komünizmin yükselişine yol açtı. 'Eğer herkesin kendisine saygı duymasını istiyorsa, bilinmesine izin versin ama anlaşılmasına izin vermesin' (Hallam).

Matbaa endüstrisinin muazzam genişlemesi ve tekellerin büyümesini destekleyen basın özgürlüğüne verilen önem, milliyetçiliği yoğunlaştırmıştır. Toynbee, 1875'ten önce sanayileşme ve milliyetçiliğin büyük güçler oluşturmak için birlikte çalıştığını ve sonrasında sanayileşmenin dünya çapında, milliyetçiliğin ise dar ve küçük hale geldiğini öne sürmüştür. [326] Henry Adams, 1870'i 'dört aylık dergilerin yerini aylık dergilere, tipo baskının illüstrasyona, ciltlerin sayfalara bıraktığı edebi dönemin sonu' olarak değerlendirmiştir. Matbaanın milliyetçilik üzerindeki etkileri, ortak hukuk ülkelerinde belirgin olmuştur. 'Temsilî bir hükümet sisteminin başarısı, matbaanın icadıyla önemli ölçüde etkilenmiştir', [327] ancak sınırlamaları da büyük ölçüde matbaanın bir sonucu olmuştur. Tartışmaların yayınlanması, parlamento konuşmalarının biçimi ve içeriği üzerinde etkili bir kontrol anlamına geliyordu. Lord Somers, 'zamanında önerilen ve kabul edilen hiçbir iyi yasanın, kamuya açık gazetelerin dikkatini çekmediği bir yasa olmadığını' belirtmiştir. [328] Kısır döngü, Dicey tarafından 'Yasalar, yasa yapıcı görüşü besler' şeklinde tanımlanmıştır. 'Modern devletlerin mekanizmasındaki en önemli unsur, yasama enerjisidir' [329] (Maine). 'Bana göre, mevcut çağ, dinin işlevlerinin yasa tarafından benzer şekilde gasp edilmesine hızla yaklaşıyor gibi görünüyor' (Coleridge). Avukatların konumu güçlenmiştir. 'İngiltere'de, avukatlık mesleği, yetenek için en güçlü çekiciliği sunan meslek gibi görünmektedir; çünkü yetenek, himaye desteği olmadan bile, icraatla birleştiğinde mutlaka ödül kazanır. Sıklıkla kamu hayatına giriş olarak seçilir.' Ayrıca, az çok uzaktan bağlantılı birçok durum için bir nitelik olması ve devletin en yüksek memurlarının birçoğunun mutlaka bu saflardan çıkmış olması gerçeğinden dolayı büyük avantajlar sunmaktadır.' [330] Amerika Birleşik Devletleri'nde, 'hukuk mesleği, demokrasinin doğal unsurlarıyla şiddete başvurmadan birleştirilebilen ve onlarla avantajlı ve kalıcı bir şekilde bütünleşebilen tek aristokratik unsurdur'. [331] Basının hukuk

üzerindeki etkisi, 'akılcı bir özgürlük ruhu içinde yayılmış ve ulusal hale gelmiş, bunun sonucunda kamuoyunun ve en değerli organı olan jürinin etkisi ve kontrolü' (Coleridge) ile sözlü geleneğin devamlılığıyla yumuşatılmıştır. 'Mahkemelerin işlerine jüriyi ne kadar çok dahil ederseniz, hakim sayısını o kadar azaltabilirsiniz ki bu büyük bir avantajdır.' [332] 'Jüri hangi şekilde uygulanırsa uygulansın, ulusal karakter üzerinde güçlü bir etki yaratmaktan geri kalmaz; ancak bu etki, hukuk davalarına dahil edildiğinde muazzam ölçüde artar.' [333] Roma hukukuna gelince, 'iki hukuk sistemi arasındaki temel fark, birinin ayrıcalık tanıması, diğerinin ise hakları yasaklamasıdır'. [334] 'İngiliz ve Amerikalı avukatlar ne yapıldığını araştırır; Fransız avukat ne yapılması gerektiğini araştırır; birincisi emsal kararlar üretir; ikincisi gerekçeler sunar." [335]

Ortak hukuk sistemine sahip ülkelerde, özellikle ticarete ve basın özgürlüğüne önem veren ülkelerde, iletişim tekeli, gazete, dergi ve kitap yayıncılığında tekelci eğilimleri daha da belirginleştirir. Yayıncılar, yeni yazarların ortaya çıkmasını engellemek için tanınmış yazarları ve okuyucuları kullanırlar. [336] Buna karşılık, yerleşik kitapların yeniden basımı yazarların konumunu zayıflatır. 'Bana ölü yazarları verin - asla kopya için sizi bekletmezler' ve buna telif hakkı için de eklenebilir. 'Orijinallik, entelektüel piyasada sahibi için en büyük dezavantajdır.' [337] Montesquieu'yu takip ederek, 'liberal siyaset teorisinin ticaretin tekrarlayan bir ürünü olduğu' konusunda ısrar etmek artık mümkün değildir. [338]

Bu değişikliklerin imparatorluk için derin etkileri vardır. Roma hukuku gelenekleri ve örf ve adet hukuku geleneklerinin kaynaşmasından fayda sağlayan Britanya İmparatorluğu, Kanada'daki Fransızlar, Güney Amerika'daki Hollandalılar, Hindistan ve Pakistan dilleri ve İrlanda'da İrlanda dilini canlandırma girişimi örneğinde olduğu gibi, basılı ve sözlü kelimenin mekanizasyonunun etkisiyle, büyük ölçüde dile dayalı artan ulusallaşmanın etkilerine maruz kalmıştır. Örf ve adet hukuku geleneği daha güçlü hale gelme ve merkeziyetçilikten uzaklaşan unsurların etkisini yansıtma eğilimindedir. 'Demokratik yönetim altında İngiltere, dünya işleri üzerindeki tüm etki fikrinden vazgeçmelidir' (Lord Salisbury).

Amerika Birleşik Devletleri, mekanize iletişim sistemleri ve örgütlü güçleriyle, egemenliğin *hukuken* korunduğu ve *fiilen* emperyalizmi genişletmek için kullanıldığı, ortak hukuka dayalı yeni bir emperyalizm

türünü desteklemiştir. [339] İngiliz Milletler Topluluğu üyelerinde ortaya çıkan emperyalizme yönelik eğilimleri istismar edebilmiştir. Kanada, İngiliz Milletler Topluluğu'na nüfuz etmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bu etkiye karşı direnç, ortak hukuk geleneklerine ve özellikle Avrupa'nın kültürel mirasına bağlı kalınarak etkili hale getirilebilir. Devlet ve Kilise, ardı ardına gelen işgal dönemleri sonucunda Avrupa'nın geniş bölgelerinde kontrolü kaybetmiştir ve Batı'da hayatta kalmak, sürekli olarak boyun eğdirilmelerine ve Avrupa'nın kültürel liderliğinin ve üstünlüğünün tanınmasına bağlıdır. Devletler kültür eksikliğinden dolayı yok olur [340] (Jaeger), imparatorluklar ve medeniyetler de öyle. Seri üretim ve standardizasyon Batı'nın düşmanlarıdır. Yazılı ve sözlü kelimenin mekanizasyonunun sınırlamaları vurgulanmalı ve sözlü geleneğin canlılığını yeniden kazanmak için kararlı çabalar gösterilmelidir. [341]

Büyük ölçekli siyasi örgütlenme, idari verimlilik açısından mekânsal sorunların ve süreklilik açısından zamansal sorunların çözülmesini gerektirir. Yapısal esneklik, yetenek arayışına yönelik sürekli bir ilgiyi ve bilgi tekellerine yönelik sürekli saldırıları içerir. İstikrar, yönetim araçlarının sınırlılıklarının yanı sıra olanaklarıyla da ilgilenmeyi gerektirir.

Bir iletişim aracına yoğunlaşmak, ilgili uygarlığın kültürel gelişiminde ya mekân ve siyasi örgütlenmeye ya da zaman ve dini örgütlenmeye yönelik bir önyargıyı ima eder. İkinci bir iletişim aracının ortaya çıkması, birincisinin önyargısını dengelemeye ve imparatorluğun büyümesine uygun koşullar yaratmaya yöneliktir. Bizans İmparatorluğu, siyasi örgütlenmeyle ilgili olarak papirüse ve dini örgütlenmeyle ilgili olarak parşömene özgü bir önyargının birleşmesinden doğmuştur. Batıda parşömenin egemenliği, dini örgütlenmeye yönelik bir önyargıya yol açmış ve bu da siyasi örgütlenmeye yönelik bir önyargıya sahip olan kağıdın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Matbaa ile birlikte kağıt, yerel dillerin etkili bir şekilde gelişmesini kolaylaştırmış ve milliyetçiliğin büyümesinde canlılıklarını ifade etmelerini sağlamıştır. Alfabenin büyük ölçekli makine endüstrisine uyarlanabilirliği, okuryazarlığın, reklamcılığın ve ticaretin temeli haline gelmiştir. Matbaanın özel bir ürünü olan kitap ve dolayısıyla gazete, dilin milliyetçiliğin temeli olarak konumunu güçlendirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde gazetenin egemenliği, mekân açısından iletişimde büyük ölçekli tekellerin gelişmesine yol açmış ve zaman sorunlarının ihmal edilmesine neden olmuştur. Büyükşehir gazetelerinin bölgesel tekelleri, basın birliklerinin

tekelleriyle güçlenmiştir. Gazetenin mekâna vurgu yapma eğilimi ve bilgi tekelleri, yeni bir ortam olan radyonun gelişmesiyle dengelenmiştir. Sonuçlar, planlamanın ve sosyalist devletin büyümesinde yansıyan zaman sorunlarına yönelik artan bir endişede açıkça görülmüştür. Amerika Birleşik Devletleri'nde [343] ve Batı dünyasında gazeteye bağımlılığın içerdiği istikrarsızlık, olası bir istikrar sağlayıcı faktör olarak kuvvete başvurmayı kolaylaştırmıştır. İletişimin önyargısının kontrol edilebileceği ve uzay ve zamanın öneminin değerlendirilebileceği bir yönetim sistemi geliştirme yeteneği, imparatorluğun ve Batı dünyasının bir sorunu olmaya devam etmektedir.

ÇEVİRMENİN NOTLARI VE DÜZELTMELER

Yazımdaki beklenmedik farklılıklar, aşağıda listelenenler dışında, orijinal metindeki gibi bırakılmıştır. Tireli kelimeler standartlaştırılmıştır.

Sayfa 24: İki farklı yazım şekli kaydedildi.

> Akhenaten (MÖ 1352 - MÖ 1336 veya 1334'te öldü) - 18. Hanedan. Tutankhamun - 1333-1324 - dolayısıyla 18. Hanedan. Firavun Akhenaten (XXV. Hanedan, MÖ 1370-1352). 25. Hanedan olamaz çünkü o MÖ 752'den MÖ 653'e kadardır. Dolayısıyla, doğru yazımın Akhenaten olduğu çıkarımı yapılır. Tüm örnekler Akhenaten olarak birleştirilmiştir. Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Pharaohs

Sayfa 49: Uyumluluk sağlamak amacıyla Tiglath-Pileser'e bir tire eklendi.

Sayfa 60: Achaeminides yerine Achaeminids yazım hatası düzeltildi.

Sayfa 136: Ammanius Marcellinus, Ammianus Marcellinus olarak düzeltildi.

> Ammianus Marcellinus (325/330—391 sonrası), dördüncü yüzyılda yaşamış bir Yunan tarihçisidir. Günümüze ulaşan geç Roma İmparatorluğu'nun son büyük tarihsel anlatımı onun eseridir: Eseri, Roma'nın 96'dan 378'e kadar olan tarihini kronolojik olarak anlatmaktadır, ancak yalnızca 353-378 dönemini kapsayan bölümler günümüze ulaşmıştır. Kaynak— www.thefreedictionary.com

Sayfa 142 ve 148: Lowe veya Loew, “Beneventan Yazısı: Güney İtalyan Miniskülünün Tarihi” adlı eserde arama yapıldığında, isminin doğru yazılış şeklinin olmadığı anlaşılıyor. Orijinal haliyle bırakıldı. Kaynak— http://en.wikipedia.org/wiki/Beneventan_script .

Sayfa 152: Dipnotta (şimdi 197 olarak yeniden numaralandırılmıştır), Abbasid yazım hatası Abassid olarak düzeltildi. Omayyad yazım hatası Omayyah olarak düzeltildi.

Sayfa 159: Dipnotta (şimdi 208 olarak yeniden numaralandırılmıştır), Jespersen'den Jesperson'a düzeltme yapılmıştır.

Sayfa 163: Glanvill yerine Glanville yazım hatası düzeltildi.

Sayfa 188: “busi-” kelimesi “business” olarak tamamlandı.

Sayfa 190: Kamuoyunda alışılmadık ancak görünüşte arkaik bir yazım şekli. Orijinal haliyle bırakıldı.

Sayfa 197: Dr. Otto Geirke, yazım hatası Gierke olarak düzeltildi. Kaynak — http://www.britannica.com/EBchecked/topic/233358/Otto-Friedrich-von-Gierke

Dizin: _Aenid_ yazım hatası _Aeneid_ olarak düzeltildi; Nabonnasar yazım hatası Nabonassar olarak düzeltildi; ve Nicaea başlığı altında, açıklık sağlamak amacıyla 787'ye "Konseyi" eklendi. Bazı girişler alfabetik sıraya göre düzenlenmemiştir, ancak orijinal halleriyle bırakılmıştır.

Şapka işareti, üst simge bir harfi gösterir.

DİZİN

- **A**

- Aachen, 144.
- Abbasiler, 152, 153.
- Abydos, 15.
- Akhalar Birliği, 113.
- Akhalılar, 43, 72.
- Ahamenişler, 58, 60.
- *günlük gazeteler* , 120.
- Adams, GB, 164.
- Adams, Henry, 212.
- Adams, John, 197.
- Addison, 193.
- Adelard, 158.
- evlat edinme, 39.
- reklam, 186, 204-5, 207, 216.
- Aemilius Paulus, 118.
- *Aeneid* , 119.
- Eolians, 72, 75.
- Aeschylus, 95-6.
- Aetolia ligi, 113.
- Ahriman, 60 yaşında.
- Ahura-Mazda, 59-61.
- Ainsworth, 201.
- Akhenaten, 24, 27.
- Akkadlar, 26, 35-7, 47, 53, 66.
- Büyük Albertus, 158, 162, 165.
- Albigens Haçlı Seferi, 160.

- Alcuin, 144.
- Dolayısıyla, 175.
- Alexander, 59, 108, 134, 151.
- İskenderiye, 108, 109-10, 112, 115, 122, 127, 128, 132, 134, 136, 137, 153.
- Büyük Alfred, 160.
- cebir, 37.
- el-Harezini, 158.
- Al-Mamun, 153.
- alfabe, 26, 36, 37, 44, 49-52, 58 n., 64, 66-7, 173, 183, 216;
- Yunanca, 67, 71;
- Gotik, 136;
- Glagolit dönemi, 154.
- Altheim, 130.
- Ambrose, 136.
- Amenhotep II, 42.
- Amenophis II, 23.
- Amenophis III, 24.
- Amerikan Devrimi, 196-197.
- Ammianus Marcellinus, 136.
- Amon, 21, 22-5, 68.
- Amoriler, 36-7.
- Amos, 56.
- Amsterdam, 181, 189-90, 199.
- Anaxagoras, 92.
- Anaximander, 78, 88.
- Antropomorfizm, 76, 80.
- Antigonidler, 108, 113.
- Antigonus Doson, 113.
- Antigonus Gonatas, 113.
- Antakya, 132, 133, 137, 153.

- Antiochus, 132.
- Sebepler, 123, 131.
- Antwerp, 180, 181, 189-90.
- Anu, 38 yaşında.
- Teuslu Apollion, 118.
- Apollo, 80, 89, 122.
- Apollodorus, 112.
- Apollonius, 110.
- Aquinas, Thomas, 158, 162, 165.
- Arapça, 55.
- Araplar, 139, 146.
- Aramiler, 43, 48, 50, 58, 64, 65, 66, 132.
- Aratus, 113.
- Kara tahta, 59.
- Arşilokos, 75.
- mimari, 53, 65, 77, 130.
- Areopagus, 83, 84-5, 98.
- Aristarchus, 109.
- Samoslu Aristarkus, 110.
- Aristophanes, 96.
- Aristoteles, 69-70, 91, 110-11, 117, 118, 157, 158, 162, 168.
- aritmetik, 86, 88, 99.
- Arius, 135-6, 142.
- Arragas, 114.
- Ash, 57 yaşında.
- Aşur, 45-6, 47, 59.
- Aşur-bani-pal, 47, 56.
- Aşur-nasir-pal II, 45.
- Asklepios, 121.
- Asoka, 151.
- Asurlular, 43-9, 50, 51, 56, 57, 58, 59, 65, 66, 76.

- astroloji, 60-1, 110, 122.
- astronomi, 40, 60-1, 78, 110, 111, 122, 187.
- Aten, 24.
- Athanasius, 135, 141.
- Athena Polias, 86 yaşında.
- Atina, 67, 70, 73, 82, 83, 86, 91, 97, 98, 99-100, 107, 113-15, 118, 129, 153, 183.
- Atlantik kablosu, 202.
- Athenaeum, 129.
- atomculuk, 92.
- Attalids, 108, 112-13, 122.
- Attalus I, 109.
- Atticus, 119.
- Attila, 6.
- Atum, 22.
- Atzig, 154.
- Augustus, 122-3, 125, 127, 128, 131.
- aulos, 94.
- Aurelian, 124.
- Averroes, 158.
- *Avesta* , 60, 135.
- Avignon, 163.

- **B**

- Baal, 54 yaşında.
- Baal of Emesa, 124.
- Bacchus, 122.
- Bacon, Francis, 182, 187.
- Bağdat, 156.
- Baldwin, 207.

- İngiltere Bankası, 190.
- Barselona, 149.
- Basil I, 153.
- Basel, 177.
- Bayle, Pierre, 185.
- Beaverbrook, Lord, 206.
- Becker, CL, 11.
- Bede, 144.
- Belçika, 207.
- Beneventan yazısı, 148.
- Bennett, J. G., Sen., 202.
- Berytus, 153.
- İncil, 165, 169, 173, 174, 176-7, 180, 184, 186, 188, 205.
- iki dillilik, 158-9.
- Haklar Bildirgesi, 197.
- biyoloji, 111, 157.
- Biscop, Benedict, 144.
- Bismarck, 208.
- Bisticci, Vespasianus, 170.
- Blaeu, 185.
- Blumenfeld, 206.
- Bobbio, 143, 148.
- Boghaz-keui, 42.
- Boccaccio, 166.
- Bodin, Jean, 184.
- Bologna, 161, 178.
- Boniface, 144, 146.
- Boniface VIII, 162.
- Boniface IX, 170.
- kitap, 216.

- kitap ticareti, 97, 109, 113-4, 118-9, 128, 133, 169-70, 173, 175, 177-8, 180.
- Bordeaux, 140.
- Bulgaristan Kralı Boris, 154.
- botanik, 180.
- Boyle, 195.
- Brahmanizm, 151.
- Brahmanlar, 171.
- Britanya İmparatorluğu, 199;
- Ticaretle ilgili olarak, 1, 3, 6.
- bronz, 51, 64.
- Ortak Yaşam Kardeşliği, 176.
- Bryce, James, 6-7.
- Budizm, 141, 151, 171-2.
- bürokrasi, 112, 121, 124-7, 129, 139, 140, 167, 171.
- Byblos, 48, 51.

- **C**

- Caesar Bardas, 153.
- Caesarea, 134.
- takvimler, 14, 16-17, 39-40, 90, 102, 122, 136, 181.
- Caligula, 123.
- Halife II. Yezid, 145.
- Callias, 98 yaşında.
- Callimachus, 110.
- Calvin, 179, 181, 184.
- Cambyses, 57.
- deve, 48.
- Kenanlılar, 51, 54.
- Kanada, 4-6, 204, 215.

- Kanada Pasifik, 4.
- başkentlerin yıkımı, 35.
- Capitoline tapınağı, 101, 107, 122.
- Kapadokya, 42-3.
- Caracalla Alexander, 124.
- Carchemish, 23, 43, 45.
- Carleton, Patrick, 55.
- Karolenjler, 140, 147.
- Kartaca, 52, 65, 107.
- Cassiodorus, 142.
- Cassirer, 9, 20.
- Katedraller, 165.
- Cato, 116.
- süvari, 45.
- Caxton, 175.
- bekârlık, 149, 182.
- çimento, 130.
- sansürcüler, 103, 117.
- merkezkaç eğilimleri, 6-7.
- Merkezcil eğilimler, 6-7.
- Ceres, 101, 107.
- Chaeronea, 100.
- Kalkedon, 137, 142.
- savaş arabaları, 22, 35, 41, 45.
- Şarlman, 144, 146-8, 160.
- II. Charles, 186.
- Charles V, 178.
- Chaucer, 166, 175.
- *Chicago Tribune* , 202-3.
- Çin, 150-2, 170-2, 173.
- II. Hüsrev, 152.

- Hristiyanlık, 132-9.
- Krizippüs, 117.
- Chrysoloras, Emmanuel, 168.
- Churchill, 209.
- Cicero, 105, 117-20.
- Limon, 114.
- şehir devleti, 81, 96, 100, 108.
- uygarlık, 1-2;
- İletişim araçlarının önemi üzerine yapılan çalışmalar, 10, 27, 216-7.
- Kamu hizmeti, 125-6, 150-1.
- Claudius, 123.
- kil, 7-8, 10, 30, 210;
- Yazmaya etkisi, 30-1, 33, 44, 51, 64.
- Kleisthenes, 89-91.
- Clement VI, 170.
- Kleopatra, 123, 131.
- Cluni, düzeni, 149.
- Clusius, 180.
- Kahvehaneler, 186.
- madeni paralar, 48, 58, 75, 85, 104, 130.
- Coke, Sir Edward, 188.
- Colbert, 192.
- Collins, 201.
- Köln, 176, 181.
- Sömürgeleştirme, 80.
- Columba, 143.
- Columbus, 187.
- komedi, 96, 114, 116.
- Commodus, 124, 129.
- Ortak hukuk, 163-4, 188-9.
- komünizm, 210.

- Mesela, 128.
- Konfüçyüsçülük, 150.
- Polis memuru, 6, 194.
- Constance, Konseyi, 165.
- Konstantin, 135-138.
- Konstantin IX, 144, 154.
- Konstantin X, 145.
- Konstantinopolis, 135, 137-9, 144, 147, 154, 155;
- konseyleri, 136, 145.
- Constantius, 142.
- Konsoloslar, 102, 120.
- sözleşmeler, 105-6.
- devir işlemleri, 105.
- Kopernik, 187.
- Kopyacılar, 169-70, 173, 175.
- telif hakkı, 193, 201-2.
- Corbie, 147.
- Cordova, 152, 157.
- Korint, 107.
- *Corpus Juris Civilis* , 161.
- Cranmer, Thomas, 182.
- Kasalar, 116.
- Girit, 70.
- Kroisos, 58.
- Cromwell, Thomas, 182.
- Haçlı Seferleri, 155.
- Ctesiphon, 135.
- Çivi yazısı, 31-2, 36, 42, 48, 50-2, 58.
- Cyaxares, 57.
- silindir pres, 202.
- Kinikler, 115.

- Kıbrıs, 51, 71, 114, 139.
- Cyril, 137.
- Cyrus, 57 yaşında.

- **D**

- Dacia, 124, 136.
- *Daily Express* , 201, 206.
- *Daily Mail* , 201, 206.
- *Daily Telegraph* , 200, 208.
- Şam, 56, 152, 156.
- Dante, 166.
- Darius I, 57-9.
- Darius III, 59.
- David, 54 yaşında.
- Davis, Sir John, 163.
- Dekamvirler Kanunu (on iki tablo), 103, 117.
- *Kararname* , 161.
- Defoe, 193.
- Deioses, 57.
- deizm, 187.
- Delos ligi, 98.
- Delos, 98, 107, 112.
- Delphi, 80, 82, 86, 93, 136.
- Demeter, 101.
- demokrasi, 91, 94, 99, 116.
- Demokritos, 92, 115.
- demotik, 109.
- sınır dışı etme, 48, 58.
- Descartes, 185, 187, 198.
- Desmoulins, 199.

- Tesniye, 56, 63.
- Deventer, 176.
- Dicey, 212.
- Dickens, 201.
- *Özet* , 161.
- Diocletianus, 124-6, 135.
- Dionysus, 86-7, 89, 93-5, 101, 110, 122.
- dithyramb, 94.
- Acıyor, 179.
- Dominikenler, 160, 162, 166, 176.
- Dorlar, 51, 72, 100.
- Draco, 82-3.
- drama, 94-7, 114, 116, 119-20.
- Druidizm, 128.
- Çizgiler, 35.
- Dur-Sharukin, 46.
- Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, 190.

- **E**

- *Vaiz* 109.
- Kilise teşkilatları, 7, 24-5, 29, 30, 33-4, 38, 42, 45-6, 49, 51, 55-6, 57, 60-3, 64-6, 76.
- Ekonomi, 1-2.
- Edessa, 153.
- Mısır, 7, 12, 13-30, 42, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 66, 75, 76, 78, 108-12, 118, 119, 122, 125, 131-2, 137, 138, 139, 140, 141, 152.
- Edward VII, 208.
- 51.
- Elagabalus, 124.
- Elamlılar, 36.

- İlyas, 54.
- Kraliçe Elizabeth, 182.
- Elohist, 55-6.
- Elsevier, 185.
- Empedokles, 92.
- İmparator tapınması, 123-4.
- İmparatorluklar, 210-11, 214-5.
- ansiklopedi, 194, 198.
- Enlil, 38, 46.
- destanlar, 71-4, 77, 86, 188.
- Epikuros, 115, 116, 117.
- Epidaurus, 121.
- *Süvariler* , 126.
- Eee, 38.
- Erasmus, 177.
- Eridu, 38.
- Erigena, John Scotus, 162.
- Eros, 77.
- Esarhaddon, 46, 47.
- deneme, 195.
- Estienne, 177, 178.
- Etrüskler, 101.
- Öklid, 110.
- Eumenes II, 112.
- Eupatridler, 83, 85.
- Fırat, 30, 43, 47.
- II. Eurgetes, 112.
- Euripides, 95-6, 97.
- Eusebius, 137.
- Evendeath, 158.
- Hezekiel, 61.

- Ezra, 62 yaşında.

- **F**

- Fabianlar, 156.
- Fannius, 125.
- Farrachius, 157.
- Fenno, 197.
- Fez, 156.
- finans, 181, 189-90.
- Floransa, 168, 169, 178, 181.
- Fontenay, 148.
- Fourdrinier makinesi, 199.
- Frankfort, 178.
- Frankfort diyetleri, 161.
- Frankfurt sinodu, 147.
- Francis I, 179.
- Fransiskenler, 160, 166.
- Franklin, Benjamin, 196.
- II. Frederick, 156, 157, 161.
- Freeman, EA, 67.
- Fransız Devrimi, 198-199.
- Froben, John, 177.
- Fuggers, 181.
- Fulda, 144.

- **G**

- Gaius, 127.
- Galileo, 187.
- Gallikanizm, 142, 167, 184, 191.
- Gallienus, 126.

- Gallus, 143, 148.
- Gandash, 41 yaşında.
- Gardiner, AG, 49.
- Galyalılar, 103, 112.
- Cenevre, 180, 184, 198.
- Cenova, 155, 181.
- Gentilly, 146.
- coğrafya, 110, 187.
- geometri, 77-8, 79, 86, 88, 99, 110-11.
- Almanya, 167, 174, 175, 176, 177.
- Gibbon, 67, 194.
- Gilbert, William, 187.
- Goebbels, 208.
- Goldsmith, 194.
- İyi Umut, 181.
- Gorgias, 114.
- Gotlar, 136.
- dilbilgisi, 37, 109, 116, 128.
- Gracchus, 116.
- Gratian, 161.
- Yunanca, 170, 172, 178, 180, 182.
- Yunanlılar, 57, 59.
- Gregorius, 137.
- Gregory I, 143, 145, 160.
- Gregory II, 144.
- Gregory III, 146.
- Gregory VII, 159.
- Gregory IX, 161.
- Greeley, Horace, 203.
- Groote, Gerard, 176.
- Büyük, 67.

- Grotius, 191.
- Şeker, 49.
- Gutius, 35.

- **H**

- Hadrian, 123, 126, 127, 129.
- Hadrian, Papa, 147.
- Haklar II, 157.
- Hamburg, 149.
- Hammurabi, 36, 37, 38-9, 47, 54, 65.
- Harley, 193.
- Harnack, 134.
- Harun el-Raşid, 153.
- Harvey, 187.
- Hattusil, 42.
- Hearst, WR, 203, 210.
- İbranice, 50, 51, 52-6, 61-3, 64, 77, 80, 108, 109, 132, 168, 170, 176.
- Hecateus, 96.
- Heliopolis, 16-7.
- VIII. Henry, 182.
- Henry the Fowler, 149.
- hepatoloji, 46.
- Heraklit, 91, 114.
- Heraklius, 139.
- sapkınlık, 165.
- Hermanogenianus, 137.
- Herodotos, 97.
- Hesiod, 74.
- hiyeratik, 18, 52, 109.
- hiyeroglifler, 15, 18, 19, 21, 26.

- Hildebrand, 149.
- Hitler, 8.
- Hititler, 41-4.
- Hobbes, 187, 189.
- Hohenstaufens, 176.
- Homer, 69, 72-4, 76, 86, 93.
- Horace, 115, 128.
- Horemheb, 25.
- at, 22, 41, 45, 48, 58, 64, 65.
- Horus, 16, 21.
- Hosea, 56.
- Hudson's Bay Şirketi, 4.
- Huguenotlar, 180, 185, 191.
- Hume, 194-5.
- Huneyn ibn İshak, 153.
- Hyksos, 22, 23, 41-2, 50.

- **I**

- ikonoklazm, 168.
- *İlyada* , 73, 97, 109.
- aydınlatma, 170, 175.
- resimler, 53, 58, 145-7, 150, 153.
- ölümsüzlük, 14, 17, 20-1, 59, 61.
- Hindistan, 50, 109, 129, 151, 171, 190.
- Endüljanslar, 170, 177.
- enflasyon, 129.
- miras, 84, 103.
- mürekkep, 132, 150, 174.
- Innocent III, 159.
- Engizisyon, 161, 163, 181.

- Iona, 143, 144.
- İyonyalılar, 72, 75, 76, 77, 86, 90, 91, 92, 96, 97, 100, 111.
- İrlanda, 143, 148, 197.
- Irene, 147.
- Irnerius, 161.
- demir, 42, 44, 64.
- İşaya, 56, 109.
- İştar, 45, 49.
- Sevillalı Isidore, 148.
- İsis, 20-1, 122, 123.
- İzokrates, 117.
- İsrail, 54-6, 61, 63, 108.
- Sorunlar, 59.
- italik, 175.

- **J**

- Jaeger, 75, 86, 93, 96.
- Yahve, 55-6, 62, 77.
- James I, 186.
- Japonya, 172.
- Yehova, 54.
- Yeremya, 61, 109.
- Jerome, 141.
- Kudüs, 56, 57, 61-3, 132, 139, 154-5.
- Cizvitler, 178.
- Papa XII. John, 149.
- Yuhanna XXII, 161.
- John XXIII, 165.
- Johnson, 194.
- Yahuda, 54, 56, 59, 61.

- *Hakim* , 104-5.
- Julius Caesar, 120, 122, 123, 125.
- Jundeshapur, 153.
- Haziran 195.
- Junius Brutus, 122.
- jüri, 164.
- Justinianus, 137-8, 153.
- Juvenal, 129.

- **K**

- Kaiser, 206, 208.
- Kedilerde 23, 41, 43, 53, 139.
- Koberger, 177.
- Hayır, 101.
- Kroeber, 1.
- Kruger, 206.

- **L**

- arazi, 80, 84, 88.
- dil, 9, 20, 92;
- Akkadca, 36-7, 47;
- İbranice, 55, 63, 132;
- Latince, 117, 158-9, 162, 166, 167;
- Fransızca, 164, 179;
- İngilizce, 164, 188.
- Languedoc, 157.
- Lateran Konsili 769, 146.
- Lateran Konsili 1215, 155.
- kanun, 16, 27-8, 33, 35, 38-9, 65, 81-6, 98-9, 102-7, 114, 117-18, 120-1, 126-7, 161, 184, 212-13;

- İbranice, 54, 56, 63 n.;
- Roma hukukunun kodifikasyonu, 137-8, 153-4.
- Avukatlar, 162-4, 167.
- Le Clerc, 185.
- *hukuk eylemleri* , 104-5.
- Leipzig, 177.
- Leo, 153.
- Cilt III, 144-5.
- Leo IV, 146.
- Leo V, 147.
- Leo VI, 153.
- Büyük Leo, 137.
- Matematikçi Leo, 153.
- Lesbos, 75.
- L'Estrange, Roger, 186.
- Leucippus, 92.
- *lex* , 107.
- *Aebutya yasası* , 105.
- *Lex Cornelia* , 105.
- *lex Ogulnia* , 104.
- Leyden, 178, 180.
- Ücretsiz, 101.
- Ücretsiz, 101.
- kütüphaneler, 46-7, 70, 97, 109-10, 112, 118, 119, 120, 122, 127-8, 131, 136, 137, 138, 140, 143-4, 147, 157-8, 169, 201.
- Licinian yasaları, 103.
- Licinius Crassus, 117.
- Lincoln, Abraham, 203.
- keten, 156-7.
- linotip, 202.
- Lizbon, 181.

- edebiyat, 26-7, 37-8, 46-7, 54-5, 72-3, 97, 113-4.
- Livy Andronicus, 115.
- Locke, 188, 191, 211.
- *Logolar* , 77, 92, 110.
- Lollardizm, 165.
- Londra, 189.
- Louis IV, 161.
- Louis XIV, 190, 191, 192.
- Louis Napoleon, 207.
- Dindar Louis, 148.
- Lucretius, 117.
- Luka 133.
- Lull, 144.
- Luther, 177, 178, 184.
- Lycurgus, 99.
- Lydia, 48, 57, 58, 75, 85, 99.
- Lyons, 128, 159, 178, 179, 180, 181.
- lir, 72, 75.
- şarkı sözleri, 75, 97, 116.

- **M**

- Macaulay, 191.
- Machiavelli, 178.
- Maecenas, 128.
- Maeterlinck, 9.
- Sihir, 21.
- *Büyük Ana* , 122-3.
- Macarlar, 149.
- Maimonides, 158.
- Mainz, 174;

- Başpiskopos, 176.
- Mallos, 116.
- Manasseh, 56 yaşında.
- Manyikait, 154.
- Maraton, 59.
- Marcus Aurelius, 124, 129, 130.
- Marcus Terentius Varro, 120.
- Marduk, 38, 46, 59.
- Marius, 121.
- Mark, 133.
- Marlowe, 182.
- evlilik, 39, 103.
- Marsilya, 140, 145.
- Marsilius, 161, 189.
- Martel, Charles, 146.
- Martial, 128.
- Martin V, 165 n.
- Marx, Karl, 210.
- Marksizm, 67.
- matematik, 33-4, 40-1, 77, 88, 110, 111, 156, 158, 187.
- anaerkil yönetim, 25 n.
- Medes, 48, 57.
- Tıp, 23, 92, 111, 157.
- M-Engur, 35.
- Megiddo, 22 yaşında.
- Mellitus, 146 n.
- Memphis, 15, 47.
- Ortalama, 6, 15.
- Merkantilizm, 179, 185.
- Merovingianlar, 140, 146.
- Metodizm, 195.

- Michael, 153.
- Milano, 135, 136.
- Miletos, 57, 77, 91, 96.
- Mill, JS, 2.
- Milton, 186, 188.
- Minoslu, 70.
- ozanlar, 71-6, 86.
- miniskül, 147-8.
- Mişna, 132.
- Mitanni, 23, 42-3, 51.
- Mithraizm, 59-60, 87, 124-5, 135.
- İslamiyet, 140, 144-6, 150-3, 157-8, 172, 209.
- monarşi, 13-17, 21-2, 24-5, 29, 34-5, 39, 55, 58, 64-5, 73-4, 81, 102, 108, 190, 191, 192;
- Fransızca, 162-3.
- Manastır yaşamı, 141-7, 149, 157, 165, 167, 168, 172, 175, 182.
- Moğollar, 152, 156.
- monofizitizm, 137-8.
- Montaigne, 179.
- Monte Cassino, 142.
- Montesquieu, 214.
- Moret, 13, 21.
- *Moria* , 78-9, 86-7.
- Musa, 54.
- Mudie, 201.
- mumyalama, 14, 23.
- Murray, John, 6.
- Müzik, 62, 72, 75, 81, 88, 99, 176.
- Miken, 51.

- **N**

- Nabonidus,
- Nabonassar, 60.
- Nabur, 38, 46.
- Nantes Fermanı, 179, 185.
- Napolyon, 199.
- milliyetçilik, 212.
- Naucratis, 76.
- Nebopolassar, 57.
- Nebukadnezar, 76.
- Nebukadnezar I, 43.
- Nectanebo, 25.
- Nehemya, 62.
- Nestorius, 137, 153.
- Hollanda, 178, 180-1, 185-6, 189-90.
- Newberry, John, 194.
- *Haberler* , 200-1.
- haber bültenleri, 186.
- haber bültenleri, 181.
- gazeteler, 192-3, 198-9, 200, 216.
- Newton, 187.
- New York *Herald* , 200.
- New York *Tribune* , 201.
- İznik Konsili, 155;
- Konseyi, 325, 135-6;
- Konsey, 787, 146-7.
- Papa I. Nicholas, 154.
- II. Nikolay, 149.
- Nietzsche, 94, 95.
- Nigmed, 51 yaşında.
- Nil, 13, 20, 28, 30, 125.

- Nilsson, 14, 72-3.
- Ninova, 46, 48, 57.
- Ninlil, 38.
- Nippur, 38.
- Nisibis, 153.
- Nordlingen, 170.
- Northcliffe, 206.
- romanlar, 193, 201.

- **O**

- *Odysseia* , 73, 97, 109, 115.
- oligarşi, 17.
- Olimpiyat oyunları, 81, 93.
- Umeyye, 152.
- Sözlü gelenek, 8, 14-15, 26, 37, 65, 68-71, 74-5, 79-80, 96-102, 104, 107, 117, 120, 150, 151, 160, 163-4, 171, 183.
- Köken, 133.
- asli günah, 137, 211.
- Orleans Konseyi, 142.
- Orfikizm, 87-9.
- Osiris, 13, 16, 20-1, 24, 110.
- Dışlanma, 89.
- Oswin, King, 144.
- Büyük Otto, 149.
- Otto II, 149.
- Otto III, 149.
- mülkiyet, 164, 190.
- Oxford, 166.

- **P**

- P, 63.
- Pachomios, 141.
- Pahlavi, 58, 135.
- resim, 153.
- Filistin, 23, 50, 55, 66, 109, 138-9.
- Palmira, 124.
- Pamphilus, 134.
- Panaetius, 117.
- Panathenaia, 86, 97.
- kağıt, 141, 150-3, 155-8, 165, 167, 168, 171-2, 174-9, 183, 185, 189, 191, 192, 197, 199-200, 211.
- kağıt, odun hamuru, 203.
- papirüs, 7-8, 10, 22, 23, 25, 29, 44, 49, 50, 51-2, 58, 75-6, 109, 113-4, 118-9, 125, 129, 139, 140, 141, 148, 152, 156, 167, 211;
- yapımı, 17-18;
- 111-12 fiyatları.
- parşömen, 44, 49, 50, 58, 112-13, 131-3, 137, 139, 140-1, 148, 149, 152, 165, 167, 168-9, 171, 172, 174, 183-4, 211, 216.
- Paris, 149, 157, 162, 166, 169, 173, 175, 180, 199.
- Paris Antlaşması, 160.
- Paris Üniversitesi, 144, 162, 169, 175, 178, 179.
- Parlamento, 164, 180, 188, 189-90, 197.
- Parmenides, 92.
- Partlar, 134.
- *Vatan gücü* , 106.
- Pattison, Mark, 1, 8.
- Paul, 133.
- Paul, Papa, 146.
- Pelagius, 137.
- Pella, 132.
- 200 kuruşluk posta ücreti.

- kalemler, 168.
- Tevrat, 56.
- Pepin, 146.
- Bergama, 107, 108, 112-13, 115, 116, 131.
- Perikles, 97, 98.
- Perseus, 118.
- Persia, 12, 50, 57-61, 63, 64, 76, 90-1, 93, 98, 109, 134, 139, 153.
- Petrarch, 166.
- Petrie, Flinders, 26-7, 49.
- *Phaedrus* , 67-8.
- Philip, 100, 108, 122.
- Güzel Filip, 162.
- Filistiler, 52, 54.
- Filoloji, 178.
- Felsefe, 78-80, 86-7, 91-3, 110-1, 114-15, 116, 129.
- Fenikeliler, 44, 48, 50, 51, 52, 64, 66, 71, 75, 81.
- Photius, 154.
- fotoğrafçılık, 205.
- Frigyalılar, 50, 85.
- *physis* , 78, 79, 92, 111.
- Pindar, 93-4.
- Pirene Dağları, 10.
- Pisa, 155.
- Pisistratidler, 86.
- Plantin, 180.
- Platon, 68, 70, 88, 110-11, 115, 117, 154, 168.
- Plautus, 119.
- Pliny, 119 n., 127, 129.
- şiir, 8, 12, 37, 69, 70, 71-5, 93, 131.
- siyasi örgütler, 7, 19, 24-5, 29, 39, 150-1;
- Hititli, 42;

- Asurlu, 44-5, 47;
- İbranice, 54;
- Farsça, 57-8, 64-6.
- Polybius, 117.
- çok eşlilik, 57.
- *Yüce Papa* , 102, 104, 123.
- *pontifler* , 102.
- Papa, 194.
- Poseidonius, 117.
- posta hizmetleri, 58, 125, 150, 181.
- Potosi, 182.
- Praetorlar, 103-5, 116;
- fermanlar, 105;
- *yabancı* , 104;
- *kentsel* , 104, 120, 122, 126.
- Prag, 165.
- baskı, 151-2, 171, 173-6, 177, 178, 193.
- mülk, 105-6, 164, 190.
- Peygamberler, 56, 63, 109.
- düzyazı, 69-70, 78, 92, 96-7, 113, 116-7, 187-8.
- Provence, 160.
- *ihtiyatlı* , 104.
- Mezmurlar, 109.
- Psellus, 154.
- Ptolemeler, 108-9, 118, 123.
- Ptolemy I, 109.
- Ptolemy II, 109, 112.
- Kamu kredisi, 189-90.
- yayıncılık, 193-4.
- Pulitzer, 203, 206.
- Kağıt hamuru ve kağıt, 5-6.

- Pisagor, 88-9, 110.
- piramitler, 14, 17.

- **Q**

- Quintilian, 129.
- Quintus Mercius Scaevola, 120.

- **R**

- Pazar, 13-14, 16, 20-1.
- Rabelais, 179.
- radyo, 204-5, 207, 209, 216.
- II. Ramses, 25, 42.
- Ramses XI, 25.
- Ras Shamra-Ugarit, 50-1.
- karşılıklılık, 204.
- Reformasyon, 183.
- Renan, 67 yaşında.
- *Cumhuriyet* , 106.
- *özel mülk* , 106.
- Reuchlin, John, 176.
- Horasanlı Rhazes, 157.
- retorik, 114, 116-7, 120, 128-9.
- Rodos, 100, 107, 117.
- Richardson, 193.
- Rimini Konseyi, 136.
- Robertson, 194.
- Sicilyalı Roger, 156.
- Roma Kilisesi, 134, 136-7, 144, 146, 149;
- Doğu Kilisesi'nden ayrılma, 154-5, 159.

- Roma, 7, 12, 101, 102, 103, 107, 113, 115-6, 118, 121-2, 124-5, 127, 129, 132, 133, 137, 148, 154, 178, 184.
- Roosevelt, FD, 204, 209.
- Roosevelt, Theodore, 204.
- Rousseau, 198, 211.
- Kraliyet Cemiyeti, 187-8.
- Russell, 200.
- Rusya, 209-10.

- **S**

- Saevius Sulpicius Rufus, 120.
- Aziz Augustinus, 211.
- Aziz Bartholomew, 178.
- Aziz Basil, 141, 142.
- Aziz Benediktus, 142-3, 147.
- St. Clement, 133.
- Aziz Kıbrıslı, 141.
- Aziz Kiril, 154.
- Aziz John Cassian, 142.
- Aziz Metodius, 154.
- Aziz Patrick, 143.
- Ayasofya, 138.
- Salic yasası, 147, 182.
- Salvus Julianus, 126.
- Samarya, 56.
- Semerkant, 152.
- Samos, 88, 110.
- Sapir, 8.
- Sappho, 75.
- Sardis, 57-8.

- Sargon, 45.
- Agade'li Sargon, 35.
- Sasaniler, 135.
- satraplar, 58.
- Satürn, 107.
- Saul, 54 yaşında.
- Scaliger, 178, 180.
- bilim, 41, 79, 80, 92, 110, 115, 187.
- Scipio Amelianus, 117.
- Scot, Michael, 157, 158.
- Scott, 194.
- Katipler, 19, 27, 28, 33, 58.
- heykel, 53, 65, 93, 130.
- İskitler, 48, 57.
- Selçuk Türkleri, 154.
- Sellasia, 113.
- Anlambilim, 205.
- Senato, 102-3, 104, 107, 116, 120-1, 123, 124, 126.
- Seneca, 127.
- Sennacherib, 46, 48.
- Septimius Severus, 124, 127.
- Serapeum, 108, 109.
- Serapis, 108, 122, 123, 124, 136, 141.
- Sevilla, 157.
- Sextus Aelius, 120.
- Shakespeare, 182.
- Şalmanesu I, 42.
- Şalmanesu III, 44.
- Şalmanesu V, 45.
- Şamaş, 46.
- Stenografi, 120.

- Sibylline kitapları, 101, 122, 136.
- Sicilya, 82, 89, 101, 107, 114, 156, 157.
- yanal yıl, 13, 16.
- Sidon, 52 yaşında.
- Seleukidler, 108, 134.
- Simonides, 94.
- Sina, 49.
- Sirius, 13.
- Smith, Adam, 194.
- Sokrates, 67-8, 70.
- Süleyman, 45, 54.
- Solon, 82, 83-6, 89.
- Somers, Lord, 212.
- Sofokles, 95.
- Sorokin, 1.
- İletişimle ilişkili olarak uzay, 7, 11, 29, 65, 100, 139, 167, 171-2, 215-17.
- İspanya, 107, 128, 139, 148, 152, 157, 167, 181, 190.
- Sparta, 86, 99-100.
- Spencer, Herbert, 9.
- Spengler, 1.
- Spenser, 182.
- Kat, 188.
- Damga vergileri, 193, 195-6, 200.
- Temel ürünler, 4-5.
- Yıldız Mahkemesi, 186.
- Kırtasiyeciler Şirketi, 191.
- Steele, 193.
- Stephen, 145.
- Stephen II, 146.
- Stereotip, 202.

- stichometry, 119.
- Stilicho, 136.
- Stoacılık, 114-15, 117-8.
- taş, 7, 10, 17, 18, 22, 25, 29, 65, 210;
- taş ustalarının ücretleri, 113 n.
- Strabo, 110.
- Yüce, 42.
- 118, 121.
- Sümer, 30, 35.
- Sümer-Abum, 36.
- Sümerce, 32, 35-8, 46, 54, 65.
- Susa, 58 yaşında.
- Swift, 193.
- İsviçre, 178, 180.
- Syracuse, 114.
- Suriye, 23, 42, 43, 44, 48, 50, 66, 137, 138.

- **T**

- Tabennisi, 141.
- magazin gazeteleri, 204.
- Tacitus, 129.
- Talmud, 132.
- Tarentum, 122.
- Tarn, 113.
- vergilendirme, 116, 121, 125.
- Teggart, FJ, 7 n., 10 n.
- telgraf, 200, 202.
- Terence, 119.
- Thackeray, 201.
- Thales, 77-8.

- tiyatro, 186.
- Tebliler, 100.
- Teb, 22, 25, 47, 108.
- Themistokles, 91.
- Theodoric, 142.
- Theodosius, 136.
- II. Theodosius, 137.
- Theognis, 94.
- Teofano, 149.
- Theophrastus, 118.
- Thoth, 14-15, 21, 23, 68.
- Thotmes II, 42.
- Thotmes IV, 23.
- Thutmosis III, 22.
- Tiberius, 123, 127.
- Tibet, 152.
- Tiglath-Pileser, 43, 49.
- Tiglath-Pileser I, 47.
- Tiglath-Pileser III, 45.
- Dicle, 30.
- İletişim araçlarıyla ilişkili olarak zaman, 7, 10-11, 14, 29, 65-6, 100, 130, 139, 167, 171-2, 215-7.
- *Times, The* , 200-1, 206.
- Numara, 120.
- Titus, 132.
- Toledo, 157, 158.
- Tory, Geoffrey, 179.
- Toulouse, 159.
- Toynbee, 1, 211-12.
- Ticaret oligarşileri, 65.
- Trajan, 123, 127, 129, 130.

- çeviriler, 67, 115, 132, 134, 153, 157-60.
- Ruhların göçü, 87, 94.
- tribünler, 102.
- *Üç ayaklı* , 120.
- Trollope, 201.
- ozanlar, 166.
- Troy, 43 yaşında.
- Türkistan, 152.
- Tutankhamun, 24.
- Tyndale, 177.
- tip, 173-4, 180, 185.
- tiranlar, 86, 89, 93, 97, 101.
- Onlarınki, 52, 76.

- **U**

- *Bir Kutsal* , 162.
- üniversiteler, 153-4, 157, 169, 176.
- Ur, 35.
- Uruk, 38.
- Urukagina, 34.
- Urwick, EJ, 11.
- Utrecht, 181.

- **V**

- Valens, 136.
- Bath, 42, 44.
- Veda, 60, 151.
- Venedik, 147, 155, 169, 175, 181.
- Venüs, 61 yaşında.
- yerel dil, 159-60, 162-6, 176, 178-9, 183.

- Verona, 159.
- Vespasian, 126, 127, 128, 129, 130.
- Virgil, 128.
- Vitellius, 126.
- Vitruvius, 119.
- Vivaryum, 142.
- Voltaire, 10, 185.
- Vulgate, 147.

- **W**

- Waldo, Peter, 159.
- Wallas, Graham, 11, 12-13.
- Walpole, 193, 196.
- savaşlar, dini, 191.
- balmumu tabletleri, 132.
- Wearmouth, 144.
- Ağırlık ve ölçüler, 40, 41, 48.
- Wesley, 195.
- *Westminster Gazette* , 206.
- Whitby, 144.
- Whitefield, 195.
- Whitehead, 111.
- Wilkes, 195.
- William ve Mary, 191.
- Occamlı William, 161.
- Orange'lı William, 180.
- Wilson, Woodrow, 204.
- Wolsey, Thomas, 182.
- Kadınlar, 74, 75, 106, 166, 178, 195.
- Woolner, 71 yaşında.

- yazma, 11-12, 66, 69-70, 118-9, 121, 132, 147-8;
- kutsal karakteri, 14-15, 21, 53;
- papirüs ve, 18-19, 28-9;
- taş ve, 18, 25-6;
- Sümerce, 30-3, 36, 37;
- Elamlı, 36;
- Hitit, 42, 43, 44;
- Aramice, 48, 49, 50;
- Farsça, 58;
- İbranice, 63;
- Minoslu, 70;
- Yazılı kanun 82-3, 102-7;
- Yunanistan'da yayıldı, 96-7;
- Greko-Etrüsk yazısı, 101;
- demotik yazı, 109;
- Çinli, 150;
- parşömen ve, 168-9.
- Wulphilus, 136.
- Wycliffe, 164-5.

- **X**

- Xativa, 156.
- Xenophanes, 93.
- Xerxes, 59.

- **Y**

- Civanperçemi, 144.
- York, 144.

- **Z**

- Papa Zekeriya, 146.
- Zarathushtra, 59, 60.
- Zenger, Peter, 196.
- Zenjuli, 43 yaşında.
- Zeno, 114, 137, 138, 153.
- Zenobia, 124.
- Zeus, 76, 93.

BASILDIĞI YER
BÜYÜK BRİTANYA
DE
ÜNİVERSİTE YAYINLARI
OXFORD
İLE
CHARLES BATEY
YAZICI
-e
ÜNİVERSİTE

[HA Innis'in *"İmparatorluğun Sonu ve İletişim* " adlı eserinden]

DİPNOTLAR

I: A. GİRİŞ

[1] *Merhum Mark Pattison'ın denemeleri* , Henry Nettleship tarafından derlenip düzenlenmiştir (Oxford, 1889), ii, s. 400-1.

[2] Francis Edward Mineka, *Muhalefetin Muhalefeti* (Chapel Hill, 1944), s. 278.

[3] *Aylık Depo* , 1834, s. 320. Aynı yerde alıntılandı, s. 278-9.

[4] Thomas Constable, *Archibald Constable ve Edebi Yazışmaları* (Londra, 1873), s. 270.

[5] James Bryce, *Tarih ve Hukuk Çalışmaları* (Londra, 1901), s. 254-5.

[6] Siyasi örgütlenmenin arka planı hakkında bir tartışma için bkz. FJ Teggart, *Tarihin Süreçleri* (New Haven, 1918).

[7] Bu, Hitler'in *Mein Kampf'ta* kastettiği mekanik sözlü kelimeye atıfta bulunmaz. 'Biliyorum ki, insanları yazılı kelimeden çok sözlü kelimeyle kazanmak mümkündür. Dünyadaki en büyük değişiklikler hiçbir zaman kaz tüyüyle gerçekleştirilmemiştir. Siyasi ve dini nitelikteki büyük çığları başlatan güç, zamanın başlangıcından beri sözlü kelimenin büyülü gücüdür.'

[8] Bkz. HM Chadwick, *Kahramanlık Çağı* (Cambridge, 1926).

[9] Bkz. Emery Neff, *Avrupa Şiirinde Bir Devrim 1660-1900* (New York, 1940), bölüm ii.

[10] Bkz. Otto Jesperson, *İnsanlık, Ulus ve Birey Dilbilimsel Bir Bakış Açısından* (Oslo, 1925), s. 5-13.

[11] Ernst Cassirer, *Dil ve Mit* (New York, 1946), s. 38.

[12] Jesperson, *İnsanlık, Ulus ve Birey* (Oslo, 1925), s. 139'da alıntılandı.

[13] Herbert Spencer, *Stil Felsefesi; Bir Deneme* (New York, 1881), s. 11.

[14] Graham Wallas, *Büyük Toplum* (Londra, 1914), s. 263'ten alıntılandı.

[15] Tarih yazımına elverişli koşulların tartışılması için bkz. FJ Teggart, *Tarih Teorisi* (New Haven, 1925).

[16] Bkz. CL Becker, *İlerleme ve Güç* (Stanford Üniversitesi, 1936); ayrıca bkz. AC Moorhouse, *Yazı ve Alfabe* (Londra, 1946).

[17] Edwyn Bevan, *Helenizm ve Hıristiyanlık* (Londra, 1921), s. 25.

[18] Bkz. Christopher Caudwell, *İllüzyon ve Gerçeklik: Şiirin Kaynakları Üzerine Bir Çalışma* (Londra, 1937), s. 51.

I: B. MISIR

[19] Alexander Moret'in *Nil ve Mısır adlı* eserinden alıntı yapılmıştır. Uygarlık (Londra, 1927), s. 375.

[20] Bkz. Patrick Boylan, *Thoth, Mısır'ın Hermes'i* (Londra, 1922).

[21] SH Hooke, 'Yazının Erken Tarihi' (*Antik Çağ* , xi, 1937, s. 266).

[22] Burada kullanılan tarihleme sistemi Moret'i takip eder.

[23] AM Hocart, *Kral* (Londra, 1927), s. 55.

[24] Naphtali Lewis, *L'Industrie du papyrus dans l'Egypte* Gréco-Romain (Paris, 1934), s. 117.

[25] Alfred Lucas, *Antik Mısır Malzemeleri ve Endüstrileri* (Londra, 1934), s. 133 vd.

[26] Alexander Moret, *Nil ve Mısır Medeniyeti* (Londra, 1927), s. 457 n.

[27] Lynn Thorndike, *Medeniyetin Kısa Tarihi* (New York, 1927), s. 37-8.

[28] Moret, *Nil ve Mısır Medeniyeti* , s. 457.

Papira, hayrete düşmüş diyarlara öğretildi.
Gizemli renklerle Ses ve Düşünceyi resmetmek,
Bilgeliğin sesiyle sayfaya yüce bir eser yazdırarak,
Ve zamanın adımlarını kesin bir şekilde işaretleyin.
Erasmus Darwin, *Bitkilerin Aşkları* (1789).

[29] Moret, *Nil ve Mısır Medeniyeti* , s. 270'te alıntılandı.

[30] V. Gordon Childe, *Man makes Himself* (Londra, 1936), s. 211'den alıntılanmıştır.

[31] T. Eric Peet'in *Karşılaştırmalı Bir Çalışması'ndan* alıntılandı. Mısır, Filistin ve Mezopotamya Edebiyatları (Londra, 1931), s. 105-6.

[32] Reinhold Niebuhr, *Işığın Çocukları ve Çocuklar* Karanlığın (New York, 1945), s. 80.

[33] Cassirer, dil ve miti, birbirleriyle orijinal ve çözülmez bir ilişki içinde ve bağımsız unsurlar olarak ortaya çıkan şeyler olarak tanımlamıştır. Mitoloji, dilin düşünce üzerindeki gücünü yansıtmıştır. Söz, tüm varoluş ve eylemin kaynağı olan birincil bir güç haline gelmiştir. Sözlü yapılar, mitolojik güçlerle donatılmış mitolojik varlıklar olarak ortaya çıkmıştır. Dildeki söz, insana maddi nesnelerin dünyasından daha yakın olan o dünyayı göstermiştir. Zihin, sözde yer alan fizyo-büyüsel güce olan inançtan, onun ruhsal gücünün farkına varmaya geçmiştir. Dil aracılığıyla tanrı kavramı ilk somut gelişimini almıştır. Mistisizm kültü, İlahi olanı bütünlüğü ve en yüksek içsel gerçekliğiyle kavrama göreviyle boğuşmuş, ancak herhangi bir isim veya işaretten kaçınmıştır. Dilin ötesindeki sessizlik dünyasına yönelmiştir. Ancak dilin ruhsal derinliği ve gücü, konuşmanın kendisinin, aşılmasının son adımı için yolu hazırlaması gerçeğinde gösterilmiştir. Tanrısal varlığın birliğine dair talep, Varlığın dilsel ifadesinde yerini buldu ve en sağlam desteğini kelimede buldu. İlahi varlık, kendisinden tüm özel nitelikleri dışladı ve yalnızca kendisi hakkında nitelendirilebilirdi.

[34] Sir William Ridgeway, *Kökeni ve Etkisi* Safkan At (Cambridge, 1903). Hyksos istilasının at ve savaş arabasının tanıtılmasındaki önemi için bkz. HE Wenlock, *The* Teb'de Orta Krallığın Yükselişi ve Düşüşü (New York, 1947), bölüm viii.

[35] Bkz. Herman Ranke, 'Antik Mısır'da Tıp ve Cerrahi', *Bilim Tarihi Çalışmaları* (Philadelphia, 1941), s. 31-42.

[36] George Thomson, *Aeschylus ve Atina: Bir Çalışma* Dramanın Sosyal Kökenleri (Londra, 1941), s. 121.

[37] Anaerkil sistemin etkisi muhtemelen devam etti, zira bu sistem, erkek kardeşlerin kız kardeşlerinin mülkünü elde ettiği erkek kardeş ve kız kardeş evliliklerinin temeli olarak kabul edildi. JG Frazer, *Adonis*, Attis, Osiris (Londra, 1906), s. 322.

[38] Lynn Thorndike, *Medeniyetin Kısa Tarihi* (New York, 1927).

[39] Bkz. GR Driver, *Resim Yazısından Semitik Yazıya* Alfabe (Londra, 1948), s. 62.

[40] Aynı eser, s. 139.

[41] AC Kroeber, *Kültürel Büyümenin Yapılandırmaları* (Berkeley, 1946), s. 485.

[42] WM Flinders Petrie, *Medeniyet Devrimleri* (Londra, 1922).

[43] T. Eric Peet, *Edebiyatların Karşılaştırmalı Bir Çalışması* Mısır, Filistin ve Mezopotamya (Londra, 1931), s. 78.

[44] Aynı eser, s. 99.

[45] Aynı eser, s. 129.

[46] Aynı eser, s. 97.

II: BABİL

[47] *Bilim Tarihi Çalışmaları* (Philadelphia, 1941).

[48] SH Hooke, 'Yazının Erken Tarihi' (*Antik Çağ* , xi, 1937, s. 275).

[49] Bkz. CJ Gadd, *Antik Doğu'da İlahi Hüküm Fikirleri* (Londra, 1948). Güç ve çatışma arasındaki tartışma için Hukukun temeli olarak din (bkz. NS Timasheff , *Giriş)* Hukuk Sosyolojisi (Cambridge, 1939).

[50] Bkz. GR Driver, adı geçen eser, s. 59.

[51] Ernst Cassirer, *İnsan Üzerine Bir Deneme* (New Haven, 1944), s. 47.

[52] T. Eric Peet, *Edebiyatların Karşılaştırmalı Bir Çalışması* Mısır, Filistin ve Mezopotamya (Londra, 1931), s. 26.

[53] Aynı eser, s. 88.

[54] T. Eric Peet, *Edebiyatların Karşılaştırmalı Bir Çalışması* Mısır, Filistin ve Mezopotamya, s. 128.

[55] Aynı eser, s. 97.

[56] William Ridgeway, *Metalik Paranın Kökeni ve* Ağırlık Standartları (Cambridge, 1892), s. 268.

[57] *Bilim Tarihi Çalışmaları* (Philadelphia, 1941), s. 8.

[58] Aynı eser, s. 1.

[59] AE Cowley, *Hititler* (Londra, 1920), s. 85.

[60] DG Hogarth, *Hitit Kralları* (Londra, 1926), s. 55.

[61] John Garstang, *Hitit İmparatorluğu* (Londra, 1929), s. 43-4.

[62] WM Flinders Petrie, *Alfabenin Oluşumu* (Londra, 1912), s. 17-19. 'Yavaş yavaş oluşan ve yayılan bir işaret dili...' Geniş çaplı trafik, yavaş yavaş daraltılıp sistemleştirildi, ta ki... 'Sabit bir alfabeye indirgendi.' İşaretler, 'sistematik düzenleme ile' " Bazılarının

öğrenilmesi ve hatırlanması kolaylaştırıldı, düzensiz işaretlerin yerini alarak birbirlerini destekllediler ve böylece kalıcı bir tercih kazandılar ve nihayetinde kılavuz olarak benimsendiler ve böylece tüm ticaret dünyasına özel bir sistem olarak dayatıldılar." (Aynı eser)

[63] GR Driver'ın alıntıladığı Asurca ifade, adı geçen eser, s. 72.

[64] Bkz. CJ Gadd, *Antik Doğu'da İlahi Hüküm Fikirleri* (Londra, 1948), II. Konferans.

[65] 'Semitik Alfabenin Mısır Kökeni' (*Dergisi* Mısır Arkeolojisi, iii, Londra, 1916, s. 1-16) ve *Mirası* Mısır, ed. SRK Glanville (Oxford, 1942), s. 53-79. Ünlü işaretlerinin yokluğunda Mısır ve Fenike yazıları arasındaki yakın ilişki, tanınabilir resimsel işaretler, yazı yönü, papirüs ve çömlek parçası kullanımı ve kamış kalem ve mürekkep kullanımı üzerine kapsamlı bir tartışma için GR Driver, op. cit., s. 121'e bakınız.

[66] Bkz. JW Jack, *Ras Shamra Tabletleri, Bunların Önemi* Eski Ahit (Edinburgh, 1935), s. 43 ve CFA Schaeffer, *Ras Shamra-Ugarit'in Çivi Yazısı Metinleri* (Londra, 1939).

[67] Lewis, L'Industrie du papyrus, s. 81.

[68] JH Breasted, 'Erken Doğu'da Yazının Fiziksel Süreçleri ve Alfabenin Kökeniyle İlişkisi' (*The* Amerikan Semitik Diller ve Edebiyat Dergisi, xxxii, ss. 230-49).

[69] İbranice ve Mısır paralellikleri için bkz. *Mısır'ın Mirası* , ed. SRK Glanville (Oxford, 1942), s. 246-7.

[70] C. Leonard Woolley, *Sümerler* (Oxford, 1928), s. 165.

[71] Morris Jastrow, *İbrani ve Babil Gelenekleri* (New York, 1914).

[72] Bkz. CHW Johns, *Kanunlar Arasındaki İlişkiler* Babil ve İbrani Halkının Kanunları (Londra, 1912).

[73] *Gömülü İmparatorluklar* , s. 113.

[74] Bkz. AT Olmstead, *Pers İmparatorluğu Tarihi* (Şikago, 1948).

[75] Bkz. D. Diringer, *Alfabe, Tarihin Anahtarı* İnsanlık (Londra, tarihsiz), s. 187.

[76] Franz Cumont, *Mithra'nın Gizemleri* (Chicago, 1903), s. 7.

[77] Franz Cumont, *Yunanlılar Arasında Astroloji ve Din* Romalılar (New York, 1912), s. 26.

[78] Thomas Whittaker, *Rahipler, Filozoflar ve Peygamberler* (Londra, 1911), s. 128.

[79] Thomas Whittaker, *Rahipler, Filozoflar ve Peygamberler* , s. 103.

[80] Dinle yakından özdeşleşen ve ilahi kökenine olan inancın hakim olduğu hukuk, daha ayrıntılı ve kapsamlı düzenlemeler sağlamak için büyük çabalar gerektiriyordu. Bkz. Jerome Frank, *Hukuk ve* Modern Zihin (New York, 1935), s. 297.

III: SÖZLÜ GELENEK VE YUNAN UYGARLIĞI

[81] GR Sürücüsü, op. cit., s. 3.

[82] 'Hiçbir Yunanca kelimenin İngilizcede tam bir karşılığı yoktur, hiçbir önemli soyut kavram aynı alanı kapsamaz veya aynı çağrışım atmosferini taşımaz. Bir dilden diğerine çeviri imkansızdır, eski bir dilden modern bir dile çeviri ise grotesk bir şekilde imkansızdır, çünkü hiçbir “çeviri”nin asla aktaramayacağı bu derin kolektif temsil farklılıkları vardır.' FM Cornford, *Dinden Felsefeye* (Londra, 1912), s. 45. Zorluklara rağmen Gibbon, Yunancayı 'antik çağın hazinelerinin kilidini açacak, duyusal nesnelere ruh, felsefenin soyutlamalarına beden kazandıran müzikal ve verimli bir dilin altın anahtarı' olarak tanımladı.

[83] Bkz. Arnold Toynbee'nin 'Tarih' üzerine yazdığı yazı, RW Livingstone tarafından düzenlenen *Yunanistan'ın Mirası'nda* (Oxford, 1923). Bkz. CN Cochrane, *The* Edward Gibbon'ın zihni, Yirmiinci Yüzyılın

Yansıması ve Yıkılışı adlı eserinde on sekizinci yüzyılın yansımasını sunmaktadır. Roma İmparatorluğu; ayrıca tek taraflı yorumlamanın eleştirisi 19. yüzyıl bilimciliğinin Sokrates öncesi felsefesi. Werner Jaeger, *Erken Dönem Yunan Filozoflarının Teolojisi* (Oxford, 1947), s. 195.

[84] Bkz. George Thomson, *Aeschylus ve Atina, bir Çalışma* Dramanın Sosyal Kökenleri (Londra, 1941); AD Winspear, *The* Platon'un Düşüncesinin Doğuşu (New York, 1940); MO Wason, *Sınıf* Antik Yunan'daki Mücadeleler (Londra, 1947).

[85] FM Cornford, *Sokrates'ten Önce ve Sonra* (Cambridge, 1932), s. 54.

[86] WL Newman, *Aristoteles'in Siyaseti* (Oxford, 1887), i, s. 479.

[87] Bkz. Rhys Carpenter, 'Yunan Alfabesinin Antikliği', *American Journal of Archaeology* , xxxvii, 1933, s. 8-29 ve 'Yunanca Alfabe Yeniden' (aynı yer, xlii, s. 67). Ayrıca GR Driver, adı geçen eser, s. 176-8.

[88] Sir Richard Jebb, *Denemeler ve Konuşmalar* (Cambridge, 1907), s. 573.

[89] Bkz. Milman Parry, 'Homeros Açıklaması: Kelime Anlamı Üzerine Bir Çalışma' (*Amerikan Filoloji İşlemleri ve Bildirileri)* Dernek, lix, 1928, s. 233 vd.).

[90] Bkz. MP Nilsson, *Homer ve Mycenae* (Londra, 1933).

[91] Metinlerin dayandırıldığı el yazmaları muhtemelen Atina'da hazırlanmış olup, şiirle organik olarak bağlantılı olan çok az sayıda Attika biçimini içermektedir.

[92] Bkz. ET Owen, *İlyada'nın Anlatıldığı Şekilde Öyküsü* İlyada (Toronto, 1946).

[93] Bkz. HM Chadwick, *Kahramanlık Çağı* (Cambridge, 1926), s. 462-3.

[94] TA Sinclair, *Hesiod: Works and Days* (Londra, 1932), s. xxvii.

[95] MP Nilsson, *Yunan Din Tarihi* (Oxford, 1925), s. 179 ve *devamı* .

[96]

'O kelimenin orada ne kadar önemli olduğu,
Çünkü bu sözlü bir ifadeydi' (Goethe).

[97] Werner Jaeger, *Erken Yunan Teolojisi* Filozoflar (Oxford, 1947), s. 16.

[98] 1 Werner Jaeger, *Paideia, Yunan Kültürünün İdealleri* (Oxford, 1939), i, s. 152 vd.

[99] FM Cornford, *Dinden Felsefeye* (Londra, 1912), s. 143; ayrıca aynı eser. *Antik Düşüncede Hareket Yasaları* (Cambridge, 1931).

[100] FM Cornford, *Dinden Felsefeye* , s. 20 ve *passim* .

[101] JM Robertson'dan alıntı: *Devletlerin Evrimi: Bir* İngiliz Siyasetine Giriş (Londra, 1912), s. 39 n.

[102] JL Myres, *Yunanlıların Siyasi Fikirleri* (New York, 1927), s. 72, ayrıca s. 67 vd. 'Lüks ve kendini yüceltmeden kaynaklanan savaşın, koruyucu sınıfın ve dolayısıyla hükümetin ve bilinçli ahlakın ortaya çıkışının başlangıç noktası olması ilk bakışta garip görünüyor. Ancak hem doğal seçilim teorisi hem de tarihin dersleri, bir ulusu yaratanın savaş olduğunu gösteriyor gibi görünüyor.' Bosanquet, *Platon'un Devletine Bir Kılavuz* , s. 85. 'Sonuçta Yunan döneminde askeri idealler diğer her şeyin üzerinde yer alır ve onları yönetir.' Benjamin Kidd, *Batı'nın İlkeleri* Uygarlık (Londra, 1902), s. 182.

[103] Bkz. SH Butcher, *Harvard Orijinallik Konferansları* Yunanistan'ın (Londra, 1902), *çeşitli yerlerinde* .

[104] Aynı eser, s. 51.

[105] Bkz. JL Myres, *Yunanlıların Siyasi Fikirleri* (New York, 1927), s. 212-20. Yazılı hukukun yerel edebiyatın gelişimine olan önemine ilişkin bir tartışma için bkz. HM Chadwick ve NK Chadwick, *Edebiyatın Gelişimi* (Cambridge, 1940), s. 497-500.

[106] 'Fakat yasalar yazılı olduğunda, zayıflar ve zenginler aynı ama eşit haklara sahip olurlar' (Euripides), RJ Bonner ve Gertrude Smith, *Homeros'tan Aristoteles'e Adalet Yönetimi* (Chicago, 1930), i, s. 68'de alıntılanmıştır. 'Yazılı bir kanunlar bütünü, yasalar ne kadar adil olursa olsun, adil bir yargılamanın şartıdır. Bu nedenle, hükümetlerin yapmak zorunda kaldığı ilk tavizlerden birinin yazılı bir yasa olması doğaldı.' JB Bury, *Yunanistan Tarihi* (New York, nd), s. 137.

[107] Gregory Vlastos, 'Solomon Adaleti' (*Klasik)* Filoloji, xli, s. 69).

[108] Bkz. WJ Woodhouse, *Solon the Liberator* (Londra, 1938).

[109] JB Bury, *Yunanistan Tarihi* , s. 176-7.

[110] Werner Jaeger, *Paideia, Yunan Kültürünün İdealleri* , i, s. 229.

[111] Whitehead, şu dönemden itibaren şunlara dikkat çekmiştir: Pisagor'dan Platon'a, tıpkı on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda olduğu gibi, Genel düşünce kategorileri çözülme halindeydi. Sadece anlık durum baskısından uzaklaşma dönemleri ve Yoğun merak, çağın ruhunun doğrudan bir revizyona girişmesini sağlayabilir miydi? Daha somut kavramların içinde gizlenmiş son soyutlamalar. Bu nadir durumlarda Matematiksel süreçler astronomi için önem kazandı. AN Whitehead, *Bilim ve Modern Dünya* (Cambridge, 1926), s. 39, 49.

[112] Jaeger, *Paideia* , i, s. 235 vd.

[113] Bkz. George Thomson, *Aeschylus ve Atina, Bir Çalışma* Tiyatronun Sosyal Kökenleri (Londra, 1941).

[114] Bkz. WM Flinders Petrie, *Devrimler* Uygarlık (Londra, 1922).

[115] Werner Jaeger, *Erken Yunan Teolojisi* Filozoflar (Oxford, 1947), s. 155.

[116] Aynı eser, s. 42.

[117] PH Lang, *Batı Medeniyetinde Müzik* (New York, 1941), s. 5-11.

[118] Dionysos'un gizli topluluğu bir aktörler loncası haline geldi. George Thomson, *Aeschylus ve Atina* , s. 164-73; ayrıca Sir Richard Jebb, *Denemeler ve Konuşmalar* (Cambridge, 1907), s. 146 vd.

[119] Bkz. Werner Jaeger, *Paideia* , i, *passim* .

[120] Friedrich Nietzsche, *Trajedinin Doğuşu'ndan* Müziğin Ruhu, çeviren WA Hausmann (Edinburgh, 1923), s. 85. Daha muhafazakâr bir yaklaşım için bkz. GMA Grube, *Dramanın* Euripides (Londra, 1941).

[121] JB Bury, adı geçen eser, s. 176-7.

[122] Sir Richard Jebb, adı geçen eser, s. 128 vd.; ayrıca Werner Jaeger, *Paideia* , i, s. 360 vd.

[123] GMA Grube, adı geçen eser, s. 29.

[124] *Yunanistan'ın Mirası* , s. 275.

[125] Bkz. H. Grant Robertson, *Adaletin Yönetimi* Atina İmparatorluğu (Toronto, 1924).

[126] ' ... Lycurgus'un, aritmetik çalışmasının demokratik ve popüler bir etkiye sahip olduğu gerekçesiyle Sparta'dan kaldırıldığı ve geometrinin ise ölçülü bir oligarşi ve anayasal monarşiye daha uygun olduğu gerekçesiyle getirildiği söylenir. Çünkü aritmetik, sayıları kullanarak şeyleri eşit olarak dağıtır; geometri ise oranları kullanarak şeyleri liyakate göre dağıtır. Bu nedenle geometri, devlette karışıklığa neden olmaz, aksine iyi ve kötü insanlar arasında, paylarını ağırlık veya kura ile değil, kötülük ve erdem arasındaki farkla alan önemli bir ayrım ilkesine sahiptir. Bu, geometrik olan, Tanrı'nın işlere uyguladığı oran sistemidir. Sevgili Tyndares, Dike ve Nemesis adlarıyla anılan ve bize adaleti eşitlik olarak görmemiz gerektiğini, ancak eşitliği adalet olarak görmememiz gerektiğini öğreten de budur. Çünkü çoğunluğun hedeflediği şey, tüm adaletsizliklerin en büyüğüdür ve Tanrı bunu ulaşılamaz olduğu için dünyadan kaldırmıştır; Fakat o, şeylerin liyakate göre dağılımını korur ve sürdürür; bunu geometrik olarak, yani orantı ve kanuna uygun olarak belirler.' Plutarch'ın Yemek Masası

Sohbetleri, Benjamin Farrington'ın *Bilim ve Politika adlı eserinde* alıntılanmıştır. Antik Dünya (Londra, 1939), s. 29-30.

IV: YAZILI GELENEK VE ROMA İMPARATORLUĞU

[127] Bkz. Franz Altheim, *Roma Din Tarihi* , çeviren Harold Mattingly (Londra, 1938).

[128] Rhys Carpenter, 'Yine Yunan Alfabesi' (*Amerikan* Arkeoloji Dergisi, 1938, xlii, s. 67).

[129] Fritz Schulz, *Roma Hukukunun Prensipleri* (Oxford, 1936), s. 7.

[130] Akdeniz'in Roma hukuku üzerindeki etkisinin az olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Eugen Ehrlich, *Temel İlkeler* Hukuk Sosyolojisi (Cambridge, 1936), s. 262.

[131] Örneğin, vasiyetsiz miras durumunda. RW Lee, *The* Roma Hukukunun Unsurları (Londra, 1944), s. 10-11.

[132] HS Maine, *Eski Hukuk* (Londra, 1906), s. 335.

[133] Aynı eser, s. 326.

[134] Aynı eser, s. 138.

[135] Fritz Schulz, *Roma Hukukunun Prensipleri* (Oxford, 1936), s. 72.

[136] GH Sabine, *Siyasi Teori Tarihi* (New York, 1937), s. 161.

[137] Schulz, a.g.e. cit., s. 8-11.

[138] Samuel Dill, *Nero'dan Marcus Aurelius'a Roma Toplumu* (Londra, 1904), s. 567.

[139] John Edwin Sandys, *Klasiklerin Kısa Tarihi* Burs (Cambridge, 1915), s. 32. Ptolemiler ve I. Attalus (MÖ 241-197) arasındaki el yazmaları rekabeti sonucunda, satıcılar daha yüksek fiyatlar elde etmek için

eserlerini uzattılar ve sahtecilikleri tespit etmek için eleştirel çalışma ve düzenleme gerekli hale geldi. Uzun rulolar kullanışsızdı ve Yunan edebiyatı eserleri birkaç ruloya bölündü. Filoloji, metin eleştirisinde yeni bir alan buldu. Sözlükler ve gramerler üretildi, Yunan aksanları tanıtıldı.

[140] MÖ ikinci yüzyılın sonlarına ait papirüsler Mısır'da keşfedilen bulgular, sıra dışı metinlerin ve diğer bazı metinlerin ortadan kaybolmasını göstermektedir. Standart metinlerin ortaya çıkışı. Bkz. *Mısır'ın Mirası* , ed. SRK Glanville (Oxford, 1942), s. 260.

[141] Sandys, adı geçen eser, s. 34.

[142] FP Chambers, *Zevk Döngüleri* (Cambridge, 1928), s. 29-35.

[143] EE Kellett, *Edebiyatta Moda* (Londra, 1931), s. 279.

[144] MÖ üçüncü yüzyıla ait tıbbi yazılar, Benjamin Farrington, *Antik Dünyada Bilim ve Politika'dan* alıntılanmıştır. (Londra, 1939), s. 63.

[145] Gustave Glotz, 'Antik Yunan'da papirüsün fiyatı' (*Annales d'histoire économique et Sociale* , Ocak 1929, s. 3-12).

[146] JW Clark, *Kitapların Bakımı* (Cambridge, 1908), s. 8.

[147] WW Tarn, *Helenistik Medeniyet* (Londra, 1941), s. 147.

[148] ER Bevan, *Seleukos Hanedanı* (Londra, 1902), i, s. 200'den alıntılanmıştır.

[149] Tarn, adı geçen eser, s. 285.

[150] Ücretlerde genel bir artış olmasına rağmen, taş harf yazarlarının ücretleri bir yüzyılda yüzde 67 oranında azaldı. Delphi'de MÖ 340'ta 100 harf için 9 obol, MÖ 335'te 6 obol, MÖ 300'de 300 harf için 6 obol ve MÖ 250'de 350 harf için aynı miktarda ücret aldılar. BC MO Wason, *Antik Yunan'da Sınıf Mücadelesi* (Londra, 1947), s. 174.

[151] GH Sabine, *Siyasi Teori Tarihi* (New York, 1937), s. 150.

[152] Bkz. DR Dudley, *Diogenes'ten Kinizmin Tarihi* MS 6. yüzyıl (Londra, 1937).

[153] Bkz. Tenney Frank, *Roma'da Yaşam ve Edebiyat* Cumhuriyet (Berkeley, 1930).

[154] Bkz. EV Hansen, *Pergamon'un Attalidleri* (İthaka, 1947).

[155] Naphtali Lewis, a.g.e. cit., s. 86.

[156] Bkz. AH Byrne, *Titus Pomponius Atticus, Chapters of a* Biyografi (Bryn Mawr, 1920), s. 14 vd. Mısırlılar 100 fit ve üzeri uzunlukta rulolar kullanırken, Yunanlılar bunları 35 fit ile sınırladılar. Papirüs yaprağı genellikle 10×7½ inç boyutlarındaydı ve nadiren 13×9 inçten büyüktü. Pliny'nin zamanında 20 yaprak bir rulo oluşturuyordu. Bir rulo, 9 ila 10 inç yüksekliğinde ve 1 ila 1½ inç çapında bir silindirdi. Yazıda, sütunların genişliği normalde 2 veya 3 inçten 5 ve 7 inçe kadar değişiyordu. Bir satır 18 ila 25 harf arasında, bir sütunda ise 25 ila 45 harf bulunuyordu. Papirüsün ön yüzü kullanılıyordu çünkü kalem, yatay olarak uzanan papirüs lifleri boyunca daha düzgün hareket ediyordu. Papirüs üzerine yazmak, hafif bir baskı gerektiriyordu. Yazarlar eserlerini, tek bir ruloda uygun şekilde saklanabilen bölümlere ayırıyorlardı. *Aeneid* gibi kitapların ayrı olarak basılması, 'Roma edebiyat tarihinin sonuna kadar yaygın bir uygulamaydı'. Dill, adı geçen eser, s. 162.

[157] Fritz Schulz, *Roma Hukuku Prensipleri* (Oxford, 1936), s. 98'den alıntılanmıştır.

[158] CE Boyd, *Halk Kütüphaneleri ve Edebiyat Kültürü* Antik Roma (Chicago, 1915).

[159] Grant Showerman, 'Tanrıların Büyük Anası' (*Wisconsin Üniversitesi Bülteni, Filoloji ve Edebiyat)* Seri, 1901).

[160] Çeşitli sınıflar *hieratica'yı* (daha sonra adlandırılan) içeriyordu. *Augusta* ve *Liviana*), en iyi kağıt, 24,03 cm boyutunda; Roma İmparatorluğu'nun *hieraticaa'sı* , 20,33 cm; *amphitheatrica* , 16,63 cm,

görünüşe göre Roma'daki bir ticaret merkezinden sorumlu Fannius tarafından geliştirilerek *Fanniana* haline geldi, 18,48 cm; *sartica* , deltadaki Sais'te üretilen daha düşük kaliteli bir kağıt, 12,95 ila 14,78 cm; *taenotica* , güçlü, kalın, ağır kağıt; ve *emporetica* , 11,09 cm, ambalajlama için kullanılır.

[161] Bkz. AM Duff, *Erken Roma İmparatorluğu'nda Özgürleştirilmiş Köleler* (Oxford, 1928).

[162] Bkz. FF Abbott ve AC Johnson, *Belediye* Roma İmparatorluğu'nda Yönetim (Princeton, 1926).

[163] James Westfall Thompson, *Antik Kütüphaneler* (Berkeley, 1940).

[164] Seneca MS 49'da şöyle yazmıştır: 'En iyi harcamalardan biri olan çalışmalara yapılan harcama, belirli sınırlar içinde kaldığı sürece makuldür ... Günümüzde bir kütüphane, bir evin gerekli bir süsü olarak banyo ile aynı statüye sahiptir ... Dehalarına saygı duyduğumuz insanların bu eserleri, yüksek bir bedelle satın alınarak bir duvarı süslemek ve güzelleştirmek için bir araya getirilir.' JW Clark, *The Care of Books* (Cambridge, 1901), s. 21'den alıntı . Rulolar ve kütüphanelerin açıklaması için bkz. s. 27-30.

[165] Felix Reichmann, 'Roma İmparatorluğu Döneminde Kitap Ticareti' (*Kütüphane Dergisi* , xiii, 1938, s. 40 vd.).

[166] Samuel Dill, *Nero'dan Marcus'a Roma Toplumu* Aurelius, s. 160.

[167] Aynı eser, s. 4.

[168] Bkz. FA Walbank, *Roma İmparatorluğunun Çöküşü*, Batı (Londra, 1946); ayrıca Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu* (New York, 1946).

[169] Bkz. Gustaf Hamburg, *Roma İmparatorluk Sanatı Üzerine Çalışmalar* (Kopenhag, 1945).

[170] Bkz. WHP Hatch, *Tarihli Suriyeli Bir Albüm* El yazmaları (Boston, 1946), s. 4.

[171] Bkz. Edgar J. Goodspeed, *Yeni Ahit'te Yeni Bölümler* Çalışma (New York, 1937); ayrıca FG Kenyon, *Kitaplar ve Okuyucular* Antik Yunan ve Roma (Oxford, 1932).

[172] WM Flinders Petrie, *Mısır ve İsrail* (Londra, 1911), s. 141.

[173] Bkz. Adolf Harnack, *Misyon ve Genişleme* İlk Üç Yüzyılda Hristiyanlık, James Moffatt tarafından çevrilmiş ve düzenlenmiştir (Londra, 1908).

[174] Bkz. Franz Cumont, *Astroloji ve Din Arasında* Yunanlar ve Romalılar (New York, 1912).

[175] Franz Cumont'un *Roma'daki Doğu Dinleri adlı* eserinden alıntı yapılmıştır. Paganizm (Chicago, 1911), s. 213; ayrıca SJ Case, *Kökenleri* Hristiyan Doğaüstücülüğü (Chicago, 1946), s. 147.

[176] Bkz. Vaughan Cornish, *Büyük Başkentler; Tarihsel* Coğrafya (Londra, 1923), s. 66 vd.

[177] Bkz. AA Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Madison, 1928) i, s. 174 vd.

[178] CK Allen, *Hukukun Oluşumu* (Oxford, 1939), s. 111.

[179] RW Lee, *Roma Hukukunun Unsurları* (Londra, 1944), s. 28.

V: PARŞÖMEN VE KAĞIT

[180] Bkz. H. Pirenne, 'Le Commerce du papyrus dans la Gaule mérovingienne' (*Académie des yazıtları et belles-lettres, Comptes* rendus des séances de l'année 1928, s. 178-91); ayrıca *Ekonomik ve* Ortaçağ Avrupa'sının Sosyal Tarihi (New York, 1937). Manastır Corbie, 716 yılından sonra papirüs de dahil olmak üzere kira geliri elde etti. JW Thompson, *Geç Orta Çağda Avrupa'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi* , 1300-1530 (New York, 1931), i, s. 89.

[181] Bkz. HC Lea, *A History of Auricular Confessions and* Latin Kilisesi'nde Endüljanslar (Philadelphia, 1896).

[182] JW Thompson, *Orta Çağ Kütüphanesi* (Chicago, 1939), s. 40'tan alıntılanmıştır.

[183] Şöyle yazmıştı: 'Bütün bedensel işler arasında, belki de haksız yere olmasa da, kâtiplerin işini (doğru kopyalamaları şartıyla) tercih ediyorum; çünkü Kutsal Yazıları okuyup tekrar okuyarak sağlıklı zihinsel eğitim alıyorlar ve Rabbin emirlerini kopyalayarak bunların geniş çapta yayılmasına yardımcı oluyorlar.' 'Ne mutlu bir uygulama, ne övgüye değer bir gayret, el aracılığıyla insanlara vaaz vermek, parmaklar aracılığıyla dilleri çözmek, ölümlülere huzur ve kurtuluş getirmek ve Şeytanın sinsi hileleriyle kalem ve mürekkeple savaşmak! Çünkü kopyalanan Rabbin her sözü Şeytana bir yara açar.'

[184] JW Thompson, adı geçen eser, s. 109'da alıntılandı

[185] John Edwin Sandys, adı geçen eser, s. 120.

[186] 'Kutsal Üçlü adına oy birliğiyle ilan ediyoruz ki, ressamların kötü sanatıyla herhangi bir malzeme ve renkten yapılmış her türlü benzerlik Hristiyan Kilisesi'nden reddedilecek, kaldırılacak ve aforoz edilecektir.' Alıntı: EJ Martin, *A* İkonoklastik Tartışmanın Tarihi (Londra, tarihsiz), s. 51; ayrıca bkz. Edwyn Bevan, *Kutsal Görüntüler* (Londra, 1940).

[187] Charles Dièhl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Princeton, 1925), s. 58.

[188] Saksonlara vaaz vermek üzere gönderilen Mellitus'a 'eski tapınakları koruyun ve içlerindeki putları yok ettikten sonra onları kiliseye dönüştürün. Eski festivalleri koruyun ve halkın her zamanki gibi öküz kesmesine izin verin, ancak bayramı kalıntıları Kilisede bulunan Kutsal şehitlere adayın.' Françoise Henry tarafından alıntılandı, *Erken Dönem İrlanda Sanatı* Hristiyan Dönemi (Londra, 1940).

[189] EJ Martin, a.g.e. cit., s. 122.

[190] Bkz. Lewis Leopold, *Prestij, Psikolojik Bir Çalışma* Sosyal Değerlendirmeler (Londra, 1913), s. 275.

[191] Bkz. EA Loew, *Beneventan Yazısı: Bir Tarihçesi* Güney İtalyan Miniskül Yazısı (Oxford, 1914).

[192] Bkz. TF Carter, *Çin'de Matbaanın İcadı ve* Batıya Yayılması (New York, 1925).

[193] Bkz. FB Wiborg, *Baskı Mürekkebi* (New York, 1926).

[194] Bkz. Lin Yutang, *Basın ve Kamu Tarihi* Çin'deki Görüşler (Şikago, 1936), s. 20.

[195] Bkz. D. Diringer, adı geçen eser, s. 329 vd.; ayrıca Çin hakkında, s. 98-110.

[196] Bkz. Gerard de Gre, *Toplum ve İdeoloji* (New York, 1943).

[197] Bkz. G. Le Strange, *Abbasi Halifeliği Döneminde Bağdat* (Oxford, 1900); ayrıca André Blum, *La Route du papier* (Grenoble, 1946).

[198] Bkz. Robert Byron ve DT Rice, *Batı'nın Doğuşu* Resim (Londra, 1930), ikonoklastik tartışmanın resim tarihine olan etkisine dair bir tartışma önerisi sunmaktadır.

[199] Bkz. Vaughan Cornish, *Avrupa'da Dilin Sınır Bölgeleri* ve bunların Hristiyanlığın Tarihsel Sınırıyla İlişkisi (Londra, 1936), s. 47 vd.

[200] Bkz. JM Hussey, *Bizans'ta Kilise ve Öğrenim* İmparatorluk, 867-1185 (Londra, 1937).

[201] Alıntılanan Vasiliev, op. alıntı. ii, s. 235.

[202] Bkz. Henri Alibaux, *Les premières Papeteries Françaises* (Paris, 1926), kağıdın yayılımına dair özlü ve anlaşılır bir açıklama için. endüstri; ayrıca Dard Hunter, *On Sekiz Yüzyıl Boyunca Kağıt Üretimi* (New York, 1930).

[203] Bkz. Merhum Sir Thomas tarafından düzenlenen *İslam'ın Mirası* Arnold ve Alfred Guillaume (Oxford, 1931) ve GE Von Greenebaum, *Ortaçağ İslamı, Kültürel Yönelim Üzerine Bir Çalışma* (Chicago, 1946).

[204] Bkz. *İsrail'in Mirası* , ed. ER Bevan ve Charles Singer (Oxford, 1927).

[205] Bkz. John Edwin Sandys, *Klasiklerin Kısa Tarihi* Burs, s. 136.

[206] GC Coulton, *Avrupa'nın Çıraklığı, Bir Araştırma* Ortaçağ Latincesi ve Örnekleri (Londra, 1940), s. 14.

[207] Aynı eser, s. 15.

[208] Otto Jesperson, *Dil, Doğası, Gelişimi ve* Köken (Londra, 1922), s. 23-4.

[209] Gregory VII, 1079'da şöyle yazdı: 'Bunu düşünenler için açıktır ki, Yüce Tanrı'nın Kutsal Yazıların belirli yerlerde gizli olmasını sebepsiz yere uygun görmediği; çünkü eğer tüm insanlar için açıkça görünür olsaydı, belki de az değer görür ve saygısızlığa maruz kalırdı; ya da orta düzeydeki bilgili kişiler tarafından yanlış anlaşılabilir ve hataya yol açabilirdi', Margaret Deanesly'nin alıntıladığı gibi, *The* Lollard İncili ve Diğer Ortaçağ İncil Versiyonları (Cambridge, 1920), s. 24.

[210] Margaret Deanesly, *Lollard İncili* , s. 31.

[211] KJ Holzknecht, *Orta Çağda Edebiyat Himayesi* (Philadelphia, 1923).

[212] Bkz. HM Chadwick, *Kahramanlık Çağı* (Cambridge, 1926).

[213] Bkz. Steven Runciman, *Ortaçağ Maniheistleri, Bir Çalışma* Hıristiyan Dualist Sapkınlığı (Cambridge, 1947); ayrıca TK Oesterreich, *Antik Çağda İlkel Irklar Arasında Cin Çarpması, Şeytani ve Diğer Türlerden Gelen Mucizeler,* Orta Çağ ve Modern Zamanlar (Londra, 1930).

[214] Bkz. HC Lea, *Engizisyonun Tarihi* Orta Çağ (New York, 1900).

[215] Bkz. Paul Vinogradoff, *Ortaçağ Avrupasında Roma Hukuku* (Londra, 1909).

[216] Bkz. James Bryce, *Kutsal Roma İmparatorluğu* (New York, 1919).

[217] Bkz. HO Taylor, *Ortaçağ Zihni* (Londra, 1925); MLW Laistner, *Batı Avrupa'da Düşünce ve Yazılar, MS 500-900* (Londra, 1931); RL Poole, *Ortaçağ Tarihinin Resimleri* Düşünce ve Öğrenme (Londra, 1932); CH Haskins, *Rönesans* On İkinci Yüzyıl (Cambridge, 1927).

[218] Bkz. Hastings Rashdall, *Avrupa Üniversiteleri* Orta Çağ (Oxford, 1895).

[219] M. de Secondat, Baron de Montesquieu, çeviren: Bay Nugent, *The Spirit of Laws* (Londra, 1752), ii, s. 322.

[220] Aynı eser, 325.

[221] Bkz. James Bryce, *Tarih ve Hukuk Felsefesi* Çalışmaları (Londra, 1901), s. 275 vd.

[222] CH McIlwain, *Siyasi Düşüncenin Gelişimi* West (New York, 1932), s. 192.

[223] Aynı yer.

[224] CH McIlwain'in *Siyasi Düşüncenin Gelişimi adlı eserinden* alıntı yapılmıştır. Batı, s. 365.

[225] Bkz. JW Thompson, *Laiklerin Okuryazarlığı* Orta Çağ (Berkeley, 1939).

[226] Bkz. Margaret Deanesly, *Lollard İncili ve Diğerleri* Ortaçağ İncil Çevirileri (Cambridge, 1920). 'İngiliz ekonomik tarihinde 1349 vebası kadar sonuç doğuran başka bir olay neredeyse yok. Serfleri özgürleştirdi ve Kilise'yi demoralize etti. Viklif'in öğretilerine vesile oldu ve Reformasyon'u güvence altına aldı. 1381 ayaklanması ve Lollardlığın isyan ve ayaklanmayla özdeşleştirilmesi olmasaydı, Roma'dan ayrılma on beşinci yüzyılda gerçekleşirdi. Batı Avrupa'yı

Papalığa bağlayan bağ, XXIII. John'un görevden alındığı ve V. Martin'in seçildiği Konstanz Konsili'nde çok zayıftı. Ancak İngiliz yöneticiler Lollardlardan korkuyorlardı ve ortodoks ve huzursuz kaldılar.' JE Thorold Rogers, *Tarihin Ekonomik Yorumu* (New York), s. 263.

[227] *Filigranların* kağıt üreticileri tarafından kullanılan bir tür sembolizm olduğu ve 'bu dindar kağıt üreticilerinin ürettiği her bir tomar kağıdın, her biri ortodoksluğun şüphelenmeyen burnunun dibinde dolaşan yaklaşık beş yüz sapkın risale içerdiği' yönündeki ilginç öneri için Harold Bayley'in *Rönesans Üzerine Yeni Bir Işık adlı eserine* bakınız. Çağdaş Sorunlar (Londra, 1909), s. 40.

[228] Bkz. GR Owst, *Ortaçağ Edebiyatı ve Vaaz Kürsüsü* İngiltere (Cambridge, 1933).

[229] *Max Weber'den: Sosyoloji Üzerine Denemeler* , çeviren ve düzenleyen HH Girth ve C. Wright Mills (New York, 1946), s. 178.

[230] AL Smith, *Orta Çağda Kilise ve Devlet* (Londra, 1913).

[231] Bkz. Eileen Power, *İngiliz Ortaçağında Yün Ticareti* Tarih (Oxford, 1941).

[232] P. Boissonade, *Ortaçağ Avrupasında Yaşam ve Çalışma* (Londra, 1927), s. 189-90.

[233] Henry Hallam, *Avrupa Edebiyatına Giriş* 15., 16. ve 17. Yüzyıllarda (New York, 1887), s. 75.

[234] Bkz. JW Clark, *Ortaçağ ve Orta Çağ Kütüphaneleri* Rönesans Dönemleri (Cambridge, 1894).

[235] JA Herbert, *Illuminated Manuscripts* (Londra, 1911), s. 265. Ayrıca bkz. Falconer Madan, *Books in Manuscript: A Short* Çalışmalarına ve Kullanımlarına Giriş (New York, 1927).

[236] Aynı eser, s. 310.

[237] Bkz. André Blum, *Baskı ve Gravürün Kökenleri* (New York) ve Carl Zigrosser, *Altı Yüzyıllık Güzel Baskılar* (New York, 1937).

[238] D. Diringer, a.g.e. cit., s. 401.

[239] Düşündürücü bir tartışmaya bakın, JH Denison, *Duygu olarak* Uygarlığın Temeli (New York, 1928), s. 100 vd.; ayrıca *The* Hindistan'ın Mirası, ed. GT Garratt (Oxford, 1937); LT Hobhouse, *Evrimde Ahlak, Karşılaştırmalı Etik Üzerine Bir Çalışma* (New York, tarihsiz), s. 525-39.

V: KAĞIT VE BASKI MAKİNESİ

[240] Bkz. Louis Radiguer, *Ustalar, Matbaacılar ve İşçiler* Tipograflar 1470-1903 (Paris, 1903).

[241] WEH Lecky, *Yükselişinin ve Etkisinin Tarihi* Avrupa'da Milliyetçiliğin Ruhu (Londra, 1913), s. 259.

[242] Deanesly, adı geçen eser, s. 124-5.

[243] 'Eğitim almış tüm araştırmacıların kutsal yazıları inceleme ve yorumlama amacıyla erişebileceği bir konuma getiren ve düşünürün ve yenilikçinin aynı anda bir kitleye hitap etmesini ve görüşlerini uzak bölgelere yaymasını sağlayan matbaanın icadı ... ' HC Lea, *Hristiyanlıkta Ruhban Bekarlığının Tarihi* Church (Londra, 1907), ii, s. 31.

[244] Mark Pattison, *Denemeler* , i, s. 187.

[245] Aynı eser, ii, s. 227.

[246] Aynı kaynaktan, *Isaac Casaubon* (Londra, 1875), s. 511.

[247] Aynı eser, s. 175.

[248] *Sir James Mackintosh'un Anıları* (Londra, 1836), ii, s. 247.

[249] Bkz. Vernon Hall, Jun., *Rönesans Edebiyat Eleştirisi, bir* Toplumsal İçeriğinin İncelenmesi (New York, 1945).

[250] Bkz. Mark Pattison, *Isaac Casaubon* (1559-1614) (Londra, 1875), s. 42-3, 125-7.

[251] W. Cunningham, *Batı Medeniyeti Üzerine Bir Deneme* Ekonomik Yönler (Cambridge, 1898), s. 178.

[252] Bkz. JA Goris, *Tüccar Kolonileri Üzerine Çalışma* 1488'den 1567'ye kadar Antwerp'te güney (Portekizce, İspanyolca, İtalyanca) dilleri konuşuldu. (Louvain, 1925).

[253] AF Leach, *Ortaçağ İngiltere Okulları* (Londra, 1915), s. 332.

[254] Bkz. Phoebe Sheavyn, *Edebiyat Mesleği* Elizabeth Dönemi (Manchester, 1909); ayrıca MA Shaaber, *Bazıları* İngiltere'de Gazetenin Öncüleri, 1476-1622 (Philadelphia, 1922).

[255] Walter Raleigh, *Shakespeare* (Londra, 1907), s. 105.

[256] 'Azizlere tapınmanın kaldırılması; imgelerin yok edilmesi; törenlerin, günah bağışlamalarının, oruçların ve tövbelerin ortadan kaldırılması; Kutsal Yazıların serbestçe dolaşımı; anadilde dua yoluyla cemaat oluşturma; daha önce var olandan daha enerjik ve çekici bir vaaz tarzının (iyi olmasa da) getirilmesi; ve bunun yanı sıra, hor gördükleri keşişliğin ortadan kaldırılması, nefret ettikleri kilise gücünün alçaltılması, kızdıkları vergilerden muafiyet—bunlar, Kuzey Avrupa'nın Reformasyonun kamuoyuna açık bir şekilde kurulmasıyla elde edeceği kazanım olarak gördüğü ve Protestanlık olarak adlandırılan şeylerdir.' Henry Hallam, *Avrupa Edebiyatına Giriş* On Beşinci, On Altıncı ve On Yedinci Yüzyıllar (New York, 1887), i, s. 377.

[257] İncil'in edebi zeminde kök salamaması üzerine Albert Guerard, *Edebiyat ve Toplum* (Boston, 1935), s. 107-8'e bakınız.

[258] İmparatorluklar için gerekli olan esnek siyasi büyümenin temeli olarak İncil'in sınırlamaları hakkında bkz. JB Crozier, *Tarih* Modern Evrim Çizgileri Üzerinde Entelektüel Gelişim (Londra, 1901), iii, s. 204 vd.

[259] Mark Pattison, *Denemeler* , ii, s. 31. 'Günümüze kadar bu yapının kendine özgü doğası, Kalvinist halkların yaşamına, bağımsız kişiliğin geliştirilmesine benzersiz bir vurgu yaparak damgasını vurmuştur; bu da, dini karakterleri nedeniyle dokunulmaz olan ortak, olumlu amaçlar ve değerler için çok güçlü bir birlik duygusuyla birleşmiş bir girişim gücüne ve eylem sorumluluğu duygusuna yol açar. Bu, tüm Kalvinist halkların bireycilik ve demokrasiyle, otoriteye yönelik güçlü bir eğilim ve yasanın değişmez doğası duygusuyla karakterize edilmesini açıklar. Muhafazakar bir demokrasiyi mümkün kılan da bu kombinasyondur; oysa Lutherci ve Katolik ülkelerde demokrasi, doğal olarak, saldırgan ve devrimci bir tutuma zorlanır.' Ernst Troeltsch, *Sosyal Öğreti* Hristiyan Kiliseleri (New York, 1931), s. 619. 'Batı teolojisindeki bu hukuk temelinin son derece derinde yattığı kesindir. Yeni bir Yunan teorileri kümesi olan Aristoteles felsefesi daha sonra Batı'ya girdi ve yerel doktrinlerini neredeyse tamamen gömdü. Ancak Reformasyon'da kısmen onların etkisinden kurtulduğunda, yerini anında Hukuk ile doldurdu. Calvin'in dini sisteminin mi yoksa Arminianların dini sisteminin mi daha belirgin bir hukuki karaktere sahip olduğunu söylemek zordur.' HS Maine, adı geçen eser, s. 372.

[260] Bkz. Bölüm. Enschede, *Karakterler ve Leur Fonderies* 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Hollanda'daki malzeme (Haarlem, 1908).

[261] GH Sabine, *Siyasi Teori Tarihi* (New York, 1937), s. 478.

[262] Bkz. Alexandre Beljame, *Le public et les hommes de* 18. yüzyılda İngiltere'deki mektuplar, 1660-1774 (Paris, 1883).

[263] Bkz. Basil Willey, *On Yedinci Yüzyıl Arka Planı* (Londra, 1934), s. 268; ayrıca RF Jones, *Antik ve Modernler, Bir Çalışma* Kitaplar Savaşı'nın Arka Planı (Washington Üniversitesi Çalışmaları, Ocak 1936) ve RK Merton, 'On Yedinci Yüzyıl İngiltere'sinde Bilim, Teknoloji ve Toplum', *Osiris* IV, s. 360 vd.

[264] Vernon Hall, *Rönesans Edebiyat Eleştirisi* (New York, 1945), s. 154.

[265] Arnold Toynbee, *Tarih Üzerine Bir Çalışma* , iii, s. 363.

[266] CK Allen, *Hukukun Oluşumu* (Oxford, 1939), s. 50.

[267] Aynı eser, s. 302.

[268] CH McIlwain, *Siyasi Düşüncenin Gelişimi* West, s. 387.

[269] R. Ehrenberg, *Sermaye ve Finans Çağında* Rönesans, Fuggerler ve Bağlantıları Üzerine Bir Çalışma, çeviren HM Lucas (Londra, 1928).

[270] Eugen Ehrlich, *Sosyolojinin Temel İlkeleri* Hukuk (Cambridge, 1936), s. 96-98.

[271] JE Thorold Rogers, *Ekonomik Yorumu* Tarih (New York, 1888), s. 86.

[272] *Sir William Petty'nin Ekonomik Yazıları* , ed. CH Hull (Cambridge, 1899), i, s. 263.

[273] JM Yinger, *Güç Mücadelesinde Din* (Durham, 1946), s. 94.

[274] Lord King, *John Locke'un Hayatı ve Mektupları* (Londra, 1864), s. 204-7.

[275] Bkz. BH Liddell Hart, *Savaş Devrimi* (Londra, 1946). 'Tüm mücadeleler arasında en korkunç olanları savaşlardır...' din, özellikle de düşüncenin öne çıktığı dinler arası ilişkiler. Gelecek yaşamın ağırlıklı olduğu ya da ahlakın başka şekillerde ele alındığı bir yaşamda, tamamen mevcut din biçimiyle bağlantılı olan veya bir Din, güçlü bir ulusal kimlik kazanmıştır ve bir halk... Dinleri aracılığıyla kendilerini savunurlar. Uygar halklar arasında en yaygın olanlarıdırlar. 'Her şeyin en korkunç olanı' (Burckhardt).

[276] Bkz. FPG Guizot, *Medeniyetin Genel Tarihi* Roma İmparatorluğu'nun Çöküşünden Fransız Devrimine Kadar Avrupa (New York, 1843), s. 298-9.

[277] CM Briquet, *İşçi Dernekleri ve Grevler* 17. ve 18. yüzyıllarda Fransa'daki kağıt üreticileri (Paris, 1897).

[278] Bkz. A. Aspinall, 'On Sekizinci Yüzyılda Londra Gazetelerinin İstatistiksel Hesapları' (*English Historical Review* , Nisan 1948, s. 201-32); ayrıca Stanley Morison, *İngiliz Gazetesi* (Cambridge, 1932).

[279] Bkz. HA Innis, 'On Sekizinci Yüzyılda İngiliz Yayıncılık Ticareti' (*Manitoba Arts Review* , iv, 1945, s. 14-24).

[280] Bkz. WT Laprade, *Kamuoyu ve Siyaset* Eighteenth Century England to the Fall of Walpole (New York, 1936) ve Lawrence Hanson, *Government and the Press, 1695-1763* (London, 1936).

[281] Bkz. FJ Harvey Darton, *İngiltere'deki Çocuk Kitapları;* Beş Yüzyıllık Sosyal Yaşam (Cambridge, 1932).

[282] John Buchan, *Sir Walter Scott* (Toronto, 1935), s. 287-8.

[283] Amy Cruse, *Erken Dönemde İngiliz Adam ve Kitapları* Ondokuzuncu Yüzyıl (Londra, 1930), s. 229.

[284] Bkz. AS Collins, *Johnson Döneminde Yazarlık,* Yazar, hamisi, yayıncı ve arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma. Kamuoyu, 1726-1780 (Londra, 1928), ayrıca EE Kent, *Goldsmith ve onun* Kitapçılar (İthaca, 1933).

[285] Bkz. Dorothy Blakey, *The Minerva Press, 1790-1820* (Londra, 1939).

[286] *Johnson'ın İngiltere'si* , ed. AS Turberville (Oxford, 1933), s. 360.

[287] Bkz. CA Duniway, *Özgürlüğün Gelişimi* Massachusetts'te basıldı (New York, 1906).

[288] George Parker Winship, *The Cambridge Press, 1638-1692* (Philadelphia, 1945); WC Ford, *Boston Kitap Pazarı, 1679-1700* (Boston, 1917); LC Wroth, *Sömürge Dönemi Matbaacısı* (Portland, 1938); Hellmuth Lehmann Haupt, *Amerika'da Kitap* (New York, 1939).

[289] Bkz. Sidney Kobre, *Sömürgeciliğin Gelişimi* Gazete (Pittsburgh, 1944).

[290] Bkz. EC Cook, *Sömürge Döneminde Edebiyat Etkileri* Gazeteler, 1704-1750 (New York, 1912).

[291] David Ramsay, *Amerikan Devrimi Tarihi* (Philadelphia, 1789), i, s. 61-2, AM Schlesinger'den alıntılandı, 'The 'Sömürge Gazeteleri ve Damga Vergisi' (*New England Quarterly* , viii, s. 65).

[292] Philip Davidson, *Propaganda ve Amerikan Devrimi,* 1763-1783 (Chapel Hill, 1941).

[293] WG Bleyer'den alıntı, *Tarihteki Ana Akımlar* Amerikan Gazeteciliği (Boston, 1927).

[294] Bkz. Dr. Otto Gierke'nin *Orta Çağ Siyasi Teorileri* , FW Maitland'ın önsözüyle (Cambridge, 1900), s. xi.

[295] Bkz. Brooks Adams, *Massachusetts'in Kurtuluşu* (Boston, 1919); ayrıca AM Baldwin, *Yeni İngiltere Din Adamları ve* Amerikan Devrimi (Durham, 1928).

[296] John Viscount Morley, *Rousseau* (Londra, 1921), ii, s. 46.

[297] Arthur Young, *1787, 1788 ve Yılları Boyunca Seyahatler* 1789 (Londra, 1792), s. 146-7.

[298] John Viscount Morley, *Diderot ve Ansiklopedistler* (Londra, 1921).

[299] Serge Chakotin, *Kitlelerin Tecavüzü, Psikoloji* Totaliter Propaganda (Londra, 1940), s. 142.

[300] LN Salmon, *The Newspaper and Authority* (New York, 1923), s. 64'te alıntılanmıştır.

[301] Bkz. J. Bréville, *Le Centenaire de la machine à papier* devam et (np, nd).

[302] Bkz. AD Spicer, *Kağıt Ticareti* (Londra, 1907); ayrıca HA Innis, *Modern Devlette Siyasi Ekonomi* (Toronto, 1946), s. 35-55.

[303] Bkz. CD Collet, *Bilgi Vergilerinin Tarihi*, Kökenleri ve Yürürlükten Kaldırılmaları (Londra, 1933); A. Aspinall, *Politika ve* Press (Londra, 1949).

[304] *Herald'ın* tirajı 100.000'di ve kuzeyli liderler tarafından yaygın olarak alıntılanıyor ve korkuluyordu. İç savaşın pamuk ticareti üzerindeki olası etkilerinden rahatsız olan İngiltere'nin ticari çıkarlarını temsil ediyordu ve açıklamaları *The Times* tarafından kabul ediliyordu. WG Bleyer, op. cit., s. 205.

[305] WC Phillips, *Dickens, Reade ve Collins'e bakınız,* Sansasyonel Roman Yazarları: Romanın Koşulları ve Teorileri Üzerine Bir Çalışma Viktorya Dönemi İngiltere'sinde Yazmak (New York, 1919).

[306] Bkz. MI Ostrogorski, *Demokrasi ve Parti Sistemi* Amerika Birleşik Devletleri (New York, 1910); ayrıca Robert Michels, *Siyasi* Partiler (New York, 1915).

[307] Bkz. CM Briquet, *Kağıt Üzerindeki Pratik Kavramlar* (Besançon, 1905).

[308] Elisabeth Somonu, *Die Papierindustrie des Reisengebirges* ihrer standortsmassigen Bedingtheit'te (Tübingen, 1920).

[309] Bkz. L. Ethan Ellis, *Baskı Kağıdı Sarkacı, Grup* Gazete Kağıdının Baskıları ve Fiyatı (New Brunswick, 1948); *Karşılıklılık 1911: Kanada-Amerika İlişkileri Üzerine Bir Çalışma* (New Haven, 1939); ve JA Guthrie, *Gazete Kağıdı Endüstrisi, Ekonomik Bir Çalışma* Analiz (Cambridge, 1941).

[310] Bkz. HL Mencken, *Amerikan Dili* (New York, 1936).

[311] Bkz. QD Leavis, *Kurgu ve Okuma Kamuoyu* (Londra, 1932); ayrıca LL Schucking, *Edebiyat Zevkinin Sosyolojisi* (Londra, 1944).

[312] Bkz. DL Cohn, *The Good Old Days* (New York, 1940).

[313] E. Haldeman Julius, *İlk Yüz Milyon* (New York, 1928).

[314] Bkz. HA Innis, *Basın İhmal Edilen Bir Faktör* Yirminci Yüzyılın Ekonomik Tarihi (Londra, 1948).

[315] Bkz. OJ Hale, *Özel Tanıtım ve Diplomasi* İngiltere ve Almanya'ya Referans, 1890-1914 (New York, 1940).

[316] Bkz. Denys Thompson, *Medeniyetin Sesi* (Londra, 1943).

[317] Bkz. Henry Avenel, *Histoire de la presse française depuis* 1789 jusqu'à nos jours (Paris, 1900); Georges Weill, *Le Journal.* Origines, évolution et rôle de la presse périodique (Paris, 1934); ve EM Carroll, *Fransız Kamuoyu ve Dışişleri, 1870-1914* (New York, 1931).

[318] 2 Kasım 1853, *Greville Günlüğü* , ed. PW Wilson (New York, 1927). ii, s. 318.

[319] 'Gazeteler için siyasi makaleler yazmak, İngiltere'de eskiden Fransa'da olduğu gibi siyasi güce kesin bir giriş yolu olmamıştır; aksine, genel olarak bir engel olarak görülmüştür.' Walter Bagehot ve RH Hutton'ın yazdığı *Edebiyat Çalışmaları* (Londra, 1879), s. 387. '1848 devrimleri herhangi bir gerçeği açıkça ortaya koyduysa, o da gazete devlet adamlarının tamamen başarısızlığıdır. Her yerde denendiler; her yerde entrika, hitabet ve ajitasyon konusunda büyük yetenekler gösterdiler; ancak sıradan yönetim için bile ne kadar nadiren makul bir yetenek gösterdiler; aristokrat ve değerli rakiplerinin gevşekliğinden daha fazla ilkesel gevşeklikleriyle ne sıklıkla kötü bir şöhret kazandılar.' Aynı eser, s. 351.

[320] Bkz. CJ Friedrich, *Foreign Policy in the Making* (New York, 1938).

[321] Moritz Busch, *Bismarck: Bazı Gizli Sayfaları* ile karşılaştırın Tarih (New York, 1898) ve *Goebbels Günlükleri, 1942-1943* (New York, 1948). Herman Ullstein, *Hanedanın Yükselişi ve Düşüşü* Ullstein (New York, 1943). 'Resmi yazışmalardan ziyade gazetelerden daha çok şey

öğrenilir; çünkü hükümetler, gerçekte ne demek istediklerini daha açık bir şekilde ifade etmek için sıklıkla basını kullanırlar. Ancak, farklı gazetelerin bağlantıları hakkında her şeyi bilmek gerekir' (22 Ocak 1871). Moritz Busch, adı geçen eser, i, s. xvi.

[322] Bkz. L. Dominian, *Dilin Sınırları ve* Avrupa'da Milliyet (New York, 1917) ve AC Woolner, *Diller* Tarih ve Politika alanında (Londra, 1938).

[323] EA Freeman, 'Irk ve Dil', *İngilizce ve Denemeler* Amerikalı (New York, 1910).

[324] Bkz. HM Chadwick, *Avrupa ve Milliyetleri* Ulusal İdeolojilerin Gelişimi (Cambridge, 1943), s. 88.

[325] Edmund Wilson, *Finlandiya İstasyonuna*, *Bir Çalışma* Tarihin Yazılması ve Canlandırılması (New York, 1910).

[326] *Bir Tarih Çalışması* (Oxford, 1934), i, s. 14. Ayrıca bkz. 'Modern Zamanlarda Kurgu Eserlerinin Değeri ve Etkisinin Bir Tahmini', *Thomas Hill Green'in Eserleri* , RL Nettleship tarafından düzenlenmiştir (Londra, 1889), iii. 29-45; ve HH Alden, *Dergi Yazarlığı ve Yeni* Edebiyat (New York, 1908).

[327] GC Lewis, *Otoritenin Etkisi Üzerine Bir Deneme* Görüşler (Londra, 1849), s. 219.

[328] RW Emerson, *İngiliz Özellikleri* (Boston, 1903), s. 261.

[329] Özünde hukukun gelişimi yasama yoluyladır. Jerome Frank, *Hukuk ve Modern Zihin* (New York, 1935), s. 255. 'Günümüzün felsefi alışkanlığı, yasama sıklığı ve hukukun kamuoyunun görüş ve isteklerini karşılayacak şekilde kolayca değiştirilebilmesi, yargıçların ve diğerlerinin, kararlarının nihayetinde her zaman dayanması gereken yasama ilkelerini açıkça tartışmalarını ve yargılarını, elli yıl önce mahkeme geleneklerinin pek de hoş karşılamayacağı geniş politika değerlendirmelerine dayandırmalarını doğal ve kaçınılmaz kılmaktadır.' OW Holmes, *Ortak Hukuk* (New York, 1881), s. 78.

[330] Charles Babbage, *Bilimin Gerilemesi Üzerine Düşünceler* İngiltere'de ve Bazı Sebepleri Üzerine (Londra, 1830), s. 13. 'Kurumlarımızın yarattığı yeteneğin yıkıcı bir şekilde yanlış uygulanmasıyla, derin bir filozofu ancak katlanılabilir bir avukatla değiştiriyoruz.' Aynı eser, s. 37.

[331] Alexis de Tocqueville, *Amerikan Kurumları* , çeviren Henry Reeve (Cambridge, 1870), s. 352.

[332] Aynı eser, s. 360.

[333] Aynı eser, s. 364.

[334] WS Logan, Benjamin Kidd'den alıntı yaptı, *Batı Prensipleri* Uygarlık (Londra, 1902), s. 352.

[335] De Tocqueville, a.g.e. cit., s. 353.

[336] HH Horne, *Sahte Ortamın ve Engellerin Sergilenmesi* Dahileri Halktan Hariç Tutmak (Londra, 1833), s. 245. Okuyucu, 'Aziz Eleştiri'ye göre İncil'i inceliyor ve biz, yaşayan insanlar, tüm duygularımızla birlikte, sakat bırakılacak, ellerimiz ve ayaklarımız bağlanacak, dizlerimiz kesilecek, tekerlek üzerinde kırılacak, yüzüstü yatırılacak ve onun okuması için mum yapmak üzere eritileceğiz'. Ibid., s. 155. Ayrıca bkz. Cyrus Redding, *Elli Yıllık Anılar, Edebi ve Kişisel* (Londra, 1858), iii, s. 276-8, 295-7.

[337] LT Hobhouse, *Evrimdeki Zihin* (Londra, 1915), s. 433.

[338] Bertrand Russell, *Felsefe ve Politika* (Cambridge, 1947), s. 20-1. 'Bağımsız ve itaatsiz olan ticaret ruhu, savaşçı ruha tamamen zıttır.' AT Mahan, *Etki* Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi, 1660-1783 (Londra, 1890), s. 435.

[339] Bkz. EM Winslow, *Emperyalizmin Modeli, Bir Çalışma* Güç Teorileri'nde (New York, 1948); ayrıca KE Knorr, *Britanya* Sömürge Teorileri, 1570-1850 (Toronto, 1944).

[340] Hükümet sorunlarına sanatsal ilginin tartışılması için JT Shotwell'in "*At the"* adlı eserindeki Lord Milner'ın açıklamalarına bakın. Paris Barış Konferansı (New York, 1937), s. 171-2 ve Leon Trotsky, *Rus Devrimi Tarihi* (Londra, 1934).

[341] Bkz. Charles Bally, *Le Langage et la vie* (Paris, 1926).

[342] Radyonun kullanımının ardından hükümetin yasama organlarına kıyasla yürütme organının gücündeki artışa dair bir öneri için bkz. Quincy Wright, *Savaş Üzerine Bir Çalışma* (Chicago, 1942), ii, s. 180 vd. ve 215.

[343] JU Nef, *Amerika Birleşik Devletleri ve Medeniyet* (Chicago, 1942).